

Tarihin Meçhul Tanıkları

İbrahim Refik

“bu toprağın yitik yıldızları”

TARİHİN MEÇHUL TANIKLARI

İbrahim REFİK

"bu toprağın yitik yıldızları"

TARİHİN MEÇHUL TANIKLARI

İbrahim Refik

TARİHİN MEÇHUL TANIKLARI

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Üseyd SALİHİ

ISBN
978-9944-125-52-9

Yayın Numarası
224

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Şubat 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Bîdest ü Bîpâ
MEHMED EFENDİ

Bitlis'in Sırlı Ereni
MÜŞTAK BABA

Merhamet Çağlayanı Bir Valide Sultan
BEZMİÂLEM VALİDE SULTAN

Bir Devrin Canlı Tarihi
ADLÎ KIZI ÂDİLE SULTAN

ÖN SÖZ

"Sefiller" yazarı, "Bir milletin büyüklüğü, nüfusunun çokluğu ile değil, akıl ve fazilet sahibi büyük insanlarının sayısı ile belli olur." derken önemli bir gerçeğe işaret ediyor.

Tarihin en büyük medeniyetlerinin inşa edildiği bu topraklarda hükümranlık kuran milletlere baktığımızda, bunların insan kaynağı olarak da oldukça zengin bir altyapıya sahip olduklarını görürüz.

Hangi sahada olursa olsun, hangi istidadı ile öne çıkarsa çıksın, gerçekten bu topraklar, hem içinde yaşadığı döneme hem de kendinden sonraki çağlara meşale tutup aydınlatan nice büyük insanlar yetiştirmiştir. Birçok özellikleriyle birlikte bu millet, topraklarından yeşeren büyük insanlarıyla da büyük olmayı hak etmiş bir millettir. Ne yazık ki toplumun fenerleri olan bu büyük insanların çok azı hafızalarımızda yer edinebilmesine karşılık, birçoğu vefasızlığımızın gadrine uğrayarak zamanın acımasız çarkları arasında yok olup gitmiştir.

Elinizdeki bu kitapta yapmaya çalıştığımız şey de, bir şekilde tarihin karanlıklarında kaybolmaya yüz tutan bu toprakların çocuklarını, tarihin o tozlu sayfaları arasından gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktan ibaret...

Yok olmaya yüz tutan bu yitik kıymetler, medeniyet binamızın yükselmesine katkıda bulunan ancak layıkınca dile getirilmemiş, yazılıp çizilmemiş, dolayısıyla da varlıklarından ve ortaya koydukları eserlerden pek haberdar olunmamış yapı taşlarımızdır.

Umuyorum ki gökkuşağımızın bu yitik yıldızlarını -gerek kişilikleri, gerek düşünceleri, gerekse de hizmetleriyle- tanıdıkça, onları sevecek, onlarla özdeşleşecek ve onlarla geç tanışmaktan dolayı hayıflanacaksınız.

Mirasçısı olduğumuz medeniyetin sosyal ve kültürel dokusunu oluşturan bu şairler, hattatlar, mûsikîşinaslar, bestekârlar, gazeteciler, âlimler, hanım sultanlar, sporcular, devlet adamları, kumandanlar ve gönül sultanları, arkada bıraktıkları eserleri ve örnek hayatlarıyla dün ile bugünü birbirine bağlayarak bizim kimlik modelimizi inşa eden büyüklerimizdir.

Onların kimi yaşadığı toplumun zihnî yapısına katkı yapmış, kimi sahip olduğu tasavvufî birikimi ile içinde yaşadığı toplumun ruh ufkunu genişletmiş, kimi Allah'ın kendisine lutfettiği maddî varlığını milletine vakfederek ülkesini imar etmiş, kimi sesi ve sazıyla Yaratıcısı'nı dillendirip onun eserlerine ayna olmuş, kimi milletinin varoluş mücadelesinde ömrünü telef etmiş, kimi canını ortaya koyarak ebediyete ermiş, hakeza...

Bediüzzaman Hazretleri'nin "Büyük adamın herşeyde büyük olması lazım gelmez. Herkes kendi sanatında büyüktür." sözleriyle ifade ettiği gibi, mazinin bu meçhul meşhurları da, belli özellikleriyle öne çıkıp parlayan portrelerdir. Bununla birlikte yaşadıkları döneme damgasını vuran bu yıldızlar, "büyük" olmanın gerektirdiği ortak vasıflara da sahiptirler.

Öncelikle bu büyük adamlar, büyüklüğün küçüklük olduğunun şuurundadırlar. Şöhreti zehirli bal hükmünde gören bu insanlar, dolu buğday başakları gibi mütevazıdırlar. Ayrıca diğergamlıkları karakterlerine işleyen bu yıldızlar, "biz odaklı" hareket ettiklerinden dolayı da başka gönüller tarafından baş tacı edilmişlerdir. Birçokları gibi kalabalıkların içinde kaybolup gitmeyen bu adamların maneviyatları oldukça kuvvetli ve iç dünyaları alabildiğine zengindir. İlk zaferlerini önce kendilerine karşı ka-

zanan bu insanlar, öz disiplin sahibidirler. Güçlükler onlar için karakterlerini test edecekleri bir ölçüdür. Beşer tarihinin bir nevi fihristi olan bu adamlar, sıradan insanlar gibi sadece istekleriyle öne çıkmazlar, onların bu yeryüzü gezegeninde gayeleri vardır ve o yörünge ekseninde yaşarlar. Adanmışlık ruhuna sahip bu büyük idealistler, ideallerinde fâni olmuşlardır. Ufukları son derece geniş, alabildiğine gayretli, son derece çalışkan, sabırlı ve yüksek ruhlu insanlardır. Ve elbette ki, hatalarıyla sevaplarıyla, düşmeleriyle kalkmalarıyla, sevinçleriyle hüzünleriyle, yaptıklarıyla yapamadıklarıyla, pişmanlıklarıyla ve erdemleriyle beşerdirler.

Peki, mirasçısı olduğumuz Osmanlı toplumunun asırların birikimiyle oluşturduğu kültürel değerlerden beslenip karakterleri şekillenen bu seçkin insan profilinden yeni kuşaklar haberdar mıdır. Maalesef ki hayır!

Haberdar olmak, bilmek zorundalar mı? Kanaatimce evet... Çünkü, geleceğimizin bu emanetçileri, bugün Ömer, Osman, Fatih denildiğinde, Hz. Ömer, Osman Gazi, Fatih Sultan Mehmet yerine bu isimlerin bugünkü popüler kültürdeki karşılıklarını hatırlıyor, onları model alıyor ve onlarla özdeşleşiyorlar. Model alınan bu örnekler kültürel kodlarımızdan, Anadolu mayasının dinî ve millî birikiminden izler taşısa elbetteki kaygılanmamıza gerek yoktur fakat tam tersine bu örnekler kapitalist kültürün bugün üretip yarın eskiterek çöpe attığı cinsten örneklerdir. Bundan dolayı, bu toprağın değerlerine karşı gösterdiğimiz bu bilgisizlik, bizi binlerce yıllık köklü medeniyet birikiminden koparıyor, kısırlaştırıyor ve kimliksizleştiriyor.

Bu teşhislerin ışığında, bizi gelecek yüzyıllara taşıyacak yıldızlar yetiştirmenin yolu, özellikle onlara kendi yıldızlarını tanıtmaktan geçiyor. Gerçekten de, kendi medeniyetini inşa eden yıldızlarını tanımayan, önünde model alabilecekleri yıldızları olmayan ve bu yıldızların göz kamaştırıcı ışığından faydalanmayan bir millet nasıl yeni yeni yıldızlar yetiştirebilir ki!

Eğer bize dayatılmaya çalışılan kültürel yozlaşmayı kırıp, nisyan bulutlarının ardına terkettiğimiz toprağımızın bu yitik değerlerini yeni nesille buluşturabilirsek, yüzyıllardır bu topraklarda devam eden varlığımızın bekasını sağlayabiliriz diye düşünüyorum.

Çünkü unutulmaya yüz tutmuş bu meçhul portrelerde, neseben bağlı bulunduğumuz Osmanlı'nın doğuşu, genişlemesi ve çöküşü, yani serapa gençliğimiz, bir anlamda da geleceğimiz saklı...

Çünkü bu portrelerde, bizi biz yapan, bize onurlu şahsiyetimizi kazandıracak kimlik bilgilerimiz saklı...

Çünkü bu portrelerde, tarihin aktifinde rol aldığımız -ve yeniden almayı ümit ettiğimiz- dönemlerin referans değerleri saklı...

Tarihimizin çeşitli kesitlerinden gün yüzüne çıkarmaya çalıştığımız bu portrelerin hayatı daha iyi anlamamıza, insan denen meçhulü tanımamıza, kültürel kimliğimizi şekillendirmeye ve yeni nesillerin örnek alabilecekleri doğru modeller bulmalarına yardımcı olacağını ümit ediyor ve Rabb'imden bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını niyaz ediyorum.

Gayret bizden, yardım Yüceler Yücesi'nden...

İbrahim Refik
İstanbul, 9 Temmuz 2007

Rüya Penceresinden Hüzünlü Bir Aşk Hikâyesi
MELEK AHMED PAŞA
ve KAYA İSMİHAN SULTAN

“Hiçbir yiğidin kaza ve kader
okuna karşı kalkanı yoktur.”
Hz. Ali

İsmiyle Müsemma Bir Melek

Zaman diliminin geniş yelpazesinin 16. asrı gösterdiği bir demde şehr-i İslâmbol’un Fındıklı semtinde yüzü nur gibi par par parlayan bir erkek çocuk dünyaya gelir. Bu çocuk, Yavuz Sultan Selim’in Veziriazamı Kara Piri Paşa’nın hazinedarı ve kapu kethüdası(1), deniz ümerasından Pervane Kaptan’ın biricik oğludur.

Dedesi, “bugün yarın ölürüm” düşüncesiyle Tophane yakınlarındaki yalısında, yedi sene odasındaki yüklükte tabutunu saklayan çok müttakî bir insandır. Adı “Ahmed” konulan bu güzel çocuk, İslâm’ın burcu burcu yaşandığı işte böyle bir atmosferde neşet eder.

Küçük Ahmed, biraz serpilince, babası tarafından Sultan Birinci Ahmed’e takdim edilir. Sultan Ahmed, bu pırıl pırıl nur yüzlü çocuğu görünce “Le kad halaknel insâne fî ahseni takvîm: Biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin, 4) âyetine mâsadak düşmüştür

diye methedip isminin önüne "Melek" ilâve eder. Ve küçük "Melek Ahmed" saraya alınarak yetiştirilmek üzere Dârüssaâde Ağası Hacı Mustafa'ya emanet edilir.

Yıllarca Enderun terbiyesi içinde yetişen küçük Melek, önceleri "Has kiler"de hizmet eder. Ardından "Melek Ahmed Ağa" namıyla "Has oda erkânı" (2) arasına girer ve oradan da "Çuhadar"lığa (3) yükselir. Bu pehlivan yapılı yiğit, ikbâl basamaklarını tırmanmaya devam ederek "Silahdar"lığa (4), oradan da çok geçmeden üç tuğlu vezirlik rütbesi ile Diyarbekir vilayetine vali tayin olunur (1638). Bir süre Musul muhafızlığında da bulunduktan sonra Dersaadet'e dönen Melek Ahmed, artık Kubbealtı vezirleri (5) arasındadır (1640).

Kaya İsmihan Sultan

Ve tarihler 10 Eylül 1644'ü gösterdiğinde bu melek yüzlü, melek yürekli adam, Dördüncü Murad'ın dünyalar güzeli ehl-i kalp kızı Kaya İsmihan Sultan ile mutlu bir izdivaç yapar. Rütbesi daha sonraları sadrazamlığa kadar yükselen bu vazifeşinas insan, hayatı boyunca Diyarbakır'dan Bağdat'a, Van'dan Bosna'ya kadar Devlet-i Aliyye'nin birçok kademesinde alın teri ve zihin teri dökerek hayırlı hizmetlerde bulunur.

Kaya İsmihan Sultan ise, bu meleknümûn ailenin kadınlık kanadını temsil eder. Dördüncü Murat'ın üçüncü kızı olan bu genç hanımsultan, Melek Ahmed Paşa ile evlendikten sonra bu evliliğini takva ile ziynetlendirir. Bir müddet sonra Koca Mustafa Paşa Şeyhi Hasan Efendi'ye intisab eden bu güzel saraylı, Râbiatü'l Adviyye gibi ibadetlerle bezeli bir hayat sürer.

"Bu Gece Bir Düş Gördüm Efendim"

İşte bu günlerin birinde Kaya Sultan hamile kalır. Ve bu müjdeli hadisenin hemen akabinde bu feyizli kadın enteresan bir rüya görür. Rüyasını kocasına şöyle anlatır:

"Bu gece bir düş gördüm efendim. Lütfedip de bir güzelce tâbir eyleyiniz.

Cennet bağlarında gezerken dedem Sultan Ahmed Han elimden tutup, bağ ve bahçe içindeki yüksek sarayları, huri ve gılmanları gösterdi. Gezerken 'Kayam gör! Cenab-ı Hakk bana neler ihsan etti. Bir kere Yeni Camii yaparken padişahlığıma bakmayıp işçilerin arasına girerek eteğimle taş ve toprak taşıyıp 'Ya Rabbi! İşte Ahmed ırgadının hizmetini katında kabul eyle' diye ağlayarak eteğimden toprağı ve taşı yere dökdümdü. Cenab-ı Allah bu hizmetimi kabul edip, bana cennetini ihsan etti. Gel şimdi sen de Kayam benim cennet bağlarımda safa eyle!' dedi.

Sol tarafında duran Sultan Mustafa: 'Ey birader! Şu Kaya kız bahtsızdır. Bırak, Melek Ahmed'den bir ömürlü kızı olsun ve dünyadan zevkini alıp, nesli kesilmesin. Sonra bizim bağlarımıza gelip gezsin' buyurduklarında, dedem bu niyete Fatiha deyip, elini yüzüne sürdü. Eline baktım kanlı idi. Ben de elimi yüzüne sürdüm, sağ elime biraz kan bulaştı. Korkumdan uyandım. Hayır ola! Canım paşacığım! İşte böyle bir rüya gördüm."

Bir Düş ki Tabiri Yürekler Yakar

Ahmed Paşa, rüya tabirinden iyi anlayan biridir ve bilmektedir ki bu rüyanın tabiri oldukça hüzünlüdür. Fakat Paşa, acısını içine akıtıp hanımına üzüntüsünü sezdirmemeye çalışır. Ona, gördüğünün hayırlı ve müjdeli bir rüya olduğunu söyleyip bol bol tasaddukta bulunmasını tavsiye eder.

Kaya Sultan da, kocası gibi hayırda yarışmayı seven gönlü ve eli açık bir kadındır. Kocasının tavsiyesine uyup, hemen Mekke ve Medine'nin fukarasına bol bol ihsanlarda bulunur.

Melek Ahmed'in Rüyası

Kaya Sultan'ın rüyasının üzerinden az bir zaman geçmiştir ki, Melek Ahmed Paşa korkuyla yatağından fırlar. Kan-ter içindeki Paşa,

bir rüya görmüştür. Paşa, bu son derece enteresan rüyasını daha sonraları arkadaşlarına şöyle anlatır:

"Allah hayırlar vere! Bu gece garip bir rüya gördüm. Meğer ben, Kaya Sultan ile münakaşa etmişim. Sultan bana dedi ki, 'Bak Paşa, şimdiden sonra ne sen benim kocam olursun, ne de ben senin hanımın olurum. Hemen benim nikahımı ver.' Bunun üzerine ben tekrar büyük bir münakaşaya koyulup, 'Bak sultanım, efendim, benim seni boşamak ihtimalim yoktur. Meğer aramıza ölüm gire.' dedim. Bunun üzerine Sultan, 'Dedem Sultan Ahmed bana (Evladın olduktan sonra gel) dedi. Ben ona giderim, boşa beni.' diye yalvardı. Ben dahi, ağlayarak: 'Be hey efendim! Şu evi niçin berbat edersin? Ben senden ayrılmam' dedim. Sultanım, 'İmdi canım, ben senden ister istemez boşanırım, istersen üç yıl sonra yine bana gel, nikah et. Ama gayri yanıma yaklaşma, namahremsin.' dedi. Ben, 'Behey sultanım, efendim! Böyle kederli sözler söyleme' dediğimde, Sultan oturduğum odanın bir dolabını açıp içine girerek, kayboldu ve dolabın içinden şöyle bir ses geldi, 'Canım Ahmed dedeciğim! Paşam beni boşamak istemiyor. Şu Paşama bir tenbih buyurun, beni boşasın.'

Derhal dolabın kapısı açılarak Sultan Ahmed Han ile Sultan Mustafa içeri girdiler. 'Bre Melek, niçin Kaya İsmihan'ı böyle boşamayıp üzersin? Aklın varsa, sen de üç yıl sonra boşan.' dediler. Ben ise, 'Hayır padişahım, boşanmam efendim' dedim. Sultan Ahmed: 'Mutlaka boşarsın. Allah'ın ezelî emri böyledir. Emir Peygamber'in şeriatındandır. Alın şu Melek'i şer'e götürün!' deyince birden kendimi bütün ulema, şeyhler, şeyhülislâm ve yedi kubbe vezirlerinin hazır bulunduğu Ayasofya Camii'nde buldum. Şer'i duruşmada ağzımdan nasıl oldu da, 'boş' sözü çıktı. Üzüntüden 'İnşaallah ben de yakın zamanda Kaya'yı alırım ve cennette onunla dolaşırım.' dediğimde derhal gördüm ki, birkaç adam, Kaya'nın başına bir beyaz bez örtüp, koltuğuna da dört adam girerek götürüyorlar.

Daha sonra Ayasofya'da bir çeşit namaz kıldık ki, ömrümde

öyle karmakarışık namaz kılmamıştım. İmamımız Şeyhülislâm Sunizâde Efendi önüme düşüp beni sarayıma getirdi. Korkumdan uyanıp, kendime geldim."

Rüyadaki Cennet Bağları

Rüyayı dinleyen İmam Mehmed Efendi ile Gınaîzâde Ali Efendi vak'ayı sevindirici bir şekilde yorumlamalarına karşılık Paşa, daha önce hanımının gördüğü rüyayı hatırlayıp gözlerinden inci taneleri boşalmaya başlar. Ardından da rüyasını şöyle tabir eder:

"Bu rüyanın tabiri geçen aylarda görülmüştür ki, orada Sultan bir rüya gördü. Rüyada Sultan Ahmed kendine cennet bağlarında, 'Kayam benim bu bağlarıma gelsene' buyurmuştur. Bunun üzerine, Sultan Mustafa 'Yok birader, Melek'den bir kızı olsun da sonra gelsin' der. Sultan bu rüyayı göreliden beri hamiledir. Allah bilir, bir kız doğuracak. Allah kolay eyleye. Benden boşanarak beyaz örtü bürünüp koltuğuna dört adam girmesi, kefen giyerek tabut içinde gideceğine işarettir. Sultan Ahmed'in 'Elbette Kaya'yı Allah'ın emri ile boşa, aklın varsa üç yıl sonra sen de gel' demesi, üç yıl sonra benim de ahirete gideceğime işarettir. Ayasofya'da şeyhülislâm ile karmakarışık namaz kılmamız, benim cenaze namazımı şeyhülislâmın kıldıracağına işaret. Elimden tutup benim sarayıma götürmesi ise, Allah bilir beni tâ mermer mezarıma kadar götüreceğine işarettir ve Allahüâlem Kaya Sultan, bu doğum sırasında mutlaka vefat eder."

Sevinçli Bir Doğum Hüzünlü Bir Ölüm

Ve Melek Ahmed Paşa'nın bu rüyayı görmesinden yirmi altı gün sonra, köşk halkının okuduğu hatmi şerifler ve salâvatlar eşliğinde Kaya Sultan'ın nur gibi bir kızı dünyaya gelir (1659). Adına Fatma Hanım Sultan konulan bu kız ile köşk sevince gark olur ve çil çil altınlardan sadakalar dağıtılır. Fakat çok geçmeden rüyanın tabiri çıkmağa başlar ve sevinçler hüzne dönüşür. Kaya Sultan, doğumdan sonra iyice rahatsızlanır. Ve tedavi için gelen ebelerin yanlış müda-

haleleri sonucu doğumun dördüncü günü, ardında tazecik yavrusunu öksüz bırakarak yirmi yedi yaşında Hakk'ın dergâhına yürür.

Seyyah-ı âlem Evliya Çelebi, Kaya Sultan'ın hayatının baharında dünya misafirhanesine bu hüzünlü vedasına şu tarihi düşürür:

"Bir eksikli dedim ey Evliya tarih tarih

Melek seng ile dövünsün ki ayrıldı Kaya'sından"

Melek Ahmed Paşa son derece üzgündür. Fakat Allah'ın takdirinden öte bir şey olmayacağının da şuurundadır. Bu abdestsiz yere basmayan dini bütün adam, çok sevdiği hayat arkadaşını kaybettikten sonra artık yüzünü iyice ukbâya çevirir. Gündüzlerini savm-ı Dâvûdî, gecelerini de seccadesini ıslatarak geçirir. Bir taraftan da yaptığı hayırlarla durmadan ahiret azığı devşirmeye çalışır. Bu melek haslet adam, yaptığı bu hayır hasenatları öyle güzel usullerle icra eder ki, görüp işitenleri gıpta ettirip kendine hayran bırakır.

Bir Garip Mezad

Paşa, her sene Ramazan ayının başında hazinesini açar, kıymetli eşyalarını sarayının avlusuna çıkarır ve bunları kendi kapu halkına pek garip bir şekilde satar.

Öyle bir satış ki, ortaya dökülen paha biçilmez kılıçların, kalkanların, eğerlerin, okların, yayların, şalların, kürklerin, dibaların, canfeslerin parayla pulla değil, hayır hasenat karşılığı mezada çıkarıldığı bir satış...

Şöyle ki: İçinde yüzlerce kapu halkının (iç ağaların) sıralanıp beklediği avluda münadî şöyle bağırır:

- Bir altın sahan!... Bir çocuk okutmaya...

Talib olan: "İki çocuk" diye artırır. Arkadan bir ses: "Üç!" der. Münadi başka istekli olup olmadığını yoklar. Bulamazsa "Satttıım!" diye bağırıp, ardından tekrar sesi yükselir:

"- Bir murassa kılıç!... Onbin salâvata... ve ardından kalabalıktan sesler yükselir: Yirmibin... Otuzbin... Ellibin!

Münadî tekrar bağırır:

“- Bir samur kürk!.. Bir çeşme yaptırmaya...

Böyle böyle bütün mallar, yetime bakmak, dulları korumak, çeşme yaptırmak, hatim indirmek, yasin okumak ve salâvat getirmek gibi çeşitli hayır ve sevap karşılığı mezad edilip satılır. Daha sonra da bir heyet teşekkül ettirilerek, herkesin vaadini ve borcunu yerine getirip getirmediği takip edilir.

Ömrü boyunca hep yaşama değil, yaşatma yörüngeli bir hayat sürmüş bu güzel insanın böylesi orijinal hayır geleneğinin yanında, yaptırdığı cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve hanların da haddi hesabı yoktur. İşte Melek Ahmed Paşa, melekleri gıpta ettirecek böylesine bir şahsiyettir.

Ve bu melek adam, rüyasında tabir ettiği gibi Kaya Sultan'ın vefatından üç yıl sonra 1 Eylül 1662 tarihinde 60 yaşında iken veba hastalığından İstanbul'da Hakk'ın rahmetine kavuşur. Ayasofya Camii'nden büyük bir kalabalıkla kaldırılan cenazesi, vasiyeti üzere üstadı Dersiâm Kiçi Mehmed Efendi'nin ayak ucuna defnedilir.

Eyüb toprağına yolunuz düşerse eğer, Bahariye Şah Sultan Camii'ne de bir uğrayın ve haziresinde yatan bu melek adamı fatihalarla yâd ediniz efendim.

DİPNOTLAR

(1) Kapu kethüdası; Valilerin, sancak beylerinin ve patrikhanenin babıâli ve diğer resmi dairelerdeki işlerini takip eden memur.

(2) Has oda erkânı: Enderun'un birinci ve en mühim teşekkülerinden biri olan has odanın ileri gelenleri hakkında kullanılır tâbirdir.

(3) Çuhadar: Eskiden sarayların büyük memurlarına ve padişahların hizmetinde blunanlara verilen addır.

(4) Silahdar: Sarayın ileri gelen erkânlarından birinin adıdır.

(5) Kubbealtı vezirleri: Topkapı Sarayı'nda “Kubbealtı” denilen yerde toplanıp devlet işlerini gören heyet (Bakanlar Kurulu) içinde vezir rütbesinde bulunanlar hakkında kullanılır tâbirdir.

Çizgiyi Şiirleştiren Dâhi
ŞEYH HAMDULLAH

Hatlar ki güftesi ve bestesiyle
Şakırlar bir kamış kalemin sesiyle
Selahaddin Batu

Şeyh Hamdullah'ın hatlarından biri

Maziden Süzülüp Gelen Türk Sanatı

Kaderî bir tecelli olarak Orta Asya steplerinden kopup gelen bu aziz millet, İslâm'ın âlemşümûl değerleriyle kucaklaşıp şereflenince, madde ve mânâ plânında kabına sığmaz bir cemiyet ortaya çıkmıştır. Ve bu cemiyet, kadim kültürünün köklü sanatlarını İslâm medeniyeti dairesinde şekillendirerek onlara yepyeni bir form kazandırmıştır.

Bu âteşîn ruhla canlanıp renklenen Türk coğrafyası, zamanın eskitemediği kümbetler, camiler, medreseler, darüşşifalar, kervansaraylar, çeşmeler gibi şaheserlerle müstakbel Osmanlı medeniyetinin hazırlayıcısı olmuştur.

Osmanlı'nın şanlı ceddi Selçuklu kartalı, bir taraftan gaza ruhuyla kanatlanıp Anadolu coğrafyasında huzur ve sükûn meltemleri estirirken, diğer taraftan da bedii zevklerini maddeye nakşederken, bütün güzel sanatları İlâhî iradeye tâbi kılıp ulvileştirmiştir.

Selçuklu mirası üzerine oturan "Osmanlı mucizesi", bilhassa Murat Han oğlu Muhammed Fatih devrinde idarî, askerî ve siyasî sahalarda olduğu gibi, edebiyat, mûsikî, mimârî, tezhib, hat gibi güzel sanatlarda da kemal derecesine yaklaşmış ve böylece maziden akıp gelen Türk sanatı, devir devir imbikten süzülerek en güzel âhenk ve ölçüyü Osmanlı sanatında bulmuştur.

Sanatların Efendisi

Birçoklarına göre bütün sanatların efendisi mevkiine çıkarılan hat sanatı da, Osmanlı'nın bu birikmiş sanat ve iman heyecanının patlaması olan teceddüt (yenilik) ve ibda' (yaratıcılık) hareketinden elbette ki fazlasıyla nasibini alır.

İslâmiyet'in zuhurundan sonra yalnız okuma ve yazma vasıtası olarak kullanılan hat, birçok Emevi ve Abbasi hattatından sonra bilhassa İbni Mukle (X. asır) ve İbni Bevvab'ın (XI. asır) elleriyle sanat haline gelir. Ardından Abbasi Halifesi Musta'sım-Billah'ın kölesi, Amasyalı bir Türk olan Yakut (?-1298), "aklâm-ı sitte" (altı yazı) adı verilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevki ve rika' gibi hat nevilerini bütün kaideleriyle tamamlayıp yazmayı başarır. Onu da esâtize-i seb'a (yedi üstadlar) adıyla Yakut'un talebeleri takip eder. Aradan geçen bir asırlık uzun bir bekleyiş ve sessizlikten sonra, Fatih devri hattatlarından Edirneli Yahya Sofî, aklâm-ı sittede, celî ve abidevî yazılara yepyeni bir şive ve üslûp kazandırır.

Pîrin İşaretiyle Gelen Muştu

Zaman diliminin 14. asrın sonlarını gösterdiği günlerin birinde Osmanlı idaresine geçen Amasya, bir ilim ve sanat merkezi haline gelerek birçok Buharalı Türk'ün hicret yeri olur. Bu muhacirler arasında Sühreverdi tarikatına (bazı rivayetlerde Zeynîye) mensup Mustafa Dede namında âlim ve kâmil bir şeyh de vardır.

Bu zat, Peygamber Efendimiz'in (sav) "Evleniniz, çoğalınız..." tavsiyesine şahsı için uyma zamanının geldiğine kanaat getirdiği günlerin birinde, Amasya'da dolaşırken karşısına çıkan keşf ehlinden bir veli: "Ey Dede, senin evleneceğin filan mahallede oturan bir fakirenin kızıdır. Ondan başkası değildir. Hemen onu al, sakın tereddüt etme." diye manevî işaret vermesi üzerine, Mustafa Dede hiç tereddüt etmeden bu yetim kızla evlenir. Aradan çok geçmeden Mustafa Dede, bu Allah dostuyla tekrar karşılaştığında tavsiyesinin hikmetini sorar. Bu izdivacın gerçekleştiğini öğrenen pîr-i münir ellerini kaldırarak, "Madem ki sen tavsiyemi tutup o saliha fakirenin yetimesini aldın. Allah sana ondan öyle bir hayırlı evlat versin ki kemalatı, irfanı ve güzelliği her yerde bilinip söylensin. Namı kıyamete dek kalsın ve ismi de Hamdullah olsun." diye dua buyurur.

Namı Kıyamete Dek Kalacak Bir Hamdullah

Bu mânâ erinin hayır duasından bir müddet sonra, geleceğin "kutbü'l-küttâb"ı (yazıcıların kutbu) olacak olan hat dehâsı Şeyh Hamdullah, Amasya'da dünyaya gözlerini açar (1426).

Şeyh Hamdullah'ın içinde bulunduğu çağ, Osmanlı Devleti'nin idarî, siyasî ve iktisadî istikrar kazandığı, bütün vatan coğrafyasında ilim ve sanatta Rönesans hareketlerinin başladığı mesut bir atılım çağıdır.

Böyle her yönüyle dörtbaşı mamur bir cemiyetin içinde hayata gözlerini açan genç dâhi, çok iyi bir tahsil gördükten sonra babası Şeyh Mustafa Dede'nin manevî terbiyesinde de seyr-i sülûkunu

tamamlayıp hilafet icazetini alır [1]. Bu sebeple adı “şeyh” olarak da yâd edilir.

Zamanla yazı sanatına karşı alâka duyan Hamdullah, devrin hat üstadı Maraşlı Hayreddin’den bu sanatı nazarî ve âmelî olarak tahsil edip icazet alır. Fakat asıl tekamülünü Yakut ve Abdullah-ı Sayrafî’nin yazıları üstünde yaptığı uzun mesailer neticesinde elde eder.

Şeyhin Halkasında Bir Şehzade

Usta-çırak ilişkisi içinde yıllarca sabırla çalışıp, kazandığı maharetleri sanata dökerek cemiyete intikal ettiren Şeyh Hamdullah’ın etrafında kısa zamanda sanat âşıklarından bir halka oluşur. O sırada Amasya sancağında vali olarak bulunan şehzade Bayezid de, Şeyh’in bu feyizli halkasının müdavimi olur. Beste yapabilecek kadar mûsikîye ve şiire meraklı olan geleceğin Devlet-i Aliyye Padişahı İkinci Bayezid, Şeyh’den de hat meşk ederek mezun olur ve böylece aralarında manevî bir bağ oluşur.

Yıllar bu mihval üzere geçe dursun nihayet 1481’de, çağ açıp çağ kapayan büyük Fatih’in aniden ölümü üzerine padişah olan Bayezid, payitahtın yolunu tutar. Ardından hocası Hamdullah Efendi’yi de İstanbul’a çağırır. Ancak kardeşi Cem Sultan ile olan taht mücadeleleri onu bir müddet arayıp sormasına mâni olur. Hamdullah Efendi İstanbul’un yolunu tutar ve buradaki akrabasından iki Amasyalı hattatın evine konuk olur, fakat Padişah’ı arayıp ona geldiğini haber vermez. Bir ara saray kapıcılarıdan birinin Padişah’a arzuhalini yazınca onun hattını hemen tanıyan Bayezid Han, arîzayı yazanın derhal buldurulmasını emreder ve karşılaştıklarında da bu vefakâr dostunu bir daha bırakmaz. Şeyh’e olan muhabbetinden, ona yakın olup sohbetinde bulunmak için sarayın harem dairesi civarında Kelâm-ı Kadim yazması için kendisine bir meşkhâne tesis eder. Böylece Şeyh’in “saray katibi” ve “yazı muallimi” olarak hat ile istediği şekilde uğraşmasını sağlar. Şeyh de bu tarihten sonra yazdığı eserlerin ketebesinde ekseriya “Kâtibü’s-Sultân Bâyezid Han” unvânını kullanır.

Hocasına Hokka Tutan Bir Sultan

Koca Osmanlı Sultanı İkinci Bayezid, bütün ataları gibi ilim ve sanatın hâmisidir. Hâmiliğin ötesinde hocasına hürmet ve sevgisi o derecededir ki yazarken onun hokkasını tutar ve rahat etsin diye sırtını yastıkla besler. Şeyh gibi bir sanat dehasının ibdâ' gücünü harekete geçirip bediî şaheserler meydana getirmesinde, belki de Bayezid Han'ın ilme ve sanata gösterdiği bu büyük alâkanın tesiri vardır.

Ama gelgelelim beşeri bir tezahür olarak Sultan İkinci Bayezid'in, Hamdullah Efendi'ye olan sevgisini, saygısını ve onu daima baş köşede oturtmasını devrin uleması çekemez. Bu durum sultanın kulağına gidince Şeyh Hamdullah'ın da bulunduğu bir toplantıda Padişah, Şeyh hattıyla yazılmış muhteşem bir Kur'an-ı Kadim gösterir ve oradaki âlimleri hayran bırakır. Sonra, huzurunda mevcut olan âlimlerin ilmî eserlerini de toplatıp üst üste dizdirir. Ardından bu Kur'an'ın nereye konulması gerektiğini ulemaya sorunca onlar: "Kur'an'ın üstüne hiçbir kitap konmaz, elbette bizim eserlerimizin üstüne konmak gerek!" cevabını verirler. O zaman zeki Padişah tebessüm eder ve "Kur'an-ı Kerim yazmayı bu kadar ihya eden başka bir kimse yoktur. Onu, nasıl sizden aşağı tarafta oturtayım?" sözleriyle zarif bir şekilde meseleyi halleder.

Yine bu ilim ve sanat sohbetlerinin yapıldığı günün birinde Bayezid Han, Hazine-i Hümayun'dan yedi adet enfes Yakut yazısı çıkarıp "Bu tarzdan gayrı bir vâdi ihtira olunsa idi iyi olurdu" şeklinde Şeyh'e tavsiyede bulunup, bu istikamette çalışmaya teşvik eder. O güne kadar "aklâm-ı sitte" denilen altı cins yazıda daima Yakutü'l-Musta'sımî'nin geliştirdiği şive makbul sayılmaktadır. Tabiatıyla Şeyh Hamdullah da bu vâdide yazmaktadır.

Hızır'la Gelen Himmet

Şimdi ise Şeyh, Sultan Bayezid-i Veli'nin isteğiyle büyük bir yükün altına girmiştir. Hat sanatında ekseriya büyük teceddütler,

beşeri gayret ve dehanın yanında İlâhî himmetle meydana gelmiştir. Şeyhimizin maharetini ortaya koymak için manevî kaynaktan ilham esintilerine ihtiyacı vardır. Yani, "kemal-i yed'i" denilen elin güç ve kemâli için manevî bir müdahale gerekmektedir. Bunun için de bu işin çilesini çekmek lâzımdır. Ve bu düşüncelerle Şeyh Hamdullah 'erbain'e (2) girer ve birkaç erbain çıkarır.

Ve büyük sanatkâr, Yakut'un eserlerini estetik kıymetlendirmeye tâbi tutup bunlara kendi sanat zevkini ve şivesini katmak suretiyle yepyeni, orijinal bir tarz ortaya çıkarma yolunda çile çeker. Hamdullah'ın yeni üslûp oluşturma yolundaki ıstırabını, Müstakimzâde Süleyman, Tuhfe'sinde şöyle dile getirir:

"Şeyh Hamdullah geçmiş büyük üstadların ve Yakut'un yazılarını günlerce dikkatle inceledi. Onların yazı estetiğinde elde edemedikleri yazının klâsik nisbetlerini, en güzel duruş ve satır üzerindeki âhengini, önce zihninde şekillendirdi. Fakat zihnine resmettiği güzel biçim ve âhengi kağıt üzerine dökmekte güçlük çekiyordu. Bu ıstırap günlerce sürdü. İşte böyle son derece mustarip olduğu bir anda Hızır aleyhisselâm zuhur edip elini tutarak, ona harfleri bir bir tâlim etti ve ıstırabını hafifletti. Şeyh Efendi kısa zamanda hayalinde yaşattığı yazı tarzını himmetle, Allâh'ın bir hediyesi olarak elde etti."

Evet, Şeyh Hamdullah kısa zamanda hayalinde yaşattığı yazı tarzını böyle bir himmetle, Cenab-ı Hakk'ın hediyesi olarak elde eder.

Yeni Bir Üslûbun Doğuşu

Böylece tahminen 1485 yılında yeni bir çığır olarak ortaya çıkan "Şeyh Hamdullah Üslûbu" ile Osmanlı hat sanatında Yakut devri kapanır. Öyle ki hakkında:

"Şeyhoğlu Hamdi hattı tâ kim buldu zuhur,

Âlemde bu muhakkak, nesh oldu hatt-ı Yakut"

beyti söylenir. Yani "Şeyh Hamdullah hattı ortaya çıkınca Yakut

yazısının hükmünün kalmadığı muhakkaktır." (Bu beyitte ustalıkla kullanılan "muhakkak" ve "nesih", aynı zamanda iki hat türünün de ismidir.) Türkiye'den başka dünya müzelerinde de pek çok şaheseri olan bu büyük ustayı, "Türk Rafael'i" diye vasıflandıranlar olmuştur.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Şeyh Hamdullah ile ilgili mütalaasında: "Şeyh hattında görülen ince hususiyetler ve sanat vadisine verdiği büyük ve şahane âhenkten başka, teknik safhada kalem-i münharif, yani eğri keserek o devre kadar yeknesak olan yazı kalınlıklarını, harf ve kelimelerin ufkî (yatay) ve şakulî (dikey) kısımları ile baş ve sonlarında çeşnili bir kalınlık ve hareket verdiğini" söyler. Bu usul, beş asır Osmanlı yazısını, bütün İslâm âleminin yazılarından ayıran mümeyyiz bir vasıf olarak kalmıştır.

Hat sanatının bu dâhi üstadı, sanat hayatını birbirinden değerli 47 adet Kur'an-ı Kerim, En'am-ı Şerif, Kur'an cüzleri, dua mecmuaları, kıt'a ve murakkalar ve meşk mecmuaları vs. ile süslemiştir. Eserlerinden zamanımıza kadar gelenler müze, kütüphane ve hususi koleksiyonların baş köşelerinde yer alır. Bunun yanında İstanbul'da Bayezid, Firuzağa, Davudpaşa ve Edirne'de Bayezid camilerinin kitabeleri "celi" yazılarına örnek olarak gösterilebilir.

Kendi Küçük, Günahı Büyük Hamdullah

Eserlerinde imzasını "İbnü'ş-Şeyh" (Şeyhoğlu) olarak atan bu mütevazı insanın "Şeyh Hamdullah" şeklinde imzasına tesadüf olunmamıştır. Devrinin en büyük sanatkârı olduğu halde asla gurura kapılmayan ve yazılarının altına ketebe olarak adını, "kendi küçük, günahı büyük Hamdullah" diye yazan bu büyük hat dâhisi, eserlerini yetiştirdiği talebelerle de ebedîleştirir.

Yetiştirdiği talebelerin adedi bilinmemektedir. Bir asır içinde 'hüsn-ü hat' ile uğraşan "Şeyh ailesi"nden yetişmiş 12 meşhur hattat tesbit edilebilmiştir ki sanat tarihinde bir ikincisi bulunmamaktadır.

Şeyh Hamdullah'tan sonra yetişenler, hep onun gibi yazma gay-

retiyle hareket ederler. O kadar ki meşhur hattatların başarısı "Şeyh gibi yazdı" veya "Şeyh-i sâni"(ikinci Şeyh) sözleriyle anlatılır. Ve bu hâl 150 yılı aşkın bir zaman devam eder.

Hezarfen Bir Üstad

Şeyh Hamdullah ayrıca çok yönlü biridir. Hattatlığının yanında kemankeşliği(okçuluğu) de çok meşhurdur. 1505 yılında 1105.5 gezlik [3] uzun mesafe atışıyla rekor kırması üzerine, Ok Meydanı'na rekorunu belgeleyen bir menzil taşı dikilir. Bu taşta: "el-menzil Hamdullah İbni'ş-Şeyh Reisü'l-Hattâtîn, Şeyhü'r-Râmiyan" (Hattatların reisi ve okçuların şeyhinin menzili) yazmaktadır. Belki bu yüzdendir ki, kendisinden sonra gelen hattatların çoğu okçuluğa heves etmişlerdir.

Sultan Bayezid, bu madde ve mânâda zirveleşen sanatkârın, kemankeşliğini de öğrenince onu "Okçular Tekkesi Şeyhliği"ne, yani bugünkü mânâda "Okçuluk Federasyonu Reisliği"ne tayin ederek vefasını taçlandırır.

Şeyh, ayrıca yüzücülükte Üsküdar'dan Sarayburnu'na geçebilecek kadar da mâhirdir. Ara sıra, poturu ile gömleğini başına sarar, cüz kesesini ağzına alarak Üsküdar'dan denize girer, suda âdeta bağdaş kurarak kendini akıntıya bırakır, Sarayburnu'ndan çıkar, orada giyinip ders vermek üzere Topkapı Sarayı'na gidermiş.

Üstad Hamdullah'ın maharetleri bununla da bitmez; iyi bir şahin avcısı olan usta hattatın, çok iyi de bir terzi olduğu rivayet edilir. Sultan İkinci Bayezid'e diktiği kaftanın dikiş yerlerini kimsenin bulamadığı anlatılır.

Sekseninde Bile Kalem Tutan Eller

Maddî ve manevî arzular arasında dengeyi çok iyi sağlamış bulunan şeyhimiz bazen derûnî bir iştiyakla günlerce uzlete çekilip kendini ibadete verir. Hele İkinci Bayezid'in vefatından sonra Alemdağı'nın Sarıkadı (Sarıgazi) köyünde tamamen inzivaya çekilip

dünyadan iyice el etek çeker. Bu hat dâhisinin ihtiyarlığında başı titremesine rağmen mübarek elinin titremediği ve gençliğinde yazdığı gibi metin ve güzel yazdığı rivayet edilir. Seksen yaşında yazdığı Kur'an-ı Kerim'in ketebesinde: "Sultan Bayezid'in katibi olan hattat, saçları ağardığı ve yaşı seksene baliğ olduğu halde bunu nasıl yazar, insaf ve iman ile nazar et." denmektedir.

1520 yılının Aralık ayında 86 yaşında dünyadan ahiret yurduna sırlanan "Kutbü'l-Küttab", Üsküdar-Karacaahmet civarında "Şeyh Sofası" diye maruf kabristana defnolunur.

Şeyh Hamdullah o kadar mütevazıdır ki, mezartaşına adının yazılmasını bile istemez. Meşhur Hattat Hafız Osman hiç olmazsa ruhuna fatiha okunabilmesi için mezartaşına adını yazmaya teşebbüs ederse de, vasiyeti olduğu için tereddüte düşer. Müstakimzâde'nin kaydına göre kabir taşını yazmaya meşhur hattatlardan Şâhin Ağa cesaret eder ve taşına: "Reîsü'l-hattâtîn Hamdullah el-Ma'rûf bi-İbni'ş-Şeyh rahmetüllâhi aleyh" yazar. İlginçtir, Şahin Ağa, bu yazıyı yazmasının üzerinden bir hafta geçmeden Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Şeyh'in tesiri o kadar büyük olur ki bir kısım hattatlar, vefatlarında onun kabrinin civarına defnolunmayı şeref sayarlar. Yazıya yeni başlayanların kalemleri de, bu büyük hat üstadının kabir toprağına bir hafta müddetle gömülür ve çıkarıldıktan sonra bu kalemle yazı öğrenmeye başlamaktan manevî bir feyiz umulurdu.

Geleneğin Yaşatılması

İlim ve sanat dünyamıza, bilhassa altı nevî yazıda nâdide eserler vererek çizgiyi şiirleştiren Şeyh Hamdullah'ı aradan beş asır geçmesine rağmen hayırla ve hayranlıkla yâd ediyoruz.

Biz, bu hat dâhisinin şahsında milletimizin seciyesini, azamet, vakar ve canlılığını, iman ve irfanını en bariz bir şekilde bu İslâm yazılarında tecelli edişini müşahede ediyoruz.

Niyazımız odur ki; sadece İslâm yazısına has olan, hem okunup ibret alınan hem de mücerret (abstre) bir resim tablosu gibi duvara asılıp tefekkür edilen ve modern resmin öncülerinden Picasso'ya: "Benim resimde varmak istediğim son noktayı İslâm yazısı çoktan bulmuş" dedirten bu sanatımızı, yeniden aslına uygun bir şekilde ihya edip geliştirelim ve bu hat dâhisini aşan, gerçek sanatkârlar yetiştirerek büyük Şeyh'in ruhunu şâd edelim.

Şeyh Hamdullah'ın mezar taşı

DİPNOTLAR:

(1) Tarikat şeyhleri ve tasavvuf mensupları, zaman içerisinde liyakati olmayan ve seyr u süluk görmemiş na-ehil kişilerin şeyhlik iddiasına kalkışmasını önlemek için, bir icazet şartı getirmişlerdir. İcazet, şeyhlerin mürid yetiştirmek üzere ehliyetini ispatlamış ve seyr u sülûkunu tamamlamış olan mensuplarına verdikleri yazılı veya şifahi izindir. Şeyhten icazet alan sâlik, "halife" sayılır ve tekke açmasına izin verilir.

(2) Erbain: Nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müritlerin kırk gün halvete çekilmeleri ve bu süre içinde mümkün mertebe az yemek, az konuşmak, az uyumak suretiyle daima zikir ve tefekkür ile meşgul olmaları.

(3) 1 gez 66 cm.

Sıradışı Bir Kemankeş
MÎRİALEM AHMED AĞA

Vezir, molla, ağa, bey, takım takım
Güneşli bir nisan günü ok attı.
Kimi yayı öptü, kimi fırlattı,
En er kemankeşe yetti üç adım.
Yahya Kemal

Enderundan Yetişen Bir Okçu

Mîrialem Ahmed Ağa... Bu sıradışı sporcu, Türk okçuluk tarihinin en büyük üç kemankeşinden biri kabul edilir.

Geleceğin "Muhteşem Süleyman"ının şehzadelik yaptığı yıllarda keşfedilen bu Boşnak asıllı delikanlı, Manisa Sarayı'na içoğlanı [(1)] olarak alınıp yeteneklerinin çiçek açması için zemin hazırlanır. Devrin en revaçta sporlarından biri olan okçuluğa oldukça meraklı biri olan Ahmed Ağa'nın acı kuvveti hakkında tarihî kaynaklarda birçok ilginç rivayet vardır:

Çocuk denecek yaşta, odun yüklü bir eşeği bacaklarından tutarak havaya kaldıran genç Ahmed, ayrıca üç yaşındaki deve göçeğinin altına girip rahatça dolaştırırmış. Bunun yanında iki koyunu, iki elinin serçe parmaklarına geçirip hayvanlar yüzülünceye kadar havada tuttuğu da kaynaklarda yer almaktadır.

Doğuştan sportmen bir yaratılışa sahip bu çelik-çavak genç, ata binerken, hayvan ne kadar yüksek olursa olsun üzengisine basmadan atın üstüne rahatça sıçrayarak görenleri hayretler içinde bırakır.

Ok Meydanı'nın gelmiş geçmiş en büyük kemankeşlerinden Tozkoparan İskender, Ahmed Ağa'yı görünce kuvvetini ve kabiliyetini hemen anlar ve dudaklarından "Benim menzillerimi (rekorumu) atarsa (kırarsa) bu atar (kırar)!" sözü dökülür.

Babası Yavuz Selim'in Hakk'a yürümesiyle Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin başına geçen Sultan Süleyman, çok geçmeden Ahmed Ağa'yı Manisa'dan çağırtarak İstanbul'a getirtir. İstanbul'da, saray üniversitesi olan Enderun'a kabul edilen bu yiğit delikanlı, önce Topkapı Sarayı'nda Has Oda'ya (2) alınır, bir müddet sonra da Çaşnigirbaşı'lığa (3) terfi eder. En son olarak da Mîrialem (4) unvanıyla saraydan çıkar.

Bu arada Kanunî Sultan Süleyman ile Rodos şövalyelerinin elindeki Rodos adasının fethine (1522) iştirak eden Ahmed Ağa, bu zorlu fetih sırasında birer kantarlık (56,45 kg) gülleleri kaleden içeri fırlatarak herkesi kendine hayran bırakır.

Bir Rekortmen Yetişiyor

Enderun'da bulunduğu yıllarda Ok Meydanı atıcılar şeyhine müracaat eden Ahmed Ağa, "kabza talibi" olarak lisans alıp bir üstad eşliğinde antrenmanlara başlar. Kısa zamanda kemankeş kabul edilmenin barajı olan 900 gez'i (5) aşarak atıcılar siciline adını gururla tescil ettirir.

Okçular şeyhinin önünde yapılan bu kabul merasiminde, üstadı tarafından kulağına: "Ve mâ rameyte iz rameyte velâkinnallahe ramâ- Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı." (Enfal, 17) ayeti fısıldanarak, sporculuk hayatı boyunca kazanacağı başarılardan dolayı gurura kapılarak kulluk sınırını tecavüz etmemesi gerektiğinin şuuru telkin edilir.

Fizikî ve teknik gelişimle birlikte kemalat yolunda da iyice pişen

Ahmed Ağa, ilk defa Edirne'de kendini gösterme fırsatı bulur. Onca namlı kemankeş arasında ayak taşına besmeleyle adımını atan genç Ahmed, bu kemankeşlerin:

"Ne hava vü keman-ı kemankeş

Ancak erdiren menziline nidayı ya Hak!"

nidalarının ardından lodos istikametine olanca gücüyle yayına asılır (uzun mesafe atışlarında yarışlar rüzgar istikametine göre, yıldız, lodos ve gündoğusu şeklinde yapılırdı). Ve bu atış ona ilk rekorunu getirir.

Geleneğe göre, sporcuyu teşvik edip adını ebedîleştirmek için rekor kıran atıcının okunun düştüğü yere, atıcının adını ve rekor tarihini belirten mermer bir sütun dikildiğinden, Ahmed Ağa'nın adına da Sarayönü Ağaç Ok Menzili'nde bir menzil taşı dikilir. Artık o, rekoru bir âbide ile tescillenmiş namlı bir kemankeştir.

Tevazuda Zirveleşmek

Ahmed Ağa, sadece kuvveti ve tekniği ile değil, iç derinliği ile de zirvedir. Aynı zamanda bir tevazu kahramanı olan genç Ahmed, İstanbul'da arka arkaya başarılar kazanıp adına menzil taşları dikilmeye başlayınca ilk zaferinin nişanesi olan bu taşı söktürür. Fakat günün birinde çevreyi dolaşmaya çıkan Kanûnî, bu yerde yatan sökülü taşı görünce, sebebini soruşturur. İşin aslını öğrenince de başarının hakkı olan bu âbideyi yeniden yerine diktirir. Oldukça alçak gönüllü, kibir ve gururdan uzak biri olan Ahmed Ağa mahcubiyet içinde, Bahtiyarzâde Hacı Hasan Çelebi'den ısrarla taşın tekrar sökülmesini ister, fakat Çelebi'ye söz geçiremez.

Yine günün birinde Edirne'deki yarışlar sırasında, poyraz havasıyla Musalla Meydanı Kuyu Yeri Menzili'nde 100 gez aşırı atıp açık ara büyük bir rekor kırar. Kırar kırmasına ama kılı kırk yaran bu hassas adam, atışı aşırı salkı [(6)] bularak rekorunun tescil edilmesini istemez. Buna rağmen Edirneli kemankeşler bu başarılı sporcuya vefa gösterip adı unutulmasın diye rekor noktasına menzil taşı diktirirler.

Rekor Koleksiyoncusu

Muhteşem Kanunî'nin Ok Meydanı'nı ziyaret ettiği günlerin birinde, sohbet sırasında ünlü okçu Bursalı Şüca'nın lodostaki menzilinin on yıldan beri atılmadığı (rekorunun kırılamadığı) bahis mevzuu olur. Sultan derhal Ahmed Ağa'yı saraydan çağırtır ve ondan bu rekoru kırmasını talep eder. Bursalı Şüca'nın rekorunu kırdığı takdirde kendisine Gelibolu kaptanlığını ihsan edeceğini müjdeleyerek de sporcuyu teşvik eder. Ahmed Ağa zorlardan zor bir talep ile karşı karşıyadır ama emir büyük yerdendir. Ayrıca kendisine her daim hâmilik eden Padişahını mahçup etmek de yiğitliğe yakışmaz. Bundan dolayı Ahmed Ağa bu menzilde bir-iki değil, tam yedi yıl çalışır.

Tarihler 1532'yi gösterdiğinde Ok Meydanı'na çıkan Ahmed Ağa, kendi yaptığı özel ağaç pişrev okunu, Edirne'li Usta Ali'nin yayına takar ve Yaradan'a sığınarak olanca gücüyle asılır. Yedi yıl süren emeğinin karşılığı olarak Bursalı Şüca'dan 27.5 gez daha ileri atmayı başaran Ahmed Ağa, okunu 1271 geze düşürerek kırılması zor tarihî bir rekora imza atar. Ve böylece on yedi yıldır kırılamayan bir rekoru kırma başarısından dolayı da görkemli bir ziyafetle zaferin anısına taşı dikilir, okçusuna, yaycısına cömertce ödüller bahşolunur. Kendisine de söz verildiği gibi Gelibolu kaptanlığı ihsan olunur.

Ve yine bu rekor koleksiyoncusu, Tozkoparan İskender'in bile başaramadığını başarıp spor tarihine eşsiz bir imza atmasına rağmen, "Bu lodos menzili bana yeter" diyerek diğer bütün rekor taşlarını söktürür.

Gerçekten de Ahmed Ağa, iç âlemiyle dış dünyasını dengeleyebilmiş, sağlam bir spor ahlâkına sahip biridir. Bunun yanında o, yaptıklarıyla yetinmeyen, devamlı kendini geliştirmeye çalışan bir sağlam iradeye sahiptir. Birçok atıcı, bir defa rekor kırdığı menzilde tekrar atmazken, tarihçiler onun defalarca attığını ve her attığında da birbirine yakın düştüğünü kaydederler.

Bilindiği gibi başarıları Sultan Süleyman tarafından ödüllen-

dirilen Ahmed Ağa, 1531-34 arasında iki yıl Gelibolu kaptanlığı ve kaptan-ı deryalık yapar. Bu dönemde Venedik donanmasının komutanı Andrea Doria ile yapılan meşhur deniz savaşında Osmanlı donanması kumandasında yer alır.

Hayatını başarı ve faziletlerle ile süsleyen bu büyük kemankeş, şakaklarında ihtiyarlık işaretlerinin belirmesiyle birlikte spordan elini çekip Kâbe-i Muazzama'nın yolunu tutarak Hacc vazifesini yerine getirir. Ardından da bir köşede uzlete çekilir.

Değişik Bir Barfiks Metodu

Yaşı yetmişine merdiven dayamış bu büyük kemankeş, günün birinde bir iş için yıllarının geçtiği Bayezid Camii arkasındaki Okçular Çarşısı'na yolu düşer. Eski dostları ile sohbet ederken söz arasında biri, "Pehlivan artık kocadın, sende artık yay çekecek güç kalmamıştır" diye ihtiyarlığını ima etme gafletinde bulunur.

Sen misin bunu söyleyen! Bu söz, bir zamanlar serçe parmağıyla koyun kaldıran ihtiyar delikanlının çok ağırına gider. Ve hemen oturduğu yerden kalkıp atına atladığı gibi doğru çarşının kapısına yönelir. Kimse ne yapacağını anlamadığından şaşkın şaşkın birbirine bakmaktadır. Elleriyle kapının üstündeki kemer demirine sıkıca yapışan Ahmed Ağa, uzun ayakları ile de atın karnını iyice sıkar. Besmeleyle demire asılan ihtiyar delikanlı, kendiyle birlikte atını da yukarı çekiverir. Gözleri hayretten yuvalarından fırlayan dost ve yâranının mahcubiyetini varın siz tahmin edin.

Acı kuvveti ve spor ahlâkıyla bugünün gençlerine birçok mesajlar veren Kemankeş Ahmed Paşa 1550'de Gelibolu'da Hakk'ın rahmetine kavuştur. Yolunuz birgün İstanbul Şemsi Molla Camii'ne düşerse, çıkışta caminin haziresine şöyle bir dolanıp, bileğinin gücünü yüreğinin güzelliği ile perçinleyen bu evvel zaman insanını bir Fatiha ile yâd etmeyi unutmayın sakın.

DİPNOTLAR

(1) İçoğlanı, Enderûn denilen İç Saray'da çalışan özenle ve dikkatle seçilmiş saray görevlilerine denmektedir. Osmanlı tarihinde, Topkapı, Galata, İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarında yetiştirilen ve zamanla muhtelif devlet hizmetlerine çıkan devşirmeler olarak tarif edilmektedir. Bunlara Saray Acemi Oğlanları veya Celeb de denmektedir. Bir de Yeniçeri Ocağı'nın acemileri vardır; aslında bunlara iç oğlanı dense de, bunları saraydakilerden ayırmak için Şadi adı verilmektedir.

(2) Fâtih Sultan Mehmed Han (1451-1481) tarafından kurulan Has oda, Osmanlı Devleti saray teşkilâtında, Enderûn'daki altı koğuşun en îtibârlı ve en ehemmiyetli kısmıdır.

(3) Çaşnigirbaşı: Sarayda pişen ve dağıtılan yemekleri denetleyen, günlük tabla sayılarını belirleyen, bunları yerlerine gönderen memur.

(4) Mirîalem: (Emir-i alem) Bayraklar ve sancaklar subayı.

(5) 1 gez 66 cm.

(6) Salkı atmak: Menzil atışında okunu ana taşından fazlaca sağa veya sola atmak.

Güneş Kadar Parlak, Ay Kadar Göz Alıcı
MİHRİMAH SULTAN

"Öldükten sonra adının
dillerde dolaşmasına çalış,
çünkü hayırla anılmak
ikinci bir ömürdür."
El Mütenebbî

Tarihler 1522'yi gösterdiğinde, Batılıların atının üzengisini öpmek için sıraya girdikleri Muhteşem Süleyman'ın güzeller güzeli bir kızı dünyaya gelir. Adını da güzelliğine yaraşır bir şekilde Mihr ü (Güneş) Mâh(Ay) koyarlar. Güneş kadar parlak ve aydınlatıcı, ay kadar da göz alıcı ve esrarlı... Görenlerin bakmaya kıyamadığı, gece ve gündüz her daim sönmeyen bir ışık kaynağı gibidir o...

Aslı "Mihr ü Mâh", yaygın söyleniş şekliyle "Mihrimah" Sultan, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olma kızıdır. Sarı Selim diye bilinen İkinci Selim'in de kardeşidir.

Kanunî'nin hayatta kalan tek kızı olması dolayısıyla babası tarafından çok sevilip değer verilen Mihrimah Sultan, annesinin nezaretinde sarayda iyi bir eğitim görür, adım adım Türk-İslâm kültürünün bütün inceliklerini öğrenir.

Bu güzeller güzeli sultan evlenme çağına gelince, kendisine denk bir koca aranır. Saray ve çevresindeki pek çok aday arasından Enderun'dan yetişen ve Padişaha bağlılık ve sadakatiyle tanınan, üs-

telik de bekâr olan Diyar-ı Bekir Valisi Rüstem Paşa'da (1500-1561) karar kılınır.

Ve Sultan Süleyman'ın bu ismiyle müsemma kızı 1539 Kasım'ında 17 yaşındayken anlı şanlı bir düğünle Rüstem Paşa ile evlendirilir. Düğün töreni, iki küçük erkek kardeşi Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünüyle birlikte At Meydanı'nda (bugünkü Sultanahmet Meydanı) sultanlara yaraşır bir şekilde yapılır. Düğünden sonra rütbesine "damat" titri de eklenen Boşnak devşirmesi Rüstem Paşa, Sadrazamlık payesi ile de onurlandırılır.

Kehle-i İkbal

Doğruluğu şüpheli bir rivayete göre, Rüstem Paşa'nın saraya damat olmasını hazmedemeyen Paşa'nın rakipleri ortaya ciddi bir dedikodu atarlar, "Rüstem Paşa, cüzzam illetine müptelâdır!" deyu...

Kanunî, sadakatından emin bulunduğu Paşası ile ilgili bu haberin iftira olabileceğini düşünerek Hassa hekimlerinden birini çağırıp, "Cüzzam illetinin en âşikâr delil ve alâmeti ne ola?" diye sorar.

Hekimbaşı, "Hünkârım! Cüzzamın en açık alâmeti, illete müptela kimsede kehlenin bulunmamasıdır, yani cüzzamlıda bite rastlanmaz!" deyince Hassa hekimlerinden Mehmet Halife huzura çağrılıp teftiş ve araştırmaya memur edilerek apansız Diyar-ı Bekir'e gönderilir.

Kısa zamanda Diyarbekir'e ulaşan Mehmet Halife, araştırmalarının sonucunda Rüstem Paşa'nın elbisesinde bite rastlayınca durumu saraya rapor ederek beklenen müjdeyi verir. Böylece Rüstem Paşa için de ikbal yolu çok ilginç bir biçimde açılmış olur.

Paşa'nın rakipleri bu hadise sebebiyle kendisine "Kehle-i İkbal" (Bahtı bitle açılan) lâkabını takarlar ve bu hadiseyi:

"Alıcak bir kişinin bahtı kavî tali'i yâr

Kehlesî dâhi mahallinde anun îşe yarar."

beyti ile tarihe kaydederler.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii

İyi Yetişmiş Bir Saraylı

Rüstem Paşa ile olan evliliklerinden Ayşe, Hümaşâh ve Osman adlarında üç çocuğu olan Mihrimah Sultan, saray içinde oldukça nüfuzlu bir kadındır. Hayatı boyunca devlet işlerinde de söz sahibi olan bu dirayetli kadın, babasını Malta'ya sefer düzenlemeye ikna etmek için kendi parasıyla 400 gemi yaptıracağına söz verdiği bile söylenir.

Oldukça güzel konuşup, güzel yazan Mihrimah Sultan'ın kaleme aldığı mektuplardan, iç ve dış siyasî gelişmelere vâkıf olduğu

anlaşılmaktadır. Annesi Hürrem Sultan gibi Lehistan Kralı İkinci Sigismund'la yazışmalar yaptığı bilinmektedir.

Mihrimah, annesi Hürrem'in 1558 yılında ölmesi üzerine, babasına annesinin oynadığı danışmanlık rolünü üstlenir. 1566 yılında babasının dünyaya gözlerini kapamasından sonra da, yerine geçen erkek kardeşi İkinci Selim'e danışmanlık yapmayı sürdürür. Anneleri Hürrem Sultan ölmüş olduğu için Mihrimah Sultan, Sarı Selim için âdeta bir Valide Sultan yerine geçer.

Son derece dindar ve hayırsever biri olan Mihrimah Sultan, aynı zamanda oldukça büyük bir servete sahiptir. O kadar ki, kardeşi İkinci Selim'in tahta çıkışında acil ihtiyaçlar için kesesinden bir anda 50 bin altını çıkarmaktan çekinmez.

Fenada Beka Bulma Arayışları

Halka hizmet aşkı ile yanıp tutuşan bu akıllı kadının büyük emellerinden biri de ardında Osmanlı'nın görkemine yakışır kalıcı eserler bırakmaktır.

Asil ataları gibi, fâni dünyaya gözlerini yumduktan sonra adının beka bulması emelindeki bu hayırsever kadınının en büyük şansı da devrin baş mimarlık makamında Mimar Sinan gibi dâhinin bulunmasıdır.

Ve Mihrimah Sultan, Sinan Usta'yı çağırıp, adını dünya durdukça yaşatıp tarihe nakşedecek iki külliye siparişi verir. Sermîmârân-ı Hassa Mimarbaşı Sinan, bu ağır işi üzerine aldığında günlerce düşünür. Düşünür, çünkü öyle bir şey yapmalıdır ki adıyla, yeriyle, mimarisiyle, akustiğiyle, tezyinatıyla hâsılı her şeyi ile orijinal ve bu yüce gönüllü cömert kadının şanına lâyık eserler olsun.

Üsküdar'ın Leb-i Derya Mihrimahı

Sinan, Mihrimah Sultan adına ilk cami ve külliyenin inşaatına 1540'da İstanbul'un Osmanlılar tarafından ilk fethedilen kısmı olan ve Anadolu Türk-İslâm geleneğini temsil eden Üsküdar'da başlar.

Üsküdar'da, Sultan tepesinin eteğine hâkim bir set üzerinde bulunan bu cami, eski kaynaklarda (leb-i derya) denizin dudağında kurulmuş olarak gösterilir.

Üsküdar'da "İskele Cami" diye de bilinen bu külliye; medrese, aşhane, hastane, tabhane, hamam ve çarşısı ile Ayasofya'nın çağdaş bir modelini hatırlatır. Çift minareli olan bu cami ve külliye, özellikle şadırvanının zarafeti ile dikkat çeker. Ayrıca Sinan'ın kendine özgü ve daha sonra tekrar etmediği bir plânlama şemasına sahip camilerinden biridir. İç mekâna doğrudan ana kubbe altından girilmesi tasarımın temel özelliklerindendir.

1548'de dualar eşliğinde ibadete açılan bu zarif cami, semte vurulmuş İslâm mühürlerinin en güzellerinden biridir.

Edirnekapı'daki Mihrimah

Sinan'ın, Mihrimah Sultan'ın adına tasarladığı ikinci mabet ise, inşaatına 1562 yılında başladığı ve yer olarak Edirnekapı'yı seçtiği camidir.

1565 yılında ibadete açılan tek minareli bu cami, 161 penceresi, ahşap üstüne sedef kakmalı kapısı ile görülmeğe değer bir sanat harikasıdır.

Evliya Çelebi'nin "sair selâtin camilerinin kasrı makamındadır" dediği Edirnekapı külliyesi, Koca Sinan'ın sanatı içinde özel bir yer işgal eder. Prof. Dr. Metin Sözen'in "Mimar Sinan'ın özgün bir denemesi" nitelemesinde bulunduğu bu yapının kompozisyonu Selimiye ile birlikte, hatta belki ondan da fazla Sinan Usta'nın mimarî dehasının ifadesidir.

Mimar Doğan Kuban, bu orijinal caminin mimarî özellikleri hakkında şu dikkat çekici değerlendirmede bulunur:

"Kare bir taşıyıcı sisteme oturan 20 metre çapında ve yerden 25 metre yüksekten başlayan büyük kubbeyi sadece kasnak üzerinde değil, bütün taşıyıcı kemer sistemiyle birlikte, yapının bütünü içinden yükseltir. Kare üzerine kubbeyi, bütün kemerlerin içini, çok sayıda

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii

pencere kullanarak, bir ışıklı perde haline getirerek, hem yapının içinde, hem dışında olağanüstü bir mimarî kafes haline sokar. 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan tek kubbeli, baroksu camilerin bir ölçüde başarabildiği ışıklı, tek kubbeli mekan etkisi, Edirnekapı'da, 35 metreye yükselen tek kubbenin altında, onlardan 300 yıl önce, yaratıcı bir biçimsel olgunluk içinde gerçekleşmiştir."

Sinan'ın Güneş ve Ay Sırrı

Mimar Sinan'ın asıl hesaplama ve estetik dehası, bu iki muhteşem mabedin yer seçiminde yatmaktadır. Sırrına kimsenin akıl erdiremediği Sinan Usta, külliyelerin inşa edilecek yerlerini uzun süre düşünerek seçer. Ve seçtiği bu mekânlar ile Mimar Koca Sinan, âdeta Mihr-ü Mâh ismini göklere nakşeder.

Üsküdar sahilindeki Mihriman Camii ile Edirnekapı'daki tepeden şehri seyreden Mihrimah Camii ve Külliyesi arasında düz bir çizgi çekilse, biri diğerinin tam doğusunda, öteki de bunun tam batısında olarak görülür. Elbette tahmin edilebilir ki, İstanbul'un

bugünkü gibi beton kuleler ile istila edilmediği caminin yapıldığı o tarihlerde birinin minaresinden diğerini seyretmek mümkün olmuştur.

Anadolu yakasındaki caminin 1548'de; Avrupa yakasındakinin de 1565'de bitirildiği göz önüne alınırsa, Kanunî'nin bu biricik kızının ilk camisi, şehrin doğu cephesinde bir Mihr (güneş); ikincisi de onun tam batısında bir Mah (ay) olarak düşünülüp hayata geçirilmiştir. Böylece Mihr ü Mah, İslâmbol'u bir uçtan diğerine kuşatmış, kollarının arasına almış olacaktır.

Dünya üzerinde eşi benzeri görülmemiş bu sihirli simetriyi daha iyi anlayabilmek için, Nisan günlerinin birinde Üsküdar'daki Mihrimah Camii ile Edirnekapı'daki Mihrimah Camii'ni aynı anda görebileceğiniz bir yere çıktığınızda karşılaşacağınız muhteşem manzara şudur: Güneş, Üsküdar'daki Mihrimah Camii'nin minareleri arasında doğarken; dolunay, Edirnekapı'daki Mihrimah Camii'nin kubbesi üstünden kaybolur. Akşam olunca da, birinden ay doğarken, diğerinden güneş batar...

Bu mabedlerin yapılış öyküsü ile ilgili bir başka rivayete göre ise, Kanunî'nin bu hayırsever kızı, yaptırdığı bu mabetlerde ilk okunan ezan ile son okunan ezanın kendi camilerinden yankılanmasını ister. Dönemin İstanbul'u nazara alındığında, birisi Üsküdar da, diğeri de Edirnekapı'da bulunan bu camileriyle arzusuna nail olmuş olur.

Hayırlara Doyamadan...

Mihrimah Sultan, sadece bu iki külliyesi ile öne çıksa da, ömrü hayır ve hasenat yapmakla geçmiştir. En çok dua alan hayırlarından biri de, 500.000 altın gibi muazzam bir para sarfederek Mekke'de hacıların su ihtiyacını karşılamak için Ayn-i Zübeyde su yollarını tamir ettirmesidir.

Evet Mihrimah Sultan, adındaki güneş ve ay gibi, yaşadığı müddetçe yaptığı hizmet ve hayırlarla her daim parlayan bir ışık

kaynağı olmuştur. Kendisine bahşedilen muazzam serveti daima sevaba çevirme derdiyle yaşamış ve başta İstanbul olmak üzere Devlet-i Aliyye'nin dörtbir yanına çil çil altınlar gibi saçtığı hayratlarıyla tarihe malolmuştur.

Bu iyilik meleği muhtereme kadın, yaptığı hayırlara doyamadan, Alman seyyah Stephan Gerlach'a göre 25 Ocak 1578 tarihinde yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) Üçüncü Murat'ın saltanatı yıllarında Hakk'ın rahmetine kavuşur ve babası Kanunî'nin Süleymaniye Camii'ndeki türbesinde, onun yanıbaşına gömülür.

Bir bayram sabahı olmasa bile yolunuz bu "ulu mabed"e düşerse, şöyle caminin haziresine doğru bir dolanın ve çınar medeniyetinin dirayetli hükümdarı Muhteşem Süleyman ile birlikte onun bu muhtereme kızının ruhlarına birer Fatiha armağan etmeyi ihmal etmeyin efendim.

Namus Âbidesi Bir Sadrazam
KARA MEHMED PAŞA

“Devlet adamı,
kendini toplumun hizmetine adayan,
politikacı ise toplumu kendi çıkarına
kullanan kişidir”
George Pompidou

Devlet-i Aliyye’nin önemli Sadrazamlarından Mehmed Paşa, tarihi meçhul bir zaman diliminde İstanbul’da dünyaya gözlerini açar. Aslen Ulukışlalı olan ve Karagümrük’te öküz nalbantlığı yapan Ali ustanın oğludur.

Asıl lâkabı “Oğuz” olmasına rağmen eski yazıdaki kef ve kaf harflerinin karıştırılmasından dolayı muhalifleri onu babasının mesleğinden mülhem “Öküz” Mehmed Paşa diye anarlar. Bu lâkap meselesiyle ilgili diğer bir rivayete göre ise, Paşa kendi adına bir cami yaptırırken, taş taşıyan arabanın öküzünün birinin sakatlanmasıyla hayvanın yerine girip arabayı çekmesinden dolayı bu lâkap takılmıştır. Mehmed Paşa bundan dolayı bu lâkapla anılmaktan hiç gocunmaz, hatta şeref duyar. Paşanın diğer lâkapları da “kara” ve “damat”tır.

Dünyayı boynuzlarının arasında tutan bu mübarek hayvanın Paşamıza lâkap olmasına dair ayrıca şöyle bir hadise anlatılır ki; Mehmed Paşa bir gün dostlarıyla çadırda sohbet ederken dışarıda bir öküz böğürür. Bu sesi işitenlerin yüzünde müstehzi bir tebessüm belirir. Bunu farkeden Paşa’nın kendisi de tebessüm ederek, “Bana sesleni-

yor ve kendi cinsinin gayri eşekler ile ne diye görüşüp halleşiyorsun diyor!" deyiverir. Az evvel gülenlerin yüzlerinin mahcubiyetten ne renge dönüştüğünü tahmin etmek zor olmasa gerek.

Bir Nalbant Çocuğu Beylerbeyi Oluyor

Osmanlı Devleti'ni dönemin diğer devletlerinden ayıran temel özelliklerden biri de soylu sınıfın olmayışı, daha doğrusu ortadan kaldırılmış olmasıdır. Böyle bir devlette herhangi bir makamda yükselmeyi sağlayan temel kriter de haliyle asalet değil, liyakat olmaktadır.

İşte Ulukışlalı Ali ustanın oğlu Mehmed de, daha küçük yaşta zekası ve yeteneği ile insan sarraflarının dikkatini çeker ve eğitilip kabiliyetlerinin çiçek açması için 1567'de Enderun'a alınır. Bu saray üniversitesinde ciddi bir eğitimden geçerek kendini yetiştiren bu nalbant çocuğu, İç Kiler Kethüdalığı'ndan Silahdarlığa kadar birçok kademede rüştünü ispatlar ve yavaş yavaş ikbal basamaklarını yukarıya doğru tırmanır.

Dönem, Sultan Birinci Ahmed dönemidir. Zengin ve verimli topraklarıyla Mısır Beylerbeyliği, Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir ve vergi kaynağıdır. O yüzden devair-i devletten birçokları, kısa zamanda servete kavuşabilmek için Hz. Yusuf'un bu bereketli topraklarına tayinini ister, onun için kulis yapar. Fakat Padişah böylesi stratejik bir beldeye, birçoklarının itirazına ve homurdanmalarına rağmen, ahlâkına ve idare kabiliyetine güvendiği Mehmed Paşa'yı tayin eder. Tarihçilerin "edib-i vakur, vezir-i sahip-şuur" diyerek bahsettiği bu yakışıklı delikanlı, Mısır Beylerbeyliği gibi zor bir göreve getirildiğinde henüz 27 yaşındadır ve tarihler 1607 Nisanını göstermektedir.

Ayak Bastı Parası

Paşa, vezir payesiyle İskenderiye'ye ayak basıp makamına oturur oturmaz Mısır'ın ileri gelenleri grup grup tebrik ziyaretine başlarlar.

İlk gelenler arasında adına "keşşaf" denilen mal tahsil memuru dikkati çeker. Ekâbir, tanışma faslından sonra el öpüp huzurdan çıkarken bu vergi tahsildarı odaya büyükçe bir sandık bırakır.

Paşa sorar:

-Ne var bu sandıkta?

Keşşaf, başı önde cevap verir:

-Yüz bin altın Paşa Hazretleri!..

Mesele anlaşılmıştır. Mısır'ın o haddu hesaba gelmeyen hazinesini toplayanlar, işleyen çarka taş koymaması için Paşa'ya cömertçe ikramda bulunmuşlardır.

Yıllardır dönen çarka göre, Mısır'a tayin edilen valiler, oraya ayak bastıkları zaman bu keşşaflardan derece ve kudretlerine göre keşufiye adı altında yüklü miktar altın alırlar, böylece de o zamana kadar yaptıkları vergi tahsildarlığı görevini garanti altına alıp, devamını sağlarlar. Tabii valiye verdikleri yüklü meblağın kat kat fazlasını da zavallı halkın sırtından tahsil ederler.

İşte Kara Mehmed Paşa, kendisine teklif edilen bu baş döndürücü serveti büyük bir namusluluk örneği göstererek elinin tersiyle iter ve salonu zangırdatan bir dehşetle bağırır:

-Bre reziller, bre Allah'tan kormazlar, bire vicdansızlar!.. Sizde hiç mi ahlâk kalmamıştır? Defolun!.. Hepinizi görevden aldım!..

Sonra, İstanbul'dan beraberinde getirdiği Hasan Çavuş'u çağırır ve emreder:

-Bu altınları hazineye irad kaydedin ve payitahta gönderin. Bu rezilleri de yakalayıp bir daha dönmemecesine sürün!

Nil Beldesinin Fatih-i Sânisi

Derhal işe koyulan Mehmed Paşa, halkın yıllardır belini büken ve onlardan çeşitli adlar altında toplanan vergileri teker teker kaldırır. Zaman içinde gelir gideri yoluna koyar. Yaptığı ıslahat ve adil düzenlemelerle halkın gönlünü kazanıp, Nil beldesini huzura kavuşturur.

Yıllardır halka zulmederek iyice semizlenen askerî ocak-

lar, arpalıklarının kesilmesi üzerine ayaklanırlar. Mehmed Paşa bu ayaklanmaları da büyük bir dirayetle bastırır, hepsini tek tek tepeleyerek memlekette emniyet ve asayişi temin eder. Dört buçuk yıl "istiklâl üzre" sürdürdüğü Mısır Beylerbeyliği döneminde önemli imar faaliyetlerinde bulunarak Mısır'a altın çağını yaşatır. Bundan dolayı Kara Mehmed Paşa, devrin kaynaklarında Yavuz Sultan Selim'den sonra "İkinci Mısır Fatihi" olarak adlandırılır.

Meşhur Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün "küfr ile dünya durur, zulm ile durmaz" dediği gibi, Mehmed Paşa da, zulmü durdurmanın yegâne yolu olarak Nil beldesinde adaleti tesis eder ve "Mısır Fatihi" unvanıyla kalpleri fethedip her daim hayırla yâd edilir.

Dürüstlüğün Ödülü

Bu ahlâk âbidesi devlet adamının Mısır'daki yüz ağartan başarılı çalışmaları gözlerden kaçmaz ve Sultan'ın dikkatini çekip takdirini kazanır. Çok geçmeden de Padişahtan davet alan Mehmed Paşa, derhal İstanbul'un yolunu tutar.

Tarihler 1612'yi gösterdiğinde Ulukışlalı bu yiğit adam, dürüstülüğü, dirayeti ve liyakatinin karşılığı olarak Sultan Birinci Ahmed'e damat olma saadetine erer. Sultan, sevgili kızı Gevher Han Sultan'ı görkemli bir düğünle Mehmed Paşa ile evlendirir. Artık o bundan sonra "Öküz Mehmed Paşa" olarak değil "Damat Mehmed Paşa" diye anılacaktır.

Mehmed Paşa aynı yıl Halil Paşa'nın yerine Osmanlı donanmasının Kaptan-ı Deryalığına getirilir. Padişahın beş aylığına Edirne'ye gitmesi üzerine en güvenilir kimse olarak İstanbul muhafızlığı vazifesini hakkıyla ifa eder. Padişahın İstanbul'a dönmesiyle de hemen deryaya açılır. Çünkü Malta ve Floransa gemileri sahillerimize tecavüz etmiş ve Ağa Limanı'na saldırmışlardır. Paşa Kıbrıs, Trablusşam, Sayda ve Beyrut civarlarında Osmanlı sahillerinin güvenliğini sağladığı gibi, göndermesi gereken vergiyi göndermeyip isyan eden Ma'noğlu Fahreddin ile temas kurup onu dize getirir.

Kara Mehmed Paşa, 1614 yılında da Nasuh Paşa'nın yerine Veziriazam olarak atanır. Üzerine aldığı oldukça ağır ve önemli vazifeyi hakkıyla yerine getirme gayreti içinde yıllarca devletine hizmet eden Mehmed Paşa'nın, Sultan Birinci Ahmed'in vefatıyla talihi dönmeye başlar.

İkbalden İdbara

Sultan Birinci Ahmed'in oğlu İkinci (Genç) Osman'ın Padişah olmasıyla Sadaret Kaymakamlığına atanan Mehmed Paşa, İran seferinde başarılı olamayan Halil Paşa'nın yerine ikinci kez Sadrazamlığa getirilir (Ocak 1619). Paşa, bir ara Kaptan-ı Derya Güzelce Ali Paşa ile anlaşmazlığa düşer. O Ali Paşa ki, hased illetine müpteladır ve Mehmed Paşa'nın oturduğu Sadrazamlık makamında gözü vardır. Bu entrikacı tip, sonunda genç Padişah'ı ikna etmeyi başarır ve Mehmed Paşa'yı görevinden aldırıp kendisinin atanmasını sağlar (23 Aralık 1619).

İçindeki kötülük ateşi bir türlü sönmeyen Ali Paşa, bununla da kalmaz ve onu Halep Beylerbeyliği vazifesi ile İstanbul'dan uzaklaştırır. Ne acı gerçektir ki Mehmed Paşa sadakatinin, namus ve faziletinin azizliğine uğramıştır.

Evet Mehmed Paşa Halep'e tayin edilmesine edilir de, yeni sadrazam bununla da tatmin olmaz ve o namus âbidesi selefinin bütün malını mülkünü zaptettirip beş parasız bırakır. Ve Mehmed Paşa, yine tarihçilerin deyimiyle "uryan-ü nalân" (meteliksiz ve inleyerek) Halep'e doğru yola çıkar. Bu onurlu Paşa, büyük maddî ve ruhî sıkıntılar içinde hasta olarak geçirdiği birbuçuk yıllık Halep Beylerbeyliği sırasında kendisine yapılan alçaklığa daha fazla tahammül edemeyerek Halep'te vefat eder. Nâşını yıkayanlar, Paşa'nın son servetine tanık olurlar, o da, "Boynunda eşi Gevher Sultan'ın, nikahlandıkları gün kendisine hediye ettiği bir altın sikke"den ibarettir. Evet, hepsi hepsi bu kadardır...

Öldüğü zaman Ali ve Ayşe adında iki çocuğu bulunan ve nesli

günümüze kadar devam eden bu Mevlevî Paşa, Osmanlı tarihinin en buhranlı döneminde önemli görevler üstlenmiş ve devrin kaynaklarında vakarı, haşmeti, saygınlığı, cesareti, inceliği, cömertliği ve hayırseverliği ile anılarak tarihteki yerini almıştır.

Sağlığında yaptırdığı Şeyh Ebubekir Zaviyesi civarındaki türbesine gömülen bu güzel insana Allah'tan rahmet diliyoruz.

İnişleriyle, çıkışlarıyla, aklarıyla karalarıyla, Ebubekirleriyle Ebucehilleriyle bağrında her şeyi ve herkesi barındıran ihtiyar tarih, bakıp da görebilenler için Kara Mehmed Paşa'nın şahsında bize önemli hayat dersleri ve ibret mesajları sunuyor. Ne bahtiyarlık bunu idrak edebilenlere...

Bîdest ü Bîpâ
MEHMED EFENDİ

"Dünyada katiyyen felaket yoktur,
bilhassa engeller vardır;
terbiye görmüş güçlü bir irade
bunları daima aşar."
Viktor Phaucet

Engeller Aşılmak İçindir

İnsanların başına gelen musibetler dünya yolculuğundaki imtihan sırrının bir parçasıdır. İnsanoğlu kaderi tenkit etmeden başına gelene rıza gösterip azmi elinden bırakmayınca, hiç açılmayacağını zannettiği kapıların açıldığını, gerçekleştiremeyeceğini zannettiği şeyleri başarabildiğini görecektir.

Bu hususta insanları şikayete sevkeden şey, başına gelen zahiri olumsuz şeyler ve karşılaştıkları engellerden ziyade, iradelerinin zayıflığıdır. Eğer bir insan, bütün olumsuzluklara rağmen bir şeyi ciddi olarak istediği takdirde, hiçbir şeyin erişilemeyecek kadar yüksekte olmadığını görecektir.

Bunun en güzel örneklerinden biri de yazımızın kahramanı Bîdest ü bîpâ (elsiz ve ayaksız) Mehmed Efendi'dir.

Ruhanî bir hendese olan hat sanatı, yani hattatlık güzel sanatların içinde en zor olanlarından biridir. Usta-çırak ilişkisiyle öğrenilmesi uzun zaman alan, sabır, azim ve yetenek gerektiren bir sahadır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın, Hattat Ahmed Karahisarî'den hat dersi alırken: "Hocam, ne kadar meşkinizi taklit etsem de yine yazamıyorum." demesi üzerine üstadın, Kanunî'yi evine götürüp, bir odanın kâğıtlarla, diğer bir odanın da yontulmuş kalem kıymıkları ile dolu olduğunu gösterip, "Siz de benim kadar çalışırsanız, yazabilirsiniz." demesi bu sanatın çetinliğini gösteren lâtif anekdotlardan biridir.

Elsiz Ayaksız Bir Sanatkâr

Topkapı Sarayı müzesi kitaplığına göz attığınızda, oradaki yazı albümünün içinde sülüs-nesih hattıyla yazılmış bir kıt'a dikkatinizi çeker. Kütüphanedeki binlerce nâdide eser arasında yer bulmuş bu kıt'anın diğerleri kadar sanat değeri yüksek olmamasına rağmen burada yer bulabilmesinin sırrı, hattatın imzasında saklıdır: Bîdest ü bîpâ (elsiz ve ayaksız) Mehmed Efendi...

Ayaksız olmanın yazmaya mâni olmadığı muhakkak, ama elsiz biri kalemi iki bileği arasına alıp nasıl yazabilir dersiniz. Hele bu yazıların, şimdiki kalemlere hiç benzemeyen tarzda ağzı olan ve sık sık mürekkeb hokkasına batırılarak kullanılabilen kamış kalemle yazıldığı, ayrıca, harflerin güzelliğini sağlayan incelik ve kalınlıkların, kalemin elde tutuluş şekline göre son derece hassasiyet istediği düşünülürse bu işin yapılabilirliği oldukça zor gözüküyor.

Gelin, bu elsiz ve ayaksız hattat muamması için "Vakaayînâme-i Abdi Paşa" isimli yazma tarih kitabını, Uğur Derman'ın sadeleştirmesiyle takip edelim:

"İnsanoğlunu hayrete düşürecek ve ibretle seyredilecek kadar garib, nadir vak'alardandır ki, iki eli bileklerinden ve iki ayağı bir şiddetli arıza sebebiyle (topuktan) düşmüş; hâsılı ne el kalmış, ne ayak, böyle bir şahıs, geçimini temin için dilencilikten başka yol kalmadığına karar verince, doğum yeri olan Bolu'dan İstanbul'a gelerek 'Suyolcu' [(1)] diye tanınan bir hattattan ders alıp, bir müddet bütün dikkatiyle çalışmaya devam eder.

Elsiz olduğu halde, Allah'ın yardımıyla bu dereceye getirdiği yazabilme kudretini meydana koymak için, bir En'am-ı Şerif [2] yazıp, zikri geçen ayın yirmi dördüncü gününde, bir vasıta ile, padişahımız (Dördüncü Sultan Mehmed) hazretleri tarafından işitildiğinde, bahsedilen şahsı huzuruna getirtti. Gözü önünde yazmasını emreylediği zaman, o elsiz ve ayaksız, hokka ve kalemini çıkartıp bir satır sülüs [3] ve iki satır nesih [4] yazarak görenleri hayret denizine düşürdü! Evvelce yazdığı En'âm-ı Şerif'i de orada arzedip, padişahın lütfunun bolluğundan nasibini aldıktan başka, günde yirmi akça emekli maaşı verilerek, muradına erdirilip gönlü hoşnud edilmişti.

Padişahın bu husustaki emrinin yazıldığı berata [5], tuğra [6] çekmem için evime geldiğinde, yalnız başıma iken görüp, ibret almak üzere, ben de ona yazı yazdırdım. Lâkin yazış şeklini anlatmak imkânsız! Sözün neticesi, görülmedikçe lâyıkıyla anlaşılmaz. Ama, kısacası bu ki, elsiz ve ayaksız halinde, iki bileğinin uçlarıyla hokkayı belinden çıkartıp, kalemi de iki bilek ucuyla kuvvetlice tutup, kağıdı önünde yere koyarak, tuhaf bir tarz üzere, eli çabuk katipler gibi, korkusuz ve pervasız her ne isterse yazıp bitirir... Dilediğini işlemek kudretine sahib olan Allah'ı tesbih ederim."

Mehmet Efendi'ye ait bir hat örneği

Muhteşem Bir Azim Örneği

Elsiz Ayaksız Mehmed Efendi'nin yazdığı eserlerin hemen hepsi kaybolmakla birlikte üstad Necmeddin Okyay'ın eline geçip oradan da Topkapı Sarayı Müzesi'ne intikal eden tek örneği değerlendiren yazı üstadları, bunun birinci sınıf bir yazı olmamakla birlikte elsiz birinin kaleminden çıkması hasebiyle değme el sahiblerine taş çıkartacak derecede başarılı olduğunu ifade etmişlerdir. Necmeddin Efendi de, üstteki sülüs satırda geçen "kaf-te" bitişik harflerinin bir üstadın elinden çıkmışcasına mükemmel olduğunu belirtmiştir.

Hayatı ve eserleri gibi tarihin tozlu sayfaları arasında yok olmaya yüz tutan bu ilginç şahsiyetin kabri de belli değildir.

Devhat'ül-Küttâb namındaki hattatlar tarihinde, İkinci Sultan Süleyman devrinde (yani 1687- 1691 arası) vefat ettiği kayıtlı olan Bolulu Bîdest Mehmed Efendi'nin, hayat yolculuğunda karşısına çıkan en küçük bir engelde sendeleyip ümitsizliğe düşen günümüz gençlerine örnek olmasını diliyoruz.

DİPNOTLAR

(1) Asıl lâkabı "Suyolcuzâde" olan Eyüplü Mustafa Efendi, 17. asrın en namlı hat sanatkârlarındandır ve meşhur hattat Hafız Osman'ın da hocasıdır.

(2) En'am-ı Şerif: En'am suresi ile Kur'an surelerinin bazılarını içine alan küçük kitaptır. Bazılarında çeşitli Hilye'ler ve kutsal emanetlerin resimleri vardır. En'am suresi Kur'an'ın yedi uzun suresinden biridir. Eskiden diğer çok okunan surelerle birlikte hattatlara yazdırılırdı. En'am'ı üzerinde taşımak eski geleneklerdendi.

(3) Sülüs yazı: İslâm hat sanatında nesih yazı ile birlikte, güzellikte birinci sırayı alan ve mikyas'ül-hat, mizan'ül-hat olarak da kabul edilen bu yazı âbidevî bir yazıdır. Nesih ve sülüs yazının harfleri birbirine benzemekle beraber aralarında yine de farklılıklar vardır.

(4) Nesih Yazı: İslâm yazı kültüründe, başta Kuran-ı Kerim'ler olmak üzere dinî kitapların yazılışında istinsahından nesih yazı kullanılmıştır. Bu yazının isimlendirilme şekli de istinsah kelimesi ile ilgilidir. Zira nesh, bir şeyi kaldırıp onun yerine başka bir şeyi koymak, nüsha çıkarmak mânâlarına gelmektedir. Bu açıdan nesih yazı kûfî yazıyı Kuran-ı Kerim yazımından resmen kaldırarak onun yerine geçmiş ve mushaf nüshalarını çoğaltmakta kullanılmıştır.

(5) Osmanlı Devleti'nde çeşitli görevlere yapılan atamalara ilişkin hükümler.

(6) Tuğra: Ahitname, menşur, name-i hümâyun, mülknâme, ferman, vakfiye, berat vb. üzerine yazılan, Padişahın ismi ve lâkabı bulunan alâmet, imza.

Bitlis'in Sırlı Ereni
MÜŞTAK BABA

"Hayat ilâhî bir sırdır, mahiyetini de ancak
Hak sırrına âşina olanlar bilir."
M. Fethullah Gülen

Müştak Baba (Müştak-ı Bitlisî), kişiliği, hayatı, eserleri ve eserlerindeki sırlı şifreleriyle tarihimize ışık tutan önemli mutasavvıflarımızdan biridir.

Asıl adı Muhammed Mustafa olan Müştak Baba, 1758 tarihinde evliyalar beşiği Bitlis'te dünyaya gözlerini açar. Kullandığı mühürde "Muhammed Mustafa Müştak-ı Didar" yazılıdır.

Dedelerinden Seyyid Molla Süleyman Baba'nın 1642 yılında Hakkari'den çıkıp Bitlis'e yerleştiği bilinmektedir. Babasının adı Seyyid Süleyman Efendi olan bu kutlu ailenin soyu hem anne hem de baba tarafından Gavs-ı Azam Seyyid Abdulkadir Geylani Hazretleri'ne dayanır.

Mayası Bitlis toprağı ile yoğrulan bu güzel insan daha on yaşındayken babasını kaybeder. Bundan dolayı bu yetimi dedesi Hacı Süleyman Hoca büyütür. İlk tahsilini Bitlis ve civarında yapar. İlk mektepten sonra klasik ilimleri tedris etmesi için dedesi tarafından medreseye verilir. Ancak küçük Mustafa'nın ruh yapısı medresede okumaya uygun değildir, onun için sık sık medreseden kaçtığına şahit oluruz. İçinde mûsikîye ve şiire karşı muazzam bir

ilgi ve arzu vardır. Torununun medreseden kaçtığını duyan dedesi Süleyman Hoca, belki daha fazla saygı göstereceği bir mürşit yanında yetişebileceğini tahmin ederek, 12 yaşında Şems-i Bitlisî'nin (asıl adı Mahmud) yanına vermeye karar verir. Bitlis'in güneşi olan bu değerli mutassavvıf aynı zamanda genç Mustafa'nın amcasıdır.

Bir müddet amcasının yanında ders alan Mustafa Efendi, onun tavsiyesi üzerine 20 yaşından itibaren diğer amcası Hacı Hasan Şirvanî Hoca'nın yanına verilir. Genç Mustafa'nın, bu Hak dostunun sohbetlerinde kalb gözü açılır, İlâhî aşka tutulur. Hocası Şirvânî'nin dizinin dibinden hiç ayrılmaz ve onun ileri gelen talebelerinden biri olur. Bu arada Kur'ân-ı Kadim'i ezberler, kırâat ilminde üstün bir dereceye yükselir. Ayrıca hüsn-i hatta merak sarıp çok güzel yazılar meşkeder. Zaman içinde yetişip olgunlaşınca da çok sevdiği hocasının elinden icâzetini alır.

Mûsikî Vadilerine Yolculuk

Mustafa Efendi, Hacı Hasan Şirvanî'den sadece tasavvuf eğitimi almaz, bir mûsikî hayranı olan hocasından bu alanda da dersler alır. Burada mûsikînin bütün inceliklerine vâkıf olan Mustafa Efendi, kabiliyetlerini daha da geliştirip ilerletir.

Mustafa Efendi, mûsikînin şifa yönü üzerine kafa yorar ve onun ruh hastalarını tedavi etmede bir vasıta olduğuna kesinlikle inanır. Müziğin; ruhun gıdası olduğunu yıllar öncesinden bir şiirinde şöyle dile getirir:

Ehl-i şikem idrâk edemez mûsikî ilmin,
Pâkize-eda, cana safâ, ruha gıdadır.
Âvâz-ı bülend ile demiş Hazreti Lokman,
Hikmetle teğanni maraz-ı aşka devadır.

Mûsikîde oldukça yol alan Mustafa Efendi, ud çalmakla da şöhret kazanır. Hatta bu sahada operaya benzeyen ve Bitlis'i tanıtan tarihî ve edebî bir salname (yıllık) yazar.

Yazdığı bu eseri, çok sevdiği Ahlatlı Üryan Baba'ya (Şeyh

Mahmut Üryanî) ithaf etmek isteyen Mustafa Efendi, bu gaye ile şeyhin huzuruna çıkar. Kısa bir sohbetten sonra Üryan Baba: “Ey Mustafa! Senin koynunda bir cevahir vardır.” deyince, Mustafa Efendi yazmış olduğu kitabını çıkarıp takdim eder. Seyyid Üryan Baba, bu eseri evirip çevirdikten sonra bu iltifata lâyık olmadığını, ancak esere isim koyabileceğini ifade eder ve esere “Âsâr-ul Müştâk fi Eser-il (Esrar-ul) Uşşak” ismini verir.

Esere verilen bu isim, aynı zamanda Mustafa Efendi’ye mahlas olur. Bu hadiseden sonra Mustafa ismi unutulup Müştak mahlası ile anılır. Esere isim veren Üryan Baba’nın ismindeki “Baba” kelimesi de alınarak, Şeyh Mustafa o günden sonra “Müştak Baba” diye çağrılır. Bu orijinal esere de kısaca “Âsâr” adı verilir.

Bu arada belli bir çağa gelen Müştak Baba, Bitlis’in helal süt emmiş bir hanımıyla evlendirilir. Bu evlilikten biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelir. Kızlarından birisini Tafte Hanedanından Ahmet Bey’le, diğerini de Ahmet Muhlis Paşa ile evlendirir. Babasının ismine lâyık hayırlı bir evlat olan oğlu Edhem de, Sultan İkinci Mahmud’un en gözde nedimlerinden biri olur.

Çevresinde Edhem Baba olarak bilinen bu güzel insan, gerek engin kültürü, gerek şiirdeki dehası, gerek mûsikîdeki icra yeteneği ve gerekse düşünceleriyle çevresinden daima takdir toplar ve Şeyh-ül Mütehayyirin lâkabıyla anılır.

Seyyah Müştak Baba

Müştak Baba’nın bir özelliği de seyyahlığıdır. Dünya misafirhanesinin mukimlikten hoşlanmayan bu mutasavvıf-şairi, hayatı boyunca pek çok yeri dolaşır. Bu özelliği ile, bir nevi seyahatlerini yazmayan 19. asır Evliya Çelebi’si görünümündedir.

Tasavvuf yolunun basamaklarından seyr-i sülûkunu tamamlayıp hilafeti alan Müştak Baba’nın ilk durağı Bağdât’tır. Burada ilk olarak Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî Hazretleri’nin kabr-i şerîfini ziyaret eder. Bu ziyarette manevî iltifatlarla ziyafetlenir. Zaten bu Bağdat yolculuğu

da manevî bir davetle olmuştur. O, bunu bir şiirinde şöyle belirtir:

Bağdât şeyhinden bir nidâ işittim.

O yüksek şâh evliyâlar pâdişâhından

Hazret-i şeyh bana dedi ki: Gel ey Mustafa!

Müştak Baba ayrıca Bağdat'ta, Nakîb-ül-eşrâftan (Seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makâm) icâzet alır. Daha sonra uzun bir yolculuğa çıkarak Bağdât'tan Hindistan'a, Serendib'e (1) uzanır. Orada Âdem aleyhisselamın makamını ziyaret eder. Sonra hac vazifesi için rotasını Hicaz'a çevirir. Haccını ifa ettikten sonra Peygamberler Serveri Efendimiz'in (sav) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret edip Ravza'sında gözyaşı döker.

Dîvânında bu kutlu ziyaret esnasındaki hudutsuz sevincini şöyle dile getirir:

"Ser-i Livây-i Enbiyâsın, hiç sana olmaz misâl,

Şevkle Müştâk'ınım etmekteyim azmi Hicâz.

Saray-ı devletin dar-ül-emândır yâ Resûlallah."

Müştak Kâdirî Hazretleri, Haremeyn dönüşü önce İstanbul'a, sonra da Trabzon'a uğrar. Burada halkın pek ziyade hürmet ve saygısıyla karşılaşır. Daha sonra bu hareketli derviş, Sultan Üçüncü Selim Han'ın Sadrazamlarından Yusuf Ziya Paşa'nın gaza ordusuyla birlikte Mısır'da karşımıza çıkar. Müştak Baba'nın Mısır'dan sonraki güzergahı Kudüs ve Şam'dır.

Müştak Baba'yı 1790-1814 senelerinde İstanbul'da görürüz. Burada kalırken bir müddet Eyyub Sultan'da Selami Efendi Dergâhı'nda şeyhliğe vekalet eder.

Bu seyyah mürşid daha sonra Konya'da arz-ı endam eder. Orada, Hazret-i Mevlânâ'yı ziyaret eder ve bereketlenmek için bir müddet Mesnevî-i Şerîf ve hadis okutur. Konya eşrafından çok yakınlık ve sevgi görür. Gittiği her yerde insanları irşad edip, onlara ilim öğreterek ruhlarını terbiye etmeye gayret eden Müştak Baba'nın güzergahında dadaşlar diyarı Erzurum da vardır. Hatta burada bir de evi ve çilehanesi mevcuttur.

Bazı kaynaklarda bu Hak dostunun Ankara ve Ayaş'a da uğradığı, hatta Avrupa'nın bir kısmını gördüğü kayıtlıdır.

Müştak Baba'nın izlerini takip edip bütün bu yerleşim bölgelerini bir araya getirdiğimiz zaman Avrupa'nın bir kısmı ile İstanbul, Ankara, Ayaş, Trabzon, Konya, Erzurum, Erzincan, Bitlis, Muş, Bayezid, Van, Siirt, Bağdat, Şam Kudüs, Mekke, Medine, Mısır ve Hindistan'ı içine alan ve günün şartlarında katedilmesi oldukça meşakkat isteyen geniş bir coğrafî saha karşımıza çıkar.

Müştak Baba, bu kadar seyyahlığın ve irşad faaliyetlerinin yanında, Âsârü'l Müştak Esrarü'l-Uşşak (Asar), Divan-ı Müştak Baba, Mektubat-ı Kimya-yı Müştak, Baharname (Farsça divan), Mişkâtü'l-Müştak Mir'atü-l Uşşak gibi birbirinden önemli eserler kaleme alır.

Müştak Baba'nın Çakısı

Müştak Baba, zihin ve ruh dünyasının zenginliği kadar dünyevî anlamda da oldukça zengin biridir. Babasından kendisine yirmi yedi köyde oldukça yüklü bir mal varlığı ve gelir kalmıştır. Dünya malı ve rütbelerinden yüzünü maveraya çeviren bu güzel insan, ne kadar mal varlığı ve serveti varsa hepsini terk edip tercihini manevî saltanattan yana yapar.

Ömrü Hakk'a ve halka hizmetle geçen Kâdirî yolunun bu gönül sultanının kerametleri de dilden dile anlatılır.

Erzurum'da çilehanesi ile birlikte bir evi ve meyve bahçesi bulunan Müştak Baba, zaman zaman buraya uğrayıp hem dinlenir hem Allah'ın sanatlarını tefekkür eder.

Bu dünya misafirhanesinin hiçbir yerinde fazla ikamet etmeyen Müştak Baba'nın İstanbul'da bulunduğu günlerin birinde, Erzurum'daki evinin bahçesinde meyveler ve sebzeler yetişmiş, olgunlaşıp kıvamına gelmiştir. Bahçıvan bunları toplarken:

-Ah, Müştak Efendi Hazretleri burada olsaydı, tazece bunlardan ona takdim ederdim. O da bana bahşiş verirdi, diye gönlünden geçirir.

Tam o sırada evin kapısını açıp bahçıvana selam veren Müştak Baba, çimenlerin üzerine oturup onun halini hatırını sorar. Şaşkınlıktan ne yapacağını şaşıran bahçıvan hemen meyvelerden bir miktar toplayıp Müştak Baba'nın önüne koyar.

Müştak Baba da, cebinden sedef çakısını çıkarıp bir iki tane meyve soyup yer. Daha sonra koynundan bir avuç altın çıkarıp bahçıvana bahşiş verdikten sonra geldiği gibi eve girer. Fakat çakısını orada unutur. Bunu gören bahçıvan çakıyı alarak arkasından koşuşturup evin kapısını tıklatır. Kapıya evin hanımı çıkar. Ona:

-Efendi Hazretleri az önce çakıyı bahçede unutmuşlar, onu getirdim, der.

Evin hanımı bu işe şaşırıp:

-Efendi Hazretleri burada değil, İstanbul'da biliyorsun, karşılığını verir.

Fakat çakıya baktığında da onun Müştak Efendi'ye ait olduğunu anlar ve çakıyı alıp saklar. Üç ay sonra Müştak Efendi İstanbul'dan geri döndüğünde hanımı olup biteni aynen anlatır.

Bunun üzerine Müştak Baba gayet sakin:

-Bunlar olan şeylerdir. Bahçıvan bizi çağırmıştı. Biz de gönlü hoş olsun diyerek geliverdik. Sonra da gittik, buyurur ve çakıyı bahçıvana hediye eder.

Müştak Baba'nın Şifreleri

Bilindiği gibi Ankara, TBMM'nin 27 numaralı kararıyla Cumhuriyet'in ilânından 16 gün önce başkent olarak kabul edilmiştir. Bu kararda da "...Mazbata 13 Ekim 1923 tarihli otuzbeşinci içtimaın ikinci celsesinde okunarak aynen kabul edilmiş ve Ankara şehrinin Türkiye Devleti'nin başkenti olması ekseriyet-i azime ile takarrür etmiştir." denilmekteydi.

İlginçtir bu hadiseden neredeyse bir asır önce gönül ehli Müştak Baba, Divan'ına yazdığı bir şiirle Ankara'nın başşehir olacağını haber vermiştir. Bütün şiirlerini ve eserlerini "Müştak Baba" unvanıyla

Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alan bu Hakk dostunun divanı 1946'da İstanbul'da basılmıştır.

Müştak Baba, bu divanın 29. sayfasında, sanki bir bilmece şeklinde yazmış olduğu gazelinde aynen şöyle demektedir:

Me'vây-ı nâzenîne ger elf olursa efser,
Lâ-büdd olur o me'vâ İslâmbol ile hem-ser.

Nûn vel-Kalem başından alınsa nûn-ı Yûnus,
Oldukta harf-i diger olur bu remz azhar.

Miftâh-ı sûre-i Kaf ser-haddi Kaf tâ kaf,
Munzam olunmak ister râ-yı Resûl-i Peygamber.

Hâ-yı hû ile âhir maksud oldu zâhir,
Beyt-i veliyyü'l-ekremü'l-hâc ıyd-ı ekber.

Ey pâdişâh-ı fahhâm: Sultan Hacı Bayram!
Rûhanî ister ikram Müştak-ı abd-i çâker.

Bu gazelin birinci beytinin mânâsı şudur: (Bir zaman gelecektir ki, isminin başında "elif" harfi bulunan bir şehir, İstanbul ile arkadaş, yani onun gibi hükümet merkezi olacaktır.)

Bu beyitte, aynı zamanda, o şehrin ne zaman hükümet merkezi olacağı da "ebced" hesabıyla bildirilmiştir: "Elf" kelimesi, Arapçada "bin=1000" mânâsınadır. Buna birinci mısraın sonundaki "efser" kelimesinin eski harflerle yazılışının ebced hesabıyla tutarı olan 341 de ilâve edilirse 1341 eder.

elf..1000
e (Elif) 1
f (Fe)..80
s (Sin) 60
r (Rı) 200
elf (1000) + efsr (341)...........1341

Hicrî 1341 yılı, Miladî 1923 yılına rastladığına göre bu tarih, Cumhuriyet'in ilânını ve dolayısıyla da Ankara'nın başşehir oluş yılını gösterir.

Arap harfleriyle Ankara kelimesinin harflerinin toplamı beştir; Müştak Baba'nın gazeli de beş beyittir. Gazelde, o şehrin ilk harfinin "elif = a"; ikinci harfinin "Nûn velkalem" âyetinin başından alınan "nûn = n"; üçüncü harfinin (Kaf) süresinin anahtarı, yani ilk harfi olan "kaf = k"; dördüncü harfinin, "Resûl" kelimesinin ilk harfı olan "râ = r"; beşinci harfinin ise, "Hû" kelimesindeki "hâ = a" harfi olduğu bildirilmektedir. Yani bu harfler, sırasıyla yazıldıklarında ortaya "Ankara" kelimesi çıkıyor. Yani, Müştak Baba, "Ankara"nın eski harflerle yazılışı olan "A-N-K-R-H" harflerini sıralamaktadır.

Efser'den, Türkçe "A" harfi karşığı	(elif)	A
Nun'dan, Türkçe "N" harfi karşılığı	(nun)	N
Kaf'dan, Türkçe "K" harfi karşılığı	(kaf)	K
Râ'dan, Türkçe "R" harfi karşılığı	(ra)	R
Hû'dan, (ismin "E, A" hâli karşılığı)	(ha)	H (A)

Ankara

Şiirin yine dördüncü beytindeki bir ifade bu beldenin bayram yeri olduğuna işaret ederek, bir başka deyişle bu hadisenin büyük bir bayram olduğuna işaret ederek Ankara'nın cumartesi günü başşehir olacağını bildirmektedir.

Şöyleki; Iyd (îd)-i ekber, bayramlar arefe günü ile başladığından, arefesi Cuma'ya rastlayan Kurban Bayramı'na denir. Ankara'nın başşehir kabul edilmesi günü olan cumartesi gününün arafesi de cuma günüdür.

Dördüncü beyitin başında, bu başşehir oluşun "Hâ-yı hû" ile yani İstiklâl Savaşı'na işaretle, gürültü ve patırtı ile vuku bulacağını işaret etmektedir.

Sondan bir evvelki beyitte de, Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî'nin türbesi bulunduğuna dair işaret vardır.

Elbetteki bu âlemde evliyanın kerameti haktır. Bir velinin kavli kerameti cümlesinden olan bu hadiseyi biz de hurufiliğe sapmadan Allah'ın has kullarına bir müjdelemesi nevinden değerlendiririz.

Müştak Baba'nın gazelinde ifade ettiği rumuz ve sembollerdeki bu mesajları ilk olarak çözmek de TBBM Birinci Dönem Konya Milletvekili ve müfessir Mehmed Vehbi Efendi'ye nasip olur.

Şehadet Duası

Devrin kaynakları Müştak Baba'yı, uzun boylu, geniş göğüslü, nûrânî yüzlü, elâ gözlü, çekme burunlu, heybetli, sohbeti hoş, fakir ve fukaraya yardımı çok seven bir zat olarak vasıflandırırlar. İşte bu güzel insan, tarihler 1831'i gösterdiğinde Muş'ta bulunduğu sırada bozuk itikad sahibi kimselerin hücumuna uğrar ve evinde seccadesi üzerinde Rabbi'ne yönelmiş iken boğularak şehit edilir (2). Nice zaman sonra kaldırdıkları seccadesinin altından çıkan kağıtta şunların yazıldığını görürler:

Yâ Resûlallah! Ulüvv ü şân senin,
Server-i kevneynsin, fermân senin,
Dest-i hükmünde şehâ çevgân senin
Top senin, cevlân senin, meydân senin,
Söz senin, sohbet senin, devrân senin.

Haddizatında Müştâk Baba, ilâhî takdire boyun eğip şehadetini önceden dostlarına haber verir. Şehit edildiğinde yetmişini aşkın olan bu Allah dostu, bir gün kırk kurban kestirip, etini fakir fukaraya dağıttırır, sonra da Yüce Dergâh'a el açıp; "Yâ Rabbi! Bu âciz kuluna şehitlik rütbesini ihsan et." diye içinden gele gele dua ve niyazda bulunur. Ve Rab katından duası karşılık bularak mertebelerin en yücesine erer.

Cânânı buldu hasta gönül, cânı istemez,
Bir hastadır ki çâre-i Lokmânı istemez.

diyen Müştak Baba'nın kabr-i şerîfi Muş Kabristanlığı'nın orta yerinde olup, ziyaret yeridir.

DİPNOTLAR

(1) Serendip: Rivâyetlere nazaran, Hindistân'ın doğu tarafında bulunan, seksen fersah uzunluğunda, Hindistan'ın en uzak adası. Doğu tarafından Hind adalarının en sonuncusu. Hz. Âdem'in (as) indirildiği yer. Buraya Seylân adası da denir.

(2) Müştak Baba'nın vefatı hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bunlara göre, Muş'ta sihirbazlıkla itham edilmiş ve Seyyid Ahmed Paşa tarafından öldürülmüştür. Diğer kaynakta, isminin siyasete karışması, bunun da Muş beylerinin hasedini celbetmesi sebebiyle öldürüldüğü yazmaktadır. Başka bir kaynakta da, büyük şöhretinden dolayı Yezidiler tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir.

Şiir İçin Sözlük:

Me'vâ: yer, makam; nâzenin: nazlı, cilveli; elif: Arap alfabesinin 1. harfi, Ebced hesabında 1; elf: bin; efser: taç; lâ-büdd: gerçek, gerek, mutlaka; İslâmbol: İstanbul; hem-ser: aynı değer, eşit düzey, arkadaş; nun: Arap alfabesinin "N" karşılığı 25. harfi, Ebced hesabında 50, balık, Kûn'daki özet bilgi, kalem: ilâhî tafsilatlı bilgi, kesmek, ayırmak; nun-vel-kalem: icmali ilim (öz toplu bilgi) ve tafsili ilim (ayrılmış bilgi); nun-i Yunus: Yûnus peygamberi yutan balık; remz azhar: açık sembol, kesin belirti; miftah: anahtar, şifre; Sûre-i Kaf: Kur'an'ın 50. Sûresi, Kaf harfi ile başladığından anahtarı Kaf harfidir; Kaf: Arap alfabesinin "K" karşılığı 21. harfi, Ebced hesabında 100, tasavvufta Kur'an'a işarettir. (Kaftan Kafa, bir uçtan bir uca anlamında); Kâf-Nun harfleri, Allah'ın bir işin olmasını istemesi ve o işin hemen olması anlamında Kûn sözünü oluşturur; Kâf ü Nun, evrenin oluş emri; serhad: sınır; munzam: zammedilen, üste konulan, katılan; resûl: elçi, peygamber; ra: Arap alfabesinin "R" karşılığı 12. harfinin sesi, Ebced hesabında 200, ta'lil ifade eden, tahsis ve mülkiyet anlamında ismin "i" ve "den" hali; Hay huy: Hayy ve Hû, Yüce Allah'ın ilki "diri" ve diğeri "O" anlamında isimleri, insan ömrü Hayy ve Hû arasındadır, Hayy'dan gelen Hû'ya, Allah'dan gelen Allah' a gider; ahir: en son, nihayet; maksud: maksat, amaç, meram; zahir: açık, belli; beyt: ev, konut, makam; veliyy-ül-ekrem: çok keremli ermiş, veli; el-hâc: hacı; iyd-i ekber: büyük bayram, arefesi Cuma'ya rastlayan Kurban bayramı; beyt-i veliyy-ül-ekrem el-hâc: çok kerem sahibi Hacı (Bayram Veli)'nin makamı; fahham: zeki, çabuk kavrayan (Ey! Büyük padişah Hacı Bayram Sultan anlamında); ikram: ikram, bağış, iltifat; abd-i çâker: kulunuz köleniz.

Merhamet Çağlayanı Bir Vâlide Sultan
BEZMİÂLEM VÂLİDE SULTAN

Nice nice imâretten, dârüşşifâdan,
Asırlar boyu, duâ almış.
Şimdi öbür dünyâdan
Eserleri seyre dalmış.
A. N. Asya

Osmanlı tarihinde padişah hanımları ile ilgili bahisler mevzu olduğunda, onların devlet işlerine karışan, yönetime tesir etmeye çalışarak devlet otoritesini sarsıntıya uğratan olumsuz kişilikler olarak nazara verildiğine şahit oluruz. Oysa hanedan kadınları, "kadınlar saltanatı" denilen kısa bir dönem hariç tutulursa siyasî arenada fazlaca göze çarpmazlar. Göründükleri dönem de, genelde padişahların küçük yaşta olmaları dolayısıyla bir anlamda mecburiyetten kaynaklanmıştır.

Buna karşılık padişah hanımları Devlet-i Aliyye'nin ilk devirlerinden itibaren sosyal hayatın içinde önemli roller alıp, ihsan ve cömertlikleriyle fakir fukaraya el uzatmakta, tekke ve zaviyelerden sanat ocaklarına kadar birçok kurumun hâmiliğini yaparak devletin sosyal ve kültürel ayağını güçlendirmekteydiler.

Bu padişah hanımlarının en dikkate değer yönleri ise; yaptırdıkları cami, mescid, medrese, çeşme, hastahane ve imaret gibi kurumlarla Osmanlı kültür coğrafyasını renklendirip zenginleştirmeleridir.

Osmanlı Sarayında Bir Gürcü Güzeli

Adı "dünya meclisi" anlamına gelen Bezmiâlem Valide Sultan da bu özellikleriyle öne çıkan Osmanlı tarihinin en hayırsever kadınlarından biridir.

Hayatına dair çok az bilgi bulunan Bezmiâlem Sultan'ın doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte bazı kayıtlardan Gürcü asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Çok iyi bir saray terbiyesi gördükten sonra Sultan İkinci Mahmud'un hanımı olan Bezmiâlem Sultan, şehzade Abdülmecid dünyaya gelince de "ikinci kadın"lığa yükselir (25 Nisan 1823).

Kocası Sultan Mahmud'un vefatından sonra, on altı yaşını henüz bitirmiş olan oğlu Abdülmecid Osmanlı tahtına geçince Bezmiâlem de "Valide Sultan ve Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat" unvanını alır (30 Haziran 1839).

Bu dirayetli kadın, oğlu Sultan Abdülmecid henüz çocuk denecek yaşta tahta çıktığı ve devlet meselelerine karşı tecrübesiz olduğu için, bizzat yol gösterici ve müessir bir rol oynamak zorunda kalır. Valide Sultan, hayatı boyunca bu rolü oldukça dengeli bir şekilde ve etkin olarak yerine getirir. Bu çerçeveden, Padişahın memleket içindeki seyahatleri sırasında saray ve devlet işleriyle ilgilenir, gerektiğinde resmi kabul ve ziyafetler düzenler.

Oldukça akıllı, tedbirli, şefkatli ve cömert bir kadın olan Bezmiâlem Valide Sultan, dünyevî hırs ve gösterişten kendini alıkoymayı başarmış seçkin biridir. Bu özellikleriyle, Osmanlı tarihinde birtakım entrika ve desiseler yüzünden birçok fecaate sebep olan bazı kadınlardan tamamen ayrı bir şahsiyete sahiptir.

Oğlu Sultan Abdülmecid'in iktidar dönemi bir bakıma Osmanlı toplumunun Batı'ya iyice açılmaya başladığı dönemdir. Ve bu açılmanın ilk olumsuz etkisi, başta saray olmak üzere İstanbul'u saran gereksiz ve lüks harcama tutkusu olur. Öyle ki, bu dönemde saray kadınları arasında baş gösteren para harcama salgını Hazine-i Hassa'yı sarsma noktasına getirir. Bezmiâlem, bu gidişattan oldukça

muzdariptir. Annelik ağırlığını koyup oğlu Abdülmecid'i defaatla ikaz eder, onun israf ve gösteriş iptilasına engel olmaya çalışır.

İşte bugünlere ait anlatılan şu hadise, Bezmiâlem Sultan'ın devlet ve milletin âkıbetiyle ilgili hususlarda ne derece hassas bir kalbe sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça ibretâmizdir.

Garipler Ereni Bir Ananın Gözyaşları

Günün birinde Dolmabahçe Camii'nin müezzini, sabahın alacasında mü'minleri kurtuluşa davet etmek üzere camiye geldiği zaman, yatsıdan sonra kilitleyip gittiği caminin kapısını ardına kadar açık bulur. "Hırsız girdi, bir hal oldu" diye telaş ile camiden içeri dalınca, mihrabın önünde hıçkırık sesleri arasında diz çökmüş bir kadın silüeti ile karşılaşır.

Kadın ellerini açmış, "Rabbim! Ben oğlumu sana emanet ettim. Sen emanete hıyanet etmezsin. Onu koru, onu düştüğü bu güç durumdan kurtar!" diye dua dua yalvarmaktadır.

Nice sonra müezzinin geldiğini farkeden kadın, gözyaşlarını silip yavaşça ayağa kalkar.

"Sabahlar hayır olsun müezzin efendi" dedikten sonra müezzinin gözlerinin içine bakarak yüreğini delecek tonda şöyle konuşur: "Ben Bezmiâlem kadınım. Söyle aziz oğluma ki, bu böyle olmaz! Açları doyursun, çıplakları giydirsin, ağlayanları güldürsün. Boşalan hazinesinin dibini kazısın, dullara ve yetimlere dağıtsın da halkını görsün. Böyle yaparsa Hakk da onu görecektir."

Çok geçmeden bu hadise kulaktan kulağa Hünkârın huzuruna kadar ulaşır. Ve garipler ereni bu mübarek ananın dualarının tesiriyle açlar doyar, hastalar derman bulur, ağlayanlar güler...

Örnek Bir Saraylı

Hayatını hep yaşatma yörüngesinde sürdüren Bezmiâlem Sultan, gerektiğinde devlet işlerinde oğluna yardımcı olur, ikaz edilmesi gerektiğinde bundan çekinmez, fakat mevkiini hiçbir zaman kötüye

kullanmaz. Oğlunun padişahlığı sırasında devletin kendisine tahsis ettiği maaş ve diğer gelirleri fakirleri doyurmak, ihtiyaçlarını gidermek, rahmet ve şükranla anılmasına vesile olacak pek çok hayır işleri yaptırmak yolunda sarfeder.

Bu arada tarikat erbabını gözetmeyi, başta Yahya Efendi dergâhı olmak üzere bu gönül mektebine bağışlarda bulunmayı da ihmal etmeyen Valide Sultan her yönüyle örnek bir saraylıdır. Bizzat mahalle aralarında dolaşarak fakir ve muhtaçlara yardım elini uzatması, yetim ve kimsesiz kızları evlendirmesi, borcunu ödemeye gücü yetmeyenlere ve hapse düşmüş kimselere çeşitli mâlî ve nakdî yardımlarda bulunması, onun ne kadar ince ruhlu, şefkat ve merhamet sahibi bir insan olduğunu gösterir.

Vakıf Gurebâ Hastanesi

Adı hep hayırla, hizmetle özdeş bu mübarek kadın, Peygamber Efendimiz'in (sav), "Vefat eden bir kimsenin amel defteri kapanır. Üç kimse vardır ki, bunların amel defterleri kapanmaz; hayır eserleri, ilmî eserler ve salih evlad bırakanlar..." hadis-i şerifinde belirtiği müjde gibi, yaptırdığı hayır eserleriyle amel defterini her daim açık tutmaya çalışır.

İşte bu eserlerin en önemlilerinden biri de, 1843 yılında yüz yataklı olarak kurulup "Gurebâ-yı Müslimin" adını taşıyan ve zamanımıza kadar yüzbinlerce hastanın tedavi edildiği şifa yuvasıdır.

Gurebâ Hastahânesi'nin inşa ve vakfedilişi hakkında pek çok rivayet vardır. Bazıları o devirde sık görülen kolera (1826, 1841), veba (1813, 1822) ya da çiçek (1845) gibi salgın hastalıkları sebep kabul ederler. Bazıları da Bezmiâlem'in rüyasında iki yüz erkeğe yardım ettiğinden bahisle ve müneccimbaşının bu rüyayı, iki yüz yataklı bir erkek hastahânesi inşa edilmesi şeklinde tabir etmesi üzerine bu hastahânenin tesis ve vakfedildiğinden söz ederler.

Şimdiki Vatan Caddesi üzerinde, o zamanki Yenibahçe çayırında kurulan ve iki yıl sonra tanzim edilen vakıfnâme ile "Bezm-i Âlem

Gurebâ-i Müslimin Hastahânesi" adı ile vakfedilen Gurebâ Hastahânesi, zamanına göre oldukça modern bir şekilde inşa ve techiz edilir ve "hastahâne" tabiri ilk defa bu müessesede kullanılmaya başlanır.

O tarihlere kadar ülkede mikrop ve bulaşıcı hastalıklar hakkında gelişmiş ilmî bilgiler olmadığından, veba gibi sari hastalık koğuşlarının ilk defa müstakil olarak ayrılması, Osmanlı tıbbının gelişmesinde mühim bir adım olarak telakki edilir.

Valide Sultan, sadece garip ve fakir Müslümanları ücretsiz tedavi etmek özelliği ile ülkemizin tek sağlık kuruluşu olan bu hastahanenin, varlığını koruyup hizmetlerinin en iyi şekilde yürütülmesi için zengin gelirli akar vakfeder.

İstanbul'da bulunan bir İngiliz amiralinin hastaneyi gezdikten sonra, "gerçek bir hastane" diye hayranlığını ifade ettiği bu şifa merkezinin vakfiyesinde en ince ayrıntılar dahi düşünülmüştür. Vakfiyedeki bazı cümleler Valide Sultan'ın ne rakik bir kalbe ve ne ince bir düşünceye sahip olduğunu göstermesi bakımından enteresandır:

"-Şayet bir hastanın iyileşmesi için bir limon gerekli, limonun değeri bir altın lira ise, o mutlaka alına...

-Bir okka kömür, bir okka altın fiyatına da olsa, hastaların ısınması için mutlaka alına..."

"Vav"lardan Sakının

Bilindiği gibi vakfeden kişi veya kişilerin, kurdukları vakıfla ilgili ileri sürdükleri şartları ihtiva eden ve mahkeme tarafından onaylanan belgeye "vakfiye" adı verilir. Vakfiyelerde, vakfın nasıl ve kimler tarafından idare edileceği, kimlerin hangi şartlarda ve ne ölçüde yararlanacağı vb. konular açıkça belirtilir.

Vakfiyenin kanunen onaylanmasıyla, ne vakfeden, ne vârisler ne de başka şahıslar bunu değiştiremez, bozamaz ve kanun dışı işler yapamazlar. Hatta bu konuda bazı vakfiyelerde vakfın şartlarına riayet edilmemesi ve kanunsuz işler yapılması halinde bedduâlar dahi bulunmaktadır. Bezmiâlem Gurebâ Hastahânesi'nin vakıfnamesinde

de, (varak 195): "Allah'ın rızasına dayanarak hayır maksadı ile sağladığım vakıflarım ve bu vakfiye eklerinde yazılı bulunanlar ahiret gününe kadar şartları ile icra oluna. Bu şartların Sultan Abdülmecid Han devrinde haleldar olması mümkün değilse de, herhangi bir devirde zikredilen vakıfların şartları tebdil (değiştirme) ve tahrif (bozma) edilirse, buna sebep olanlar, 'kim (ölünün vasiyetini) işittikten sonra onu tebdil ederse, herhalde vebali onu değiştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz ki, Allah hakkıyla işitici ve bilicidir.' (Bakara suresi, 181) ayetinin ifade ettiği üzere dünya ve ahirette cezaya lâyık olsunlar." denilerek bu hususa dikkat çekilmiştir.

Bursa Ulu Camii'nin arka duvarında çok değişik bir şekilde işlenmiş celi sülüs dört tane "vav" harfi dikkat çeker. Bu vav'lar çok önemli nasihatları ihtiva eder: "İtteku'l-vâvât", yani " 'vav'lardan sakının, çekinin" demektir. Bununla kasdedilen de şudur: Vav (v) harfiyle başlayan "velayet, vesayet, vekalet, vakıf" hukukunu çiğnemekten sakınınız.

İslâm hukukçuları da "şart-ı vakıf nass-ı şâri (Allah'ın ayetleri) gibidir" diyerek vakıf şartlarını ihlâl etmeyi Allah'ın ayetlerini ihlâl etmek gibi telakki etmişlerdir.

Rüyada Dayak Yemek

Vakfiyelerdeki şartlara uymak ile alâkalı, Gurebâ Hastahânesi Başhekimlerinden Süleyman Numan Paşa'ya ait bir rüyayı zikretmek yerinde olur sanırım.

Süleyman Numan Paşa, Gurebâ Hastahânesi'nin vakfiyesinde şart koşulmasına rağmen, hastahânede başhekim nezaretinde, şifa bulan hastaların ana kapı önünde toplanarak yolluklarının verilmesi ve hastahânenin camiinde yapılan duayı müteakip memleketlerine gönderilmesi âdetini kaldırır.

Bu rüyayı Süleyman Numan Paşa, Bakırköy hekimi merhum Cemil Bey'e, o da merhum Hacı Muzaffer Ozak Beyefendi'ye şöyle anlatmıştır:

"Bir gece rüyamda Bezmiâlem Valide Sultan yeşil ferâceli ve elinde bir şemsiye olduğu halde yanıma geldi. Elindeki şemsiye ile başıma vurmaya başladı. Kocakarı beni öldürecekti."

Geniş Ufuklu Bir Kadın

Bezmiâlem Valide Sultan, pek bilinen bu garipler hastanesinden başka ülkenin çeşitli yerlerinde pek çok hayır eseri ve vakıf meydana getirmiş, bunların devamlılığını sağlamak maksadıyla da gelir getiren çok sayıda emlak ve nakit para bırakmıştır.

Valide Sultan'ın diğer vakfiyelerinden kısaca bahsetmek gerekirse, bunların başında 22 Mart 1850'de inşa edilen Valide Mektebi (Dâru'l–Maârif) gelir. Bu, Osmanlı Devleti'nde plânı mektep olarak çizilip inşa edilen ilk büyük binadır. Devlet dairelerine memur kadrosu yetiştirme gayesiyle kurulan mektep, Valide Sultan'ın devlet işlerine ne kadar vâkıf olduğunu ve ufkunun genişliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mektebin kuruluş gayesi ve programındaki şu madde oldukça dikkat çekicidir: "Hükümet memuru olarak yetişeceklere, Arabî, Farisî, hendese, coğrafya, tarih, politikaya ait dersler gösterilmesi, Fransızca öğretilmesi..."

Bu okulun eğitim programında, memur olacak bir kişiye bile üç dilin öğretilmesi, eğitimin kalitesi ve yetişecek elemanların liyakatı hususunda yeterli bilgi vermekle birlikte aslında yapılmaya çalışılan, yıllardır ihmal edilen ciddi bir problemimizi çözmeye yönelik çok önemli bir girişimdir.

Bilindiği gibi medreselerin ve Enderun Mektebi'nin çökmesinden sonra devlet idaresi ve bürokrasi, ehil olmayan kimselerin eline kalmıştır. Türk unsurlardan devlet içinde ecnebi lisanı bilen olmadığı için hariciye nazırları (dışişleri bakanları), ecnebi devlet temsilcileriyle ancak Rum tercümanlar vasıtası ile görüşebilmekteydiler. Bu durum ise, -tercümanlar tam güvenli olmadığından- devletin başına türlü müşkülat açmaktaydı. İşte bu sebeplerle, devlet bürokrasisi

için diğer ilimler yanında ecnebi lisanlarını da öğretecek bir memur mektebine şiddetle ihtiyaç duyulmuştur. Ve bu okul o ihtiyacı karşılayacaktır.

Okulun hoca ve hademelerinin maaşlarının kendi vakfiyesinden karşılanmasını şart koşan Bezmiâlem Sultan, okula bir de litografya matbaası kurdurarak mektebin ders kitaplarının basılmasını temin eder. Bunun yanında mektep bünyesinde bir de kütüphane yaptırarak, şahsına ait 546 cilt yazma ve basma kıymetli kitabını buraya vakfeder. Bugün o binada, Cağaloğlu Anadolu Lisesi ismiyle eğitim ve öğretime devam edilmektedir.

Sultanın Diğer Hayır Eserleri

Valide Sultan'ın yaptırdığı en güzel hayırlardan biri de Dolmabahçe Camii (1853) ile Bezmiâlem Valide Sultan Gurebâ–i Müslimin Hastahânesi Camii'dir (1845).

Gurebâ Hastanhânesi ile aynı gün açılan bu caminin imamlarının yapması gereken vazifeler arasında düşündürücü ayrıntılar dikkat çekmektedir: "İmamların, adı geçen hastahânede vefatı belli olan hastaların yanında oturup istiğfar ve Kelime-i Şehadeti zikretmeleri, vefat ettiklerinde de cenazelerini gereği gibi yıkayıp, defnedip, telkin etmeleri şart koşulmuştur."

Hayat serüveni boyunca hep başkaları için hayır yörüngeli yaşayan bu mübarek kadının yaptığı eserlerden bazıları da şunlardır:

– Valide Köprüsü (Cisr–i Cedid veya Galata Köprüsü),

– Beşiktaş Maçka'daki Valide çeşmesi,

– Silivrikapı Uzunyusuf mahallesinde Bezmiâlem çeşmesi (1841),

– Sultanahmed'de Üçler çeşmesi, (Bu çeşmeyi yaptırmasının bir sebebi de, vefat eden Ahmet, Mehmet, Abdulhamit isimli üç çocuğunun ruhlarını şad etmek içindir.)

– Topkapı'da Bezmiâlem çeşmesi (Bu çeşmeyi de zevci İkinci Mahmud'un "ruhunu ihya" için yaptırmıştır.)(1843),

– Gurebâ–i Müslimin Hastahânesi çeşmesi (1845),

– Beşiktaş Cihannumâ mahallesinde çeşme (1846),

– Beşiktaş Yıldız'da Bezmiâlem çeşmesi (1843),

– Kasımpaşa'da Tersane'deki Taş Havuz'un da Valide Sultan tarafından inşa edildiği rivayet edilmektedir.

– 1836 yılında Bursa'da ilk modern ipek fabrikasının da Valide Sultan tarafından kurulduğunu Yılmaz Öztuna kaydetmektedir.

Gönlü sevgi ve merhamet ile çağlayan Valide Sultan'ın, Peygamber çiçeği Hz. Hüseyin'in susuz bırakıldığı Kerbela ile Efendimiz'in (sav) kutlu beldesi Medine-i Münevvere'ye yaptırdığı sebiller de, onun Allah ve Resulü'ne (sav) olan muhabbetinin cisimleşmiş âbideleridir.

Sonsuzluğa Doğru

Hayatını her daim iyilik üzerine kodlayan bu muhtereme valide, 1845 yılında henüz genç yaşta iken amansız bir hastalığa yakalanır. Sultan Abdülmecid, hususi doktoru Dijdmon Spitzer'i çok sevdiği annesini tedavi etmesi için görevlendirir.

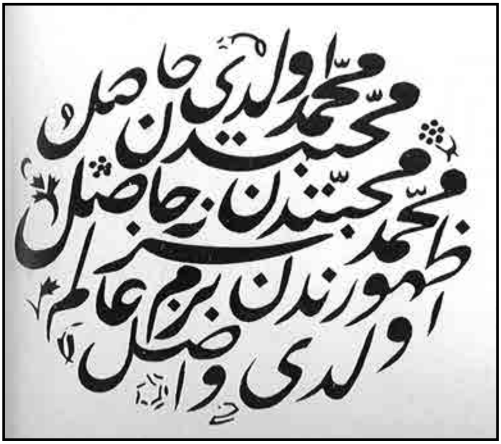
Tedaviye başlayan Dr. Spitzer, Padişahın, annesinin hastalığından dolayı son derece kederli olduğunu görünce neticeden korkar ve hastayı tedavi mesuliyetinden afvedilmesi hususunda Abdülmecid'e yalvarır. Bunun üzerine Padişah son derece vakur bir ifade ile: "Sizce nasıl münasib görüyorsanız öyle yapınız. Eğer validem ölümden kurtulursa bu ancak Allah'ın emriyle olacaktır; eğer vakt ü saati gelmiş ise sizin ustalığınızın hiç hükmü olmaz..." diyerek karşılık verir.

Valide Sultan bir müddet iyi olma emareleri gösterirse de yakalandığı amansız hastalık yakasını bırakmaz. Nihayet 2 Mayıs 1853'de Beşiktaş Sarayı'nda Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Muhabbet Üzerine

Bir pazartesi zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna doğru yola

çıkan bu azize kadının sık sık kullandığı mührüne kazımış olduğu şu muhteşem ifadeler de, onun her daim neyin muhabbetiyle yaşadığının özetidir âdeta:

Bezmiâlem'in mühür yazısı

Muhabbetten Muhammed oldu hasıl.
Muhabbetsiz Muhammed'den ne hasıl?
Zuhurundan Bezm-i Âlem oldu vâsıl.

(Muhammed (sav), muhabbet sebebiyle yaratıldı. Aslı Muhammed (sav) olmayan muhabbetten hayır yoktur. Muhammed'e (sav) olan ilâhî muhabbetin neticesinden Bezm-i Âlem (Valide Sultan ya da umumi mânâda dünya) yaratılmıştır.)

Bir Devrin Canlı Tarihi
ADLÎ KIZI ÂDİLE SULTAN

Âdem odur ki adını âlemde andıra
Âlemde ad kalır âdem gelir gider.
Âdem Dede

Âdile Sultan[1]... Asil, dindar, dirayetli, çilekeş, zarif, hayırsever ve şair kişiliği ile öne çıkan bu hanım sultan, Otuzuncu Osmanlı Padişahı İkinci Mahmud'un kızları içinde en uzun ömürlü olanıdır.

Kültürlü, yeniliğe açık, şair [2], hattat, bestekâr ve hanende bir babanın kızıdır. Annesi, İkinci Mahmud'un kızkardeşi Esma Sultan tarafından terbiye edilen Zernigâr kadınefendidir. Babası İkinci Mahmud, kardeşleri Abdülmecid, Abdülaziz, yeğenleri Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid olmak üzere beş padişahı gören Âdile Sultan, acı ve tatlı günleriyle bir dönemin canlı şahididir.

Âdile Sultan'ın dünyaya gözlerini açtığı 19. asır Osmanlı Devleti için, siyasî ve iktisadî açıdan zorlu bir dönemdir. O, Islahat devrinde (1792-1839) doğmuş, Tanzimat devrinde (1839-1876) yaşamış ve Meşrutiyet devrinin (1876-1922) ilk yıllarını görmüştür. Âdeta bir devrin tarihi gibidir.

Topkapı-Dolmabahçe-Beylerbeyi Üçgeni

Tarihler 23 Mayıs 1826'yı gösterdiğinde sarayda tatlı bir telaş yaşanmaktadır. Dârussaâde Ağasından Silahdar Ağaya, ondan da

saray halkına kulaktan kulağa bir muştulu haber yayılır. Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'nde İkinci Mahmud'un kızı Âdile Sultan dünyaya gelmiştir. Bir müddet sonra İstanbul halkı da, Topkapı Sarayı'nın deniz tarafından yapılan üç pare top atışıyla bu müjdeden haberdar olur.[3]

Yine gelenek üzre sadrazam ve divan azaları ertesi gün saraya gelerek Sultan'a tebriklerini bildirdiler. Bunu da her zaman yapıldığı gibi, bütün görkem ve zarafetiyle beşik alayları [4] takip eder.

Devlet-i Aliyye'nin yükselişinin sembolü mütevazı Topkapı Sarayı'nda dünyaya gözlerini açan Âdile Sultan'ın çocukluğu, ihtişam ve inhitatın sembolü Dolmabahçe Sarayı'nda, gençliği ise kardeşi Abdülmecid'in yaptırdığı Beylerbeyi Sarayı'nda geçer.

Daha dört yaşında iken şefkat kahramanı annesini kaybeden Âdile, Sultan Mahmud'un baş kadını Nevfidan Kadın'ın terbiyesine verilir. Çocukları yaşamayan Nevfidan Kadın, Âdile'yi bağrına basar, kendi kızı gibi özenle büyütüp yetiştirir. Âdile Sultan, divanının "Tahassürnâme" bölümünde çok sevdiği annesinden şöyle bahseder:

Vâlidem sevgili cânım Zernigâr
Hâlü ahlâkı güzel takvâ şiâr
Gitti dünyâdan beni koydu yetim
Meskenin yâ Rabbî kıl dâr-ün-naîm

Küçük Âdile, saraydaki diğer küçük sultan efendiler gibi iyi bir eğitim ve terbiye süzgecinden geçer. Özel hocalardan din, edebiyat, mûsikî, Arapça, Farsça dersleri alarak kendini yetiştirir. Ayrıca devrin tanınmış hattatlarından Ebubekir Mümtaz Efendi'den yazı dersleri alan Âdile Sultan, hocasından icazet alıp hattat olmaya hak kazanacak kadar da yeteneklidir.[5]

Ahlâkı, zarafeti, bilgisi ve güzelliği ile daha küçük yaşlardan itibaren dikkatleri üzerinde toplayan İkinci Mahmud'un bu sevgili kızı, aynı zamanda Osmanlı hanedanı içinde divan[6] sahibi tek kadın olma ayrıcalığının da sahibidir.

Bu yetenekli kız, 13 yaşını bitirip 14'e girdiği günlerde acı bir haberle sarsılır. Annesinden sonra çok sevdiği babası Sultan İkinci Mahmud da Rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur(1839).

Genç şaire, acısını dile getirdiği şiirinde babasının ölümüne şu tarihi düşürür:

Öyle me'yusum ki, mislim görmemiştir bu cihân
Vâlidem cânım idi, hem vâlidim Mahmûd Hân (1255)
Kaldım onlardan sabiyy-i nâtuvân iken yetim
Açdı kalb ü sîneme firkatleri zahm-ı azîm

Âdile Sultan Evleniyor

Mahmud Han, narin, orta boylu, kumral, mavi-ela gözlü sevgili kızının serpilmeye başladığını görünce, kabiliyetli, yakışıklı, uzun boylu ve çok güvendiği Mehmet Ali Paşa ile evlendirmeyi düşünür. Ancak, bu düşüncesinin üzerinden çok geçmeden vefat edince, tahta çıkan oğlu Abdülmecid, babasının düşüncesini hayata geçirerek o sırada Tophane Müşiri olan Mehmet Ali Paşa ile kardeşi Âdile Sultan'ın izdivaçlarına onay verir.

Ve hanedanın bu alımlı gelini, rütbesi Kaptan-ı Deryalığa yükseltilen Mehmet Ali Paşa ile 1845 yılının yaz aylarında evlenir. Bu düğün 19'ncu yüzyılın en muhteşem düğünlerinden biri olarak tarih sayfalarına geçer.

Üsküdar'da Haydarpaşa sahrasına muhteşem çadırlar kurularak hazırlanan bu görkemli düğüne, bütün İstanbul halkı, devlet memurları, ülkede bulunan sefirler ve konsoloslar eşleriyle birlikte davet edilir. Binbir gece masallarını andıran düğünde, Âdile Sultan ve davetliler İtalyanlar'ın meşhur baloncusu Comasgi'nin uçurduğu balonu temaşa eylerler. Fakat ne gariptir ki Comasgi, İstanbul'daki bu üçüncü ve son uçuşunda, yerden havalandıktan sonra gözden kaybolur ve bir daha da kendisinden haber alınamaz. Bu hadise dünya basınını da günlerce meşgul eder.

Bir hafta boyunca geceli gündüzlü çeşitli eğlencelerle beraber,

bütün saraylar ve Boğaziçi'ndeki yalılar iki taraflı olarak kandillerle aydınlatılır. Düğün şerefine, rütbeler, nişanlar verilir, hafif suçlar affedilip ihsan-ı şâhâneler dağıtılır.

Âdile Sultan'ın bu izdivacından İsmail Bey, Sıdıka, Aliye ve Hayriye Hanım Sultan adlarında dört çocukları olur. Fakat Hayriye Hanım Sultan dışındaki çocukları çok yaşamazlar. O da, 1869'da yeni evli bir hanım iken ince hastalığa yenik düşerek vefat eder.

Dört çocuğunun sonuncusu bu taze fidanın da vefatı, ince ruhlu Âdile Sultan'ı çok sarsar, acılara garkolur. İçindeki kederi, tek sırdaşı divanındaki satırlarla paylaşır:

Gerçi dünyâya gelen mâlumdur elbet göçer
Âh kıldı ol civân u ol melek Adn'e sefer
Sabrını lutfet İlâhî çün budur hükm-i kader
Gitti Hayriyem, kerîmem derdi geçti câna âh!

Âdile Sultan, eşinden yana da pek talihli sayılmaz. Galata Başağası Hemşinli Ömer Ağa'nın oğlu olan Mehmet Ali Paşa'nın saraya damat olmakla bir anda ulaştığı servet ve şâşaa başını döndürmüştür. Yaptığı harcamaların haddi hesabı yoktur. Bu aşırı masraflar ve hanedana yakışmayacak tavırları yüzünden defalarca Padişah tarafından azarlanıp tenzil-i rütbe ile cezalandırılır.

Âdile Sultan, eşinin yaptığı bütün ahlâksızlık ve sadakatsızlıklara rağmen Padişaha ricalarda bulunup evliliğini düzene sokmaya çalışır. Eşi 1868'de vefat edince de, bütün olanları içine gömüp ardından hayırla bahsetme büyüklüğünü gösterir:

Hoş idi hâlim onunla, bana şefkatli idi
Bir ıyâl idi mahabbetli, mürüvvetli idi
Düşman u dostunu anlardı, dirâyetli idi
Râzı-yı hükm-i kazâ, pek ulu devletli idi
Bir Mehmed Ali Paşa idi ol dünyâda
Şâd ide ruhunu Mevlâ mele-i âlâda

Muhtar Nasuhi Bey'in Kaleminden Âdile Portresi

Âdile Sultan'ın sarayının imamı Hacı Nasuh Efendi'nin oğlu Muhtar Nasuhi Bey, hatıratında, bu güngörmüş saray kadını hakkında şunları yazmaktadır:

"Âdile Sultan, ağabeyi Abdülmecid'den sonra, Hânedân-ı Âli Osman'ın en yaşlısı ve kıdemlisi olması sebebiyle, erkek olsa idi saltanat ve hilafet makamında bulunacak bir Sultanefendiydi. Babasının asabiyet ve celadet hisleri kendisine intikal etmiş olan Sultanın saraydaki hayat tarzı ve idaresi de, padişah sarayındaki ile hemen hemen aynı idi.

Âdile Sultan'ın sahip olduğu Dâvudî ses, gazaplı zamanlarında tüyleri ürpertecek derecede tesirli bir hal alırdı. Bu kadar sert görünen Sultanın asıl tabiatı, gayet iyi huylu, munis, zarif, nüktedan, zevk sahibi idi. Kendisine hak söz söylendiğinde dinler; düşünür, yaptığından pişmanlık duyar, yana yakıla yaptığı hatayı telafiye çalışırdı. Yazmakla bitip tükenmeyecek kadar çok hayır ve hasenatının yanında, kusurları zerre miktardır ki; kul kusursuz olmaz."

Tarihi Gerçekleri Şiirlerine Yansıtan

Bir devrin canlı tarihi bu hânedan kadını, yaşadığı müddetçe, başta babası İkinci Mahmud olmak üzere, kardeşleri Abdülmecid, Abdülaziz ile yeğenleri Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid'den büyük saygı ve itibar görür. Kendisi de, hepsini çok sevip sayar. Bunlardan bilhassa kardeşi Sultan Abdülaziz'i pek sever. Abdülaziz de kendisinden dört yaş büyük olan ablasının bir dediğini iki etmeyip hürmette kusur etmez.

Sarayın bu saygın kadını, hânedanın meseleleriyle yakından ilgilenir, gerektiğinde padişah olan kardeşlerine uyarılarda bulunmaktan da çekinmez. Kardeşi Abdülaziz'in, bir meselede tereddüdü üzerine tavrını koyarak, "Unutma ki erkek olsaydım şimdi padişah bendim." dediği aktarılır.

İşte o yıllarda Osmanlı tarihinin en acı hadiselerinden biri gerçekleşir ve Hüseyin Avni, Mithat, Redif ve Süleyman Paşalar 30 Mayıs 1876 günü Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatarak Sultan Abdülaziz'i çok çirkin bir şekilde tahttan indirirler. Daha sonra da bu pehlivan yapılı Sultan, Fer'iye Sarayı'nda bilekleri kesilmiş olarak bulunur. Doktorlar tarafından intihar ettiğine karar verilip mesele örtbas edilirse de ortadaki deliller öldürüldüğü yönündedir [(7)].

Arka arkaya en yakınlarını kaybetmenin ıstırabını yaşayan bu çilekeş kadın, kardeşinin vefatını öğrenince de yine gözyaşları içinde sırdaşı kalemine sarılır:

Nasıl yanmam kim, oldu olanlar Şâh-ı Devrâna
Bilinmez oldu hâli, kıydılar ol zıll-i Yezdân'a

O gitti mülk-i ukbâya, firâkı geçti tâ câna
Saraya velvele saldı, cihânı koydu efgâna

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a
Meded Allah, mübârek cismi ki boyandı al kana

Nasıl hemşîresi bu Âdile yanmaz o Hâkan'a
Ki, kıydı bunca zâlimler karındaş-ı cihan-bâna

Rızâ vermezdi adl ü şefkati zulm-i müşîrâna
Bütün nâr-ı firâkı saldı, kalb-i ehl-i imâna

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a
Meded Allah, mübârek cismi ki boyandı al kana

İlginçtir, görüldüğü gibi Âdile Sultan bu şiirinde, Sultan Abdülaziz'in intihar etmeyip, hal'ini gerçekleştirenler tarafından bir cinayete kurban gittiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Ahiret Yolculuğu Hatırası Bir Yüzük

Âdile Sultan'ın, yeğeni İkinci Abdülhamid ile olan ilişkileri de muhabbet ve zarafet yörüngelidir. Abdülhamid Han, her ziyarete gelişinde halasını kapıda karşılar ve ziyaret sonunda da kapıya kadar uğurlama inceliğini gösterir.

Ayşe Osmanoğlu hatıratında, Âdile Sultan'ın Yıldız Sarayı ziyaretlerinden birini şöyle anlatır:

"Babamla görüşmek istediğinde haber gönderir, sarayda özel olarak hazırlıklar yapılırdı. Diğer sultanlar gibi bayramlarda falan gelmez, arîza yazmaz, arzularını başağası ile bildirir, istediği derhal yapılırdı. Hala Sultan gelmek isteyince babam hususi dairesinde kendisini bekler, karşısına hazinedar usta ile rütbeli hazinedar ve katibelerden başka kimse çıkmaz, huzurunda musahibler ve hazinedarlar hizmet ederdi.

...Babama 'oğlum' hitabında bulunur, babam da kendisine 'emredersiniz halacığım' cevabını verirdi. Konuşma bir-iki saat kadar devam eder, yine geldiği gibi arabasına biner, babam da kapıya kadar kendisini geçirirdi."

Ayşe Osmanoğlu, vefatının yaklaştığını hisseden Âdile Sultan'ın son ziyaretiyle ilgili olarak da ilginç ayrıntılar anlatır:

"Son geldiğinde, parmağında taşıdığı gayet değerli bir lâ'l yüzüğü çıkarıp babamın parmağına takmış ve şunları söylemiş: Dedem Sultan Birinci Abdülhamid bu yüzüğü babam Sultan İkinci Mahmud'a yâdigâr olarak vermişti. Babam da bir gün bu yüzüğü parmağıma takarak, babasının yâdigârı olduğunu söylemiş, 'ben de sana yâdigâr ediyorum' demişti. İşte o gün bugün bu yüzüğü parmağımda taşıdım. Ama şimdi bize artık âhiret yolculuğunun yakın olduğunu hissediyorum. Kimseye vermeye kıyamadığım bu yüzüğü şimdi ben de sana yâdigâr ediyorum oğlum!

Babam da hemen kalkıp halasının elini öpmüş ve bu tarihî yüzüğü verdiği için teşekkür etmiştir. Hakikaten de bu son görüşmeleri ve saraya son gelişi olmuştur. Babamın yüzük takmak

âdeti olmadığından halasının yâdigârı olan hatırayı küçük bir kese içinde saklamış, daima yattığı odada bulundurduğu küçük camlı dolaba koymuştu. Başucunda duran bu dolapta babasına ait birçok aile yâdigârı dururdu. Hal'inde bunların hepsi kaybolmuştur [8]."

Divan Sahibi Bir Saraylı

Sarayda iyi bir eğitim alan Âdile Sultan'ın, birçok kabiliyeti ile birlikte edebiyata karşı özel bir ilgisi ve yeteneği vardır. Özellikle Fuzulî ve Şeyh Galib'e nazireler ve Yunus Emre tarzında hece vezniyle şiirler yazar. Şiirleri teknik bakımdan basit ifadeli gibi görünse de samimidir.

Hayatın her cephesinde olduğu gibi fikir ve sanat kanadında da yeni cereyanların baş gösterdiği, edebiyatın ise eskisinden tamamen farklı bir mecrada akıp gitmeye başladığı Osmanlı'nın o değişim yıllarında, Âdile Sultan geleneğe sadık kalır. Edebiyat-ı Cedîde döneminde yaşadığı halde eski üslûpla yazan bu mistik şaire, hanedan içinde yetişen ve divan tertip eden hem ilk; hem de son şiir temsilcisidir.

Şiirleri 1996'da "Âdile Sultan Dîvânı" ismiyle yayımlanan Âdile Sultan'ın bu divanında münacaat, naat, mersiye, ashab-ı kirama övgüler, gazeller, babasının, eşinin, kızının ve kardeşlerinin ölüm ve hayatlarıyla alâkalı şiirler bulunur. Yani her beyit, çözümlendiğinde Devlet-i Aliyye'nin bir döneminin tarih, kültür ve yaşama biçiminin açılımını verir.

Bunun yanında Âdile Sultan'ın en büyük hizmetlerinden biri de, atası Kanunî Sultan Süleyman'ın "divan"ına gösterdiği himmettir. 1890 yılında "Divan-ı Muhibbi" adıyla ilk defa yayınlanan bu divan, o güne kadar bir hanım sultanın Türk kültürüne gösterdiği en büyük teveccühlerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Âdile Sultan'ın Saray Okulu

Mühür yüzüğünde "İsmetlü Âdile Sultan Aleyyetüşşan Haz-

retleri" yazan bu dirayetli kadının yaşadığı sarayı da, saraydan ziyade bir okul gibidir. Buradaki yediden yetmişe herkes seviyesi ve istidadına göre eğitim alır.

Sarayın acemileri sabah işlerini bitirdikten sonra, mûsikî öğrenmek için meşkhaneye, yeni derse başlayanlar hoca hanımın odasına giderler. Orta tahsil derecesinde olanlar ise imam efendinin odasının yolunu tutarlar. Bunlar önce tecvid, kıraat ve imlâ derslerini görürler. Bunları öğrendikten sonra imam efendi tarafından sarf, nahiv, mantık, Arapça, Farsça, tarih, hesap, yazı, kitabet ve hendese okutulur.

Yabancı dil ve diğer dallarda kabiliyetli olanlara, iç sarayda özel hocalar tarafından ders verilir. Bu saray kızlarına programlı olarak, iş görmek ve ders almak dışında çalgı, şarkı, tiyatro öğrenmek, müsamere merasimi, teşrifat, âdâb-ı mülük, biçki, giyim, tuvalet, sofracılık ve benzeri işler saray ustaları tarafından öğretilir. Bu sayede Âdile Sultan sarayında, bilgili, görgülü, irfan sahibi, gittiği yerde temsil kabiliyeti çok yüksek birçok genç kız yetişir.

Âdile Sultan, bahsedildiği gibi bir nevi okula dönüştürdüğü sarayını halkın her kesiminden insana, özellikle kadınlara açarak, onların görgü ve bilgilerini artırmalarına, sosyalleşmelerine yardımcı olur. Buraya gelen insanların dertlerini dinler, çözümler üretip onlara yardım elini uzatır.

Hanım Sultanlar, devlet görevlilerinin eşleri, yabancı elçilerin eşleri ve kızları da Sultan'ın sarayını sık sık ziyaret eden davetliler arasındadır. Bunların yanında din, ilim ve kültür dünyasının seçkin simalarını da sık sık sarayına davet eden Âdile Sultan, bunlarla dinî, ilmî ve edebî sohbetler düzenler, sarayı sabahlara kadar güzel sesli hafızların okuduğu Kur'an-ı Kerim ve ilâhî sesleriyle çınlar.

Devrin Râbiatü'l-Adeviyye'si

Âdile Sultan, eşini ve kendisi gibi hatırşinas ve nazik bir insan olan kızını kaybettikten sonra her şeyden elini eteğini çeker. Hemen

hemen hiç dışarı çıkmayan bu muhtereme kadın, bütün zamanını ibadete ve hayır-hasenata hasreder. Haddizatında son dönemde oturduğu sarayı da, bir ibadethane havasında olan Âdile Sultan, Nakşibendiye'den Bâlâ Dergâhı Şeyhi Ali Efendi'ye intisab eder.

O, bu dergâhta yakaladığı manevî atmosferi ve içine düştüğü dert ve ıstıraplarını hafifletişini mısralara şöyle döker:

Fâni cihânın Âdile bakma tükenmez derdine

Ehl-i kemâlin hâkine hep cânı kurbân edelim.

Artık yüzünü iyice öbür âleme çeviren Âdile Sultan, her sene Ramazan ayında, bu sırlı ayın uhrevî ikliminden iyice hissedar olabilmek için itikafa (9) çekilir. Eyüp Sultan'da Ahmed Çelebi Paşa'nın türbesinin sağında bulunan kadınlar mescidinde bu ibadetini ifa eder. Bunun için, bu odaya Âdile Sultan odası da denilir.

Allah ve Resûlü'nün (sav) bu bağrı yanık aşığı, tâbiînin meşhur kadın velisi Râbia Hatun'a atfen devrin Râbiatü'l-Adeviyye'si olarak dillendirilir. Vakfiyesinde de, kendisi için "Râbiatüddevrân" unvanı yazmaktadır.

Yüzü hep maveraya dönük yaşayan bu içli şaire, bir ilâhîsinde Fahr-i Cihan Efendimiz'e (sav) olan aşkını yana yakıla şöyle dile getirir:

Yüzün Mir'at-ı Zât-ı Kibriyâdır ya Resulallah,
Vücudun mazhar-ı nur-ı Hudâdır ya Resulallah,

Kabul eyle anı aşkından azad eyleme bir an,
Kapunda Âdile kemter gedâdır ya Resulallah.

Var iken destgirim sen gibi bir şâh-ı zi-şanım,
Kime arz eyleyim, eyle meded hâl-i perişanım,

Sözün makbul-i dergâh-ı Hudâdır ulu Sultanım,
Kapunda Âdile kemter gedâdır ya Resulallah.

Sana ümmetliğim iki cihanda emr-i câzimdir,
Bilirsin halimi arz u beyan etmek ne lâzımdır,

Nazar kıl lutf ile senden diğer kim çaresâzımdır,
Kapunda Âdile kemter gedadır ya Resulallah.

Evet Âdile, sultan olmakla binbir nimet içindedir ama bestekâr Hacı Faik Bey'in de bestelediği bu ilâhîsinde Server-i Kâinat Efendimiz'in (sav) kapısında yoksul bir dilenci olmaya namzettir.

Adı Gibi Gönlü de Sultan Olan Bir Kadın

O, davranış ve ahlâkıyla örnek bir Osmanlı hanımefendisidir. Yediden yetmişe her kesimden mazlum ve mağdura açtığı kanatları ve saçtığı lütuflarıyla "âtıfet ve ihsan menbaı" olarak yâd edilir.

Kapısına gelen kimseyi boş çevirmeyen bu cömert kadının sarayı bilhassa Ramazanlarda dolup taşar. Civarın bütün yoksulları, açları, ihtiyarları bahşiş almak niyetiyle beyitler söyleyerek hallerini anlatıp ihsanlarını alırlar.

Yine böyle günlerin birinde, elinde davulu ile sarayın kapısına dayanan biri, "Hey efendim! Benim efendim!" tekerlemesiyle Âdile Sultan'ı oldukça bîzar eder. Buna rağmen olgun kadın, "Cümlemiz insanız! Onun cehlini, benim saadetimi düşünüyorum. Gücendirmek için hak görmüyorum" diyerek gönül kırmadan ihsanını eksik etmez.

Merhamet ve ihsanı oldukça bol olan bu muhtereme kadın kurumuş çeşmeleri, bakımsız mahalle mekteplerini onartır, yoksul çocukları okutur, hastaları tedavi ettirir, gelinlik kızlara çeyiz yaptırır, yoksul ailelere yardım eder.. hâsılı haberdar olduğu ve elinin yettiği her yere uzanmaya çalışır.

Samiha Ayverdi Hanımefendi, Kandilli'yi anlatırken, bir dönem burada yaşayan bu ihsan âbidesi kadın hakkında şunları yazar:

"Adı gibi gönlü de sultan olan bu hükümdar kızının zamanında Kandilli yoksulluk nedir bilmemiş, ne yetimin boynu bükülmüş, ne avucunu açanın eli boş dönmüş, ne ihtiyar, ne hasta, ne garip

endişelenip telaşlanmış... Sultanın kalbi de kesesi de etrafına varını yoğunu döküp ağlayanı güldürmüş, kahredeni sevindirmiş...

Her muhtaca, her konuğa, her dertliye açık olan bu sultan kadının kapısı, yalnız babasını, kardeşini ve devleti çileden çileye sürükleyen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa soyuna kapalı, yalnız onlara kaşları çatıkmış.

Kandilli halkı Sultanın ölümüyle bir zehir çanağı gibi öylesine kahırlanmış olmalı ki, yakın zamanlara kadar köyün yaşlılarından gençlerine intikal eden hatıralar arasında bu ölünün hikâyeleri yaşamaktaydı. Bunlardan biri; öldüğü zaman Sultanın, yardım ettiği fakirler kadar fakir kalmış olduğu... Değil hazinelerinde, kesesinde bile kendisine ayrılmış bir serveti kalmamış bulunduğu keyfiyetiydi."

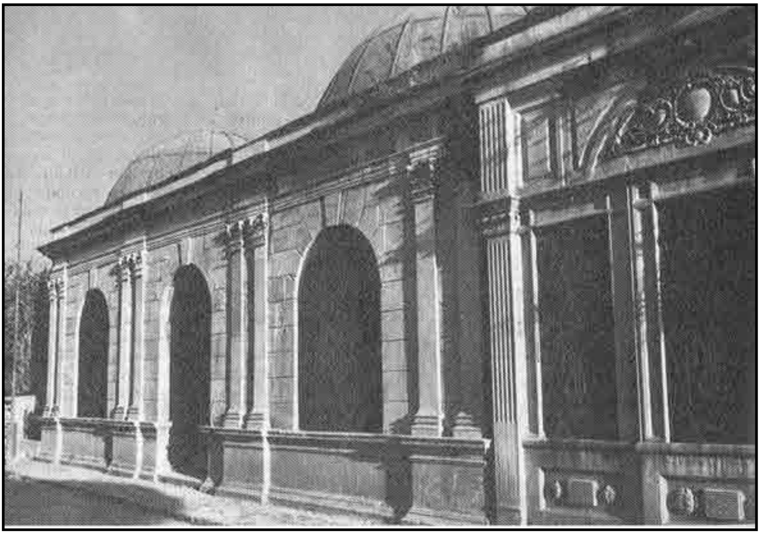
Hayırla Anılmak Hiç Ölmemektir

Bilindiği gibi Osmanlı serâpâ bir vakıf medeniyetidir. Sevdiği şeylerden harcamadıkça iyiliğe eremeyeceğinin şuurunda olan Osmanlı insanı, yaşamayı değil, yaşatmanın yolunu seçerek ülkeyi baştan başa vakıf cennetine dönüştürmüşlerdir.

Bilhassa başta padişahlar ve hanedan mensupları olmak üzere devâir-i devletten ve halktan birçok insan "hayırla anılmak hiç ölmemektir" düşüncesiyle birbirinden anlamlı vakıflar kurarak adlarını ebedîleştirmişlerdir.

Osmanlı'nın son döneminde ilginçtir bu hayır yarışının başını kadınlar çekmiştir. 1809-1917 yılları arasında kurulan 72 selâtin vakıftan 45'i kadınlara aittir. Bu 45 vakfı kuran hanımlardan dördü Valide Sultan (Birinci Abdülhamid'in kadınları Ayşe Sineperver ve Nakşidil Valide Sultanlar, İkinci Mahmud'un kadınları Bezmiâlem ve Pertevniyal Valide Sultanlar), biri de İkinci Mahmud'un kızı Âdile Sultan'dır.

Zor bir dönem olarak kabul edilen 19. yüzyılda, bazı hanedan ve ekâbir hanımlarının Batılılaşmanın tesiriyle debdebe ve eğlenceye meyledip, hem devleti, hem de kendilerini israf bataklığına

Adile Sultan türbesi

sürüklerken, Âdile Sultan gibi hanımların hayır ve hasenata yönelmesi gerçekten oldukça takdire şayan bir durumdur.

İşte bu vakıf kadın, hayatı boyunca yaptığı onca hayırseverliğinin yanında kurmuş olduğu vakıflar ile birçok mektep, namazgah, şadırvan, çeşme, kuyu ve sarnıç yaptırarak zihinlerin, yüreklerin ve dudakların susuzluğunu gidermeye çalışır.

Bu cömertlik âbidesi, rıza-i ilâhî arayışının alâmetleri bu işaret taşlarının yanında, nakit olarak vakfettikleri ile de, Medine'deki menzil ve ribatlarda kalanların ihtiyaçlarından Ravza-i Mutahhara'nın avizelerinin temizliğine, Medine'de kimsesiz ve çaresiz kadınların barındığı hanelerin ihtiyaçlarının karşılanmasından vakfettiği mektep hocalarının maaşlarının ödenmesine varıncaya kadar sayısız iyilik ve güzelliğe imza atar.

Kara Bayram

Ömür servetini iyiliklere hasrederek harcayan bu zarif hanım, tarihler 12 Şubat 1899'u gösterdiğinde, İkinci Abdülhamid Han

tahtta olduğu bir dönemde fenâdan bekâya seyr-ü sefer eyler.

Hanedanın bu güçlü kadını, derdiyle safasıyla, hüznüyle sevinciyle 73 sene bereketli bir ömür sürer ve bu zaman zarfında, İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid'in saltanatlarını görür.

Saray çevrelerinden halkın her tabakasına kadar adı saygı ve sevgiyle anılan bu ince ruhlu asil kadının cenaze namazı, devlet ricali, saray ve mabeyn görevlileri, enderunlular, askerî kıtalar ve büyük bir halk kitlesinin katılımıyla Eyüp Sultan Camii'nde kılınır. Ve vasiyeti gereği de Eyüp Bostancı İskelesi yakınındaki kocası Mehmet Ali Paşa türbesine, evvelce kendisi tarafından hazırlatılan merkade gözyaşları ve dualar eşliğinde gömülür.

Vefatından iki gün sonraki (3 şevval 1316) İkdam gazetesi, bu azize hanımefendi hakkında şunları yazar:

"... Sonsuz lütufları sayesinde kim bilir ne kadar öksüz, ne kadar yetim, ne kadar biçare doyurulup, yetiştiriliyordu. Bu zavallı öksüzler velinimetlerinin kayıp haberleriyle, bayram günü olduğunu bile unutup, saraya gelerek ağlamışlardır. İhtimal ki; 'kara bayram' tâbiri, yine öyle bir yetimin mâsumâne fikrinin ürünüdür."

Sultanın ölümüne duyulan sonsuz hüznü ifade eden "İzhar-ı Matem" başlıklı mersiyeyi de yayımlayan gazete, Âdile Sultan'ın ölümüne de şu tarihi düşürür:

Oldu bir Sultân-ı Âlişan bugün makber-güzin
Dil nasıl etsün tahammül böyle mehcûriyete
Çıktı bir âh-ı teessür söyledim tarihini
Etti rıhlet Âdile Sultan cihân-ı rahmete

DİPNOTLAR

(1) Fatih Sultan Mehmed'e kadar padişahların kızlarına "Hâtun" denilmekteydi. Bundan sonra "Sultan" denilmeye başlanmıştır. Şehzadelere de "Sultan" denilmekte ise de, şehzadelerde bu lâkap ismin önüne, kızlarda ise ismin sonuna gelmekteydi. Sultan ve şehzadelerin kızlarına "Hanım Sultan", oğullarına "Bey" denilmekteydi.

(2) Sultan İkinci Mahmud Han dönemin önemli divan şairleri arasında yer alır. Adlî mahlasıyla çok güzel şiirler kaleme almıştır.

(3) Osmanlı geleneğine göre, sarayda bir doğum meydana geldiğinde, doğan erkek ise 5 pare, kız ise 3 pare top atışı yapılarak devlet adamlarına ve halka duyurulurdu.

(4) Osmanlı'da sultanların doğumlarında birtakım merasimler tertip olunurdu. Bunlardan ikisi Valide Sultan ile Sadrazamın göndermiş oldukları beşik, yorgan ve sırmalı örtü münasebetiyle yapılan beşik alaylarıdır. Çocuk doğunca padişah validesinin evvelce hazırlatmış olduğu beşik, sırmalı püşide denilen örtüsü ve yorganıyla merasim ve alayla Eskisaray' dan Yenisaray'a naklolunurdu.

(5) Âdile Sultan'ın hat çalışması için, Seyyid Nizam Dergâhı için yazdığı ve şu an Divan Edebiyatı Müzesi'nde bulunan tablosuna bakılabilir.

(6) Divan, şairlerin şiirlerini belli bir düzen içinde topladıkları kitaplara denir. Tam bir divanda sırasıyla, kaside (tevhid, münacat, na't, medhiye), tarih, musammat, gazel bölümleri yer alır. En sonda da lugazlar, muammalar, müfredler, azadeler bulunur.

(7) İsmail Hami Danişmend, 5 ciltlik İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı kitabında Sultan Aziz'in ölüm sebebinin intihar olmayıp, cinayet olduğunu 31 delil ile izah etmektedir.

(8)Sultan Abdülhamid'in hal'inden sonra bütün mücevherlerinin Yıldız Sarayı'ndan alınarak, Paris'te satılmak üzere Osmanlı Bankası'na tevdi olunduğunu, İkinci Abdülhamid'den sonra sarayda başkatip olan Halid Ziya (Uşaklıgil) hatıratında anlatmaktadır.

(9) "İtikaf" sözlükte bir şeye devam etmek, insanın kendisini bir yerde alıkoyması, bir yere kapanıp ibadetle meşgul olması anlamınadır. Dinimizdeki anlamı ise bir mescitte Allah'ın rızasını kazanmak için belli âdâb içerisinde bir müddet kalmaktır.

Ölmeden Kara Toprağa Gömülen Cihan Pehlivanı
KARA AHMED

Bilindi kadir ve kıymeti sağ iken
Öldü kapladı kabrini taş ve diken
Aşık Garip

Ata sporumuz olarak kabul edilen güreş, Osmanlı'dan günümüze milletimiz tarafından oldukça sevilen ve itibarlı bir spor olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı padişahlarından birçoğunun bu kadim sporumuzu geliştirmek için kendi saraylarında "Hassa Pehlivan Bölüğü" kurdurduğu ve İstanbul'dan Edirne'ye, Mekke'den Belgrad'a kadar birçok yere güreş tekkeleri (bugünkü spor kulüpleri) yaptırdığı, bunlara sponsor olarak destek olduğu ve bu sayede bu tekkelerde birbirinden değerli cihan çapında pehlivanların yetiştirildiği bilinmektedir.

Pehlivanlık; güç, yüreklilik, mertlik, sağlam bir yapı gibi nitelikler taşıdığından, Türk toplumu öteden beri bu sporculara çok değer vermiştir. Eski şark geleneklerinde de bu pehlivanlar ülkelerinin simgeleri olurlar, milletler bu sembol sporcularıyla devletlerinin gücünü ve itibarını gösterirlerdi.

Deliorman Toprağından Bir Yiğit Delikanlı

İşte Deliorman'lı Kara Ahmed de Türk güreşinin bu sembol isimlerinden biridir. Zaten bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Deliorman da (Aşağı Tuna Ovası'nda, Rusçuk, Razgrad, Silistre, Şumnu ve Hacıoğlu Pazarcık şehirlerini de içine alan bölge) tarih boyunca pehlivanları ile ün yapmış bir Osmanlı toprağıdır. Genelde Karaman civarından gelen köklü Türk ailelerinin yerleştirildiği bu bölge, dünyaca ünlü Kara Ahmed'den Koca Yusuf'a, Kurtdereli Mehmet Pehlivan'dan Kel Aliço'ya kadar birçok meşhur pehlivan yetiştirmiştir.

Pehlivanımız Kara Ahmed de, 1870 yılında bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Deliorman'ın merkezi sayılan Razgrad'ın Umum köyünde dünyaya gözlerini açar. Meşhur Koca Yusuf'un doğduğu köy ile bu köy arasında 50 km. kadar bir uzaklık vardır.

Küçük yaştan itibaren güreşe başlayıp kendini yetiştiren Kara Ahmed, biraz palazlanmaya başlayınca kısmetini aramak için birçok pehlivanın yaptığı gibi payitahtın yolunu tutar. İstanbul'da döneminin ünlü pehlivanlarından Hergeleci (at çobanı) İbrahim'in elini öpüp ona çırak olur.

Çok kuvvetli bir bünyeye sahip bulunan bu karayağız delikanlı, zaman içinde ustasından yağlı güreşin bütün inceliklerini öğrenir. Kuvveti ve güreş yeteneği sayesinde kısa zamanda adını duyurarak henüz pek genç bir yaşta iken başpehlivan olma saadetine erişir.

Kara Ahmed, zamanının güreş devleri olan Adalı Halil, Koca Yusuf, Kurtdereli Mehmed pehlivanlar gibi iri yapılı değilir, sadece 105 kilo gelmektedir. Buna rağmen o, kendisinden çok iri pehlivan-

larla güreş tutmaktan çekinmez, güçlü kolları ve beli ile birçoğunu altetmesini bilir.

Müthiş Türk Paris'te

Cihan pehlivanı Koca Yusuf'un, 21 Mayıs 1898'de Fransız bandıralı La Bourgogne transatlantiği ile birlikte okyanusun derin sularına gömülmesiyle Avrupalı organizatörler yeni bir "müthiş Türk" arayışına girerler. 1.80 boyu ve 105 kilo ağırlığıyla ilk bakışta pek çalımlı görünmese de yaptığı güreşlerle herkesi kendine hayran bırakan bu çelik-çavak delikanlı, güreş simsarlarının beğenisini kazanır ve 1899 dünya şampiyonasına davet edilir.

Kara Ahmed, 20. yüzyıla giriş nedeniyle Paris'te düzenlenen büyük fuar dolayısıyla yapılan bu ilk dünya (grekoromen) güreş şampiyonasında çeşitli milletlerden pekçok seçkin pehlivanla karşı karşıya gelir. Ve cüssesinden beklenmeyen acı kuvvet ve kıvrak tekniklerle hepsini tek tek yere sermesini bilir.

Sıra herkesin heyecanla beklediği şampiyonluk müsabakasına gelmiştir. Kimse bu karayağız Türk'e şans tanımamaktadır. Çünkü karşısında Kara Ahmed'den 33 kilo fazlası bulunan Fransızlar'ın gururu 138 kiloluk Laurent Le Beaucairois vardır. Paris'te muazzam bir kalabalığın önünde mindere çıkan Deliormanlı, Fransızlar'ın gururunu kendi seyircisi önünde mindere yapıştırıp birincilik kürsüsüne çıkarak "cihan şampiyonu" olur (12 Aralık 1899). Bu suretle Kara Ahmed, resmen dünya şampiyonu olmuş ilk Türk güreşçisi unvanının sahibi olur.

Bu büyük başarıdan sonra Kara Ahmed'in karşısına, daha önce üç kez dünya şampiyonu olmuş Fransızlar'ın meşhur güreşçisi Poul Pons'u çıkarırlar. Kara Ahmed, bu "Şampiyonlar Şampiyonu" müsabakasını da inanılmaz bir biçimde kazanarak Osmanlı'nın yurt dışındaki haklı gururu olur. Bu güçlü ve sempatik genç, izleyicilerin alkış yağmuru altında altın kemeri ve büyük ödülü alarak yüzakıyla ülkesine döner.

Aslına bakılırsa Kara Ahmed bir yağlı güreşçidir. Ama kısa sürede grekoromen stilin inceliklerini de öğrenerek bu stildeki ustalığını gösterip dünyanın en iyi güreşçisi seçilir.

Juliette'ten Ayşe Zarife'ye

O dönemin en önemli hadiselerinden olan Eyfel Kulesi'nin yapımından sonra Paris'te en çok konuşulan ve takip edilen konuların başında "Müthiş Türk" Kara Ahmed vardır. Fransızlar'ın "Karamel" adını taktıkları bu Osmanlı pehlivanını takip edenlerden biri de Fransız kızı Juliette'tir.

Kara Ahmed'in portresi

Fransa'da oldukça soylu ve zengin bir ailenin kızı olan Juliette, delikanlımıza âşık olur. Gönül ferman dinlemeyip yüreğindeki ateşi söndüremeyince, Kara Ahmed'in ardından İstanbul'un yolunu tu-

tan Fransız kızı, bu karayağız Osmanlı delikanlısına evlenme teklif eder. Ama gelgelelim, Kara Ahmed bir Müslümandır ve Müslüman olmayan biri ile evlenmeyi aklından geçirmez. Bu durum kızcağıza anlatılınca, Juiette tereddütsüz durumu kabul eder ve "Ayşe Zarife" adını alarak Müslümanlıkla şereflenir. Ardından da Osmanlı geleneklerine uygun anlı şanlı bir düğünle evlenirler.

Bu arada pehlivanımız, İstanbul'da sporcuların hâmisi Padişah İkinci Abdülhamid tarafından liyakat madalyası alarak Osmanî Nişanı ile ödüllendirilir ve kendisine maaş bağlanır.

Birbirine Geçen Demirler

Kaderin cilvesine bakın ki bu dünya şampiyonu pehlivanımız, henüz 31 yaşında iken aniden Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Cihan pehlivanımız Kara Ahmed, İstanbul'da bulunduğu günlerin birinde Aksaray'da Yeşiltulumba'daki Sineklibakkal Sokağı'nda bulunan pehlivanlar kahvehanesine uğramıştır.

Henüz 31 yaşındaki bu bahadır delikanlı, tarihler 24 Mayıs 1902'yi gösterdiğinde, oturduğu yerde birden kalp krizi ile sarsılır. Türk gücünü bütün cihana ispat eden bu ünlü pehlivan, sancının şiddetinden, can havliyle yanı başındaki demir parmaklıklara sarılır. Kriz öylesine şiddetlidir ki bir anda Kara Ahmed'in bütün vücudu kasılır.

Bütün uğraşmalara rağmen onu kurtaramazlar. Kriz geçirirken, acı kuvvetiyle sarıldığı demir parmaklığın dokuz adet çubuğu, eğrilip birbirine geçer. Öyle ki, sonraları birbirine geçen bu parmaklık çubuklarını demir keski ile açmak isteseler de bir türlü düzeltemezler.

Yalnız yakınları ve arkadaşları değil, bütün İstanbul halkı, Osmanlı'nın gururu büyük pehlivanın bu hiç beklenmedik vefatından dolayı büyük bir üzüntüye kapılır. Ve Deliormanlı cihan pehlivanı, sevenlerinin gözyaşları içinde cenaze merasiminin ardından Eyüp Sultan Camii'nin arkasındaki kabristana defnedilir.

Mezardan Gelen Sesler

Rivayete göre, Kara Ahmed defnedildikten sonra o akşam mezarının yanından geçenler, kabrin içinden derinden derine birtakım seslerin gelmekte olduğunu duyarak bunu hemen yetkili-lere bildirirler.

Ertesi gün pehlivanın kabri açıldığında, Kara Ahmed'in göğsünün, ellerinin ve yüzünün kanlar içinde olduğu, yani tırnaklarıyla vücudunu parçaladığının görüldüğü öne sürülür. Bu da Kara Ahmed'in pehlivanlar kahvesinde kalp krizi sonucu kendini bir süre kaybettiği ve öldü sanılarak diri diri toprağa gömüldüğü anlamına gelmektedir.

Fânilere Vefa

Bugün, bu namlı pehlivanın Eyüp'deki kabrine uğrayanlar, mezartaşındaki mermere kazılı şiirinin başında "Hüve'l-Hallâk'ul-Bakî" (sonsuz olan Allah'tır) yazısını görürler. Evet, bâki olan Allah'tır ve her dünyalı fânidir. Fânidir fâni olmasına ama bize düşen de bu coğrafyada kayda değer iz bırakan bu toprakların çocuklarına vefa göstermektir.

Meselâ Bulgaristan'da yıllar yılı güreşçi Nikola Petrov adına güreşler düzenlenir. Ve onun adına düzenlenen bu güreş turnuvası FİLA Takvimi'nde yer alır. Böylece hâtırası yâd edilerek adı yaşatılır. Oysa kahramanımız Kara Ahmed, bu Bulgar pehlivanını ilk karşılaşmada 58, ikincisinde ise sadece 12 dakikada tuşlamış, onunla kıyaslanmayacak kadar büyük bir değerdir.

Polonyalı Zibisko'dan Alman Wilhelm'e, İngiliz Canon'dan Rus Polyo'ya kadar o çağın dev güreşçilerinden onlarcasını mindere yapıştıran bu büyük güreşçimizi unutulmaya mahkûm etmek bize yakışmasa gerek.

Mucit Bir Nakşi Şeyhi
EDHEM EFENDİ

Beylik kapıdır yeryüzü, kim gelse girer!
İşten mi konaklamak? İz etmede, hüner!
Cemal Yeşil

Eskinin Gönül Ocakları

Günümüz nesilleri, şimdilerde adı sözlüklerde kalan "tekke, zaviye, dergâh" gibi kavramlara oldukça yabancıdır. Bunun da ötesinde yanlış enformasyonun sonucu olarak bu kelimelere olumsuz anlamlar da yüklerler. Oysa bu yerler, bir zamanların ileri düşünceyi besleyen, zevkiyle, şiiriyle, mûsikîsiyle ve semasıyla insana ilham kaynağı olan, gönüllere sükûn, huzur ve teselli verip arıtan; edep, zarafet, nezaket, merhamet ve affı temsil eden mekanlardı.

İnsan ruhuna belli bir formasyon kazandırıp kâmil insanlar

yetiştiren bir ocak vazifesi gören bu kurumlar, misafirhane vazifesi göreninden güzel sanatların tahsil edildiği akademi fonksiyonu ifa edenlerine, ticarî hayata yön veren âhî zaviyelerinden kendine özgü gelenekleriyle spor kulübü olarak vazife görenlerine kadar renk renk, motif motiftir. Ama asla, önyargılarına fikir kılıfı giydirenlerin iddia ettikleri gibi bünyesinde, hiçbir şey yapmayan tembelleri barındıran atalet yuvaları değildir.

Hezarfen Bir Postnişin

Konumuzu teşkil eden Edhem Efendi de, böyle bir tekkede doğup büyüyen, daha sonra da aynı dergâha postnişin olan yüzlerce örnekten sadece biridir.

Edhem Efendi, 1829 yılında Üsküdar Sultantepe'deki Nakşibendiyye tarikatına bağlı Özbekler Dergâhı'nda dünyaya gözlerini açar. Babası da adı geçen dergâhın şeyhi Sâdık Efendi'dir.

Küçük Edhem, dönemin bütün çocukları gibi önce mahalle mektebini bitirir. Daha sonra babasından, amcasından ve dergâhın müdavimi Buharalı âlimlerden özel dersler alarak ufkunu genişletir. Üstün yeteneği sayesinde mimarî, hendese, kozmografya ve teknik konularda devrin akademik seviyesine erişen İbrahim Edhem Efendi, bunlarla da yetinmeyerek Çağatayca, Arapça, Farsça ve Ermenice'nin yanı sıra teknik kitaplardan faydalanabilecek kadar da Batı dillerini öğrenir.

Ethem Efendi, amcası Abdürrezzak Efendi'nin ölümünden sonra 1855 yılında dergâhın şeyhlik postuna oturur. Ancak sanata olan ilgisinden dolayı bu makamı oğlu Sâdık Efendi'ye bırakarak istidatlı olduğu konularla uğraşmayı tercih eder.

Ethem Efendi'ye boşuna "hezarfen" (bin fenli) denmemiştir. O, ince marangozluktan doğramacılığa, oymacılıktan hakkâklığa, dökmecilikten tornacılığa, tesviyecilikten demirciliğe, makinecilikten dokumacılığa kadar onlarca sahada ihtisas sahibidir.

Bu istidatlarından dolayı Midhat Paşa tarafından kurulan Mekteb-i Sanâyi'nin imalât müdürlüğüne tayin edilir. Burada yetenekli

vatan evlatlarının elinden tutarak birçok talebe yetiştirir. Ancak, on parmağında on marifeti bulunan Edhem Efendi, bazılarının hasedinden nasibini alır ve bu vazifeden alınarak bir süre sonra Tâmirât-ı Âliyye Müdürlüğü göreviyle Hicaz'a gönderilir. Bu sürgün Edhem Efendi'nin canına minnettir. Günleri Beytullah'a hizmetle geçer. Kâbe'nin içinde ve dışında işçilerle beraber bizzat çalışıp alın teri döker. Çalışırken kullandığı malayı başka hiçbir yerde kullanmayıp özenle saklar. Daha sonra da "mûcib-i şefâat olur" ümidiyle öldüğü zaman kendisiyle birlikte gömülmesini vasiyet eder ve bu vasiyeti Hakk'a yürüdüğünde yerine getirilir.

Ayrıca bu mukaddes beldede çalışırken, ziyaretçilerin içine düşmelerini önlemek maksadıyla Zemzem Kuyusu'nun üstünü kafes şeklinde yekpâre kurşun dökerek kapatır. Birçok hayırlı hizmetleriyle birlikte bu talihli adam, Ravza-i Mutahhara'nın tamiriyle uğraşma şerefine de nail olur.

Mucit Bir Şeyh

Ethem Efendi, Hicaz dönüşü İstanbul'da resmi bir görev almaz. Dergâh mensuplarını ve Buharalı misafirlerini geçindirmek için, bildiği el sanatlarını icra edip alın teriyle hayatını kazanır.

Enerjisini ve öğrenme aşkını her daim canlı tutmasını becerebilen bu hezarfen adam, oldukça ileri bir yaşta Çarşambalı Ârif Bey'in(1825-1892) önüne diz çöker ve çok zor bir sanat olan hattatlık talim ederek, ta'lik hattında ustalaşıp icâzet alır.

Babası Şeyh Sadık Efendi'den de ebru sanatını öğrenen Edhem Efendi, yaptığı kendine özgü ebrularla şöhreti saraya kadar ulaşır ve eserleriyle devrin Padişahı Abdülaziz'i etkiler. Kendi adıyla (Edhem Efendi Battalı) anılan ve sarı gülbahar boyalar üzerine sarı-lacivert lahor kullanılarak yapılan bir tarzı mevcuttur. Bu ebruzen, aynı zamanda son Osmanlı ebru üstadlarının en önemlilerinden Necmeddin Okyay'ın (1883-1976) da hocasıdır.

Sanata olan yeteneği alabildiğine geniş olan Edhem Efendi,

Türkiye'de ilk kurşun boruyu döken adamdır. Bununla birlikte dergâhtaki derin kuyudan su çeken bir tulumba yapar. Ayrıca sahasında bir ilk olarak imâl ettiği sünnet aleti Almanya'da takdirname alır. Bazı eserleri 1867 yılında gerçekleştirilen Paris sergisinde teşhir edilip madalya ile ödüllendirilir.

Üç beygirlik bir buharlı makine yapan bu Özbekler Şeyhi, bunu Üsküdar Şemsipaşa'da sandala takıp pervane kuvvetiyle Kuzguncuk'a yakın Paşalimanı'na kadar yüzdürür.

Eserlerinde imza olarak "Kami" mahlasını kullanan Edhem Efendi, bunları dergâhın mescidinin altındaki iş odasında imâl eder. Tezyinat ve teknik resim çizmeyi de bildiği için yapacağı alet ve eşyanın modelini, dökümünü, tornasını, perdahtını bizzat kendisi yapar.

Özbekler Sanat Akademisi

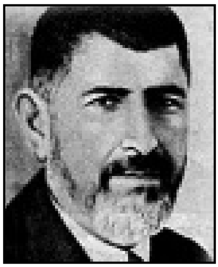
Son derece mütevazı, hoşsohbet bir insan olan Edhem Efendi'nin zamanında Özbekler Tekkesi bir ilim ve sanat akademisi haline gelmiştir. Devrin âlim ve sanatkârları ondan feyiz almak için tekkeyi boş bırakmazlar.

Gençliğinde okçuluğa merak sarıp bu sporda da başarı gösteren Edhem Efendi, 93 Harbi'nde Üsküdar'da teşkil edilen millî taburun (Mevkib-i Hümâyun) kumandanlık görevinde bulunur.

Edhem Efendi'nin eserlerinden pek azı, bugün torun ve çocuklarının oturduğu Özbekler Tekkesi'nde korunmaktadır. Bunların saklandığı dolabın üstüne, metni kendisine ait olan, "Nakışlar dolapta saklıdır, bunları yapan da toprakta gömülüdür." anlamındaki Arapça beytin yazdırılmasını vasiyet eder. Bu vasiyeti de ebru talebelerinden hattat Aziz Rifâî Efendi tarafından yerine getirilir.

8 Ocak 1904 Cuma gecesi tekkenin mescidinde yatsı namazı için Rabbi'ne yöneldiği esnasında Rahmet-i Rahman'a kavuşan Hezarfen Edhem Efendi, ertesi gün tekkenin haziresine defnedilip ebedîyete uğurlanır. Kabir kitâbesindeki manzume Rıza Tevfik Bölükbaşı'na aittir.

Muhammedî Bir Yürek
BABANZÂDE AHMED NAİM

"O, Selef-i Sâlihîn sîretinde yaşamış yüksek bir fazilet örneği idi."
Prof. Kâmil Miras

Bağdat'tan Dersaâdet'e

Yakın tarihimizin önemli simalarından, meşhur müderris, mütercim ve hadis âlimi Ahmed Naim, 1872 yılında Osmanlı'nın eyalet merkezi Bağdat'ta dünyaya gelir. Babası, son asrın tanınmış ilim ve devlet adamlarından Bağdat mektupçusu[1] Babanzâdelerden[2] Mustafa Zihni Paşa'dır. Eşi, Fatih Türbedârı Şeyh Ahmed Âmiş Efendi'nin kızı Avniye Hanım'dır. Naim Bey'in hiç çocuğu olmamıştır.

Tahsiline bir zamanların ilim merkezi bu şehirde başlayan Ahmed Naim, Bağdat rüştiyesinin orta kısmını bitirdikten sonra Dersaâdet'e gelir. Burada Galatasaray Sultanîsi ve Mülkiye Mektebi'nde okuyup 1894'de başarıyla mezun olur.

İlk memuriyetine Hariciye Nezareti Tercüme Odası'nda baş-

layan Ahmed Naim, 1911 yılında Maârif Nezareti Yüksek Tedrisat Müdürlüğü'ne getirilir. 1912-1914 yılları arasında mezun olduğu Galatasaray Sultanîsi'nde ders vermeye başlayan Ahmed Hoca, burada Arapça derslerini okutur. Daha sonra Maârif Nezareti Telif ve Tercüme Odası üyeliğine getirilen Ahmed Naim, Tercüme Dairesi bünyesinde kurulan Istılahat-ı İlmiye Encümenliği çalışmalarında bulunur. Bu kurum tarafından hazırlanıp yayımlanan Felsefe Istılahları ve Sanat Istılahları adlı kitapların hazırlanmasında büyük emeği geçer. Kurumun çok faal bir üyesi olan Ahmed Naim, birçok felsefî terimin Türkçe karşılıklarını geliştirip komisyona teklif eder. Komisyonun kabul etmediklerini de kitap ve makalelerinde ilmî teklif suretinde ileri sürerek kullanır.

Bu görevinin ardından Dârulfünûn Edebiyat Fakültesi'nde müderrisliğe (profesör) atanıp ders vermeye başlayan bu çalışkan ilim aşığı, burada felsefe, psikoloji, ahlâk, mantık ve metafizik derslerini okutur. Bir ara bu üniversitenin rektörlüğünü (umum müdürlük) de yürütür.

Profesör Babanzâde, Dârülfünûn'un 31 Temmuz 1933'de lağvedilip üniversiteye dönüştürülüşüne kadar buradaki görevini hakkıyla yerine getirir. 1 Ağustos 1933 tarihi itibariyle oluşturulan yeni üniversiteye, birçok arkadaşı gibi kendisi de alınmayıp açıkta bırakılır. Böylece bu değerli ilim adamı, yeni dönemde emekli olmak zorunda bırakılır.

Türk Dilinin İkinci Huneyn Bin İshak'ı

Arapçayı önce Galatasaray Lisesi'nde Hacı Zihni Efendi'den, daha sonra da Mostar Müftüsü Ali Fehmi Efendi'den öğrenen Ahmed Naim, ayrıca arkadaşlarından Dârülfünûn Arapça Müderrisi Mehmed Şevket Bey ve dostu Mehmet Akif Ersoy ile Arapça edebî eserler müzakere ederek kendini geliştirir.

Arapçanın yanısıra Farsça ve Fransızcayı da çok iyi bilen Ahmed Naim, eski Mekteb-i Sultanî olan Galatasaray Lisesi'nde okurken

Perard ismindeki Fransızca hocasından en yüksek numarayı alarak, bu mektebin tarihinde görülmeyen bir başarıya da imza atar.

Batı kültürüyle Şark irfanını şahsında mezceden bu değerli profesör, ünlü Fransız filozoflarından George L. Fonsgrive'in bir eserini "İlmü'n-Nefs" adı altında Türkçeye çevirir. Devrin bütün ilim erbabı bu mükemmel tercüme karşısında takdirlerini ve hayranlıklarını bildirmekten kendilerini alamazlar. Naim Hoca bu muazzam çalışmasıyla iki bine yakın felsefî ıstılaha (terime) karşılık bulmuştur. Hakkında küçük hacimli değerli bir eser yazan kitabiyatçı Muallim Cevdet, Babanzâde'nin bu tercümesinden övgüyle şöyle bahseder:

"Yunan ıstılahlarına Arapça karşılık bulmakta çok isâbet gösteren Huneyn bin İshak, Sâbit bin Kurre gibi ilk Abbasiler devrinin parlak mütercimleri yanında on bir asır sonra Türk topraklarının yetiştirdiği meşhur riyâziyeci (matematikçi) İshak Hoca'yı zikretmek ne kadar doğruysa, felsefî ıstılahlarda en değerli mütercim olarak Ahmed Naim'i tanımak ve onu Türk dilinde ikinci bir Huneyn olmak üzere kaydetmek son derece isabetlidir."

Bir konuyu yazmadan önce, Doğu ve Batı kaynaklarında iyice inceleyip daha sonra kaleme alan bu titiz adam, kuru bir tercüme yapmaktan kaçınarak taklitçiliğe sapmaz. Tercümelerde çok önemli bir durum arz eden terimin tam karşılığını bulma konusunda çok hassas davrandığından dolayı da başladığı işlerden yüzünün akıyla çıkar.

Arap edebiyatından seçtiği ve tercüme ettiği parçaları 1901 yılında Servet-i Fünun dergisinde yayımlamaya başlayan Babanzâde, yazılarını "Bedâyiu'l-Arab" başlığıyla neşreder.

Buhâri-i Şerif ile Özdeşleşen Muhaddis

Babanzâde'nin ilmî şahsiyetini ön plâna çıkaran diğer bir yönü de dirayetli bir muhaddis oluşudur. 21 Şubat 1925 tarihinde TBMM'de gerek Kur'an-ı Kerim'in ve gerekse İslâmî eserlerin Türkçe'ye tercümesine karar verilince Diyanet Reisi Ahmet Hamdi Aksekili bu işi yürütecek ehil insanları tesbite çalışır. Uzun bir araştırma

neticesinde Buhâri'nin tercüme vazifesi Babanzâde Ahmed Naim Bey'e tevdi edilir.

Ahmed Naim Hoca'nın hadis sahasındaki vukûfiyeti, İslâm âlimlerinin çoğunun Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynak diye nitelendirdiği Sahîh-i Buhâri'nin Tecrîd-i Sarîh Tercümesi'nin başına yazdığı mukaddimede ortaya çıkar. 500 sayfalık bu mukaddime, son derece önemli ve oldukça geniş bir hadis usûlü kitabıdır. Mehmet Akif'e göre böyle bir mukaddime Arapçada bile yoktur.

Hadis ilmiyle meşgul olmaya başlar başlamaz bu ilim dururken başka şeyle uğraşmanın yerinde olmadığını söyleyip daha önceki zamanlarına acıyan Babanzâde, bu eşsiz mukaddimeden sonra Tecrîd-i Sarîh'in iki cildini daha tercüme eder. Ahmed Naim burada, Türk dilini kullanmadaki ustalığının yanında Arapça kelimelerin en uygun karşılığını bulmadaki maharetini de açıkça gösterir. Allah Resûlü'nün (sav) sözlerini olduğu gibi verebilmek için oldukça titiz davranan Naim Hoca, bu tercümede yepyeni bir metod ortaya koyarak asıl hadis metinlerinin dışına çıkmadan kelime tercümeleri yapar. Ancak, tercümenin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için de ilâve ettiği sözleri parantez içinde gösterir. Ne yazık ki bu değerli muhaddisin ömrü, böyle bir hadis külliyatının tamamını tercüme etmeye yetmez. Daha sonra bu görevi üzerine alan Kâmil Miras eserin tercümesini tamamlar.

Akif ve Naim: Birer Ruh İkizi

Mithat Cemal Kuntay'ın ve Eşref Edib'in verdiği bilgilere göre, Babanzâde Ahmed Naim, Mehmet Akif'in ashab-ı kiramdan sonra en sevdiği zattır.

Birbirleriyle Mevlâna ile Şems gibi olan bu iki candan dostun tanışmaları, Âkif'in Baytar Mektebi'ni yeni bitirdiği sıralarda gerçekleşir (1893). Birbirlerini ahlâken ve ilmen mümtaz gören bu iki can dost, birlikte bulunmaktan çok hoşlanırlar, beraberce günlerce otursalar birbirlerine doymazlar. Kırk sene süren bu samimi

muhabbet gün geçtikçe daha da kuvvetlenerek devam eder.

Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy, Babanzâde'yi: "Kuvvetli bir iman ve seciye sahibi, inandığına sonuna kadar sadık, riyasız halis bir Müslüman… Kaba sofuluktan arî salâbet… Edebiyat ve mûsikîden zevk alır. Hoş sohbet, bulunduğu mecliste meşrebine muârız adamlar olsa da onlara tatlı tatlı konuşur, zarif nüktelerle meclise şetaret (neşe) verir… Soğukkanlılığını muhafaza eder, hissiyatına mağlup olmaz. El-hâsıl: Bir insan-ı kâmil." olarak görüp değerlendirir.

Yine Akif, bu ahlâk âbidesi arkadaşına: "Hamdi (Elmalılı Hamdi Yazır) ve Naim, bunlar sika'dandır(3), ne derlerse öyledir, sözleri senet teşkil eder." diyecek kadar da güvenir.

Her gün birbirlerine muhtaç olacak kadar seven bu iki dosttan Babanzâde vefat ettiği zaman Akif gözyaşlarına boğulur. "Sanki evim, barkım yıkıldı, ben de altında kaldım" diyecek kadar üzülür. Nitekim Şerif Muhittin Targan'a yazdığı bir mektupta bu duygularını şöyle dile getirir:

"Bizim biçare Naim'in aniden vefatı beni çok sarstı. Hânumânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım. Bu zavallı Şark öyle kıymetli vücudları bundan sonra çok zor yetiştirir. Bilemiyorum, hükümet hesabına tercüme etmekte olduğu 'Tecrid-i Buhari' son bulmuş muydu? İnşallah nakıs kalmamıştır. Çünkü öyle bir tercüme başka hiçbir babayiğidin harcı değil."

Akif, aradan yıllar geçmesine rağmen kader arkadaşını, aziz dostunu bir türlü unutamaz. Bir gün Eşref Edip'le sohbet ederken derinden bir (ahh!) çekerek şöyle diyecektir:

"Zavallı Naim, o ne büyük insandı! O ne faziletli adamdı! Ben ki ölümü çok tabiî bulurdum. Bazan çok sevdiğim birisinin ölümünü benden saklarlardı. Yahut yavaş yavaş söylerlerdi. Ben de için için gülerdim. Bundan tabiî bir şey olur mu? Beni hiç anlamıyorlar, böyle bir haber karşısında düşüp bayılacağımı sanıyorlar, derdim. Fakat vaktâ ki Naim'in ölümünü haber aldım... Nasıl diyeyim. Cihan yıkılmış da ben altında kalmışım zannettim. Bana öyle geldi. Meğer ben, Naim'i ne kadar severmişim."

Şairin "Secde"si

Bazı şiirlerini Hasan Basri Çantay, Ferit Kam, Ali Şevki, Mithat Cemal gibi dostlarına ithaf eden İstiklâl şairimiz Mehmet Akif'in, ilginçtir Safahat'ında kadim dostu Anmed Naim'e ithaf edilmiş hiçbir şiiri yoktur. Bunun sebebi, sahabeden sonra en çok sevdiği bu can dostunun mevkiine uygun, ona takdim edebilecek bir şiir bulamamış olmasıdır diye düşünülebilir.

Aslında İstiklâl Şairi, bir şiirini Ahmed Naim'e ithaf etmek istemiştir. Buna göre, Akif ihtiyarlığında Mısır'da kaleme aldığı "secde" adındaki şiirini Babanzâde'ye takdim etmesi için Fuat Şemsi'ye (4) gönderir. Fuat Şemsi Bey, bu şiiri Babanzâde'ye göstererek, beğendiği takdirde kendisine ithaf edeceğini ifade eder. Naim Bey, yıllardır gurbetteki can dostunun "secde" şiirini beğenmemezlik eder mi? Elbette ki çok beğenir; Akif'in kaleminden çıkan şiirin aslını hatıra olarak kendisi alıp kopyasını Fuat Şemsi Bey'e verir. Fakat aradan çok zaman geçince Naim Bey'in geç kalan cevabından şiiri beğenmediği gibi bir sonuç çıkaran Akif, 15 Ocak 1925 tarihinde Hilvan'dan yazdığı,

Kıyılmaz lakin Allah'ım bu gaşyolmuş yatan vecde…
Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

diye biten bu güzel şiirini ithafsız Safahat'ına almak zorunda kalır.

Müsâdeme-i Efkârdan Bârika-i Hakikat Doğar

Ahmed Naim Hoca ile Yahya Kemal Beyatlı'nın tanışıklığı o zamanki üniversite yıllarına dayanır. 1915'te o zamanki adı "Darülfünûn" olan üniversiteye birlikte giren bu iki ünlüden Yahya Kemal, uzaktan uzağa Ahmed Naim Bey'i takdir eder, eder ama onun kendisine muarız olmasının sebebini bir türlü anlayamaz. Aradan epey zaman geçtikten sonra (1921) Babanzâde Ahmed Naim Bey ile Yahya Kemal, Zeynep Hanım Konağı'nın Edebiyat Fakültesi olan katında birbirlerine tesadüf edip karşılıklı söz düellosuna girişirler.

Darulfünûn'un Türkçü müderrislerinden olan Yahya Kemal, o günlerde Tevhid-i Efkâr gazetesinde İstanbul'un ruhanî semtlerinden Eyüb'ün oluşumu hakkında bir yazı kaleme almıştır. Beyatlı yazısında, bu tarihî semti "Türk gibi" duyup hissederek "Akşemseddin'in âlem-i mânâda, Eyyûb'un kabrini keşfedişini, bu keşif yüzünden orduda emsalsiz, şedîd, rûhânî bir vecd hâsıl oluşunu, bu vecdin sevkiyle şehrin fethedilişini hulâsa, Fetih'ten sonra ilk şehidlerin Eyüb'ün etrafında çevrilen mezarlarıyla, o güzel Ölüm Şehri'mizin türeyişini" tesbit etmeye çalışır.

Ahmed Naim, Yahya Kemal Bey'i görür görmez, "İslâmiyet'e sizin ettiğiniz zararı bu aralık kimse etmiyor" diye söze başlayıp tarihî ve millî hatıraları övmenin insanı ciddi surette yanıltacağını ve hurafelere düşüreceğini ifade eder.

Bu hadiseden 13 yıl sonra 1934 yılında İstanbul'a dönen Yahya Kemal, bu fetih şehrinin manevî havasını koklamak üzere Şeyh Vefa Türbesi'yle Şehit Ali Paşa Kütüphanesi'ne doğru yola çıktığında Allah karşısına Ahmed Naim Bey'i çıkarır. Babanzâde büyük bir heyecanla kollarını açıp; "Bu tesadüf münasebetiyle Cenab-ı Hakk'a hamdolsun! Avrupa'da uzun müddet kaldınız, sizi artık görmeden öleceğime bile inanmaya başlamıştım. İkide birde, 'Ya Rabbi, bu adamla son bir defa görüşmemi mukadder kıl! Ta ki söylemek istediğim birkaç sözü söyleyebileyim' diyordum. İşte bu saatte, Allah'ın o lütfunu idrak ettim. Ondan dolayı seviniyorum." der.

Beyatlı şaşıradursun, Babanzâde devam eder: "Seninle o kadar sene evvel, Darulfünûn'da bir münakaşada bulunmuştum. O münakaşa senelerce benim zihnimi meşgul etti. Son senelerde ise ben İstanbul'un birçok semtlerini gezmeyi ve oralarda tıpkı senin usulünde, eski mimari eserlerin tarihini araştırmayı alışkanlık edindim. Bu hoş merak beni sardıkça sardı. Senin bir zamanlar Tevhid-i Efkâr'da çıkmış yazılarını buldum ve tekrar okudum. Büyük bir zevk aldım. Sana bu yüzden ne kadar haksızlık ettiğime, o yazıların bir şiir fantezisi olmayıp hakikaten manevî birer ufuk olduklarına inandım. İşte bundan sonra, bu yüzden seni o zaman gücendirdiğime yandım

ve bir daha görürsem, kusurumu itiraf edeyim diye kendi kendime söz verdim. İşte azizim söyleyeceğim bu idi." diyerek, yıllardır içinde ukde olan hatasını itiraf etme erdemini gösterir.

Gerçekten de, insanın kendiyle yüzleşip ilmî enâniyeti bir tarafa bırakarak yanıldığını itiraf edebilmesi çok önemli bir meziyettir. Ahmed Naim Hoca da kendine yakışanı yaparak Yahya Kemal'in ifadesiyle, "mü'minlere yakışır samimi bir üzüntüyle kusurunun bağışlanmasını dileme büyüklüğünü gösterip" Aziz İstanbul yazarını hayretler içinde bırakıp memnun eder.

Tevazu Kahramanı Kamil Bir Mürşid

Kendi dönemini ve sonrasını fikren ve rûhen besleyen çok değerli kaynaklardan biri olan Babanzâde Ahmed Naim orta boylu, kısa ve az sakallı, çenelerine doğru sakalı kıtça, tatarımsı simalı, tatlı bakışlı, bazen durgunca, çok kere yumuşak edalı, samimi ve alçak gönüllü bir zattır.

Güzel meziyetleri ve fikirleri kimden gelirse gelsin takdir edip benimseyen kadirşinas bir sima olarak tanınan bu kıymetli âlim, kendi meziyetlerini mümkün mertebe gizlemeye çalışıp, kibirden uzak duran biridir. Sırdaşı Mehmed Akif de onu; dinlemesini bilen, sorulmadıkça kendisinde olan bilgileri söylemeyen, sözü senet teşkil edecek kadar güven duyulan bir adam olarak vasıflandırır.

Ömrü boyunca çok sağlam bir karakter örneği sergilemiş ve samimi bir dindar olarak tanınan Ahmed Naim Hoca, birkaç dil bilip Doğu ve Batı kültürüne âşina olmasına ve önemli bir ilmî birikime sahip olmasına rağmen mütevazı kişiliğini hep muhafaza etmiştir.

Rahmetli Ali Ulvi Kurucu'nun anlattığı şu hatıra, onun ne kadar kendini aşmış bir tevazu kahramanı ve takva sahibi olduğunu göstermesi açısından çok anlamlıdır:

Ahmed Naim Hoca, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi tarafından hazırlanan ve "âyan" (5) olması istenenler arasında kendi ismi-

nin de kayıtlı olduğunu öğrenince, sabahın erken saatinde hocanın evine koşturur. Böyle erken saatte onu görmeye alışık olmayan Mustafa Sabri Hoca onu karşısında görünce oldukça şaşırır. Naim Hoca, fazla uzatmadan hemen söze girerek duyduklarını anlatır: "Âyan listesi hazırlanmış, benim de ismimi koymuşsunuz. Memlekete kaht-ı rical mi geldi efendim? Ben kim oluyorum ki âyan olayım? Ben bu parayı nasıl çocuklarıma yedireceğim?"

Eski İstanbul müftülerinden Şerafeddin Güzelyazıcı'nın anlattığı şu hadise de, ondaki ahlâk güzelliğini yansıtması açısından çok düşündürücüdür:

"Bir akşam Tâhir'ül-Mevlevî'de (iken) sohbet arasında Tâhir Bey, Naim Bey'e: 'Efendim! Bizim şeyhimiz vefat etti. Terbiyemizi ikmâl edemedik. Ne olur, bize bir mürşidlik yapsanız da elimizden tutsanız. Bizim de iki yakamız bir yere gelir mi gelmez mi? Artık himmetinize. İnşâallah gelir' deyince, Üstad şöyle sakalını tuttu: 'Eyvah! İyi ki söyledin Tâhir Bey! Rabbimize' tâlib-i müstağfir olayım, demek ben mürşid gibi görünmüşüm, öyle göstermişim kendimi. Olmayan şeyi nasıl takınmışım. İsabet oldu, isabet oldu. Nerdee mürşidlik...' dedi.

Hakikaten kâmil bir mürşid, insan-ı kâmil idi. Fakat mürşidliği yanına bile koymuyordu. Şimdikiler 'içimizde bir evliyâ var' deyince hepsi birden kafa kaldırır 'benim!' gibilerden... Nitekim Yunus da demez mi;

Dervişlik olaydı tâc ile hırka,
Biz dahi alırdık otuza kırka."

Meşrutiyet Döneminin Fikir Savaşları

Allâme Ahmed Naim'in yaşadığı İkinci Meşrutiyet yılları, İslâm'a karşı örtülü ve açıktan saldırıların yapıldığı, fikir alanında büyük mücadelelerin verildiği bir dönemdir.

Ahmed Naim, böyle bir dönemde dava arkadaşları Bediüzzaman, Mehmet Akif, Ferit Kam, İsmail Hakkı İzmirli gibi büyük

dimağlarla sık sık bir araya gelir, ilmî müzakarelerde bulunup, çağın problemlerine çözümler üzerine kafa yorarlar.

Babanzâde, bu dönemde "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır" hadisinin idrakiyle dine yapılan taarruzlar ve İslâm'a yönelen hücumlara karşı kalemine sarılarak neşir yoluyla mücadeleye girişir. Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim"ine ve dinsizliğini ilân eden diğer bütün şiirlerine tepki gösterip imansızlığın ne büyük bir hüsran olduğunu haykırır. Özellikle bu devrinde ortaya çıkan ve ırkçılık temayüllerini iyiden iyiye hissettiren Türkçülük cereyanlarına karşı "İslâm'da Davay-ı Kavmiyet" adındaki önemli eserini kaleme alır ve kavmiyetçiliğin İslâm'a zarar veren bir yol olduğunu ilmî bir üslûpla dile getirir.

Irkçılık konusunda çok hassas olan Ahmed Naim, yazdığı ma-ka-lelerinde İslâm dininin önemli esaslarından birisinin "Müslümanlar kardeştir" düsturu olduğuna vurgu yapar. Bir milletin fertleri arasında milliyetçilik ve ırkçılığın engellenmemesi halinde, o millet arasında kardeşlikten eser kalmayacağını ve o milletin yaşamasının da mümkün olmayacağını ikna edici delillerle ifade eder.

Bununla beraber Türkçülük cereyanlarına Türk olmadığı için cephe aldığı ileri sürülen Ahmed Naim, İslâm birliği açısından sakıncalı bulduğu Arap İttihat Kulübü'nün ismini ve kuruluşunu da tenkit eder. Siyasî anlamda "İttihad-ı İslâm" fikrini savunan Ahmed Naim, kavmiyet ve cinsiyet davası gütmeyi İslâm'ın varlığı için kanser kadar tehlikeli bulur, bunu "yabancı bir bid'at", "Frenk hastalığı" olarak nitelendirir.

Kaleminden Damlayanlar

Hikmet Dersleri, Felsefe Dersleri, Mebâdî-i Felsefeden İlmü'n-Nefis, İlm-i Mantık, Tevfik Fikret'e Dair (Bu eserini, Türk Ocağı'nda bir konferans veren Tevfik Fikret'i savunmasına karşılık Mehmed Akif ve bazı İslâm âlimlerini eleştiren Dr. Rıza Tevfik'in bu davranışları üzerine kaleme aldı), Ahlâk-ı İslâmiye Esasları (Bu ki-

tap bir tebliğ olup Lahey'de toplanan Ahlâk Terbiyesi Kongresi'nde sunulmak üzere hazırlanmıştır), İslâm'da Dava-yı Kavmiyet, Kırk Hadis (Nevevi'ye ait olan Arapça eserin tercümesidir), Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi gibi birbirinden değerli kitaplar kaleme alarak ardında adını ebedîleştirecek güzel bir miras bırakan Profesör Ahmed Naim, bunların dışında başta Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad olmak üzere muhtelif dergilerde birçok makale kaleme almıştır.

Münevverlerin Gözüyle Ahmed Naim

"Başı iki kısımdı. Şark ve garp. İkisi birbirine karışmayarak yan yana duruyordu ve Naim'i Avrupa'nın filozofları değiştiremediler. Bu filozoflara, Naim, şaşılacak kudretle nüfuz ediyordu, fakat bu filozoflar şaşılacak acizle Naim'e nüfuz edemiyorlardı." (Mithat Cemal Kuntay)

* * *

"Ahmed Nâim de, son dönem Türk toplumunu, fikren ve rûhen besleyen önemli kaynaklardan biridir.. ve ilim, irfan hayatımız adına gelecek nesillere dünya kadar mîras bırakmıştır." (M. Fethullah Gülen)

* * *

"Babanzâde… O çok muhterem bir kimseydi. Onun hakkında ulemamızın hep takdir ve ihtiram ifade eden sözlerini işitmişimdir. Bekir Hâki Efendi derdi ki: 'Ben onun gibi Ezan-ı Muhammedi'ye ihtiram eden bir kimse görmedim. Rahlesinin başında, ezan okunurken ayağa kalkar. Fatih meydanında giderken ezan okunurken, durur ezan-ı Muhammedi'yi kemal-i ihtiramla dinler.'" (Emin Saraç Hocaefendi)

* * *

"Naim Bey gibi zevât çok nadir yetişir. O, salâbet hususunda olduğu gibi ilimde de çok ileri 'kılı kırk yarar' bir muhakkikdi. Yazdığını şark ve garb menâbiini tedkik ederek yazardı." (Mehmet Akif Ersoy)

* * *

"Her ne zaman bir kelimede tereddüde düşsem ona sorar, tereddüdümü giderirdim. Tercümede benim için danışılacak biricik âlim Ahmed Naîm idi. Naîm'in bilgisi ele geçmez bir hazine, ilmî ve fazlı ise büyük bir define idi. O gidince pek sarsıldım, âdeta canevimden vuruldum." (Elmalılı Hamdi Yazır) (Kıymetli dostunun öldüğünü duyunca)

* * *

"... Bence en büyük meziyeti namuslu bir adam olması, bir dalkavuk olmamasıydı." (Prof. Niyazi Berkes)

* * *

"Ahmed Naim kaba taassuptan kurtulmuş temiz ve örnek bir Müslümandı. Ebebiyat ve mûsikî dostuydu. Arapçayı ve Fransızcayı çok iyi bilen bir felsefe bilginiydi. İmanında sabitti. İnandıklarına sonuna kadar sadık kaldı. Onda riya ve kuru sofuluk gibi şeyler yoktu. Siyasî bir fıkraya mensup değildi. Şark'ın dinî feyzini, Batı filozoflarının fikirleriyle kaynaştırmıştı. Müsbet ilimlerde Batı'nın önderliğini hakkıyla takdir ediyordu. Doğu ve Batı kültürünü kendinde bu şekilde toplayan canlar Türkiye'de azdır. Fakat Ahmed Naim'in faziletine erişenler çok daha azdır. Onda Muhammedî bir yürek vardı." (Muallim Cevdet)

Âlimin Ölümü Âlemin Ölümü

Kıymetli müderrisimiz, âlim ve fâzıl Babanzâde Ahmed Naîm Bey, 1934 yılının 13 Ağustos pazartesi günü altmış iki yaşında iken öğle namazını eda esnasında, kalb sektesinden -Hak olduğuna inandığı yoldan zerre kadar ayrılmamış olarak, Allah'a en yakın olduğu anda- secdede Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Koca bir ömrü ilim ve faziletlerle süsleyerek geçiren bu karakter âbidesinin naaşı, küçük bir cemaat tarafından Edirnekapı Kabristanı'na defnedilir. Ahiret yolculuğuna can arkadaşıyla beraber çıkmayı arzu eden Mehmet Akif de, yaklaşık iki yıl sonra vefat ettiğinde, vasiyeti gereği Ahmed Naim'in yanına defnedilir.(6)

İslâm coğrafyası için büyük kayıp olan bu yüce şahsiyetin vefatı, herkesi olduğu gibi çok yakın bir dostu olan ve kendisinden Fransızca dersi alan Elmalılı Hamdi Yazır'ı da çok sarsar. Büyük müfessir, bu Hak aşığının vefatına şöyle tarih düşürür:

Verdi ser Hamdi bu tarihe cihan
Secdeden gitti Hüdaya Naîm

Vefatı üzerine mersiye yazan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey de duygularını;

Yurdun harabesinde bir zelzeleye meşhur
Bir burç düşmüş olmaz hâk ma'mur.
Bir ruh Arş'a çıkmış, bir ruh kırmış arzı,
Ölmüş Nâim Bey eyvah, sönmüş vatanda bir nur.

dizeleriyle kaleme alır.

Ne yazık ki devrin gazeteleri, yeri doldurulması çok zor olan böyle büyük bir âlimin kaybını çok önemsiz habermiş gibi küçük puntolarla verip "Eski Darulfünûn müderrislerinden Babanzâde Ahmed Naim dün vefat etmiştir. Allah rahmet etsin." demekle yetinirler. Evet, âlim ölmüş ama âlemin umurunda olmamıştır[(7)]. Muallim Cevdet, bu vefasızlığı acı acı şöyle dile getirir:

"... Biz onu Fatih Camii'nden Edirnekapı Mezarlığı'ndaki çukura götürürken sekiz on-dostundan ve ilim ocaklarından başka kimse yoktu. Otuz beş yıl hocalık yapmış, birkaç bin talebe yetiştirmiş, Şark felsefesinde tetkikat yapan Garp âlimleriyle her zaman savaşmaya kadir, bir felsefe koleksiyonunu ilk defa olarak bü-tün bir halde 1900 ilmî ıstılahla Türkçe'ye çevirebilmiş kıymetli bir üstadın böyle bir ihmale lâyık görülmesi yürekleri yaktı."

Babanzâde Ahmed Naim, bilen, bildiğini vicdanında duyup hayata geçiren gerçek bir âlim idi. Muallim Cevdet'in ifadesiye "Muhammedî yürek sahibi" bu inanmış adam, bir hayat boyu inandıklarını yaşamış, yaşadıklarını anlatmış, anlattıklarının soylu mücadelesini vermiştir. Ardında da örnek alınabilecek güzel bir miras bırakan bu peygamber vârisini rahmet ve minnetle anıyoruz.

DİPNOTLAR

(1) Aynı zamanda mektubî de denilen mektupçu, bakan ve valilerin yazı işlerini yürüten görevlinin adıdır.

(2) Meşrutiyet Meclisi'nin en renkli simalarından biri olan âlim, şair ve mutasavvıf Abdülaziz Mecdi (Tolun) Bey, İttihat Terakki hükümetinin Balıkesir milletvekili, aynı zamanda da meclisin zabıt katibidir. O zamanki meclis başkanı Ali Rıza Bey, bir toplantı esnasında yoklama görevini Mecdi Bey'e havale eder. O da mebusların isimlerini teker teker okurken, sıra Babanzâde İsmail Hakkı Bey'e geldiğinde -ya nükte yapmak için veya aralarındaki eski bir kırgınlığın intikamını almak amacıyla "Babanzâde" sözünü "Yabanzâde" şeklinde okur. İsmail Hakkı Bey, oturduğu yerden seslenir ve bir kelimeyle yanlışı düzeltir: "Baban'dır!.." Ahmed Naim Bey işte bu "Babanzâde" ailesindendir.

(3) Kelime anlamına göre, kendisine itimad olunan, güvenilen kimse demek olan "sika" hadis ıstılahında gerek adâlet gerekse zabt yönünden kusursuz olan hadis râvileri hakkında kullanılan bir tabirdir. Bir râvinin hadislerinin kabul olunabilmesi ve kendisinin sika diye vasıflandırılması için, adâlet ve zabt vasfını tam olarak taşıması gerekmektedir. Adâlet, hadis naklinde, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için râvilerde bulunması gereken vasıfların en önemli olanlarından biridir.

(4) Âkif'in dostu Fuat Şemsi İnan (1886- 1974), Osmanlı maârif müdürlerindendir. Onun Akif'le ilişkisine dair Eşref Edip şu bilgileri vermektedir: Fuat Şemsi, ona bir insan için yapması mümkün olan bütün ihtimam ve şefkati gösterdi. Çok vefâkâr bir dost olduğunu ispat etti. Üstad, onu çok seviyordu. Dolayısıyla "Asım" gibi en önemli eserini ona ithaf etti. Yeni yazdığı şiirleri önce ona gönderirdi. Sanki onun kucağında öleceğini biliyordu. Fuat Şemsi'yi bir evlat kabul ederek gönlünü ona bağlamıştı. Ona şöyle derdi: "Sen benim yalnız vefakâr dostum değil, aynı zamanda hakikatli bir evladımsın."

(5) 18. yüzyılda taşradaki nüfuzlu kişilere verilen yarı resmi unvan. Âyan, kendi bölgesinin eşrafı arasında sivrilir, birtakım yetkiler de elde ederek yönetime ortak olurdu.

(6) Bugün çevre yolu geçmesi sebebiyle bu kabirler Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmiştir.

(7) Bu hadisenin hikmet yönü ile alâkalı olarak muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi şu çok düşündürücü hatırayı dile getirir:

Hocaefendi, Ahmed Naim'in cenaze namazı bahis mevzuu edildiğinde: "Ahmed Naim gibi bir insan son çağın yetiştirdiği nadide dimağlardan biri. İlim ufku, zekası ve kültürümüze katkıları itibarıyla. Hiçbir şey olmasa da Tecrid-i Sarih'e yazdığı o üç cilt onun için çok önemlidir. Bir müctehid gibi orada hükümleri vardır o zatın. Böyle bir insanın cenaze namazını beş on insan ancak kılmış" diyerek teessüflerini ifade edince, Yaşar Tunagür Hoca "Allah bu günahkâr millete nasip eder mi ki Ahmed Naim'in namazını kılsınlar" der.

Kedili Kütüphanenin Mütevazı Bilgesi
İSMAİL SAİB SENCER

İsmail Saib'in portresi

Göçtü efsûs kibâr-ı ulema
Şimdi echellere kaldı meydan.
Ferid Kam

Osmanlı Kitap Medeniyeti

Biz, iman ettiği temel referans kaynağı "ikra" ile başlayan kitap medeniyetinin çocuklarıyız. İlmi bayraklaştırıp kitabı hayatın merkezine aldığımız dönemler, hep tarihin aktifinde yer aldığımız görkemli dönemlere tekabül eder. Bütün köklü ve kalıcı medeniyetlerin ilim temeli üzerine yükseldiği, tarihin bize öğrettiği değişmez

gerçeklerden biridir.

Beşer tarihinin yüz akı medeniyetlerinden birinin bânisi olan Osmanlı Kerim Devleti'nin yükseliş dinamikleri de aynı esaslar üzerine bina edilmiştir. Ecdat, ülkenin dörtbir yanına serpiştirdiği vakıflarla sosyal devlet olmanın en güzel örneklerini sergilerken, yine bu vakıflar aracılığı ile ülkeyi baştan başa kitap hazineleri olan kütüphanelerle donatmıştır.

Nasıl tarih milletlerin hafızasıysa, kültür ve medeniyetin hafızası da kütüphanelerdir. Bunun idrakinde olan padişahlar, valide sultanlar, paşalar ve büyük zenginler, yaptırdıkları vakıf kütüphanelerle bu paha biçilmez birikimleri muhafaza altına alıp insanlığın istifadesine sunmuşlardır.

Eğitime en çok yatırım yapan padişah olarak bilinen ilim aşığı Fatih'in kendi özel kütüphanesinde 5 binin üzerinde kitap bulunurken, ilginçtir Ali Emirî'nin ifadelerine göre dönemin Diyarbakır'ında dahi 1 milyonu aşkın el yazması kitaptan bahsedilmektedir.

Bilginin altın çağını yaşadığı, herkesin öğrenme aşkı ile yanıp tutuştuğu bu dönemlerde, şehirlerin giriş kapılarında, "şu camide şu vaiz var, şurada fıkıh dersi var, burada tasavvuf sohbeti var" gibi programların asılı olduğunu, dışarıdan şehre giren insanların nerede, hangi program var ise öğrenip ona göre istifade ettiklerini tarihi kaynaklarımız ifade etmektedir.

Sultan İkinci Mehmed'den sonra ilme gereği gibi değer verip, eğitime en çok yatırımı yapan Sultan İkinci Abdülhamid'dir diyebiliriz. Bu uzak görüşlü padişahın gerçekleştirdiği pek çok kalkınma hamlelerinin yanında hayırla yâd edilen hizmetlerinden biri de Beyazıt Devlet Kütüphanesi'dir. O zamanki adı "Kütüphane-i Umumi-i Osmanî" olan ve 24 Haziran 1884'de hizmete giren bu ilim merkezinin öneminin idrakinde olan Sultan, kütüphanenin bakım, tamir ve onarımı ile ilgili her türlü masrafı kendi özel bütçesinden karşılayarak bu tür girişimlere öncülük eder.

Dünkü medeniyetimizin en muhteşem tablolarından biri olan,

camiler gibi günün her saatinde dolup taşan, insanın bilgi ve kültür dağarcığını genişletip kendini yenilediği kütüphaneler ile ilgili bu genel bir girişten sonra dilerseniz Beyazıt Devlet Kütüphanesi özelinde yolculuğumuza devam edelim.

Dadaşlar Diyarından İstanbul'a..

Konumuzun kahramanı; Batılı müsteşriklerin, "kafasının içi, müdürlüğünü yaptığı kütüphaneden daha zengin olan adam" diye tavsif ettikleri Beyazıt Umumi Kütüphanesi müdürlerinden büyük âlim İsmail Saib Sencer...

Son dönemin önemli hafız-ı kütüplerinden(1) olan İsmail Saib, 31 Ocak 1872'te dadaşlar diyarı Erzurum'da dünyaya gözlerini açar. Babası Hacı Kurbanzâde Binbaşı Mehmed Bey'dir.

Küçük yaşta İstanbul'a gelen İsmail Saib, burada önce Esekapısı İbrahim Paşa İptidai Mektebi ile Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştiyesi'ni bitirir. Ardından Fatih dersiâmı(2) Arapkirli Abbas Şükrü Efendi ile Süleymaniye dersiâmı Ferhad Efendi'den dinî ilimlerde icâzetnâme alır.

Tıbb-ı atîk, müfredât-ı tıp, teşrîh ve biyoloji gibi ilimlerle de meşgul olan bu genç ilim aşığı, ayrıca eczacılık ve hukuk mekteplerinde bazı derslere de dinleyici olarak katılır.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürü Şerafettin Kocaman'ın anlattığına göre, İsmail Hoca bir ara tıp fakültesine de devam eder ve bütün derslerden imtihana girip icazet almaya hak kazanır. Fakat ilginçtir yıllar süren emeğinin meyvesi olan diplomasını almaya gerek görmez. Hazretin ilmî dirayetini bilen hocalar, neden diploma almadığını sordukları zaman, Saib Hoca: "Ben iç dünyamı aydınlatmak, bilgi edinmek için okudum. Diplomaya ihtiyacım yok!" cevabını vererek onları şaşırtacaktır.

İsmail Saib Efendi, 15 Eylül 1897'de Maarif Nezareti'nin açtığı imtihanı kazanarak Beyazıt Umumi Kütüphanesi'nde ikinci hafız-ı kütüplüğe tayin edildiğinde henüz daha 25 yaşındadır. Bu arada med-

reseyi de bitiren Saib Efendi, Beyazıt dersiâmı unvanını alır ve 1903 Martından itibaren Beyazıt Camii'nde ders vermeye başlar. Ardından müderrisliğe (profesör) kadar yükselen İsmail Saib, Beyazıt Umumi Kütüphanesi'nin ilk müdürü Tahsin Efendi'nin vefatından sonra buranın birinci hafız-ı kütübü (müdürü) vazifesine getirilir.

İsmail Hoca'yı daha sonra, Süleymaniye Medresesi'nde kelam müderrisliği ve Darülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde Arap edebiyatı hocalığı yaparken görürüz.

Yakınlarının ifadesine göre, 1925'ten sonra şapka giyilmesi hakkındaki kanun üzerine prensiplerinden fedakârlık etmemek ve ilmiye kıyafetinden vazgeçmemek için dışarıdaki görevlerinin hepsinden istifa ederek Beyazıt Kütüphanesi'ne çekilir.

Bir Eski Zaman Bilgesi

Arapça ve Farsçadan başka Fransızca ve Almanca bilen, bir ölçüde Grekçe ve Latinceyi de anlayan İsmail Saib, bunun yanında binlerce kitabı tanıyan çok geniş bir hafızaya sahip olması dolayısıyla çağdaşları olan yerli ve yabancı âlimlerce "fihrist-i ulûm", "canlı bibliyografya", "ilmin Kâbesi", "sanduka-i kemalât", "kütüphanedeki kütüphane" ve "çağının Cahız'ı"(3) gibi sıfatlara lâyık görülmüştür.

Saib Hoca'nın böylesi keskin hafızasının yanında, eski müelliflerin yazılarını tanıma, yazmaların bozuk bölümlerini bile kolayca okuma, gördüğü bir yazıdan metnin hangi yüzyıla ve hangi hattata ait olduğunu tahmin etme gibi çok üstün kabiliyetleri mevcuttur.

Kültür tarihçisi Süheyl Ünver'in ifadesiyle İsmail Saib Sencer, "Beyazıt Kütüphanesi'nin ruhu"dur. Postnişini olduğu kütüphane de, "ilim vadisinde çalışanların bir Kâbe'si"dir.

Bütün ömrünü tamamıyla ilmî tetkiklere adayan bu mütevazı bilgenin, her müşkülü halletmede, ince girift vesikaları okumada eşi benzeri yoktur. Bazı âlim geçinenler gibi bilgisini saklamayıp ilminin zekatını fazlasıyla verir. Kendisine sorulan her soruya efradını câmi, ağyârını mâni tatmin edici cevaplar vererek, müracaat edenleri

asla boş çevirmez.

Hayatı boyunca Türk-İslâm kültürünü tanıtmak için gayret sarfeden İsmail Saib'in kendi döneminde Doğu'da ve Batı'da yazılan ilahiyat, edebiyat, tarih, felsefe, riyaziye ve tıp tarihiyle ilgili birçok eserin meydana gelmesinde doğrudan veya dolaylı olarak muazzam katkıları olur.

Değişik ülkelerden gelen şarkiyatçılar ve Müslüman âlimler bu "ayaklı kütüphane"yi sık sık ziyaret edip engin bilgisine başvururlar.

Hasan Âli Yücel, Abdülaziz Mecdi Tolun, Mehmet Ali Ayni, Şerafeddin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge, M. Fuad Köprülü, Osman Nuri Ergin, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Hasan Basri Çantay, İbnülemin Mahmud Kemal, İsmail Hami Danişmend, Muallim Cevdet, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Abdülbaki Gölpınarlı, Süheyl Ünver, Oskar Rescher, Louis Massignon ve Helmuth von Ritter gibi birçok meşhur ilim ve edebiyat adamı, derin bilgisinden istifade etmek için İsmail Efendi'nin kapısını aşındıranlardan sadece bazılarıdır.

Vefatından sonra ilim ve kültür dünyası âdeta öksüz kalmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın, "Gazali kadar mütekellim, Fahreddin-i Râzî kadar müfessir, Buharî kadar muhaddis, İbn-i Sina kadar hakîm, Mevlâna kadar âşık, Hacı Bayram-ı Veli kadar vâkıf..." biri diye vasıflandırdığı İsmail Hoca'nın vefatından sonra, zor bir ilmî mesele ile karşı karşıya kaldığında "Şimdi İsmail Saib Hoca sağ olsaydı gidip ona sorardım, bu kültürü batırdılar, ben şimdi kime sorayım?" diye çok feveran ettiği anlatılır.

Gerçekten de bu meçhul bilgenin kütüphanesi, denildiği gibi ilim âşıklarının Kâbe'sidir. Osmanlı coğrafyasının ve dünyanın dörtbir yanından gelen insanlar, meselelerini halletmek için bu zeka ve bilgi küpünün kapısını aşındırırlar.

İbn-i Heysem'in optik teorisi üzerine çalışan Amerikalı bir bilim adamı, araştırmalarını derinleştirmek gayesiyle İstanbul'a geldiğinde

bazı meselelerde tıkanır. Adamı doğruca İsmail Saib'e gönderirler. İsmail Hoca "maalesef bazı yerleri anlayamamışsınız, bunlar böyle olacak." diyerek optik teorisiyle ilgili adamın yanlışlarını teker teker düzeltir. İsmail Saib'in bu konudaki derin vukûfiyetini gören adam, yeniden Türkiye'ye gelerek Hoca'nın yanında iki yıl klasik optik ve geometri tahsil eder.

Aynı şekilde, ellerinde Hindistan'dan gönderilen bir vakfiye bulunan birkaç adam, vakfiyeyi okutmak için dolaşmadık yer, başvurmadık kapı bırakmazlar. Ama kimse işin içinden çıkamaz. En sonunda biri İsmail Efendi'yi tavsiye edince, adamlar son bir ümitle bu sempatik âlimin kapısını çalarlar. O sırada muslukta ellerini yıkamakta olan İsmail Saib Hoca, ellerini yıkamaya devam ederken başını hafifçe vakfiyeye doğru çevirir ve adamların hayret dolu bakışları arasında müşküllerini anında çözüverir.

İbn-i Sina'yı anma törenleri için hazırlık yapan Süheyl Ünver, Paris'teki Millî Kütüphane'de bulunan ve İbn-i Sina'nın olduğu düşünülen bir yazıyı İsmail Saib Efendi'ye gösterince, Hoca: "Bu İbn-i Sina'nın kaleminden çıkma değildir. Zira onun yaşadığı hicrî beşinci yüzyılda ta'lik yazısı yoktu. Ta'lik bundan daha birkaç asır sonra ortaya çıkan yazıdır." diyerek Ünver'i şaşırtması, İsmail Saib Sencer'in ilmî vukûfiyetini ortaya koyan yüzlerce örnekten sadece birkaçıdır.

Deha Ötesi Deha Bir Hafız-ı Kütüp

Bilindiği gibi Cumhuriyet öncesinde kütüphaneler çoğunlukla yazma eserlerden oluşur ve bu kütüphanelerin başındakine de hafız-ı kütüb denirdi. Kütüphanenin ilmî ve idarî işlerini yürüten, yüksek ilmî kariyere sahip bu vazifeli, gelen araştırıcıya istenilen kitap ve konu hakkında bibliyografik ve etraflı bilgi verebilecek kapasitede biri olurdu.

Bunun ötesinde eğer bir hafız-ı kütüp, muhtelif kütüphanelerde bulunan binlerce eserin adını, konusunu, cildini, sayısını ve-

saireyi biliyorsa ona da "ayaklı kütüphane" denirdi. Tarihimizde böyle "ayaklı kütüphane" vasfına sahip birçok değerli insan mevcuttur. Fakat İsmail Saib Hoca'nın durumu bunlardan büyük farklılık arzeder. O, bütün bu kitapların muhtevasını bildiği gibi, büyük bir bölümünü de ezberine almış biridir.

İsmail Saib Hoca'nın huzuruna çıkıp da meselenizi arzedince, Hoca size "Sağdan yedinci raftaki falanca kitabın ikinci cildini al. Kırk yedinci sayfasındaki ikinci paragrafı oku." dedikten sonra, "Şu, şu kitapların, şu sayfalarında da aradığınız nev'iden bilgiler vardır." diyebilecek kadar alabildiğine derya biridir.

Oskar'ın Hayret ve Dehşeti

İsmail Saib Sencer Hocaefendi'nin talebesi, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Profesörü Oskar Rescher'in (Osman Reşer), anlattığı şu vak'a, Hoca'nın hafıza gücü hususunda başka misale gerek bırakmayacak kadar dikkat çekicidir:

Osman Reşer diyor ki: "Elime bir gün yazma bir kitap geçti. Baktım hem başı, hem sonu eksik. Konusunu da çok iyi anlayamadım. Hocam İsmail Saib Efendi'ye götürdüm. 'Bu kitap nedir, hattatı kimdir?' diye sordum.

Şöyle bir baktıktan sonra "yaz" diyerek baştaki ve sondaki eksik sayfaları tamamlattı. Yazarını ve konusunu söyledi. Ben de bu kitabı yanımda saklamaya başladım. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kitapları tasnif ederken, bana söyleyerek başını sonunu tamamlattığı kitabın aynısı karşıma çıktı. Büyük bir heyecana kapıldım. Kütüphanedeki yazmalar dışarı verilmediği için mecburen ertesi günü bekledim. Akşam eve gelince Hoca'nın ezbere tamamlattığı kitabı aldım ve sabahleyin Süleymaniye Kütüphanesi'nin yolunu tuttum. İki kitabı karşılaştırınca, bir noktasının ve virgülünün eksik olmadığını, birbirine tıpa tıp uyduğunu hayretle, dehşetle gördüm."

İbnülemin'in Teessürü

Böylesine zengin bilgi birikimine ve derin kültüre sahip bir "ayaklı kütüphane"nin, vefatından sonra adını ebedîleştirecek eserler vermemesi talihsizlik olarak düşünülebilir. Ölümünden sonra hakkında iki makale yazan Oskar Rescher, Saib Efendi'nin bu çok yönlü kişiliğinin, onu ilim âşıkları için eşsiz bir cazibe merkezi haline getirdiğini, ancak bu özelliğinin kendisinde eser yazmayı engelleyen bir kuvvet dağılmasına sebep teşkil ettiğini belirtir. Rescher ayrıca Hoca'nın bu tavrını, bir hayat tarzı olarak benimsediği sufi anlayıştan kaynaklandığını, onun, bilgisini ortaya koyarak bir isim yapma isteğinin bulunmadığını ifade eder.

Saib Efendi'nin yakın dostu İbnülemin Mahmud Kemal İnal da, Hoca'nın bu yönü ile ilgili şöyle demektedir:

"Kırk yıl zengin bir kütüphanede oturduğu, kendisinin de birçok kitabı olduğu halde ilmî serveti nisbetinde mühim eserler vücuda getirmedi. Bu husustaki teessürümü bazen kendine söylerdim. Mahzun bir tavırla: 'Efendim, benim gibi acizler eser telif edebilir mi?' derdi."

Son derece zeki ve böylesine güçlü bir hafıza sahibi bir adamın eser vermemesi bir kayıp olmakla birlikte onun asıl eserlerinin, herbiri kendi sahasında başlı başına bir şöhret olan yerli ve yabancı âlimler olduğu söylenebilir.

Vefatından sonra, arkasından yazı kaleme alan ilim adamlarının ifadelerine göre, İsmail Hoca'nın bizzat yazdırdığı veya dikte ettirdiği, fakat engin tevazuundan dolayı kendi ismini koydurtmadığı birçok eser bulunmaktadır. Meselâ Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ünlü eseri "Osmanlı Tarihi"ni İsmail Saib Hoca'nın dikte ettirdiği rivayet edilir. Ayrıca, meşhur kitabiyât bilginimiz Bursalı Mehmet Tahir Bey'in üç ciltlik "Osmanlı Müellifleri"nin gerçek müellifinin de İsmail Saib Hocaefendi olduğu söylenir. Bunlar gibi daha birçok âlim, şair ve gazeteci vardır ki, hepsi merhumdan çok istifade et-

tiklerini, başka hiçbir yerde ve hiçbir kaynakta bulamadıkları bilgileri kendisinden sağladıklarını açıkça itiraf etmişlerdir.

Kedili Kütüphanenin Ebu Hureyre'si

İsmail Saib Hoca'nın en dikkat çekici özelliklerinden biri de Ebu Hureyre Hazretleri gibi kedilere olan düşkünlüğüdür. Öyle ki, kütüphanenin demirbaşı olan kediler yüzünden buranın adı "kedili kütüphane"ye çıkmıştır.

Kedilerle bu kadar içli dışlı bir hayat yaşayan İsmail Saib Sencer Hocaefendi maaşının hemen hemen yarısını bunlara harcar, onların rahat edip iyi beslenmeleri için bütün imkânlarını seferber eder.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, onun kedilere olan tutkusunu, yazdığı makalede şu cümlelerle dile getirir:

"Kedilere gösterdiği merhamet ve şefkat şâyân-ı hayret idi. Eski hukukumuz münasebetiyle yemeğe davet ettiğim zamanlar zor durumda kalırdı. Benim davetimi reddetmekten sakınırdı. Davetime icabet ederse kedilere bakmazlar, yemeklerini vaktiyle vermezler de rahatlarını bozarlar diye endişeye düşerdi. Birkaç defa Ramazan'da iftar vakti evin kapısına kadar geldiği halde, o endişeyle geri döndüğünü daha sonra kendi söylerdi. Etrafını, hatta vücûdunu istila eden ve gayet pis kokular yayan kel, kör, topal, kuyruksuz kedilerden dolayı paylardım. 'Sizin meskeniniz kedilere mahsus dârülacezedir' derdim. Bîçâre, boynunu büker, 'ibtilâdır, mazur görünüz' derdi.

Kedi hanımlar ve beyler, o kadar şımarmışlardı ki, diğer kedilerin hasret çektikleri akciğer, karaciğer değil, koyun etinden külbastıları, kebapları da beğenmezler, sütten usanırlar da kaymak takdim olunurdu. Bir aralık ona da rağbet buyurmadıkları işitilmişti. Hizmetinde bulunanlar, maaşının yarısını bu kedilerin boğazına sarfettiğini söylerlerdi."

Bestekâr Avni Aktuç da, bu büyük kitabiyat bilgini ve can dostu kedileri hakkında şunları yazar:

"... Bazı günlerde vukua gelen kedi doğumlarında İsmail Hoca

bizzat ebelik vazifesini yapardı. İlmî müşküllerinin halli için kütüphaneye gelenler de hocanın gözüne girmek düşüncesiyle böyle anlarda yardımlarını esirgemezlerdi. Sepetin içinde lohusalık halini geçirmekte bulunan kör kedi için göz aydına gelenler de olurdu. Her şey tamamdı, bir lohusa şerbeti eksikti. Bu malûl kediler sürüsü arasında ömrünü bir hasta bakıcı gibi geçiren, yalnız ve yalnız kitaplarda teselli arayan hoca, bütün dünya üniversitelerinde tanınmış, eşine az rastlanan bir şahsiyet idi."

Beyazıt Kütüphanesi'nde Sencer Hoca'nın hizmetkârlığında saltanat süren bu onlarca kediden bazılarının zaman zaman hasta olduğu da olurdu. Onların tedavi macerasını da, aynı kütüphanenin müdürlüğünü yapan Muzaffer Gökman'dan dinleyelim:

"Bir yıl İstanbul'da kış mevsimi uzun sürmüş, kedilerin büyük bir bölümü nezle olmuştu. Durmadan burunları akıyordu. Buna tez elden bir çare bulmak gerekiyordu. Daha doğrusu hayvanların dezenfekte edilmesi icap ediyordu. Delikleri kapatılan bir kitap sandığı bu işe uygun hale getirildi. Birkaç damla ilaç damlatılan su dolu bir kap, sandığın içine yerleştirildi. Sağdan soldan beşer onar toplanan kediler sandığa dolduruldu. Kapağı kapatıldı. Köstekli saatini çıkaran Saib Hoca, bir, iki, üç, dört, beş diye dakikaları saymaya başladı ve kapağı açtı. İçerdeki ilaç kokusundan ve sıcak havadan iyice bunalan kediler patır patır kendilerini dışarı attılar. İlaçlanmayanların bulunması, onların da sandığa doldurulması için kütüphane personeli seferber oldu. Bu işlerin böyle yürüdüğünü bakanından müsteşarına, validen müfettişine kadar herkes biliyordu."

Saib Hoca'nın, bazılarına göre 80, bazılarına göre 150 kadar olduğu rivayet edilen bu kedileri, kütüphanedeki kitapları farelerden korumak için beslediği söylenir. Fakat bunun doğruluğu da şüphelidir. Çünkü İsmail Saib, kedilerinin düşmanı olan bu fareleri de kollamaktan geri kalmaz. Oskar Rescher'in anlattığına göre bu şefkatli hafız-ı kütüp, kütüphanede kapana kısılan fareleri, bir müddet sonra geri geleceklerini bile bile sokağa bırakır.

Yaratılana, Yaratan'dan ötürü sevgi besleyen Sencer Hoca, bir kedisi öldüğünde yakınlarından biri vefat etmiş kadar üzülür. Çünkü o çok hassas ruhlu biridir. Kendisine, hastalığının son günlerinde hafif bir besin diye tavuk çorbası tavsiye edildiği zaman, onun "Benim yüzümden niçin bir tavuğun canına kıyılsın?" demesi, ondaki duyarlılığın ulaştığı noktayı göstermesi açısından oldukça düşündürücüdür.

Zarif Bir Osmanlı Çelebisi

Alabildiğine zengin bir iç dünyasına sahip olan İsmail Efendi, dinî konularda da oldukça hassastır. O derece ki, kütüphanede Kur'an-ı Kerim'in üzerinde başka bir kitap gördüğü zaman oldukça rahatsız olur, onu oraya koyan kimseyi şiddetli bir şekilde ikaz etmekten çekinmez. Hatta aynı tepkiyi İncil için de gösterir. Bir gün kütüphanede bir Ermeni'nin İncil nüshasını rast gele bir şeyin altına koyduğunu ve ondan bu şekilde yararlandığını görünce, "O da Kur'an gibi vahyedilmiş bir kitaptır." diyerek derhal engel olur.

Bu zarif Osmanlı çelebisi, aynı zamanda bütün gerçek ilim adamları gibi son derece mütevazı biridir.

Kütüphane müdürlüğünden emekli edildikten sonra İbnülemin Mahmud Kemal ile beraber, evvela kütüphaneler, daha sonra İslâm Ansiklopedisi İlmî Müşavirliği'ne tayin edildiğinde, maaş bordrosunda kendi ismini İbnülemin'in isminin önünde görünce buna oldukça üzülür.

Sonrasını Mahmud Kemal Bey şöyle anlatır: "Tevazuun, kadirşinaslığın, edeb ve nezaketin derecesine bakınız. Merhum bundan o kadar mahcub olmuş, o kadar telaş etmiş ki, -işleri tanzime memur olan- Selim Nüzhet, bordroyu değiştireceğini söylemiş. Keyfiyetten haberdar olunca, bordro değiştirilirse, istifa edeceğimi anlatarak tebdile mâni oldum. Ne faide ki az müddet sonra, bu edebi mücessem hayatı memata tebdil etti."

Son derece sakin tabiatlı, nazik bir insan olan İsmail Saib'in

gözü, kendi kusurlarından başkasına kapalıdır. Usûlbilmezliklere, görgüsüzlüklere sırtını dönüp görmezden gelmek onun karakterinin bir parçasıdır.

Son aylarda kütüphanenin çay faturaları kabarık çıkmaya başlayınca İsmail Hoca bunun sebebini anlayamaz. Öyle ya, kendisi bu kadar çay içmediğine, kedileri de çay tiryakisi olmadığına göre bu kadar çay masrafı nereden gelmektedir?

Kütüphaneye çay getiren kahveciden bunun sebebini sorduğunda, ondan: "Efendim, bu sadece sizin içtiğiniz çayların parası değil. Boğaz'dan, Kandilli'den, Beykoz'dan gelen ziyaretçiler -kendileri ödeyecek yerde- sizin hesabınıza yazmamı söylüyorlar." cevabını alır.

"Şimdi işin aslı anlaşıldı." diye kafa sallayan hocanın yüzüne bakan kahvecinin "Artık bundan sonra sizin hesabınıza yazmayayım mı?" diye sorması üzerine, Saib Efendi her zamanki engin hoşgörüsüyle şöyle diyecektir: "Bunlar iyi insanlar. Ta uzaklardan vapurla geliyorlar. Kendilerini kütüphanede çaysız bırakmak doğru olmaz." Ve kahveci yine çay parasını hocanın hesabına yazmaya devam eder.

Oskar'lıktan Osman'lığa Giden Yol

İsmail Saib Hoca'nın anlatıldığı bir yazıda Oskar Rescher'den bahsetmemek elbette ki noksanlık olur. Bir Alman Yahudisi olan Oskar Rescher, ülkesinde Şarkiyat'ı bitirdikten sonra kendini geliştirmek için Mısır'a gidip orada bir müddet kalır. Daha sonra İstanbul kütüphanelerini tetkike gelince Allah karşısına Saib Sencer Hoca'yı çıkarır.

Büyük allâme Saib Hoca, bir gün Beyazıt Camii'nde yerli yabancı bir grup insana ders anlatırken dinleyiciler arasında Rescher de vardır. Hoca, konuşması sırasında Arapça bir kelimeyi mânâlandırırken bu Alman şarkiyatçı, "Hocam bunu yanlış söylediniz." diye itirazını belirtir.

İsmail Hoca konuşmasını bitirip herkes dağıldıktan sonra

Rescher'i karşısına alıp o kelimenin 14 tane mânâsının olduğunu ve burada geçen kelimenin de kullandığı mânâya geldiğini izah eder. Bu büyük âlimin ilmine hayran kalan Oskar, ondan sonra Hoca'nın vefatına kadar tam 25 sene boyunca dizinin dibinden ayrılmaz.

İsmail Saib Sencer'e iyice bağlanan Oskar, Hocası'nın hizmetine girerek uzun yıllar boyunca onun ilim ve faziletinden istifade eder, kedilerine ciğer taşımayı âdeta kutsal bir görev bilir.

Rescher, Hocası'nın iç dünyasının zenginliğini her geçen gün biraz daha keşfettikçe ona olan hayranlığı daha da artar. Müslüman olmamasına rağmen Ramazanlarda hocasıyla birlikte oruç tutacak kadar ona bağlanır. Bu bağlılık, zaman içinde Hocaefendi'nin bağlandığı değerleri de kapsar ve Rescher, İslâmiyet'le şereflenerek Osman Reşer adını alır.

İsmail Efendi, sarık ve cübbesiyle, dönemin üniversitesi olan Dârülfünûn'da Arap edebiyatı hocalığı yaptığı dönemde kıyafet inkılâbı devreye girince, "Biz bununla geldik, bununla gideriz" diyerek istifa eder ve yerine bu sadık talebesi Osman Reşer'i tavsiye eder.

Hocasıyla et ve kemik olan Reşer, onun vefatıyla derin bir sarsıntı geçirir. Âdeta dünya başına yıkılır. Reşer'in, Dârülfünûn'da ilk talebesi olan Mahir İz, İsmail Hoca'nın vefat ettiği gün ile alâkalı olarak "Yılların İzi"nde şunları anlatır:

"...İsmail Efendi'nin vefatından sonra kalabalıkla birlikte cenazeyi takip ettik. Definden sonra herkes döndü. Ben hem garip kaldım, hem de hocam olduğu için kabrin başından dönmesini bekledim. Herkes gittikten sonra mezarın başında ellerini kavuşturmuş halde beş dakika durdu. Ben uzakta olduğum için ne söylediğini, ne okuduğunu işitmedim. Dönüp yanıma gelince dedi ki: 'Benim güneşim söndü. Artık bana hayat karanlıktır. Yaşamaya bile değmez.' Bu söz, ilim aşkının dile getirdiği bir ifade idi."

Osman Reşer ile ilgili son bir ayrıntı da, Tarihçi Dursun Gürlek'ten:

"Bir gün Sahaflar Çarşısı'nda Turan Türkmenoğlu Bey'in dük-

kânına uğramıştım. Ayak üstü sohbet ederken söz döndü dolaştı, Osman Reşer'e geldi. Turan Bey, 'Onun bütün kitaplarını ve evraklarını ben aldım.' dedikten sonra konuşmasını şöyle sürdürdü: 'Zaman zaman Osman Reşer'in aleyhinde lâflar, bu Alman Yahudisi'nin Müslüman olup olmadığı henüz belli değildir, diyordum. Bir gece kendisini rüyada gördüm. Bana şöyle dedi: 'Aleyhimde konuşma. Ben Beyazıt Camii'nde müezzinlik yapıyorum!'"

Tanıyanların Dilinden Çağdaş Ebu Hureyre

"Gaybubetiyle bizi dâğidar eden muhterem İsmail Saib, yerini boş bırakan müstesna insanların mümtazlarındandır. Bu iddiayı ispat etmek için deliller, şahidler ibrazına ihtiyaç yoktur. Memlekette ilme mensup ne kadar âdem varsa, hepsi birlikte şehadette bulunmayı şeref sayarlar.

Ahlâkî güzelliklerin mücessem bir misali olan merhumun, en büyük meziyetlerinden biri, hazm-ı kemal idi. Kırk yılı geçen münasebetimiz esnasında kendinin kemaline, başkalarının noksanına dair bir söz söylediğini işitmedim. O, noksanı kendinde, kemali başkalarında görür, her halinde ve kâlinde mahviyatkârâne davranırdı. Bir ferdi teçhil ve tahkir etmek hatırından geçmezdi." (İbnülemin Mahmud Kemal İnal)

* * *

"İstanbul'da hiçbir kütüphane yoktur ki, muhteviyatını birer birer gözden geçirmiş olmasın. Kendisine mahsus bir hususiyeti de yalnız bahisleri bilmekle iktifa etmeyerek, eserlerin kütüphane numaralarını ve aranan yerlerin bazen sahifelerini de bildirmesi idi." (Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

* * *

"Hâfız-ı kütüp İsmail Sencer Efendi Avrupa'daki ilmî akademilerin danışman üyesiydi 1952'lere kadar. Arap Edebiyatı kürsüsünde müderrismiş. Bütün kütüphaneleri biliyor. İstanbul'da hangi kütüphanede hangi kitap var ona soruluyor. Hafızası ner-

deyse bugünkü bilgisayarın vazifesini yapıyor. Süleymaniye'nin İstanbul Tasnif Komisyonu Başkanı. Hafız-ı kütüp İsmail Sencer Efendi Süleymaniye Tasnif Komisyonu Başkanlığı'ndan ayrılınca yerine adam bulunamaz. Onun yanında eğitim gören ve kendisine Osman adını veren bir Alman Yahudisi bu göreve getirilir." (Millet Kütüphanesi'nin emekli müdürü Mehmet Serhan Tayşi)

* * *

"Bayezid Kütüphanesi İstanbul'un kültür hayatında ilginç yeri olan bir kurum; sadece içindeki kitaplarla değil, okuyucu ve personeli ile de... Hafız-ı kütüb (yani kütüphane müdürü) İsmail Saîb Efendi, kendisini ziyarete ve dinlemeye gelenlerle bir tür seminer yaparmış burada. Bazı şiir ve anlatımların; raflardaki binlerce yazma kitabın hangisinin, kaçıncı sayfasında olduğunu zikrederek cevap verirmiş sorulara. ...İsmail Saîb Efendi kedileriyle birlikte kütüphanede yaşarmış, ölünceye kadar da hiç dışarı çıkmamış. Herkes onu dinlemeye, bir şeyler öğrenmeye ayağına gelirmiş. Eski metinleri ezbere tanıyan bir kuşak tarihçi, edebiyat tarihçisi bu kütüphanedeki sohbetlerden yetişmiştir." (İlber Ortaylı)

* * *

"İsmail Saib Sencer, ilim ve fazilette her devir için ölmez bir örnektir." (Hasan Âli Yücel)

* * *

"İsmail Saib Efendi; yaşlı, vakur, iyi kalpli, İstanbul kütüphanelerindeki bütün kitapların değerli olup olmayanlarını bilen bir zattı. Bu konuyla ilgili bilgi isteyene bizzat kendisi hizmet ederdi. Mütevazı bir hayat yaşayan, azla yetinen birisiydi. İstanbul Üniversitesi'nde büyük bir maaşla Arap edebiyatı hocası olması kendisine teklif edildi, ama kabul etmedi. Çünkü, bu makam yeni dönemde elbise ve şapka giymeyi gerektiriyordu. Kendisi, sarıklı bir hoca olarak kalmaya özen gösteriyordu. Sarık da sadece resmi dinî görevi olana müsaade ediliyordu. O, ücreti az dini işi, ücreti çok diğer işlere tercih ediyordu." Ahmet Emîn (Mısırlı tarihçi ve yazar)

* * *

"Arap gramerinden Gazali'nin ahlâkına, Muhyiddin-i Arabî'nin tasavvufundan, İbn-i Nefis'in tıbbına kadar her konuyla yakından ilgilendi. Her sahada derinleşeceği kadar derinleşti." (Osman Reşer)

* * *

"Büyük Türk âlimi Katip Çelebi'yle İsmail Saib Sencer'in kitabiyyat, tercüme-i hal, tarih ve edebiyat husussundaki bilgileri ve vukufları kıyas edilince on yedinci yüzyılın bu büyük bilgini, üstad İsmail Saib'in yanında -hiç mübalağa etmeden söyleyelim- bir tilmiz (öğrenci) gibi kalır." (Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı)

İsmail Saib'in mezarı

Sencer Hoca'nın Ebediyet Yolculuğu

İsmail Hoca, Beyazıt Kütüphanesi'nden emekli olduktan sonra (1939) İbnülemin Mahmud Kemal Bey ile birlikte Kütüphaneler Tasnif İşleri, ardından İslâm Ansiklopedisi İlmî Müşavirliği vazifelerinde bulunur. Bu sırada kendisine Laleli'de Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin girişindeki ilkokulun bir odası ikametgâh olarak verilir.

Son dönemlerini bir nevi inziva halinde geçiren bu ilim deryasını vefatına yakın ziyaret eden Mahmud Kemal Bey, el üstünde tutulması gereken bu paha biçilmez kıymetin durumunu şöyle anlatır:

"Küçük bir taş odada yatağını serdirmiş, üstünde oturmuş, mesele soracak zatların gelmesini bekliyordu. İki kırık iskemleden birine, düşmemek için iğreti oturdum. Gördüğüm sefalet ve adem-i nezafet canımı sıktı. Söylendim. Her şeyi hoş gören o merd-i deryâdil, teessürümü gidermeye çalıştı."

Ve tarihler 22 Mart 1940'ı gösterdiğinde "ilmin Kâbesi" kabul edilen bu büyük âllame, beyninin ve yüreğinin içindeki eşsiz hazineyle birlikte ebedîyete intikal eder. İsveç başbakanı, "ilim âleminin başı sağ olsun!" diye İsmet Paşa'ya telgraf çeker. Cenazesi, o zamana kadar görülmemiş bir kalabalıkla Beyazıt Camii'nden alınıp eller üzerinde Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilir. Son zamana kadar başına giydiği tekbirli şeb külâhı, önce tabutunun başına, defin esnasında da kabrine konulur.

Mezar taşının arka yüzündeki nesih hatla işlenen kitabeye, Mehmet Salih isimli biri tarafından şöyle tarih düşürülmüştür:

Ya Bâkıy
Okuyup hâl ile lâ havfe aleyhim nassın
Göz yumub terk-i vücûd itdi veliy-yi âgâh
Âşıka mevt-i visâl olduğunu anlatdı
Olduğu dem âzimi dergâh-ı İlâh
Yazdı târihini hasretle Mehmed Salih
Göçdü fahrü'l-ulema İsmail Saib âh.

Bir çok Batılı bilginin önünde diz çöktüğü bu büyük ilim ve fazilet erbabını bugün kaç kişi hatırlıyor bilemem. Bildiğim o ki, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin "Unuturlar seni bîçâre, hemen ölmeyi gör." dediği gibi, o da unutulma bahtsızlığına uğrayan bu toprağın evlatlarından biri...

Ola ki vefa deyip bu yitik yıldızımızı yâd etmek isteyeniniz olur-

sa, Merkez Efendi Camii'nin kıble tarafına doğru yirmi beş metre adımlayınız. Sizi "Eski Dârülfünûn Edebiyyat-ı Arabiyye Müderrisi ve Bayezid Umûmi Kütüphanesi Müdürlüğünden emekli, Bayezid dersiâmlarından, Şarkiyyat mütehassısı Hoca İsmail Saib Sencer burada medfûndur. 1289-1940" yazılı bir kabir taşı karşılayacaktır. Fatiha'larınızı eksik etmeyiniz efendim.

DİPNOT

(1) Eskiden kütüphanelerde çalışan sorumlu kişilere "Hâfız–ı Kütüp" (Kütüphane Hafızı) denirdi. Bunlar, kütüphaneye gelen araştırıcıya veya okuyucuya istenilen kitap ve konu hakkında bibliyografik ve etraflı bilgi verebilecek kapasitede entelektüel insanlar olurdu.

(2) Osmanlılar döneminde müderrislerin camilerde verdikleri derslere ve bu dersi veren müderrislere denirdi.

(3) Cahız (777-869): Edebiyat, kelam, tarih, siyaset, ahlak, sanat, ticaret ve zooloji dalında birbirinden kıymetli 360 eser veren Cahız, İslam düşünce tarihinin önemli isimlerinden biridir. Yazarlığı ve edipliği ile meşhur olmuştur. Arap edebiyatının en büyük yazarlarından birisi olarak kabul edilmektedir. İslam medeniyetinin parlak dönemlerinden birinde yaşamış olup, bu kültür ve medeniyetin önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Bülbülleri Susturan Adam
HAFIZ SAMİ EFENDİ

Çok insan anlayamaz eski mûsıkîmizden,
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden!
Yahya Kemal Beyatlı

Hafız Sami Efendi... Menkıbeleri dilden dile dolaşan bu cezbeli adam son devrin nev'i şahsına münhasır ses üstadlarından biridir.

Bir zamanların billûr sesiyle gök kubbeyi çın çın çınlatan, gönül tellerini ihtizaza getiren bu güzide ses sanatkârı, bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Filibe'de dünyaya gözlerini açar. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Filibe'nin Ruslar tarafından işgali üzerine birçokları gibi ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmek zorunda kalır.

Ses kabiliyetini dedesi Hafız Bekir Efendi'den miras alan küçük Sami, sıbyan mektebinde okuduğu yıllarda sesinin güzelliği ile dikkat çekmeye başlar. Sultan Selim Camii imamı reîsülkurrâ (1) Hacı Hasan Efendi'nin yanında on iki yaşında hıfzını tamamlar. Birçok hocadan kıraat, tashih-i huruf, ta'lîm-i Kur'an dersleri aldıktan sonra

icâzetini Abdüş Efendi'nin elinden alır.

Osmanlı'nın son döneminde yetişen ve başta Kur'an tilaveti olmak üzere mevlid, ezan, kaside, gazel gibi irticâlî okuyuşlarıyla devrinin erişilmesi güç simalarından biri olan bu altın sesli Hafız, ilk mûsikî bilgilerini Müştakzâde Hacı Edhem Efendi'den öğrenir. Daha sonra farklı hocalardan istifade ederek usta bir hanende, büyük bir sanatkâr, güçlü bir hafız olarak temayüz ederek birbirinden değerli birçok eser meşkeder.(2)

"Oğlum Sana Hüda Meşketmiş"

Bu genç Hafız, yeni palazlanmaya başladığı günlerin birinde Sahaflar Çarşısı'ndaki mescidde mukabele okurken, mescide devrinin meşhur bestekârı Zekâi Dede'nin de yolu düşer. Dede, sesine hayran kaldığı bu hafızın kim olduğunu sorduğunda, etrafındakiler genci anlatıp, Zekâi Dede'ye, istikbal vaadeden bu gence üstadlık etmesi için ricada bulunurlar:

-Efendi hazretleri, kendisine biraz meşk gösterseniz olmaz mı?

Hafız Sami'yi dinledikten sonra yanına çağıran Zekâi Dede, onun mûsikîdeki kabiliyetini ve istikbalini âdeta keşfederek şöyle der:

-Oğlum, sana Hüdâ meşketmiş, benim meşkedecek bir şeyim yok! Gittiğin yolda böylece devam et!..

Hafız Sami, ilk olarak on dört yaşında Ramazanda Fatih Camii'nde mukabele okumaya başladığında, Kur'an hayranları bu muhteşem mabedi tıklım tıklım doldurup büyük bir izdiham meydana getirirler. Sadece İstanbul halkı değil, Anadolu'nun değişik yerlerinden birçok insan bu kulak ve yürek ziyafetinden istifade edebilmek için camiye koşarlar.

Bilhassa 1900-1910 yılları arasında Fatih Camii'nde hünkâr mahfilinin altında öğle ve ikindi arasında okuduğu mukabeleler çok meşhurdur. Kaynaklarda, onun kıraatı esnasında cezbeyle kendinden geçen dinleyicilerin coşkulu feryadlarının kubbelerde yankılandığı belirtilir.

Bununla birlikte Anadolu'nun birçok yerinde de mevlid okuyan Hafız Sami'nin hafızalarda derin izler bırakan birçok okuyuşu arasında; 1901 yılında Zeyrek Kilise Camii'nde, 1910'da Dârülfünûn gençlerine Süleymaniye Camii'nde okuduğu mevlidler ve Meşrutiyet yıllarında Esad Efendi Tekkesi'nde okuduğu Mülk suresi özellikle kaydedilmelidir.

Esad Efendi Tekkesi'ndeki kıraati sırasında dervişlerin cezbeye kapılarak kendilerini yerlere atmaya ve bağırmaya başlamaları üzerine şeyh efendi yüksek sesle "el Fatiha" demek suretiyle Hafız Sami'nin okuyuşunu kesmek zorunda kalır.

Ali Rıza Sağman'ın Dilinden Hafız Sami

Mânâya ve diksiyona oldukça dikkat eden Hafız Sami'nin yorulmak bilmeyen sesinin yanında çok uzun bir nefesi vardır. Kaynaklarda, mevlid okurken üç beyti bir solukta, gereken perde ve nağmeleri de göstererek okuduğu nakledilir. Yine aynı kaynaklar, üç oktav (3) üzerinde istediği rahatlıkla okuyabilen bu üstad gazelhanın güftenin fesahatını bozmadan tiz ve pestlerde, hecelerin hakkını verip vurgulara dikkat ederek âşıkâne bir eda ile okuduğunu belirtir.

Bestekâr, hânende, tarihçi, araştırmacı ve yazar Hafız Ali Rıza Sağman, bu billûr sesli adam hakkında şunları yazar:

"... Hafız Sami'ye gelince: O hangi akordun, hangi oktavın, hangi perdesini dolaşırsa dolaşsın heceler aynı intizamı muhafaza eder. Ses lastik gibidir. Uzadıkça uzanır. Ne nağmeler, ne heceler külfete düşmezler. İşte bu hal, iktidar Sami'ye vergidir. Ancak böyle zamanlarda onun yüzüne bakmaya gelmez, en tizlerde okurken Sami'nin yüzü alelacayip şekillere girer. Ağız o tarafa bu tarafa eğilir, bükülür. Gözünü yumacak, kulak kesileceksin. Bu yoldan aldığın, seni umduğun yerlere kadar götürmeye kafidir.

... Şunu tekrar etmeliyim; okurken güftenin fesahatini bozmayan, söylenenin ne olduğunu iyice anlatan, gerek en peslerde, gerek en tizlerde heceleri bozmadan hem yakınlara, hem uzaklara tane tane

anlatarak okuyan biricik şantörümüz, işte bu Hafız Sami idi.

... O plakları ki hiçbir zaman Sami'yi temsil etmek kudretini gösterememişlerdir. Bunun sebebi aşağıya alınan yazımda söylemiş olduğum arızalardır. Ne zalim bir tesadüftür ki onun okumak aşkıyle yanıp tüttüğü sıralar plaklar beceriksiz, başarısız şeylerdi. Zaman geçti plaklar büyüdüler, olgunlaştılar. Sesin sahibine tam mânâsıyla tercümanlık yapacak çağa eriştiler. Ancak ne yazıktır ki bu defa da koca Sami, okumamak aşkıyle yanıp tütmeye başlamıştı."

Bülbülleri Susturan Adam

Hafız Sami, gençlik yıllarında bir gün Metris Çiftliği'nde avlanırken bir ara arkadaşlarıyla bir ağacın altına oturup soluklanırlar. Çok geçmeden vecd haline geçen Hafızımız başlar muhteşem sesiyle ortalığı çın çın öttürmeye...

Mevsim Mayıs, yani bülbüllerin şakıma zamanı... Hafız güzel sesiyle ortalığı inletirken altında oturduğu ağacın dalları arasında onunla birlikte dem çeken bülbüller birden bire suspus olurlar. Arkadaşlarının yemin ederek anlattıklarına göre de, dalların arasından sessizce süzülen bülbüller gelip Hafız'ın başına konarlar.

"Sen Çok Yaşa Hafızım"

Sultan Reşad'ın büyük oğlu Ziyaeddin Efendi mûsikîye meraklı biri olduğu için sık sık toplantılar tertip eder, Hafız Sami de zaman zaman bu cemiyetlere katılır.

Yine böylesi bir mûsikî cemiyetlerinin birinde, Tanburî Cemil Bey, Hafız Osman ve Dârulaceze muhasebecisi Hafız İsmail gibi üstadların bulunduğu bir akşam, Hafız Sami bülbül gibi öyle bir şakımaya başlar ki, orada bulunanlar kendinden geçerler. Hafızın hançeresinden fışkıran bu lahutî sesten son derece etkilenen Tanbûrî Cemil Bey, Hafız Sami'nin yanına yaklaşarak bütün içtenliğiyle duygularını şöyle dile getirir:

-"Bundan sonra senin bulunmadığın meclislerde tanbur çalmak

bana haram olsun! Meclisi ihya ettin. Çok yaşa hafızım!"

Hafız Sami, Tanbûrî'nin bu kıymetbilirliğini, "Ben, bu iltifatı şehzadenin altınlarına değişir miyim?" diyerek her vesile ile yâd eder.

Müzelik Bir Ses

Son derece müstağni bir hayat yaşayıp ayağına kadar gelen dünyevî nimetlerin hepsini tepen Hafız'ın bu harika sesi, İstanbul'da bulunan yabancı subayların da dikkatini çeker.

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda, bir gün Hafız'ı yüksek rütbeli Alman subaylarının da davetli bulunduğu meclise götürürler. Sami Efendi de, nasılsa aşka gelip birkaç gazel söyler. Almanlar "Bu nasıl bir sestir?" diye hayret içinde kalırlar, nihayet içlerinden biri dayanamayıp sorar:

-Böyle değerli bir sese sahip olmak için ne yaptınız?

Hazret, "Hiçbir şey." cevabını verir. Fakat Alman subayı bunun Allah vergisi olacağına inanmadığı için Hafız'a dönüp, konuşmasını şöyle sürdürür:

-Hayır; siz gırtlağınızın içine mutlaka platin kaplatmış olmalısınız. Bir insanın gırtlağından bu kadar kusursuz ses çıkması mümkün değildir!

Mütareke yılları içinde zengin bir Fransız subayı da -öldükten sonra Paris Mûsikî Müzesi'nde teşhir edilmek üzere- hançeresini (gırtlağını) on bin liraya satın almak teklifinde bulunur.

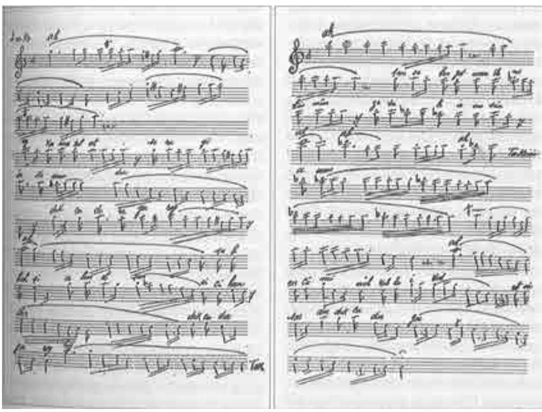
1910 yılında Hac'ca giden Hafız Sami'ye, Hicaz dönüşü Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi tarafından hünkâr imamlığı teklif edilir. Ama bu dünyaya metelik vermeyen adam, "Ben padişahın emri altına giremem!" diyerek teklifi kabul etmez. Böylece de dolgun bir maaşı elinin tersiyle itmiş olur.

Bir gün Enver Paşa'nın kendisini çağırdığı haberini alınca, emri getiren Merkez Kumandanı Cevat Paşa'ya şu pervasız cevabı verir:

-"Enver Paşa'ya selam söyle! Ben onun padişahına bile metelik

vermedim! Hafız kimsenin uşağı değildir!"

Kaynaklar, Türk mûsikîsinin bu ünlü hanendesinden mahrum kalan güzel ses âşıklarının, üstadı dinleyebilmek için kendilerine göre hilelere başvurduklarını kaydederler. Bunlar, bazı mahalle kahvelerinde rast geldikleri Hafız'ı okumaya teşvik etmek için karşısına oldukça kötü sesli bir adamı oturtup avaz avaz bağırtırlar. Hafız önce aldırmaz; fakat çok geçmeden kendini tutamayarak birdenbire coşup başlar şakımaya...

Hafız Sami'nin portesi

Ana Hasretinin Kavurduğu Yürek

Her sıradışı insan gibi Hafız'ın da garip halleri vardır. Kendisini yakinen tanımayanlar, onun bu davranışlarına bakarak deli olduğuna hükmedebilirler. Oysa deli falan değildir, sadece annesini çok seven ve onun hasretiyle yanıp tutuşan bir hasretzededir.

Zaman zaman içini bir sıkıntı basıp da eliyle göğsünün sol tarafını oğuşturmaya başladığında "neyin var?" diye sorarlar. O da bu soruya:

-"Susun! Beni yine anamın perileri zaptetti!" cevabını verir.

Bu sözlerin mânâsı ancak vefatından sonra anlaşılır. Merhumun yeğeni Söğütlüçeşme Camii baş imamı Hafız Cevdet, dayısının hayatını anlatırken şunları söyler:

-"Onun büyük ruhî ıstırabının neden ileri geldiği birçok kimse için sırdır. Hafız Sami'ye hayatını zehir eden hangi hadise idi bilir misiniz? Anasının ölümü... Bütün dünyada onun kadar anasına düşkün evlat zor bulunur. Bir sevgili uğruna kara sevdaya tutulup, ömrünü ah ve vah ile geçiren zavallılar çok görülmüştür. Fakat bir ana için... Sadece bir ana uğruna, her şeyi, yeryüzünde sevilebilecek ne varsa hepsini bir kenara atıp, yalnız onun hatırasına siyah bir harmani gibi sarılarak acıklı bir 'târiki dünya' hayatı geçirmek, kaç fâniye nasip olmuştur?"

Dertli Hafız, zaman zaman yine böyle ruhu daraldığında hemen anasının mezarına gider, o güzel sesiyle hazin hazin Kur'an okur. Bu durumu farkeden bazı kimseler, onun ardından gizlice mezarlığın yolunu tutarlar, gizlendikleri ağaçların arasından bu Kur'an bülbülünü dinleme bahtiyarlığına ererler.

"Allah" Diye Diye Yaşadı, "Allah" Diyerek Öldü

Bu içli Hafız, bir ara Galata Camii'nde imamlık yaparsa da bir sinir hastalığına yakalanması üzerine vazifesinden ayrılmak zorunda kalır. Hicaz'dan döndükten sonra hastalığı iyice artar. Artık okumayı hemen hemen terkeder ve hiçbir davete icabet etmez. Son zamanlarda kulakları da işitmez olur. Bütün gece sabaha kadar uyuyamaz, "Ah anam!.. Ah anam!.." diye inler.

1936 yılında Gülhane Hastanesi'ne yatırılıp tedavi edilmeye çalışılır. Ancak o hastalığının cismanî değil ruhanî olduğuna inanır. Dolayısıyla doktora gitmeyi gereksiz görür, verilen ilaçları da kullanmaz.

Tarihlerin 26 Nisan 1943'ü gösterdiği gün, kız kardeşinin ısrarına dayanamayarak doktora giden Hafız Sami, yolda bir anda durur ve gür bir sesle "Allah!" diye haykırarak olduğu yere yığılıp

kalır. Hafız'ın o benzersiz sesi bu âlemde bir daha duyulmamak üzere ebedîyyen kesilmiştir.

Mezarının yerini bizzat hayattayken tesbit eden Hafız, Edirnekapı'da, Eyüb'e giden yolun üzerinde bir yeri işaret ederek: "Beni buraya gömünüz!" diye vasiyette bulunmuştur. Vasiyet edildiği gibi de Edirnekapı'da şair Bâki'nin mezarının yanına defnedilir.

Soyadı kanunundan sonra "Ünükor" soyadı almışsa da o daima Hafız Sami olarak anılır.

Bugün sanatçı adı altında lanse edilen ve daha bir yıl geçmeden silinip giden insanların medyayı, dolayısıyla gündemi boş yere işgal ettiğini gördükçe, sesi ve şahsiyetiyle vefatının üzerinden yıllar geçmesine rağmen bıraktığı izler silinmeyen Hafız Sami Efendi gibi hakiki sanatçıları rahmetle anıyor, bâki kalan bu kubbede bıraktıkları hoş sâdâdan dolayı da şükranlarımızı sunuyoruz.

DİPNOTLAR

(1) Kur'an-ı Kerim'i, Yedi Kıraat ve On Rivayet dahilinde okuyan üstad hafızların başı.

(2) Meşk: (en çok yazı ve müzik hakkında kullanılır) öğrenmek için yapılan çalışma; alışma, alıştırma. "Aşk olmadan meşk olmaz." darb-ı meseli de, arzu ve istek olmadan bir şey yapılamayacağını anlatmak için kullanılır.

(3) Oktav kavramı müzikten gelmektedir. Bir oktav sekiz ses tonundan meydana gelir, sekizinci ses tonunun frekansı, birinci ses tonunun frekansının iki katıdır. Devlet konservatuar hocalarından biri oktav hakkında; "Bir insanın şarkı söyleme işine başlaması için 1.5 oktava sahip olması asgaridir. 2 oktav güzel bir ses 2.5 ise çok nadir bulunan bir sestir. 3 oktav ve yukarısı sizi ünlü bir opera sanatçısı yapabilir." demiştir.

Ardında Sırlı Nağmeler Bırakan Bir Feyz Çağlayanı
NEYZEN MEHMED EMİN DEDE

Emin Dede'nin portresi

Duy şikayet etmede her an bu ney,
Anlatır hep ayrılıklardan bu ney.

Der ki feryadım kamışlıktan gelir,
Duysa her kim, gözlerinden kan gelir.
Hz. Mevlâna

Ney ve Neyzen

Ney [1]... Kökeni Sümerceden gelen ve kamış veya kargı anlamına da gelen bu sırlı saz, her haliyle tevhidin sembolüdür. Rakamların birincisine (1) ve harflerin birincisi 'elif'e benzeyen bu ehadiyyet sembolü, tekliği seslendirir, ezeli, değişmez hakikati idraklere haykırır.

Diğer bütün mûsikî aletlerini gayri meşru şarkılarda kullanmak mümkündür, ancak nây-ı şerif hariç. O, zerreden kürreye bütün mevcudâtın ayrılıktan şikayeti, elem dolu inleyişidir. O, yürekler yakan hüzünlü nağmeleriyle kalpteki mânâları dışa vuran, enfüsteki sırları afaka ifşa eden bir araçtır.

O, üzerindeki 9 boğum ile, insanın sadece misafir olduğu dünyaya 9 ayda yolculuk ettiğini, üzerindeki 7 nota perdesi ile de insanın kemâle erme yolunda baş etmesi gereken 7 kat nefse sahip olduğunu anlatır.

Neyzen de, özü kuru bir kamış olan bu neyi, nefesiyle nağmelendirerek âlemi kuşatan "büyük sır"ın aşkını terennüm eden dertli âşıktır.

Doğumu ve Tahsil Hayatı

14 Mart 1883'te Tophane Defterdar Yokuşu'nda, Türkgücü Sokağı'nın 48 numaralı hanesinde, fâni dünyaya gözlerini açan Neyzen Emin Dede de, bu yüreği yanık âşıklardan biridir.

Eski Ali Paşa'da Hırka-ı Saadet Camii hatibi Hafız Eyüp Sabri Efendi'nin oğlu olan Hacı Mehmet Emin Dede, neyzenliğinin yanında bestekârlığı ve hattatlığı da bulunan yakın tarihin üstü örtülü kalmış sanat adamlarından biridir.

Emin Efendi, her çocuk gibi biraz serpilince mektep hayatı başlar. Önce Sirkeci Mekteb-i İbtidaisi'ni, sonra Tophane'de Fevziye Rüşdiyesi'ni ve ardından da Vefâ İdâdisi'ni bitiren bu çalışkan çocuk, daha sonra Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye kaydolur. Hukuk fakültesinde okurken aynı zamanda da Süleymaniye Medresesi'nde Hoca Nuri Efendi'nin derslerine devam eder. Fakat ne hikmetse ikisini de bitiremez.

1902'de Posta ve Telgraf Nezareti mektubî kaleminde (özel kalem) müsevvid olarak vazifeye başlayan Emin Efendi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da 800 kuruş maaşla Erkân-ı Harbiye Harita şubesi matbaasında boş bulunan hattatlığa imtihanla kabul edilir.

Rüşdiye'de okurken Çukurcumalı Kadri Efendi'den sülüs ve nesih, ağabeyi Ömer Vasfi Efendi ile salı günleri gittikleri Sâmi Efendi'den de celî meşk etmeye başlar.

Henüz çocuk denecek yaşta olmasına rağmen muazzam bir öğrenme aşkı ve heyecanına sahip olan genç Emin, aynı zamanda mûsikîde de benzersiz bir kabiliyete sahiptir. Bu yeteneğinin çiçek açması için Allah karşısına bilvesile Aziz Dede'yi çıkarır. O Aziz Dede ki, sabah ezanından sonra Dolmabahçe'de üflediği ney'in sesinin Üsküdar'da işitildiği rivayet edilen neyzendir.

Aziz Dede'nin ney'ini dinleyince mest olan genç Emin, bu işe heves edip ney üflemeye başladığında on üç-on dört yaşlarındadır. Çok titiz bir kişiliğe ve kuvvetli bir mûsikî aşkına sahip olan genç Emin, bir gün Aziz Dede'den meşk ettiği iki satırlık bir terennümü aynen çıkarabilmek için evlerinin çatı katında sabaha kadar ney üflediği rivayet edilir.

Aziz Dede'den feyizlenmek için yıllarca Galata Mevlevihanesi'ne ve Dede'nin Üsküdar'daki evine gidip gelen Emin Efendi, bir yandan da Şevket Gavsi ve Rauf Yekta Beylerden mûsikî nazariyatıyla Hamparsum (2) ve alafranga nota sistemlerini öğrenme gayreti içindedir.

Kapıya Sadakat Göstermenin Bereketi

Genç Emin, öğrenme açlığı ve aşkı ile yanıp tutuştuğu bu günlerin birinde, ders için Aziz Dede'ye uğradığında hırkasını çıkarırken yeninden düşen alafranga nota sayfaları yere saçılır. Aziz Dede notaları görünce "Bu ne?" diye haykırıp genç talebesine hatırı sayılır iki tokat aşkedip huzurundan kovar. Ama Emin Efendi sadıklardandır. Öyle bir iki tokatla hocasına küsüp ihanet edecek biri olmadığını göstermek isteyen bu genç sanat aşığı, dile kolay tam dokuz ay Aziz Dede'nin Üsküdar'daki evine gidip kapısında bekler. Aziz Dede, kapısı her çalınışında pencereden bakar, gelenin Emin olduğunu görünce kapısını sürmeler. Ama Emin Efendi pes etmez. Taptuk Emre'nin ayaklarının altına yatan Yunus'un, şeyhinin "bizim

Yunus mu?" demesini beklemesi misali, o da, İstanbul'un iliklere işleyen dondurucu soğuğunda Dede'nin açılmayan kapısının önünde sabırla bekler. Aziz Dede, sonunda bu sadık talebesinin üşütüp hasta olmasından endişe ederek öğrencisini içeri alıp affeder.

Bir eseri notaya almakla meşk ederek ezbere almak arasındaki farkın şuurunda olan Aziz Dede'nin bu sert gibi gözüken davranışının ardında, geleneği bir sonraki nesle hocalarından devraldığı saflıkta aktarma arzusunun yattığı muhakkaktır.

Eski sanatkârların hayatlarına bakıldığında, bunların hemen hepsinin aynı zamanda mükemmel birer ahlâk adamı olduğu görülür. Bildiklerini öğretirken maddî karşılık yerine samimiyet, kabiliyet ve öğrenme aşkı bekleyen bu tecrübeli üstadların, zaman zaman tilmizlerinin ciddiyetini test etmek için bu gibi imtihanlara tâbi tutmaları yüzyıllardır süregelen kadim geleneklerdendir. "Vefa"yı "İstanbul'da bir semt adı" sanan günümüz insanının bu tarz eğitim sistemine kafası pek yatmasa da, pek çok üstad bu sayede ardında kendinden sonra adını ve sanatını yaşatabilen metin seciyeli ilim ve sanat adamları bırakmışlardır.

Talebelikten Neyzenbaşılığa

Emin Efendi, yıllarca kapısını aşındırıp ney'in esrârıyla birlikte Mevlânâ sevgisini de meşk ettiği çok sevdiği hocası Aziz Dede'yi 7 Mart 1905'de Hakk'ın dergâhına uğurlar.

Emin Efendi'yi bundan sonra Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'ye devam ederken görürüz. Genç âşık, şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'yi de çok sevip hürmet eder. O nây üflerken öylesine vecde gelir ki sandalyeden kalkıp şeyhinin dizlerini öper, o büyük üstâdını mest olmuş vaziyette hayranlıkla dinler.

Bu arada Galata kudümzenbaşısı Raif Dede'den ayinler, Hopcuzâde Ahmet Efendi ile kardeşi Hopcuzâde Şeyh Rıza Efendi'den Miraciye ve İlâhiler, Hafız Haşim Efendi ile Ahmet Irsoy'dan birer ayin öğrenen Emin Efendi, Hafız İshak Efendizâde Sâdık Bey'den

de dindışı mûsikîyi meşk eder.

Aziz Dede'den ney öğrenerek Galata Mevlevihânesi neyzenleri arasına katılan Emin Efendi'ye, Kulekapı Mevlevihanesi Neyzenbaşısı Hakkı Dede'nin 1918'de vefatı üzerine -çile çıkarmadığı [3] halde- "dede" unvanı verilerek neyzenbaşılığa getirilir. Diğer dergâhlardaki ayinlerde de bulunması arzu edilen Emin Dede, dergâhların 1925 yılında kapatılmasına kadar bu vazifesini sürdürür. Daha sonra Galata Mevlevihanesi neyzenbaşılığına kadar yükselen Emin Dede, Beyoğlu Mevlevihanesi'nin de son neyzenbaşısıdır.

Aynı tarihlerde Darülelhan'da[4] da ney hocası olarak görev yapıp talebe yetiştiren Emin Dede'nin bu vazifesi, 1926 yılı sonlarında, Darülelhan'ın adının Türk Mûsikîsi Konservatuvarı olarak değiştirilip Türk mûsikîsi bölümünün kapatılmasıyla sona erer.

Yeni Türkiye'nin yönünü Batı'ya dönmesine parelel olarak tekkelerin ve Darülelhan'ın Türk mûsikîsi bölümünün bir yıl arayla kapatılması Emin Dede'yi oldukça etkiler. Ard arda gerçekleşen bu değişim rüzgarları, zor günlerin habercisidir. Sinesini herkese açıp, her daim bir şeyler verme aşkı ile yanıp tutuşan Emin Dede, artık yapayalnız evindedir.

Bu hadiselerin üzerinden daha iki yıl anca geçmiştir ki, Tophane'de Defterdar Yokuşu'ndaki ahşap evlerinde uzun yıllardır iki bekar olarak asude bir ömür sürdükleri ağabeyi hattat Ömer Vasfi Efendi, harf inkılabının yapıldığı yıl öbür âleme göçer.[5]

Erkân-ı Harbiye Matbaası Ankara'ya nakledildiği için kısa bir süre de Ankara'da görev yapan Emin Dede, burada duramaz ve emekliliğini isteyip baba ocağı İstanbul'a döner.

Ahşap Konaktaki Bereketli Akademi

Hocalığı, neyzenbaşılığı ve memurluğu sona erdiğinden dolayı kalan ömrünü dostlarına ve kendisinden ney öğrenmek isteyen gençlere vakfeden Emin Dede, kapısını herkese açar, kimseyi geri çevirmez.

Bir feyz çağlayanı olan bu muhterem neyzen, İstanbul'dan, hatta bazen uzak yerlerden gelen nağme âşıklarına, ilminin ve sanatının bütün inceliklerini sabırla öğretir. Üstad, ince Mevlevî terbiyesi, çile sabrı ve ermiş tahammülüyle talep eden herkese ney'in nasıl üfleneceğini anlatır ve kimsenin şevkini kırmaz.

Neyzen Hacı Emin Dede'nin bu emekleri karşılıksız kalmaz ve bir okul vazifesi gören ihtiyar konaktan; Halil Dikmen, Halil Can, Süleyman Erguner, Dr. Emin Kılıç Kale, Hakkı Süha Gezgin, Bahriyeli İbrahim Bey, Sucu Hasan Dede, Hâkim Hicabı Fıratlı, Semazen Ahmet Bican Dede ve Mesut Peker gibi birbirinden değerli birçok neyzen yetiştirir.

Neyzen Hacı Emin Dede, ney edebiyatımızda "neyde Tekke ya da Aziz Dede tavrı" olarak bilinen ney tavrının kilometre taşlarından olup bu konuda pîr-i sânîdir. Çıraklarından Dr. Emin Kılıç Kale onun ney üfleme tavrından söz ederken şöyle der: "Emin Dede meşk esnasında öyle aşeyranlar üflerdi ki şaşkınlığımdan ney elimden yere düşerdi."

Hafız Sadettin Kaynak da hatıralarında, Emin Dede'nin ney üflemede çok kudretli olduğunu belirterek; "çaldığı zaman birkaç neyin birden çaldığı zannedilirdi" demektedir.

Yine Kaynak'tan naklen öğrendiğimize göre; Emin Dede, ney üflemede fevkalâde mahir olmasına rağmen hocası Aziz Dede'den bahsederken, "Hayatımın sonuna kadar meşkine devam etsem, yine de Aziz Dede'nin talebeliğinden ileri gidemem." diyecek kadar da tevazu sahibidir.

"Bu Mûsikî Değil Âdeta Mucizedir"

Hafız Sadettin Kaynak'ın, hocası Emin Dede ile ilgili anıları arasında bir Macar müzisyenle ilgili olanı vardır ki, kulak medeniyetinin çocukları olan bizlere yitiğimizin değerini anlama hususunda oldukça önemli dersler verir.

Kaynak, beraberindeki altı arkadaşı ile birlikte bir Cuma günü,

Galata Mevlevihanesi'nde Dede Efendi'nin Ferahfeza Âyini'ni okurlar. Âyinde, Emin Dede ile birlikte sekiz de neyzen bulunmaktadır.

Sonrasını Hafız Kaynak şöyle anlatır: "Bir müddet sonra, mukabelede ecnebiler (yabancılar) mahfilinde bulunan bir Macar müzisyen odaya geldi. Tercümanı vasıtasıyla ilk önce görüşmek arzusunda olduğunu söyledi. Emin Dede derhal ayağa kalkarak 'Buyurun, buyurun, sandalye getirsinler' diye telâş gösterdi... Macar müzisyen hocanın ellerine sarılarak şunları söylüyordu: 'Ben bugün Türk mûsikîsinin şaheserini buldum. Aman, ne olur! Yukarıda okuduğunuz şeyin notasını bana verin. Bir kitap yazıyorum. Bütün dünya milletlerinin mûsikîlerinden bir parçayı bu kitabıma dercedeceğim. Türk mûsikîsi için de bu âyini koymak isterim... Bu nasıl mûsikîdir? Bu mûsikî değil, âdeta bir mucizedir! Bu derece kuvvetle ruha hitap eden bir eser daha dinlemedim.'"

Fazilet Kahramanı Bir Hattat

Birçok sırrını beraberinde ebediyet âlemine götüren Emin Dede'nin pek bilinmeyen yönlerinden biri de hattatlığıdır. Hüsn-ü hatta da birinci sınıf bir sanatkâr olmasına rağmen o, -Mustafa Râkım'ın, ağabeyi İsmail Zühdî Efendi'nin vefatından önce kendi tarzını ortaya koymaktan ısrarla kaçınması gibi- ağabeyi Hattat Ömer Vasfi Efendi'ye hürmeten hayatı boyunca bu tarafını hiç ön plâna çıkarmaz ve bu sahada çizgisini devam ettirecek talebe yetiştirmez.

Refii Cevad Ulunay'ın anlattığı şu hadise, Emin Dede'nin bu konuda ne kadar yetenekli, yetenekli olduğu kadar da prensiplerine bağlı bir erdem süvarisi olduğunun açık delilidir.

Rivayete göre Sâbık Mısır Kralı Birinci Fuad, babası Hidiv İsmail Paşa'dan kalan Hafız Osman hattı bir Kur'an'ın eksik sayfalarını tamamlatmak ister. Birçok hattatı dolaştıktan sonra başvurduğu Reisülhattatin Kâmil (Akdik) Efendi, bu zor işi ancak Emin Efendi'nin başarabileceğini söyler.

Bütün eski hattatların yazılarını asıllarından asla fark edile-

meyecek bir ustalıkla yazabilen Emin Efendi, işi bir şartla kabul edebileceğini bildirir. Yazdığı sayfaların bir tarafına imzasını koyacaktır. Kral Fuad razı olmaz ve imzasını koyma şartını kaldırdığı takdirde teklif ettiği bin lirayı iki katına çıkarabileceği haberini iletir; fakat Emin Efendi "Ben bir hattatım, sahtekâr değil. Hattımı Hafız Osman merhumun ruhunu rencide edecek surette istismar etmem ve ettirmem. İki bin değil, on bin verseniz dahi imzasız yazmam!" diyerek oldukça yüklü bir meblağı şiddetle reddeder.

Ahlâk Âbidesi Bir Adam

"Makine ile kesilmiş kısa, sert kumral saçlar altında geniş bir alın. Perişan kaşlar, dalgın, düşünce dolu mavi gözler. Fikret'in Nedim'i tasvir ederken söylediği tarzda, hafif bir çiçek serpintisiyle örselenmiş pembe bir ten. Kuvvetli bir çene çizgisi, bembeyaz ve sımsıkı dişler. Dokunulmamış bir bıyık ve ince ince gülümseyen dolgun dudaklar..."

Emin Dede'yi bir cuma günü Galata Mevlevihanesi'nde tanıyan öğrencisi Hakkı Süha Gezgin, ilk defa karşılaşıp elini öptüğü hocasını böyle tasvir eder.

İnsanın yaratılmışların en şereflisi, Şeyh Galib'in ifadesiyle "zübde-i âlem" olduğunun şuuruyla hareket eden Neyzen Emin Dede, ancak güzel bir şey söylemek, değerli bir şey öğretmek için konuşan, boş laftan hoşlanmayan ve verimsiz geçen dakikalara israf nazarıyla bakıp acıyan biridir. Bu fâni dünyada üzerine düşen rolü hakkıyla oynama gayreti içindeki bu neyzen, emsaline nadir tesadüf edilen bir âdemdir.

Bir sabah yolda yürürken yüklüce bir para bulan bu derviş adam, bundan oldukça rahatsız olur. Nereyi araştırdıysa da sahibini bulamaz. Son çare olarak gazeteye ilân verir. Yine de sahibi çıkmayınca parasını cebinden vererek tuttuğu bir araba ile Darulaceze'ye götürüp teslim eder ve rahat bir nefes alır.

Tanburi Cemil Bey, bu ahlâk âbidesi adama bir gün: "Gel seninle Mısır'a gidelim. Orada altı ay kalırsak, ömrünüzün sonuna

kadar rahat yaşayacak dünyalık kazanırsınız." teklifinde bulununca, dünyalıkla alâkası olmayan bu yürek zengini adamdan elbette ki olumsuz cevap alacaktır.

Tanpınar'ın Ebediyet Yıldızı

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur adlı romanında, Emin Dede'yi bir tip olarak tahlil eder. Tanpınar'ın bu romanındaki karakterlerden biri dışında hepsi, kurmaca karakterlerdir. Sadece Emin Dede, gerçek adı ve kimliğiyle romanda bir karakter olarak görünür.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur'unda, Mevlevî terbiyesinin Emin Dede'de ferde ait her şeyi sildiğini, âdeta "bir nevi hüviyetsizliğin içinde" erittiğini söyler.

Tanpınar, "ebediyet yıldızı" diye tarif ettiği Emin Efendi'den romanında:

"Emin Dede, bir medeniyetin en yüksek cihazı olarak kendisini seçtiği insanlardandı. İşte o budur, bütün mazi hazinelerinin son bekçisi, kafası altı asrın uğultulu kovanı olan ve nefesinde bir medeniyet taşıyan insan budur.

Emin Dede maddesinde ve medeniyetinde gizli bir adamdı. Hatta aramızdan el ayak çekmiş bir âlemin son ışıklarını muhafaza ettiğini, bir nevi zengin hazinedarı olduğunu dahi göstermiyordu.

Ondan bir Aziz Dede, bir Zekai Dede, bir İsmail Dede, bir Hafiz Post, bir Itri, bir Sadullah Ağa hatta bir Abdulkadir Meragi hulâsa bizim bir tarafımızı, belki en zengin his tarafımızı yapan insanların hepsini çıkarmak mümkündür." diye bahseder.

Dede'nin Gülzâr-ı Adn'e Yolculuğu

1934'te çıkartılan soyadı kanununda 'Yazıcı' soyadını seçen Emin Dede, ağabeyi hiç evlenmemesine rağmen hayatının son yıllarında evlenir, fakat bu evlilikten çocukları olmaz.

Yüksek tansiyon illetinden muzdarip olan Neyzen Hacı Emin Dede 1943 yılında geçirdiği felç sonucu yatağa düşer. Meflûç halde bir buçuk yıl yaşayarak ağır bir imtihan geçiren Emin Dede, 3 Şubat

1945 cumartesi günü saat 12.30'da, talebelerinin kolları arasında gözlerini fâni dünyaya kapayarak Hakk'a yürür.

Ertesi gün, dostlarıyla hayranlarının elleri üstünde Tophane rıhtımına, oradan da bir motorla Eyüp Sultan'a götürülerek ağabeyi Ömer Vasfi Efendi'nin yanında toprağa verilir.

Vefatına düşürülen tarihlerin en güzeli Hezarfen Necmeddin Okyay'ın kaleminden çıkar. Okyay, Emin Dede'nin vefatına üç farklı dilde üç tarih düşürür:

Türkçe: "Hattat Emin Dede Gülzâr-ı Adne girdi. 1364", Arapça: "Femâte Hattat Emin El-Mevlevi (Hattat Emin El-Mevlevi vefat etti) 1364", Farsça: "Reft Neyzen Emin Dede. (Neyzen Emin Dede cennete gitti) 1364".

Mütevazı bir hayat serüveninden sonra bir garip yolcu gibi bu dünya bahçesinden geçip giden, giderken de ardında gök kubbede çınlayan sırlı nağmeler bırakan bu toprağın sessiz sesine Rabb-i Rahimimiz'den rahmet diliyoruz.

DİPNOTLAR

(1) Yakın Doğu'nun en eski sazlarından olan ve İslâm tarihi boyunca hem saray, hem halk, hem de sufî mûsikîlerinde kullanılan ney, Farsça'daki nây kelimesinin muhaffefidir (hafifleştirilmiş). Tevâzu, daha isminde başlar ki ney bütünüyle tevazuun, alçak gönüllülüğün sembolü olmuştur. Nây kelimesi Farsça'da olumsuzluk anlamı bildiren 'yok' mânâsına gelir. Bu yönüyle hem kelime ve hem de Sûfi ıstılahındaki karşılığı anlamca mütenâsip düşmüştür. Fenâ erbâbı da kendi varlıklarından soyunup, bütünüyle yok oldukları için onlara 'nây' denilmiştir. (Molla Cami; Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt)

Ankaravî İsmail Rusuhî Dede, ney'in, 'içi boş olduğu için masivadan arınmışlığı ve Hakk'ın nefesiyle dolan gerçek sufi ve âşık'ı simgelediğini söyler. Ankaravî, ney'in ebced hesabı ile 60'a karşılık geldiğini, 60'ın, 'sin' harfine tekabül ettiğini, 'sin'in de Muhammed demek olduğunu öne sürer. (Hilmi Yavuz)

(2) Hamparsum nota sistemini 19. yüzyıl başında, Üçüncü Sultan Selim'in isteği ve desteği ile Ermeni asıllı müzisyen Hamparsum Limonciyan geliştirdi. Gerek Türk mûsikisinde gerek Gregoryan kilisesi dini mûsikîsinde kullanılan Hamparsum notası, iki yüzyıl boyunca binlerce eserin kaybolmasını önlemiştir.

(3) Çile çıkarmak: Tasavvufta bir müridin belli bir eğitim safhasından geçmesi. Yani salikin, nefsin tezkiyesi (arınması), kalbin saflaşması için bir hücreye girip kırk gün süreyle ibadet, zikir ve fikir ile meşgul olması.

(4) Darulelhan, 1917'de kurulan ve sonra İstanbul Belediye Konservatuvarı adını alan kurumun adıdır. Arapça bir kelime olan darülelhan, "lahinler evi" demektir, yani "melodiler evi"...

(5) Mehmet Emin Efendi'den üç yaş büyük olan Ömer Vasfi Efendi, ibtidâî, rüşdî tahsilini bitirdikten sonra İdâdî-i Mülkî'den me'zun oldu. Babasının ölümünden sonra, kendisine tercih olunan Hırka-ı Şerîf Câmii hatipliği görevini ölünceye kadar sürdüren Ömer Efendinin ilk hat hocası Çukurcumalı Kadri Efendi'dir. Daha sonra Aziz Efendi'den ta'lik ve sülüs, Hacı Kâmil Efendi'den sülüs ve divanî, Sami Efendi'den celî sülüs ve celî divanî meşketti. Çok hoş sohbet biri olan Ömer Vasfî Efendi'yi dinleyen Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin, bir gün onu dinledikten sonra "Ayol bu Ömer Efendi değil, ömür efendi!" dediği kaydedilir.

İslâm yazılarında hattat ünvânına lâyık bir san'atkâr idi. Celî yazılarda fevkalâde güzel eserler verdi. Eyüb'de Sultan Reşâd Türbesi ve Mektebi, Konya Sultan Selim Câmii, Kısıklı Câmii ve Çeşmesi'nin yazıları onundur. Hattat Ömer Vasfi Efendi'nin talebelerinden Necmeddin Okyay, hocasının 1928'de vefatını bir çeşit "kerâmet" olarak nitelendirir ve onun ölümüne, "Yazmadı aslâ şu Lâtin harflerin gitdi Ömer" (1347/1928) diye tarih düşürür.

Sıradışı Bir Deli Doktoru
MAZHAR OSMAN

Mazhar Osman'ın portresi

Mecnun ile bahs etmeğe gitti ukalâmız
Var ana kıyas eyle ne söyler budalamız
İzzet Molla

"Bu adam tam Mazhar Osman'lık", "Gidip bir Mazhar Osman'a görünsene!", "En iyisi bunu Mazhar Osman'a yatırmalı!" gibi sözlerle halkın gönlünde ve hafızasında derinliğine yer edip efsaneleşen Doktor Mazhar Osman'ın ismini çoğumuz bir şekilde duymuşuzdur.

Türkiye'de bir doktor ismini deyim literatürümüze sokan ve isminin önünde "Ordinaryüs profesör doktor" gibi titrler bulunan bu nev-i şahsına münhasır adam, aslında Türkiye çağdaş psikiyatrisinin kurucusudur.

Akıl nimetini koruma yolunda Türkiye'deki çalışmaları başlatan

ve ömrünü akıl hastalarının tedavisine adayan bu orijinal şahsiyeti tanımak için, onun hayat serüvenine detaylıca bakmamız gerekiyor.

Sıra Dışı Bir Öğrenci

Asıl adı Mazhar Yusuf [1] olan Cumhuriyet'in bu bilge Nasreddin Hoca'sı, 1884 yılında -o zaman Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan- Batı Trakya'da Dedeağaç'ın Sofulu [2] kasabasında dünyaya gelir.

Mazhar Hoca, otobiyografisinde hayatının ilk yıllarına ait şu detayları kaydeder:

"Anamın, babamın dördüncü çocuğu idim. Benden evvel dünyaya gelen Hayriye, Sabriye ve Mehmed'in difteriden öldüğünü söylerlerdi. Adımı Yusuf Mazhar koymuşlardı, ebced hesabıyla Arabî 1301 ediyor. Babam Mehmet Hurşit ağanın oğlu Osman Zühtü Efendi. Anam da Çerkez Süleyman Bey'in kızı Atiye Hamide Hanım'dı. Benden sonra üç hemşirem daha oldu; Fatma Pakize, Cazibe Hasna, Ayşe Bedra..."

Küçük Mazhar, zamanın ilk ve orta okulu olan iptidai ve rüştiyeyi Kırkkilise'de (Kırklareli) bitirir. Daha sonra aile 1894 büyük depreminden birkaç ay önce Üsküdar'a göç eder.

Yusuf Mazhar 1895 Eylül'ünde sınıf atlamak suretiyle, Üsküdar İdâdîsi'nin ikinci sınıfına kaydolur. Burayı aliyyül'âlâ dereceli şehadetnameyle okul birincisi olarak bitirir. Bu arada daha 13 yaşındadır ki, "Hayatımın bütün manevî kuvvetlerini o sevgi kaynağından aldım. Allah'ı, dini, milleti, insanları sevmeyi o mukaddes kadın bana tanıttı. Bütün varlığımı ona borçluyum." dediği çok sevdiği annesini kaybeder.

Osman Zühtü Efendi, eşini kalp hastalığından kaybettiğinde en küçük çocuğu daha yeni yeni yürüyen bir bebektir. Fakat vefalı baba, genç yaşta dul kalmasına ve bakılması gereken onca çocuğuna rağmen evlenmez. Genç Mazhar, hayatının o zor günlerini şöyle anlatır:

"Güç büyüdük, hayatın çok acılıklarını çektik, lâkin üvey ana hakaret ve tahakkümünden uzak, birbirimizi koruyarak yaşayışımız bize kuvvet ve cesaret verdi. Temiz irsiyetimiz, bu sıcak sevgi ile birbirimize sarılarak, severek yetişmemizi de besledi. Ben daha on yaşında çalışmaya başlamıştım. Kardeşlerime babalık ettim, büyüttüm, evlendirdim, mes'ut günlerini gördüm."

Mülkiye'ye Niyet Tıbbiye'ye Kısmet

Mazhar, liseyi bitirip meslek seçimi için babasına danıştığında, ondan: "Oğlum mesleklerin en güzeli hekimlik. Hekim ol hiç olmazsa aç kalmazsın, tedavi ettiğin köylü sana tavuk, horoz, yumurta, yağ, süt gibilerinden bir şeyler verir, parası yoksa... Eh, sen de böylece kendinin ve ailenin karnını doyurursun." tavsiyesini alır. Oysa onun gönlü Mülkiye'ye girip idareci olmaktan yanadır, fakat yaşı küçük olduğu gerekçesiyle bu okulun imtihanlarına giremez. Çaresiz istemeye istemeye, 340 kişiden biri olarak Tıbbiye-i Askeriye'ye müracaat eder. Genç Mazhar, burada da kendini ispat eder ve Askerî İdâdî mezunu olmayıp da bu okulu kazanan iki kişiden biri olma başarısını gösterir.

Bu azimli delikanlı, öğrencilik yıllarında o kadar yoksuldur ki ancak ek işler yaparak tıp tahsilini sürdürebilir. Yatakhanede dolabın üzerine çıkıp meddahlık yaparak karnını doyurur, Lübnanlı hocasının tavsiyesiyle evlerde ya da hastanelerde ölü başında bekleyerek para kazanmaya çalışır.

Keskin zekası, ince tahlil yeteneği, müthiş hafızası ve doymak bilmeyen bilgi açlığı Mazhar'ın arkadaşları arasında sivrilmesini sağlar. Ve 1904 yılında, yani daha 20 yaşında iken Askerî Tıbbiye Okulu'ndan yüzbaşı rütbesiyle mezun olur. Sınıf birincisi olarak okulunu bitirerek doktor olma başarısını gösteren Mazhar Osman, önce kadın hastalıkları konusunda uzman olmak ister. Bu arzusu gerçekleşmeyince dahiliyeyi seçer ama Müderris Alexander Zoeros Paşa bu konuda onun el becerisi olmadığını anlayıp uyarır: "İyisin, akıllısın, hafızan kuvvetli ama benim sana hoca nasihatim şu ki, el-

lerini fazla kullanacağın bir ihtisas dalı seçme."

Hocasının bu nasihatını dinleyen genç doktor, Raşit Tahsin Hoca'nın kurduğu Akliye ve Asabiye kürsüsünde karar kılar. Gülhane'de bir yıl staj yaptıktan sonra Akliye ve Asabiye şubesine asistan olarak girer. 1906'da Askerî Tıbbiye Okulu muallim muavinliğine getirilir. 1908'de de, hocası Raşit Tahsin'in ordudan ayrılıp fakülteye geçmesiyle onun yerini alır.

Genç Yaşta Gelen Başarılar

Genç doktor, aşkla sevdiği mesleğine ilk kez Balkan Savaşları'ndan sonra ruh sağlığını yitirenleri tedavi etmek amacıyla incelemeler yapmak için gittiği Makedonya'da başlar. O, akıl hastalığının gizemli bir şey değil, beyindeki kimi hücrelerin bozulmasıyla ilişkili olduğunu şiddetle savunur. 24 yaşında kaleme aldığı "Tabâbeti Ruhiye" (Psikolojik Tıp) isimli kitabıyla psikoloji tarihine geçer. Kitap, bu alanda Türkçe olarak kaleme alınmış ilk özgün eserdir.

Mazhar Osman, 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilân edildiği gün olan 23 Temmuz'da üç yıl süreyle Almanya'ya, Berlin Üniversitesi'ne gider. Alman İmparatorluk Psikiyatrisi diye adlandırılan ekolün temsilcisi Emil Kraepelin, Spielmayer, Spatz, Jacob ve Garletti gibi dünyaca ünlü bilim adamlarının yanında çalışır. Almanca öğrenip yeniden tıp eğitimi alır. Kraepel'in tedavi yöntemlerini anlamaya başladıkça üstadın dikkatini ve sempatisini kazanmakta gecikmez. Tıptaki son gelişmelere ilişkin mükemmel bilgi birikimi ve hırsıyla 1911 yılında yurda döndüğünde onu bir hayal kırıklığı beklemektedir. Resmi bürokrasinin kendine has realiteleriyle karşı karşıya kalan genç doktor, nihayet binbir güçlükle, Gülhane Askerî Hastanesi'ne asistan olarak atanır.

1914'te hastaneden ayrılıp Haseki'ye klinik şefi olarak atanır. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte 1918 yılında Haydarpaşa Askerî Hastanesi Asabiye mütehassıslığına tayin edilir. Bu dönemde Haseki Müşâhedehânesi'nde ve Şişli'deki Fransız La Paix

Akıl Hastanesi'nde[3] kurulan İstanbul Emrâzı Akliye Hastanesi'nde baştabiplik görevlerinde bulunur.

Avrupa ile Osmanlı Arasındaki Hayal Farkı

Orta Çağ Avrupa insanının inançlarına göre, bir şeytanî illet olan akıl hastalığı, insana nefsanî zaaflarından dolayı musallat olmaktaydı. Bundan dolayı bu şeytanı kovmak için, erkek ve kadın akıl hastalarının cinsiyet uzuvları akkor haline getirilmiş demirlerle dağlanmaktaydı. O dönemde Jezüit mezhebi papazları, bu akıl hastalarını işkenceci doktorların ellerinden zor kurtarıyorlardı.

Oysa yaratılanı Yaratan'dan ötürü seven İslâm medeniyetinin temsilcileri, aynı dönemde delileri koruyup kollama refleksiyle hareket ediyor, bu düşünceyle kurulan şifahanelerde deliler için bütün imkânlar ortaya koyuluyordu. Mecnunlar için kurulan bu vakıf şifahanelerinde 20 hastaya 150 görevli düşmesi, bize gelinen seviye hakkında yeterli bilgi vermektedir.

Yüzlerce örnekten bir örnek olarak, 1492'de Sultan İkinci Bayezid'in Edirne'de inşa ettirdiği bîmarhânedeki akıl hastaları "hasta" muamelesi görerek ipek çarşaflarda yatırılıyor, mûsikî, su sesi ve çiçek varyasyonları ile çok orijinal tedavi metotları uygulanıp şifa dağıtılıyordu. (Osmanlı'nın uyguladığı bu mûsîkî ile tedavi metoduna ABD'de ancak 1956 yılında geçilebildiği düşünülürse, bu insanların nasıl çağını aşan uygulamalara imza attıkları görülür.) Osmanlı'daki bu bîmarhâneleri gören Mongeri Pere, "Burası Avrupa'nın asırlar sonra tahayyül edeceği bir hayal müessesesidir." demekten kendini alamaz.

Osmanlı'nın Çözülmesiyle Sahipsiz Kalan Mecnunlar

Kıtalar kuşatan görkemli Osmanlı'nın inhitatıyla birlikte, her sahada kendini gösteren çözülmeden sağlık hizmetleri de payını alır.

Akıl hastaları için dizayn edilen ve Avrupalıların "hayal müesseseleri" diye tasvir ettikleri bu dârüşşifâlar (bîmarhâne) artık hizmet

vermez durumdadır. 1900'lerden itibaren bu hal daha da vahim bir noktaya gelir ve ardından patlayan Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise akıl hastaları iyice unutulur. Cumhuriyet kurulduğunda delilerin akla gelmesi için daha çok zaman gerekecektir. Bu dönemde birkaç hamiyetperver insan dışında doğrusu akıl hastaları kimsenin umurunda değildir.

Toptaşı'nda İnsanlık Dışı Manzaralar

Ve Doktor Mazhar Bey, 1920 yılında o dönemde Türkiye'nin sahip olduğu tek akıl hastanesi olan Toptaşı Bîmarhânesi'nin[4] baştabiplik görevini üstlenir. Mazhar Osman hastaneyi gezdiğinde gördüklerine inanamaz. Hastane dedikleri yer, sanki Orta Çağ'dan kalma bir mezbeleliktir. İçerdekilere de insan demek için bin şahit lâzımdır.

Genç doktor, bîmarhâneyi ilk gördüğündeki hâlet-i rûhiyesini satırlara şöyle yansıtacaktır:

"Hasta olarak üç yüz kadar canlı cenaze tesellüm ettim. Ne karyolaları, ne yatakları, ne yorganları vardı. Çırılçıplak, uyuz ve bitli, açlıktan kımıldamaya mecali kalmamış, kendi pisliklerinin içinde istirahat eden biçare hastaları o halde gördüğümüz vakit, arkadaşlarımızla beraber gözyaşlarımızı güç zapt edebilmiştik."

Mazhar Osman, hastanenin elle tutulur bir yanı olmamasına rağmen yılgınlık göstermez. Karanlıktan şikayet etmek basit insanların işidir, mesele zor da olsa bir ışık yakabilmektir. Ve genç doktor, mütareke günlerinin o zor şartlarında bu izbe yeri adam etme mücadelesini şöyle anlatır:

"... Biz bu kusura 'harp ve mütarekenin yaptığı geçici bir şeydir' dedik. Müdüriyet bu işi düzeltmek için işin başına beni çağırdı. Maddi bir yardımda hiç bulunamazdı. Tanıdığım hamiyetli Türk tacirlerine, zenginlere müracaat ettim, yardım istedim. Bakkallara şahsımı kefil göstererek yiyecek temin ettim, kalıpsız fesli hastabakıcıları modern kıyafete soktuk. On gün sonra bütün ecnebi doktorları davet ettim.

En ziyade şaşıran o Fransa delegesi binbaşı Kosteduat oldu. 'Çamaşır ve yatakları para ile bulmuşsunuzdur, lakin bu hastabakıcılar nereden geldi?' dedi. Ben de, 'O gördüğünüz aynı adamlar. Türk çok kabiliyetlidir, yeter ki başta adam olsun' dedim..."

Mazhar Osman, gerçekten de idealist genç ekibiyle birlikte canını dişine takarak yılmadan çalışır ve bu ilkel sağlık kurumunu modern bir akıl ve sinir hastalıkları hastanesine dönüştürür. Eski tedavi sistemlerini değiştirerek çağdaş yöntemlere dayalı seroloji, nöropatoloji ve deneysel psikoloji laboratuvarlarını kurar; Türkiye'nin ilk nöropsikiyatristlerini yetiştirir.

Bakırköy'e Bir İki...

Toptaşı Bîmarhânesi'nin bir akıl hastanesi olarak verimli hizmet göremeyeceğine inanan ve hastalarının kötü sağlık şartları altında daha fazla kalamayacağını gören Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman, bir taraftan da arayışlara girer. Bu hastalara insana yaraşır bir hizmet verilebilmesi için yeni bir yer bulunmalı ve hemen taşınılmalıdır. Nihayet uzun uğraşlar netice verir ve Mazhar Osman, Reşadiye Kışlası olarak bilenen Bakırköy'deki metruk mekânlara taşınma iznini alır.

Ruh sağlığı hizmetlerinin babası sayılan bu azimli doktor, binbir zahmetle alabildiği bugünkü Bakırköy Ruh ve Sinir Hastanesi'nin nüvesi olan bu kışlayı şöyle tasvir edecektir:

"Nihayet Reşadiye Kışlası'nı almaya muvaffak olduk. Mütareke esnasında buraya Fransızlar'ın zenci alaylarından biri olan Jifar Kışlası yerleşmişti. Kışla, gerek Fransız askerleri, gerek tahliyeden sonra uzun müddet boş kalması yüzünden serseriler tarafından tahrip edilmiş, kışlalıktan çıkmış, bir harabe haline gelmişti. Zaten ne abdesthaneleri, ne hamamı, ne mutfağı vardı. Birçok binaların kiremitleri yoktu. Çerçeveler, kapılar çıkarılmış, yakılmıştı. Hulâsa yangından kalmış bir enkazdan farkı yoktu."

Hemen harekete geçilir ve Toptaşı Bîmarhâne'si tamamen boşaltılır. Hastaların hepsi manda arabalarıyla Bakırköy'e nakledilir ve 15

Haziran 1927 tarihinde İstanbul Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi resmen hizmete girer. Girer girmesine ama Mazhar Hoca'nın yapacağı daha çok iş vardır. Sefalet içindeki bir tımarhaneden çağdaş donanımlı bir akıl hastanesine geçiş çok sancılı olur.

1100 dönüm arazinin yeniden ihya süreci başlar. Adım adım iyileştirme ile hekimler lâboratuvarlarına, hastalar izbe hücreler yerine daha sağlıklı koğuşlarına yerleşir. Yeni mekâna taşınma, bütün hastane çalışanlarına olumlu yansır ve Türk psikiyatrisinde modern tedavi yöntemlerinin kullanıldığı 'Bakırköy dönemi' başlar.

Bu büyük dönüşümün mimarı, yılların emeğini vererek meydana getirdiği bu eserde emeği geçenlere de "Harabeden ibaret bu müesseseyi karınca gibi çalışma sayesinde özel bir mamure haline getiren genç hekimlerin gayretlerini saygı ile anmak bir borçtur." diyerek hayırla yâd eder.

Yeniliklerin Öncüsü Bir Hekim

Osmanlı'nın, inşa ettiği bîmarhânelerdeki muhteşem uygulama dönemlerinden sonra birden düşülen içler acısı durum, ancak Mazhar Osman sayesinde düzelme dönemine girer. Ve onun sayesinde "delileri, normal bir hasta olarak görme" süreci başlar.

Mazhar Osman, geçmişten aldığı tedavi usullerine yeni teknikler katarak önemli mesafeler kateder. Müzikle hastaları teskin etme yöntemine, hastaları çalıştırmayı ilâve ederek yeni bir adım daha atar.

Hastalarla birlikte Bakırköy'de kalacakları yerleri tamir eden Mazhar Osman, boş duran hastaların hem gücünden faydalanır hem de onları bir nevi rehabilite etmeye çalışır. Böylece boş durmayarak sorumluluk alan hastalar, kendilerine değer verildiğini anlayıp topluma daha kolay uyum sağlarlar. Böylece hastanenin çevresindeki binlerce dönümlük araziyi ağaçlandırılır, bağlar ve bostanlar oluşturulur.

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Şef Muavini Psikiyatr Dr. Şahap Erkoç, "Mahzar Osman bu yöntemle iyi bir iş

başardı. Klasiğin dışına çıktı. Bu hastalar bir süre sonra memur gibi çalıştırıldı. Paralar ödendi, mesai saatleri uygulandı. Farklı işlere kanalize edilmiş halde hastaneyi sadece yatma ve tedavi mekânı olarak kullanmaya başladılar." diyerek yapılan yenilikleri takdir eder.

Mazhar Osman, yıllar süren bir mücadele ve emekten sonra Bakırköy'deki bu enkazın adam edilerek, modern tedavi usullerine başlanılmasından oldukça memnundur. Mazhar Hoca, yeni bir yöntem olan bu "meşguliyetle tedavi" çalışmalarını kendi kaleminden şöyle ifade eder:

"Bakırköy'ün hudutlarından geçiniz, Zuhuratbaba köşesini döner dönmez, yüzlerce adama rastgelirsiniz. Kimi yol için taş kırıyor, beş on tanesi akasya dikiyor, üç beş kişi öküzleri traktörlere koşmuş araziyi tarhediyor. Biri çamları suluyor, daha ileride sekiz on kişi bağ kazıyor. Bunların hepsi hasta. Merkez binasının kapısı önünde beş on kişiye tesadüf edersiniz. Kapıcıyı elbisesinden tanırsınız. Artık burada akıllılar ile deliler haşır neşir olmuşlardır. Elinizden bastonunuzu alan bir hastadır, muşambaları silen bir hasta. Hele atelyeler hep hasta.. Terzihane, ayakkabı tamir edenler, karyolaları tamir edenler, kirli eşyayı etüve sokup temizleyenler, mutfakta kabak soyanlar, dolma yapanlar, hep hastadır. Bu adamların çalışmasından müessese çok istifade ediyor. Onlar bu felaketli günlerinde bir sanat sahibi oluyorlar. Hem de çalışma en iyi ilaç oluyor."

Mazhar Hoca'nın İsmet Paşa'ya Teklifi

Hastalarının iyileşmesi için birçok yeniliği deneyen, her çareye başvuran Mazhar Osman, dinin ruh sağlığı üzerindeki tesirinin büyüklüğüne olan inancı tamdır.

"Dinin ruh üzerinde tesiri pek esaslıdır. ...Mutedil, salih bir itikade malik dindar her şahıs sinirlerini metin bir zırhla muhafaza etmektedir. Din terbiyesi insanı birçok fenalıklardan, cinnet tevlit edecek sebeplerden korur. Her din hodbinliği meneder. Gayrperestliği teşvik eyler, kalpde fazla kin ve adavet yaşamasına müsaade etmez,

düşmanına karşı bile af ve merhamet telkin eder. Yemekte, içmekte itidal tavsiye eyler, zinaya, sarhoşluğa düşmandır. Katle ve intihara mâni olur. Tevekkül ve kanaat dindarlığın iki hazinesidir." diyen Mazhar Bey, birçok hastasını "bu hastalar bizlik değil" diyerek okuması için ağzı dualı gönül doktorlarından Mürtaza Efendi'ye gönderir.

Gerçekten de insanların manevî anlamda arınmak için gittikleri bu gönül doktorlarının şifahaneleri olan dergâhlar, birçok fonksiyonları ile birlikte bir zamanların ruh sağlığı merkeziydiler. Değerini bilemediğimiz bu müesseselerde insanlar, üzerlerindeki menfiliklerden deşarj olup, müsbete şarj oluyorlardı. Açık oldukları yüzyıllar boyunca kapısına gelen herkesi kendi fıtratı doğrultusunda hayra yönlendiren Hak dostları, her çeşit hastanın derdine derman olurdu.

Bunun şuurunda olan Mazhar Osman, kendi muayenehanesine ve Bakırköy'e gelen bazı hastalarını, aynı zamanda çok iyi dost oldukları Mürtaza Efendi'ye yönlendirir.

Karababa Dergâhı'nda Ahmed Yivlik Baba'nın anlattığına göre, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin kurulduğu ilk yıllarda Başhekim Mazhar Osman, bilvesile görüştükleri Başbakan İsmet Paşa'ya şöyle bir teklifte bulunur:

"Paşam! Bizim hastahanelerde yer kalmadı! Çok hasta var! Bunların çoğunluğu bizim hastamız da değiller! Eskiden tekkeler vardı, şeyhler vardı. Onlar bunlara nefes eder, iyileştirirlerdi. Siz tekkeleri kapattınız, hastaları çoğalttınız! Bu hastalar bizlik hastalar değil... Şimdi mademki tekkeleri kapattınız, şunu yapın hiç olmazsa; Dergâhları kapatılan bu şeyh efendileri imtihan ederek, onlardan birer, ikişer, üçer kişi verseniz hastahanelerimize, hastanede yatan hastaların dörtte üçü iyileşir çıkar!"

Mazhar Osman'ı iyice dinleyen İsmet Paşa, "Ne bunu sen söylemiş ol, ne de biz bunu duymuş olalım!" diyerek meseleyi kesip atar.

Hastalarla Sahneye Çıkan Doktor

1933 Üniversite reformunda İstanbul Tıp Fakültesi'ne Ordi-

naryüs Profesör olarak atanan ve 1951 yılında ölümüne kadar bu görevini sürdüren Mazhar Hoca'nın adını artık duymayan, bilmeyen yoktur. Mesleğine âşık olan bu bilim adamı, Allah'ın verdiği ömür sermayesini çok verimli değerlendirir, sahasında birçok yeniliğe imza atar. En problemli hastalarla en güzel diyalogu kurmayı başarır, en iflah etmez delilere yeni yeni tedavi metodlarıyla şifa vesilesi olur.

Mazhar Osman'ın hastaları arasında dönemin birçok meşhur zevatı da vardır. Ressam Fikret Mualla, Neyzen Tevfik, şair Abdülhak Hamit bunlardan bazılarıdır. Bu üç isim, başta Neyzen Tevfik olmak üzere sık sık hastaneye yatar ve Mazhar Osman'a konuk olurlar.

Mazhar Hoca'nın konferansları da çok meşhurdur. O her konferansa, Maviş adını verdikleri Berlier marka kamyondan bozma bir otobüse doldurduğu delileriyle birlikte gider, hastalarını dinleyicilere gösterir. Konferansının konusu ne kadar sıkıcı olursa olsun, akıcı konuşması ve nüktedanlığı sayesinde zevkle dinlenir hale getirir. Dinleyiciler sadece genç hekimler ve talebelerden ibaret değildir. Abdülhak Hamid'den Cenap Şahabeddin'e, Süleyman Nazif'den Hüseyin Rahmi'ye kadar dönemin birçok kalbur üstü gazeteci ve yazarı da bu ilmî programların müdavimleridir. Bu yüzden Mazhar Bey'in konferanslarında koridorlara kadar her yer tıka basa doludur.

"Delilik bir hastalıktır; zatürre gibi, sarılık gibi, apandisit gibi..." diyen Mazhar Hoca, hastaları sahneye çıkartıp onlar üzerinde nasıl tatbikler yaptığını uygulamalı anlatır. Toplum, deliyi karşısında görür. Ve giderek toplumdan dışlanmak yerine, "deli bir hastadır" bilinci iyice yerleşmeye başlar.

Meşhur Torlakyan Davası

Mazhar Bey, sadece psikiyatriye katkılarıyla anılan bir isim değildir. O alabildiğine sosyal, milletin meseleleriyle içli dışlı biridir. Bundan dolayı onun adı bir ara Ermeni terörist Misak Torlakyan davasıyla gündeme gelir.

Trabzon Ermenilerinden Torlakyan, 1921'de İngiliz işgalindeki İstanbul'da Azerbaycan Dışişleri Bakanı Behbud Han Cavanşir'e suikast düzenler. Ancak İngilizler, Ermeniler'den yana tavır takınarak olayı örtbas etmeye çalışır. Katil Torlakyan için İngiliz doktorlar tarafından "aklî dengesi yerinde değil" raporu verilir. Fakat Mazhar Osman, işgalcilerin baskısına rağmen, böyle önemli meseleye müdahil olup buna itiraz eder. İddia makamındaki Mazhar Bey, Torlakyan'ı inceleyip akıl hastası olmadığı, aklî dengesinin yerinde olduğu yönünde rapor hazırlar. Söz konusu raporu yazmakla kalmayan bu idealist doktor, aynı zamanda raporu birçok gazete ve dergide de yayınlatır.

İşgal İstanbul'undaki bu aykırı korkusuz ses Avrupa'da da yankı bulur. Fakat İngilizler yeni bir doktor ve mahkeme başkanı atayarak Torlakyan'a kol kanat gererler. Mazhar Osman'ın tek başına diretmesi yeterli olmaz ve katil Ermeni salıverilerek davasına hizmet etmeye devam eder.

Yeşilay ve İçki İle Mücadele

Toplumun meseleleriyle yakından ilgilenen Mazhar Hoca, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir ara uygulanmakta olan içki yasağını hararetle savunur ve bunu "en büyük medeniyet eseri" olarak tarif eder. Alkol ve sigaraya savaş açan Mazhar Osman, arkadaşlarının yardımı ve Şeyhülislâm Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin katkılarıyla o zamanki adı Hilal-i Ahdar olan Yeşilay Cemiyeti'ni(5) kurup uzun yıllar genel başkanlığını yapar. Aynı zamanda yıllardır düzenli olarak yayınlanan Cemiyetin yayın organı Yeşilay dergisinin de kurucusudur.

Kendisi sigara ve içki kullanmadığı gibi, yanında kullananlara da hiç müsamaha göstermez. Bilhassa sigaradan çok tiksinir. Talebesi Ayhan Songar'ın ifadesiyle, "Birisi sigara içmiş olursa dişlerini fırçalamadan hocanın yanına girmesi imkânsızdır."

Mazhar Hoca, Hilal-i Ahdar için kaleme aldığı bir yazıda alko-

lün toplumdan temizlenmesi ile ilgili şöyle yazacaktır:

"Yakında içkinin küre-i arzdan büsbütün kalkmasına, küulün (alkolün) en zehirli ilâç gibi renkli şişelerde eczahane dolaplarında saklanmasına muntazır (hazır) olmalıyız. Bu mes'ud günün bir an evvel tekarrübüne (yaklaşmasına) hizmet edenlere, beşeriyeti bu saadete kavuşturacaklara yardım edenlere ne mutlu... Vatandaşlar, medeniyette bütün dünyadan her hususta geriyiz. En büyük bir eser-i medeniyet olan bu içki yasağında cehlimizle, gafletimizle birinciliği, ikinciliği çoktan kaybettik. Onu elimizden fazl ü irfanı bizden yüksek Hıristiyan milletler aldı. Bari dümen neferi kalmayalım. Bin üç yüz kırk sene evvel bize içkiyi kat'iyyen men eden Ümmü'l-kitab'tan utanalım..."

Mazhar Osman, bir milleti içten içe çürüten bu bağımlılığa karşı mücadele verirken, âdeta sırtından bıçaklanır ve 1924 yılında içki yasağı (men-i müskiret) kanunu yürürlükten kaldırılır. Fakat yasağın kalkmasıyla birlikte cemiyetteki suçlar fazlalaşır. Mazhar Hoca, 1924 yılındaki Yeşilay'ın beşinci kongresinin açılış konuşmasında üzüntüsünü şöyle dile getirir:

"Her münevver geçinen, içkiyi medeniyetin gereği addediyordu. Taşralarda içki, memurlar ve zabıta yüzünden taammüm etmiştir (umumileşmiştir). Bunlar halka hareketleriyle örnek olmuşlardır. Taşranın yukarı tabakalarında da bu seyyie (günah) yayılmıştır. Bütün adamların hizmetine giren taşralılar, bu kötü iptilâyı (alışkanlığı) mahz-ı ganimetmiş gibi memleketlerine götürdüler. Bu defa da yine münevver geçinenler yüzünden bu zehir halkın eline verildi. Yoksa halk, asıl millet, tamamen içkinin aleyhindedir. Dinî terbiye, örf ve âdet içkiden halkı ürkütmeğe kâfi gelmişti. Bizde içki aleyhinde propagandaya lüzum azdır. Halk bu seyyienin tamamen düşmanıdır. Bir iki bedmest (sarhoş) yüzünden koca millet küül (alkol) ıstırabını çekmektedir."

Nesli Tükenmekte Olan Bir İstanbul Efendisi

Ecdadın, insan onuruna yaraşır zarif yardım geleneklerinden

olan sadaka taşı kültürü çoktan tarihe karışsa da, bu geleneğin temsilcisi olan Osmanlı efendileri tek tük kalmıştır. Mazhar Hoca da bu neslin son örneklerinden biridir.

Meselâ bir akşam sohbet arasında, birisinin borcunun olduğu ve ödeme güçlüğü çektiği dile getirilir. O borcun sahibi hastaneden çıkarken paltosunu giyip de elini gayri ihtiyari cebine attığında içi para dolu bir zarfla karşılaşır. Herkes bilir ki bu görünmez elin sahibi Mazhar Hoca'dan başkası değildir.

O dönemlerde yurt dışına gitmek için yalnız profesörlere yolluk verilir. Halbuki asistanların da gitmesi lâzım ki bilgisini artırıp ufkunu genişletsin. Bunun şuurunda olan Mazhar Hoca, "Kim gidecekse parayı o kullansın" diyerek kendi yolluğunu hemen elden çıkarır.

Mazhar Osman'ın talebelerinden Ayhan Songar, "hakiki bir baba" olarak addettiği hocasının kendisi üzerindeki tesirini bir örnekle şöyle anlatır:

"Bir bayram günü evine, elini öpmeye gittik. Ağustos ayı idi. Çıkarken, 'Evladım sana bir zarf vereyim, bir zahmet onu üstünde yazılı olan adrese bırakıver' dedi. Dışarı çıktım kendi kendime 'Yahu bayram diye geldik elini öpmeye bizi Cağaloğlu'ndan, taa Karaköy'e yoracak' dedim. Zarfın gideceği ismi de hiç unutmam. 'Terzi Andreo Menos...' Gittim, adresi bulup kapıyı çaldım. Çıktı Andreo Menos denen zat, mektubu verip, 'Bunu Mazhar Osman Bey gönderdi bir şey diyor musunuz?' diye sordum. Mektubu açıp yanımda okudu. 'Bu mektubu getiren delikanlıya benim hesabımdan, bayram hediyesi İngiliz kumaşı bir elbise yapınız.' Şimdi hocanın sürprizi, zarafeti ve hediye veriş tarzındaki babacan tarzına bakınız. Bu olayı hiç unutmam, aklıma geldikçe gözlerim yaşarır. Böyle bir insandı."

Bir Deli Doktoru Niçin Bu Kadar Sevilir?

Mazhar Hoca'nın zarafeti, inceliği, ilme hürmeti, meslek ahlâkına gösterdiği hassasiyet anlatmakla bitmez.

Dr. Sadık Özen'in anlattığına göre, Bursa'da hükümet tabipliği

yapan pratisyen bir hekim, felç geçiren bir yakınını görmesi için değerli hocası, o yılların çok ünlü hekimlerinden Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman'ı Bursa'ya davet eder. Tam hocasını karşılamaya hazırlandığı sırada bir otopsi için şehir dışına çıkmak zorunda kalır. Karşılamaya gidenlerce hocasına verilmek üzere bir mektup yazarak durumu anlatır ve kendisinden özür diler.

Mazhar Hoca Bursa'ya gelir, hastayı muayene eder ve ayrılırken öğrencisine hitaben bir mektup yazarak hasta yakınlarına bırakır. Kendilerine bir açıklamada bulunulmasını ve bir reçete yazılmasını bekleyen hasta yakınları, bu isteklerini dile getirirler. Mazhar Osman Hoca onlara, "Bu mektubu meslektaşıma veriniz, o gerekeni yapacaktır. Ben sadece onun hastasına konsültasyon için geldim ve bu konudaki görüşlerimi ona bildirdim. Hasta onundur, yapacağı tedaviye o karar verecektir. Doktorunuza güvenmelisiniz." cevabını verir ve ayrılır.

Bir hastanın iyi olmasına vesile olabilmek için İstanbul'dan kalkıp Bursa'ya gelen koca Ordinaryüs Profesörün öğrencisine bıraktığı o mektuptaki ifadeler herkese ders olacak niteliktedir: "Değerli meslektaşım hastanızı gördüm, muayenemde şu bulguları tesbit ettim, uygun görürseniz şu şekilde bir tedavi yapmanızı öneriyorum. Sevgilerle yanaklarından öper, başarılar dilerim."

Meşhur Olmanın Formülü

"Sen artık Mazhar Osmanlık oldun." ifadesiyle deyimler sözlüğünde ölümsüzleşen bu tanınmış doktora bir gün, "Nasıl meşhur oldunuz?" diye sorduklarında o aynen şu cevabı verecektir: "Ben meşhur olduğumu bilmiyorum. Herhangi bir şubede sebatla yarım asır uğraşan her kimse benden fazla meşhur olabilir."

Yaşadığı dönemin zorluklarının daha fazla üretken olmasını engellemesine rağmen vefat ettiğinde 300'den fazla eser ve gelecek kuşaklara örnek olacak birçok uygulamayı miras bırakan bu azimli doktora hayat hikâyesi sorulduğunda son derece mütevazı bir şekilde

şöyle diyecektir:

"63 senelik hayatımın tarihi bir gramofon plâğına sığamaz. Lâkin tarih bir kelime ile söylenebilir: Göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir ömür. Hayatımın hususiyeti durmaksızın çalışmak oldu. Çalışmaksızın geçen ömrün çok sıkıntılı ve usandırıcı olduğuna kâniyim. Daima ilerlemeye, faydalı olmaya çalıştım. Başardığım azsa suçun pek azı bendedir. İnsanı muhit yapar, fevkalbeşer yaratılanlar müstesna. Bense herkes gibi basit bir insanım. Şaşırmadım, daima doğru yolda, cesur adımlarla yürüdüm. İyi bir vatandaş, iyi bir aile babası ve nihayet iyi bir insan sayılırsam hakkımdır, bu da bana yeter."

Bir ömre zor sığan hizmetleri ve başarıları ile haklı bir şöhrete kavuşan Mazhar Osman, ölmeden önce çocuklarına baba nasihatı olarak da şunları söyleyecektir:

"Şöhreti, serveti, huzuru, şeref ve haysiyetinizle değişmeyiniz. İkbal için kimseye boyun eğmeyiniz. Namuslu ve hür olmanın zevki ölçüsüzdür. Hayatta korkaklar ezilir, kendinizi ezdirmeyiniz. Namuslu, hür, cesur ve azimkâr olunuz. Hele gülünç olmayınız, iğrenç olmayınız. Kimse size acımaya lüzum görmesin, kimsenin merhametine muhtaç olmayınız. Milletinizi, vatanınızı ve bütün insanları seviniz. Alîcenap ve şefkatli olunuz. Hayatınızı koruyunuz; hayat pek kıymetli bir vedîadır. Ama şeref ve haysiyetinizi korumak için gerektiğinde her fedakârlığa hazırlıklı olunuz. İşte evlâtlarım, size babanızın bir nasihati, ebedî sizde kalacak bir yâdigârı..."

Tanıyanların Dilinden Mazhar Osman

"Üstadın hepimizin hayranlığını celbeden taraflarından biri de yüksek çalışma kabiliyeti idi. Fakültedeki derslerini hazırlama, günlük klinik mesaisi, kabinesinde, kendisinden medet ve şifa bekleyen ve ekseriya bilgili ihtimamı sayesinde iyiliğe kavuşan yüzlerce ve yüzlerce hastalarını muayene ve tedavi külfet ve gayretleri ve adlî istişareler haricinde, yazdığı kitapları ve hemen hemen otuz senelik bir maziye malik "İstanbul Seririyatı" mecmuasındaki yazıları,

şahsî tetebbu ve mütalâaaları ve cemiyet hayatındaki temas ve münasebetleri vesaireyi düşündükçe nasıl vakit bulur da bütün bu işleri yapar diye şaşar kalırdım." (Dr. Asım Arar)

* * *

"Bir günlük hayatınızı anlatır mısınız?" diye sordum. Hocamız bu suali gülerek: "Makina" dedi. "Sabah altıda kalkar, sekizde hastahaneye yetişirim. Eskiden altıda, altı buçukta hastahaneye girdiğimi asistanlarım bilirler. Hattâ istirahat dahi etmez, cumaları bile klinikte çalışırdım. Şimdi son senelerde pek erken gidemiyorum ve resmî tatil günlerinden istifade ederek istirahat ettiğim de oluyor. Klinikte çalışırım. Akşam altıya kadar hasta kabul ederim. Saat altıda ufak bir kahvaltı ederim. On ikiye bire kadar okur, yazarım." (Dr. Ercüment Baktır)

* * *

"Mazhar Osman yıllarca ve yıllarca Türkiye'de sanki 'Aklın ve idrakin bekçisi' olarak yaşadı... Türk tabâbetinin büyük usta ve büyük hocası bana şu hikâyeyi anlatmıştı:

-Manisa'dan Bakırköy Hastanesi'ne üç ağır akıl hastası sevk etmişlerdi. Bunları getirenler kendilerini Bakırköy çarşısında bir kamyonete sokmağa çalışıyorlardı... Bunlardan biri de Mahmut Şevket Paşa olduğunu iddia ediyordu... Baktım iş fenaya saracak, müdahaleye mecbur oldum. Hastaları güzel sözlerle arabaya soktum. Sadece Mahmut Şevket Paşa bundan pek memnun olmamıştı, bir ara bana döndü:

-Sen ne karışıyorsun yahu!.. Deli misin?.. Git kendini Mazhar Osman'a muayene ettir.

Evet Mazhar Osman böylesine haklı bir şöhretti...

Bugün elimizde modern psikiyatri olarak ne görüyorsak hepsinin temellerinde Mazhar Hoca'nın el izlerini hemen farkederiz... Türkiye'de akıl hastasını zincirden ilk çözen odur. (Hikmet Feridun Es)

* * *

"Mazhar Osman bizim cemiyetimizde aklın elden gitmesi ih-

timali karşısında onu yerine getirecek bir üstad olarak emniyet unsuru haline geldi. Halkın onun bilgisine derin itimadı vardı. Konuşurken, lâf arasında Mazhar Osman'a gönderdiği adamın mutlaka akıllanacağına inanırdı. Halka telkin ettiği bu inanç şöhretinin sür'atle yayılmasına sebep olmuştur." (Şevket Rado)

* * *

"Mazhar Osman Bey, rahmetli meşhur kitapçı Hüseyin Efendi ile ahbaptı. Üstadın bütün eserlerini o satardı. Bir gün kütüphanenin önünden geçerken kitapçı ahbabının uçuşan sinekleri tutup tutup hırsla yere çaldığını gördü ve camı vurarak seslendi:

-Hüseyin Efendi! Galiba yakında beni ziyarete geleceksin! Sonra onun kaşlarını çattığını görünce ilâve etti.

-Yani o türlü değil... Çay içmeğe, çay!

İkbal Kütüphanesi'nin sayın sahibi, 'herkes doktor olur ama her doktor Mazhar Osman olamaz!' derdi." (İlhami Tez)

* * *

"Mazhar Osman; lider, güçlü, yapıcı ve birleştirici... Aynı zamanda ruh doktoru olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi omuzlarında daha da ağır bir yük olarak taşıyor. Kitapta bunu göstermeye çalışıyorum. Halleden, çözüm üreten halini..." (Liz Behmoaras)

* * *

"Mazhar Osman hocamız, değil memleketimizde hatta şimdi giderek ufalan dünyada, yüzde biri derdini söyleyen, yüzde 99'u söylemeyen, bu cihetle kıvrananlar azalacağına, çoğalan bir kalabalık içinde mutlaka anılacaktır. Zira onun şöhreti sınırlarımızı aşmıştır. O bizleri yetiştirdi, bizler de onu yaşatacağız, ama Allah cümlemizi Mazhar Osman'lık olmaktan korusun." (Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver)

* * *

"Tıbbiye talebesiyim. Ruh hekimlerinin toplumdaki sosyal etkisi beni talebeliğim zamanında stajyer olarak Toptaşı'nda çalışmaya teşvik etti. Mazhar Osman'ı Şişli müsamerelerinde beyaz gömleğine

eşlik eden zinde çehresi, parlak, etkileyici bakışları, çevresine çalışma ve faaliyet ruhunu aşılarken tanıdım. Bizler onu uzaktan dinleyen talebelerdik. Mazhar Osman Bey, Bîmarhâne Başhekimliği'ne atanınca topumuzu büyük demir kapıdan içeri aldı. Artık doktor hasta ilişkisi sıkı bir disipline sokuluyordu. Toptaşı'nda bir mektep kurulmuştu. İşte ben hâlâ o ruh ve disiplin içinde hocamı anıyor, aziz ruhuna fatihalar ithaf ediyorum." (Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay)

Mazhar Hoca'nın Düşünce Dünyasından Bir Demet

Vazifemiz:

Evet efendilerim. Meydana getirdiğimiz hiç'den pek az fazla bir şeydir. Fakat bunun başarılabilmesi için ne yılmaz mücadeleye, ne fütura tahammül etmez bir sebata muhtaçtır. Biz bu batnın evlâtları takdir ederiz. Butün aczimizle çorak bir zeminde medeniyet âbideleri kurmaya kalktık. Yürü diyen yoktu. Varsa bile alâkasızca bir temenni idi. Diğer taraftan yürümemize engel, bizden pek çok kuvvetli bitmez tükenmez hainler vardı. Azmimiz birini kırdıkça önüne daha müthişi çıkıyordu. Bu kadar kuvvet sarfı ile rüzgâra karşı yürüye yürüye bir iki adım ilerlememizi biz muvaffakiyet sayıyoruz. Belki eslâf, semere-i sayimize bakarak gülecek yahut çektiğimiz müşküllerden hîhaber bizi tembellik ile itham edecekler. Fakat tarihin haksızlığına maruz kalan sade biz değiliz. Yine fütursuzca vazifemizi yapmaya çalışalım.

Sağlıklı bir hayat:

Sağ yaşamak isteyenler ölçülü beslenmek, cinsî güdülerini de dengeli aileler kurarak ayarlamak zorundadırlar. Hırs ve heyecan kamçılayan romanlardan, zararlı sinema ve tiyatrolardan, hele sapık eğilimli yakınlıklardan sakınınız.

Dinsizlik:

Dinsizlik... İşte akıl hastalıklarının mühim sebeplerinden

biri... Bir şeye inanmamak yeni nesillerin ruhlarında ehemmiyetli sarsıntılar yapmıştır. Sarsılmaz sanılan eski kanaatların kalmayışı, fakirle zengin, küçükle büyük arasındaki hududun Allah tarafından çizildiği itikadının yıkılması; hayatın güçlüklerine karşı mütevekkilâne katlanmak tesellisini insanların ruhundan silmiş, yerine ihtiras, ihtilâl, öldürmek ve ölmek arzularını yaratmıştır. Bunlar, tahsil görenlerde psikozların, intiharların artmasına sebep olmuştur.

Mekteplerde din ve ahlâk dersleri okutulmasına taraftar mısınız?

Tamamen... Çünkü dünyada en esaslı terbiye, cemiyet için dindir. Manevîyata dayanmayan, din terbiyesi olmayan cemiyetlerde sonradan yapılan telkinler kuvvetli dahi olsa müessir olamaz. Dinî an'aneye her fert irsî surette ve doğuştan bağlıdır. Dinin üzerine kurulan aile terbiyesinde daha ciddi esas vardır. Şüphesiz mektep terbiyesi de hürmet edilecek kuvvetli bir istinatgâhtır, lâkin bunun esasını daha başlangıçta kurabilirsek daha iyi payidar olur.

Dinî terbiye:

Dinine ve ahlâkî an'anesine bağlı olarak terbiye görmüş gençlere bir de kültür, medenî terbiye verilebilirse en bahtiyar adam olur. Öyle adamlar için hayat yolunda şeytan iğfalkâr olamaz. Kendi nefsine hürmet ettiği kadar, belki daha fazla başkasının da hakkına saygı gösterir. İlk nazarda belki mânâsız görülen aile an'anelerinin terbiye edici tesiri ne büyüktür. Ana-babaya hürmeti bilmeyen, yediği sofradaki ekmeğe kıymet vermeyen gençlik şüphesiz dalalettedir. Küçük bir şeydir, sofradaki ekmek parçasını alıp hürmetle yerine koymayan, anasının-babasının yanında saygıyla oturmayı bilmeyen bir gence -ne kadar yüksek tahsil görürse görsün- insan teessüfle bakmaktan kendini alamaz. Bütün dünyayı dolaşınız, her yerde en yüksek kültürlü adamların bile dine, milliyete ve aile şeref ve ananesine bağlılığını görürsünüz. Din ve ahlâka hürmet etmesini bilmeyene, kanuna saygıyı öğretmek de güçtür.

Kötü alışkanlıklar:

Sözde keyif artıran, hakikatte sağlığı kemiren sinsi zehirleri, tütünü, alkolü, azdırıcı ve uyuşturucu alkoloidleri can düşmanı biliniz, vebadan sakınır gibi onlardan korununuz.

Akıl ve akıl hastaları:

İnsanlığın yükselmesi akıl iledir. Akıl sahibi olan, akıl hastalarına hürmet etmeyi bilmelidir. Mademki akıl en vâcib-i ihtiram (hürmet edilecek) bir uzuvdur. Medeniyetin gelişmesi nisbetinde artan akıl hastalarına o derece müstesna bir özen lâzımdır. Özellikle insanın en büyük imtiyaz sebebi olan akıldan mahrum olanlar, muhtâc-ı hürmet ve merhamettir.

Merhumu Nasıl Bilirdiniz?

Hayatı koşuşturmacalar içinde geçen bu azimli doktor, Yeşilay Cemiyeti'nden başka, Türk Tıp Cemiyeti ile Türk Nöro-Psikiyatri Cemiyeti'nin de kurucularındandır. Ruh sağlığının korunmasına ilişkin çalışmaları, merkez sinir sistemi frengisi, şizofreni üzerine araştırmaları dünya tıp literatürüne geçmiştir. Uyku hastalığına klasik belirtiler olmadan da tanı konabileceğini ilk ortaya koyanlardandır.

Bunun yanında birbirinden önemli birçok kitap yayımlayıp dergi çıkartan Mazhar Osman, uzun yıllardır sarfettiği gayretler sayesinde Elazığ'da bir cüzzam hastanesinin açılmasına da vesile oluşmuştur.

Mazhar Osman artık yaşlanmıştır. Son zamanlarda şeker hastalığı da iyice artmış ve oldukça şişmanlamıştır. Hastalığı artınca Ortaköy Şifa Yurdu'na yatar. Bir grup vefalı genç hekim, hocanın hastalığında başından ayrılmadan sırayla nöbet beklerler. Hastalık günlerinde sık sık nefes darlığı gelir, sıkılır, bunalır, fakat buna rağmen şakacı halini bırakmaz. Son günlerini, üç ay gece gündüz başında bekleyen, oturmaktan pantolonun oturma yerlerinin delindiğini söyleyen Ayhan Songar şöyle anlatır:

Bir gece yine bunalmış, seslendi: "Oğlum, hava pek sıcak galiba,

şu pencereyi açar mısın?" Kalkıp açtım beş on dakika geçmemişti ki yine seslendi: "Soğuk oldu, kapa bari..." Kapadım. Sıcak oldu, açtım, soğuk oldu... Sonra gülerek bana şunları söylemişti: "Bektaşiye 'Erenler, size de yaranılmaz ki, yazın sıcaktan şikâyet edersiniz, kışın soğuktan' demişler. Bektaşinin cevabı: Efendim, ilkbaharla sonbahara da bir diyeceğimiz yok ya..." Hem şaka yapıyor, hem de meselenin havanın sıcaklığı veya soğukluğu değil, kendi nefes darlığı olduğunu anlatmak istiyordu.

Yaptıklarıyla sahasında bir çığır açan Bakırköy'ün bu simge ismi, yüksek tempolu hayatın sonuna doğru dudaklarından şu cümleler dökülür: "Hiçbir vakit güneş olamadık, sadece gelip geçici bir fecri kazip (aldatıcı şafak)! Rahat bırakınız ki, sessizce gurub edelim."

Son ana kadar zihni bulanmayan, espriler yapan Mazhar Osman, 31 Ağustos 1951'de -nekâhatini geçirmek üzere girdiği- Ortaköy Şifa Yurdu'nda kalp yetmezliğinden vefat eder.

Ölümü dünya bilim çevrelerinde geniş yankılar uyaran bu sıradışı doktorun bundan sonraki macerasını yine Ayhan Songar'dan takip edelim:

"1951 Ağustos'unun son günü. Hocanın naaşı Ortaköy'den Cağaloğlu'na getirildi. Cağaloğlu'ndan üniversiteye, camiye ve Zincirlikuyu'ya, son durağa gidiş. Nihayet imamın cemaate suali: 'Merhumu hâl-i hayatında nasıl bilirsiniz?' Çok iyi bilirdik... Buna dün de, bugün de, yarın da can ü gönülden şehadet ederiz. Allah rahmet eylesin."

Bu özel ve güzel adamın vefat tarihine de (h.1370-m.1951) Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü tarafından kaleme alınan şu kıta ile tarih düşürülür.

Fenn-i tıpta hace-i yekta idi

Şöhreti vareste-i ilâmdır

Zerle tarihi olunsa hâk reva

Mazhar Osman'ı herkes tanır

Ölümünden iki gün sonra, Bakırköy Akıl Hastanesi'nin kıdemli hastalarından meşhur "De Gaulle", servisin penceresinden bahçedeki doktorlara seslenir:

"Doktor beyler, Mazhar Osman öldü diye uydurmuşlar. Hiç Mazhar Osman ölür mü? Ne saçma şey! Bir zamanlar Atatürk için de öldü diye çıkarmışlardı."

DİPNOTLAR

(1) Mazhar Osman Hoca, soyadı kanununun çıkmasıyla "Uzman" soyadını almıştır.

(2) Bugün Yunanistan'da Alexandropolis şehri.

(3) La Paix Hastanesi, Kırım Savaşı'ndan (1856) sonra Fransız Saint Vincent rahibelerine padişah fermanı ile bağışlanmış ve daha sonra psikiyatrik hastane ve bakımevine dönüştürülerek rahibeler tarafından işletilmiştir.

(4) Bakırköy'deki hastaneden önce mecnunlar (deliler), çoklukla, Toptaşı Bîmarhânesi'nde (Akıl Hastalıkları Hastanesi) tutulurdu. Bu bîmarhâne yapısı, Üsküdar'da Valide Camii'ne bitişiktir; bîmarhâne olarak uzun yıllar kullanılışından sonra, tütünlük ve daha sonra Toptaşı Cezaevi ve sonunda Üsküdar İmam Hatip Lisesi olmuştur.

(5) İstanbul'da mütareke günlerinin yaşandığı bir dönemde, istilacıların Avrupa ve Amerika'dan fıçılarla getirdikleri alkollü içkiler insanımızı zehirliyordu. İşte bu acı günlerin birinde (5 Mart 1920) Babıali'deki Gazeteciler Cemiyeti'nde "Hilal-i Ahdar" yani Yeşilay Cemiyeti'nin kurulması için gönüllü insanlar bir araya geldiler. Bu toplantıya katılan, Şeyhül İslâm Haydarizâde İbrahim, Darül Hikmet-il İslâmiye azasından Bediüzzaman Said Nursi, Dr. Tevfik Rüştü Aras, H.Tarık Us, Hamdullah Suphi, Dr. Emin Paşa, Velid Ebuzziya, Eşref Edip, Müderris Mustafa Şekip, Dr. Süheyl Ünver, Mazhar Osman ve Fahrettin Kerim gibi seçkin zatlar, gençlerimizin geleceği hakkında önemli bir karar alarak Yeşilay Derneği'nin temelini attılar. (bknz. Necmettin Şahiner, Bilinmeyen Yönleriyle Said Nursi.)

Balıkesir'in Medar-ı İftiharı Pervasız Bir Mücahit
HASAN BASRİ ÇANTAY

Hasan Basri'nin portresi

Kamil odur ki her yerde koya bir eser,
Eseri olmayanın yerinde yeller eser.
Hâdimî

Hasan Basri Çantay...

Yokluklar ve imkânsızlıklar içinde kendini yetiştirmiş bir münevver...

Sarsılmaz imanı, yılmaz azmi ve polat sinesiyle örnek bir mücahit...

İdealist bir gençliğin yetişmesi için yıllarını veren girişimci bir eğitim öncüsü...

Halka, gerektiğinde kalemi, gerektiğinde silahı ile öncülük eden âteşîn bir gazeteci...

Yaptığı ilmî çalışmalarla kendini milletine adayıp onların gönlünde taht kuran tevazu âbidesi bir âlim...

Ölüm-kalım savaşının verildiği zor günlerde, zalimlerin zulümlerini korkusuzca haykırarak Millî Mücadele şuurunu ateşleyen isimsiz bir kahraman...

Çantayzâdelerin Medar-i İftiharı

Çantayzâdeler adıyla tanınan köklü bir Türk ailesinin bu medâr-ı iftihârı, 18 Kasım 1887 tarihinde Balıkesir'de dünyaya gelir. Tüccar olan babası Çantayzâde Halil Cenabî Efendi, çevresinde sevilen, bilgili ve güzel ahlâk sahibi bir âdemdir. Kepsut'un Sincanlı ailesinden olan annesi Hatice Hanım da iyiliksever bir kadındır.

Halil Cenabî Efendi, soğuk bir Kasım günü dünyaya gözlerini açan bu güzel yavruya hicrî takvim hesabına göre tarih düşürerek Basri adını verir. Ve zamanın geleneğine uyarak da başına bir Hasan ekler.

Hali vakti yerinde bir ailenin tek erkek çocuğu olarak itina ile büyütülen Hasan Basri, İbtida-i Kebir denilen ilkokulu bitirdikten sonra Balıkesir İdâdîsi'ne kaydolur. İdâdî'nin dördüncü sınıfında iken (1903) babasını kaybeden bu çalışkan talebe, çaresiz tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalır. Çünkü aile, 1897 depreminde büyük zarar görmüş ve babası oturdukları evi dahi satmak zorunda kalmıştır. Annesi ve dört kardeşi ile bir kira evine sığınan aileye bakıp evin geçimini sağlamanın yükü Hasan Basri'nin cılız omuzlarına biner.

İlim Aşkıyla Aşılan Engeller

Balıkesir Mutasarrıfı [1] Ömer Ali Bey, 1897 depreminde yıkılan Zağanos Mehmed Paşa Camii'ni yeniden yaptırırken, genç Basri bu hayırlı işi takdir eden elli beyitlik bir şiir yazıp Mutasarrıfa takdim eder. Şiiri çok beğenen Ömer Ali Bey, genç şairi huzuruna çağırtıp tanışır. Ondaki parlak zekayı ve çalışma azimini farkeden Mutasarrıf,

genç Basri'yi seksen kuruş maaşla Nâfia (Bayındırlık) dairesinde görevlendirir. Böylece Hasan Basri ilk resmi görevini almış olur.

Bu görevle hayat yükü biraz hafifleyen ilim aşığı, yarım kalan tahsilini tamamlamak gayesiyle Mevlevîhane Medresesi'de babasının dostlarından Rağıpzâde Ahmed Naci Efendi'den Arapça öğrenmeye başlar. Kısa zamanda kendini ispat eden Hasan Basri, hocasının güvenini kazanarak beraber okuduğu talebe arkadaşlarına fark atıp, onlara da ders vermeye başlar.

Ömer Ali Bey'in yerine Balıkesir Mutasarrıflığına tayin edilen meşhur ilim ve fikir adamlarından Mehmet Ali Aynî, Hasan Basri'yi Nâfia dairesindeki görevinden alarak kendi tahrirat kalemi (yazı işleri) katipliğine getirir.(2)

Mehmet Ali Aynî Bey, bu yetenekli delikanlıyı yanına almakla kalmaz, onun kendini yetiştirmesi için bütün desteğini verir. Hasan Basri de bir taraftan edebiyat, hukuk ve felsefe okurken diğer yandan da tercüme yapabilecek kadar Arapçasını ilerletir.

Omzundaki bunca yüke rağmen yılmadan çalışmaya devam eden Hasan Basri, son derslerini Müftü Kodanazzâde Hacı Ahmed Efendi'den okuyup icazet alma başarısını gösterir.

Basın Hayatına İlk Adım

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesi Hasan Basri Bey'in hayatında bir bakıma dönüm noktası olur. Bu yıllarda basın hayatına adımını atan Çantay, Nasihat adlı ilk gazetesini çıkarır. Bu gazetenin uzun ömürlü olmaması üzerine 1909'da haftalık Balıkesir gazetesini yayın hayatına sokan Basri Bey, 1911'e kadar çıkardığı bu gazeteyi matbaanın sahibi Cemil Efendi'ye devreder.

Kalemşörlüğe ilk bu gazetede başlayan Hasan Basri Bey, yazdığı ilmî, edebî, ictimaî ve hukukî yazılar ile çevresinde geniş yankı uyandırır. Kısa sürede tek başına bir gazete çıkarabilecek kadar bu mesleğin inceliklerini öğrenen bu azimli gazeteci, altı aylık ömrü olan Yıldırım gazetesini tek başına çıkarır.

Hasan Basri Bey'i bundan sonra, Mutasarrıf Reşid Bey'in emriyle Karesi gazetesini çıkarırken görürüz. Halkı aydınlatıcı güzel yazılarıyla oldukça tutulan gazete bir hayli kâr getirir. Hasan Basri Bey, paranın tek kuruşuna dokunmayarak hepsini mutasarrıfa takdim eder. Bu parayla da Balıkesir Vilâyet Matbaası kurularak halk hizmetine yeni bir kapı açılmış olur.

Balıkesir'den Yükselen Korkusuz Ses

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, gazetelerin sansür edilip kimsenin sesinin çıkmadığı bu karanlık günlerde Balıkesir'den gür bir ses yankılanır. Hasan Basri Bey, birçok dostunun "Sen mi dünyayı düzelteceksin, başına iş alacaksın, yapma." demesine rağmen 17 Ekim 1918'de "Ses" gazetesiyle sesini duyurur.

Gazetenin yayına başlamasından kısa bir süre sonra Mondros Mütarekesi (30 Ekim1918) imzalanır. Bir zamanların kıtalar fethine koşan Osmanlı'nın, Avrupalı emperyalistlere mağlup olduğunu deklare etmesiyle, başta Payitaht olmak üzere Anadolu'nun birçok yeri yabancılar tarafından işgal edilir. Devlet otoritesi kalmayınca da azınlıklar işi azıya alır, her tarafta eşkiyalar türeyip harp vurguncuları milletin kanını emmeye başlar.

Basri Bey, hüzün dolu o kara günleri şöyle anlatır:

"Memleketin her yanında ümitsizlik vardı. İstanbul ve birçok şehrimiz, ecnebilerin boyunduruğu altında idi ve bu hâl gitgide diğer şehirlerimizi de sarmak üzere idi. Gazeteler sansür altındaydı. İstanbul'daki Mebuslar Meclisi'nde bulunan Amanoloidi gibi Rum mebuslar ve diğer Rum ve Ermeni vatandaşlar açıktan açığa Türk'e hakaret ediyorlardı. İftiralar sayısızdı. Memleketin ileri gelen adamları, hayatlarından emin değildi. Türkiye'de, hele Balıkesir'de eşkiyalık o kadar ileri gitmişti ki bağlarımıza, bahçelerimize bile gidemiyorduk. Köyler, kasabalar basılıyor, Türk ağaları en feci işkenceler ile öldürülüyordu."

Millî Mücadele öncesi yalnız Balıkesir'de değil, memleketin

her yanında ses getiren Ses gazetesinin başında, Hasan Basri Bey'in can dostu Mehmet Akif'in özel olarak yazıp gönderdiği şu mânâlı dörtlük vardır:

Düşman sesi duymak istemezsen

Kardeş sesidir uyan bu sesten!

Kalkınca görür ki sabah olmuş

Vaktiyle uyanmayan bu sesten..

Gerçekten de Balıkesir'den yükselen bu kardeş ses, zulüm ve haksızlıkları haykıran bir sestir. Zaman olur, Türk'e hakaret yağdıran istilacılara karşı milletin hakkını savunur. Yerine göre memleketin nimetleriyle beslenip düşmanla işbirliği yapan hainlerle mücadele eder. Yine yeri geldiğinde, asker kaçağı eşkiyaları, savaş kargaşasında kasasını doldurmaya çalışan arsız asalakları yerden yere vurur. Mütareke yıllarında ise çevrenin bu korkusuz sesi, halkta millî şuurun uyarılmasına yönelik büyük hizmetlere vesile olur.

Bu arada Basri Bey'in doğruları haykıran keskin kaleminden menfaati zedelenenler rahatsız olmaya başlar. Bunlardan, Balıkesir'de yaşayan iki gayr-i müslim ile onu sevmeyen vurgunculardan biri İstanbul'a giderek hükümete şikayette bulunup hakkında jurnal verirler. Çok geçmeden Damat Ferit hükümetinden, gazetesinin kapatılıp kendisinin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesine dair emir gelir.

Kendi Vatanında Kaçak Olmak

Hasan Basri Bey için zorlu günler başlar. Doğruyu söyleyen dokuz köyden kovulur misali, artık o kendi memleketinde bir kaçaktır. Bu ateşli gazeteci tam dokuz ay on gün boyunca Ege'nin köy ve kasabalarında oradan oraya sürüklenerek çok acı günler geçirir.

Basri Bey, günlerdir çektiği bu tarifsiz sıkıntıların ruhunda meydana getirdiği infialleri şöyle dile getirir:

"İki gün geçti. Ruhum fazlaca sıkılmaya başladı. Kendi vata-

nımda sırf Türklüğümden dolayı maruz kaldığım bu felaket ve esaret gücüme gidiyordu. Hapishanede olsaydım, dostlarımla konuşabilirdim. Daha rahat vakit geçirebilirdim. Mahpus ve mevkuflar da bana enis olabilirlerdi. Şimit'in(2) hakaret tükrüklerine boğduğu Türk vatanperverleri bu havali halkından idi. Beni Türk bir mutasarrıf, Türk bir memur ne diye taharri ve takip ediyordu? Balıkesir'de beni yakalamak için gece gündüz uğraşan 22 memur vardı. Ben onlara ne yapmıştım? Benim hangi hıyanet ve cinayetimi takip ediyorlardı? Va'd edilen 600 lira mükâfat mı onları böyle koşturuyordu?

Bu mülahazalar beni çok rahatsız etti. Müteessirdim. Kafamın içi ateş gibi yanıyordu. Üzerimde bir rovelver vardı. Böyle dostlara yük olmak ne büyük azap idi. İşi âdeta kökünden halletmek fikri depreşiyordu. Hatta vasiyetnamem de hazırlanmıştı. Refika-i hayatım bir anda karşıma dikildi:

-Bana acımıyor musun? dedi. Gözümden kayboldu. Bu rüya değildi, hayal değildi; hakikatti. Bilâ ihtiyar ağladım, ağladım... Beni bu âkıbetten kurtaran dindarlığımdı, Allah'ın siyaneti idi."

Bu arada tarihler 15 Mayıs 1919'u gösterdiğinde Yunanlılar'ın İzmir'i işgal ettikleri haberi ortalığa bomba gibi düşer. Basri Bey, vakit geçirmeden bir grup arkadaşıyla gizlice toplanır ve hürriyet mücadelesini başlatmaya karar verirler. O, yaptıkları görev paylaşımı gereği Kepsut ve Dursunbey taraflarına gidecek; orada Millî Mücadele ışığını yakacaktır.

Bu şuurla yola çıkan Hasan Basri, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak her gittiği yerde halka hitap edip, "Vatan ve din ayrılmaz bir bütündür. Vatan giderse din gider, din giderse vatan gider." diye haykırarak millî birlik şuuru uyarmaya çalışır. Gerçekten de bu ihlaslı çabalar çok geçmeden meyvesini verir ve dağlarda başıboş dolaşan birçok çeteci Millî Mücadele fikri etrafında kenetlenir.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birbiri ardına yapılan diriliş toplantılarıyla Millî Mücadele'nin fikir plânında temeli atılır. Artık bunu silahlı mücadele takip edecektir.

Gönlü vatan aşkıyla yanıp tutuşan bu mücahit, Anadolu'nun

dörtbir yanında özgürlük meşaleleri parlamaya başlarken elbette böyle kaçak vaziyette yaşamayı kabullenemezdi. O, bütün sorumluluğu yüklenip başına gelecekleri göze alarak, bir anda yalın kılıç Balıkesir'de ortaya çıkar.

Hasan Basri Bey, belinde silah, üzerinde çete kıyafeti ve etrafında adamlarıyla çıkıp geldiğinde şehirden kaçma sırası İngiliz mümessile gelmiştir. Böylece dokuz ay on günlük gizlilik dönemi sona erer. Evet, artık ne ecnebi temsilci kalmıştır, ne takip edilmek endişesi, ne de yakalanma korkusu... Kalan, sadece o zor ve çileli günlerin hatırası müzmin bir bronşittir...

Kara Gün Dostluğu

Bir macera romanı sürükleyiciliğindeki bu hadiselerden sonra Hasan Basri Çantay'ı, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Karesi (Balıkesir) milletvekili olarak Ankara'da görürüz. Bu bozkır şehrinde, Meclis'e Burdur milletvekili olarak gelen Mehmet Akif ile buluşup hasret gideren iki eski dost, bir ev kiralayıp birlikte kalırlar. Meclis'te de yan yana oturup mücadelelerini birlikte sürdürürler.

Aslında bu iki kadim dostun ilk tanışıp kaynaşmaları 1908'de İstanbul'daki Sırât-ı Müstakim dergisi idarehanesinde başlar. Mehmet Akif o sıralar derginin başyazarı, Hasan Basri Bey de Balıkesir'de gazetecidir.

Bu ilk tanışıklığın ardından, İzmir'in Yunan işgaline uğraması üzerine Balıkesir'deki millî direniş hareketini işiten Mehmet Akif, bu harekete destek olmak üzere hemen dostunun memleketine koşar. Zağanos Camii'nde hutbeye çıkıp: "Ey Balıkesirliler, güzel yurdunuzu çiğnetmeyiniz, müdafaanız meşrudur, sebat ediniz, yürüyünüz..." diye haykırarak halkı heyecana getirip onların ruhunda derin tesirler bırakır.(3)

Meclis'in açılışıyla muhabbetlerini perçinleme imkânı bulan iki samimi insanın dostluğu herhangi bir çıkar kaygısından uzak, samimi, güçlü ve kalıcı bir dostluktur. Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş

Savaşı'na kadar birbiri ardına patlak veren savaşlar zincirinin zor ve acılı günlerinde güçlenen bu dostluk kelimenin tam anlamıyla bir kara gün dostluğudur. Basri Bey, milletin ümitsizlik girdabında bunaldığı o kara günleri "Akifnâme"de şöyle dile getirir:

"...Burada acı bir hatıramı yazacağım. Sakarya Muharebelerinin en kara günlerinde idi. Biri dedi ki:

-Sen hâlâ zafer mi bekliyorsun? Asırlar var, biz onu görmedik! Giriştiğimiz her savaş bizi mutlaka mağlup çıkarmıştır. Ankara'da topladığınız bir avuç kuvvetle mi düşmanı yeneceksiniz? İşte muhacirler! Ellerinden kaçan o güzel yurtlarını sayıklaya sayıklaya ölüp gidiyorlar. Hangisi yurduna vuslat ve memleketini istirdad devletine kavuşmuştur?

Düşündüm: Ben de muhacirdim! Ben de yeşil memleketimden kovulmuştum. İçim burkuldu, boğazıma -ur gibi- bir acı düğüm tıkandı. Ağlayamıyordum. O bedbaht ve meyus adama dedim ki:

-Bu savaş müstesna bir istiklâl savaşıdır ki asırların simsiyah tarihini tekzib edecektir.

O sırada Akif geldi. Anlattım; o zata şu cevabı verdi:

-Arkadaş, burası Ankara'dır! İşi millet kendi eline aldı, korkma! Bu sefer Yunan'la döğüşen Türk'ün öz imanıdır. İman mağlup edilemez!"

Mehmet Akif, İstiklâl Marşı'nın ilk kelimesinde olduğu gibi "korkma"mayı öğütlese de gerçekten korkulacak günlerdir. Çünkü Yunan ordularının Eskişehir'i alarak Polatlı'ya doğru ilerleyip Ankara'ya ulaşmasına ramak kalmıştır. Bırakın halkı, milletvekillerinin bir kısmı bile can derdine düşmüştür. İçlerinde ailesini uzaklaştırmak için Ankara'dan ayrılanlar vardır. T.B.M.M. bir süredir ancak "ekseriyet-i mümkine hasıl olmuştur." (mümkün olan çoğunluk vardır) denilerek açılmaktadır. Bu panik içinde Meclis'in Kayseri'ye taşınması düşünülüp, konuyla ilgili olarak önergeler verilir. Ölüm kalım savaşının verildiği böylesine tehlikeli günlerde aralarında on dokuz din âliminin bulunduğu otuz dört milletvekili, bir gece Tâceddin

Dergâhı'nda toplanıp sabaha kadar çalışarak tarihî bir karar alırlar. Bu kahramanlar, verdikleri önergede; T.B.M. Meclisi'nin eşiğinde ölür; ancak binadan diri çıkarak bir adım geri gitmeyiz, demektedirler. Millî Mücâdele şuurunun ölümsüz bir belgesi olan bu önerge Basri Bey'in kaleminden çıkar.

Konunun müzakere edildiği 30 Temmuz 1921'de yapılan 57. birleşimin ikinci gizli oturumunda Basri Bey de söz alarak Meclis'in son ana kadar yerinde kalmasını; değil Kayseri'ye gitmenin, bir adım bile geri çekilmenin mümkün olmadığını dile getirerek elbirliği ile düşmana karşı koymanın lüzumuna vurgu yapar.

İşte bu felaket günlerinin acılarını birlikte yudumlayıp, milletin ümitsizliğine panzehir üretmeye çalışan bu iki Millî Mücadele mücahidinin dostluğu zamanla iyice derinleşip perçinlenir. Gazeteci Eşref Edib, bu iki can dostun birbirine olan muhabbetini şöyle dile getirir:

"Ne sevgi idi o Yârabbi!.. Basri geliyor denildiği zaman Üstad'ın neşesi gözlerinden taşardı. Onunla birlikte acı tatlı nice günler, nice geceler geçirdiler. Siz, Üstad'ın fazilet ve şehamet menkıbelerini dinlemek isterseniz Basri'yi söyletiniz. O, size Üstad'ın ruhunu, kalbinin derinliklerini şerhetsin."

Eşref Bey, Akif'in Ankara günlerinde kaleme aldığı şiirlerinden birini bitirdikten sonraki seramoniyi de şöyle anlatır:

"Üstad, şiirini yazmak için çok zaman sarfederdi. O sehl-i mümteni dediğimiz şiirler, öyle kolay kolay olmuyordu. Şiir tamam olup da son şeklini aldığı zaman çaylar demlenir, bütün arkadaşlar toplanır, bilhassa çok sevdiği Basri'ye haber gönderilir, o sallana sallana gelir, Üstad'ın yanına oturur. Üstad da tamam olan şiirini kendisine has olan ahenkle okurdu."

Mehmet Akif, aynı zamanda Hasan Basri Bey'in hocasıdır. Yoğun geçen meclis çalışmaları dışındaki zamanlarda sık sık biraraya gelerek ilmî, edebî, tarihî ve sosyal konularda sohbetlere katılan Hasan Basri Bey, ileri yaşına rağmen öğrenme aşkıyla yanıp tutuşan

bir öğrenci edasıyla Mehmet Akif'ten Arap Edebiyatı dersleri alır.

Bu arada Basri Bey'in, Mehmet Akif'in şiirlerini ithaf ettiği ender dostlarından biri olduğunu hatırlatmadan geçmeyelim. Akif merhum, Bursa ve Balıkesir civarından gelen Yunan mezalimi haberlerinin tesiriyle 9 Mayıs 1921'de Tâceddin Dergâhı'nda kaleme aldığı meşhur "Bülbül" şiirini "Basri Bey oğlumuza" diyerek çok sevdiği bu kadim dostuna ithaf etmiştir.

Çantay'ın Mehmet Akif'e Kurduğu Tuzak

Mehmet Akif - Hasan Basri dostluğu "Bülbül"de olduğu gibi "İstiklâl Marşı"nda da kendini gösterir. Bugün edebiyatımız, hür bir vatan üstünde hür yaşama sevincini terennüm eden İstiklâl Marşı şaheserine sahipse bunu biraz da Mehmet Âkif-Hasan Basri Çantay dostluğuna borçludur diyebiliriz.

Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde kurulan irşad heyetlerinin yurt çapında edindikleri intibalar doğrultusunda, Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Miralay İsmet Bey'e bir istiklâl marşına olan ihtiyacı belirtmeleri, marş konusunu ilk defa resmi olarak gündeme getirir. Bunun üzerine Maarif Vekaleti bir genelgeyle ödüllü bir yarışma tertip eder ve yarışmanın şartları valiliklere duyurulur.

Yarışmaya ilgi bir hayli fazladır. Memleketin dört bir yanından toplam 724 şiir gelmiştir. Fakat Rıza Nur'un yerine Maarif Nazırı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, gelen şiirlerin hiçbirisini beğenmez. Bunlar, ona göre istiklâl ruhunu yansıtmamaktadır.

Hamdullah Suphi, bu şiiri ancak "Çanakkale Şehitlerine" şairinin yazabileceğine inanmaktadır. Fakat ahlâk âbidesi Âkif, kazanana 500 lira gibi büyük bir ödül va'dedildiği için yarışmaya katılmayı aklının ucundan dahi geçirmez. Ona göre manevî hizmetlere maddî bir menfaat asla bulaştırılmamalıdır. Çaresiz kalan Hamdullah Suphi Bey, Hasan Basri Bey'in kapısını çalar ve "Acaba üstadı ikna edemez misiniz?" diyerek ondan yardım talebinde bulunur.

Hasan Basri, Akif ile olan samimiyetine güvenerek: "Âkif

Bey yarışma şeklini ve ödülü kabul etmiyor, eğer bir çare ve şekil bulursanız yazdırmaya çalışırım." cevabını verir.

Gerçekten de Mehmet Âkif'in müsabakaya katılmamasının tek sebebi, kazanana ödül verileceğinin ilân edilmiş olmasıdır. Hasan Basri Bey'e "Ben ne müsabakaya girerim, ne de caize alırım. Bırak yazsınlar, ben bu yaştan sonra yarışa mı çıkacağım, ayıp değil mi?" demiştir. Hasan Basri Bey bunları anlatınca Hamdullah Suphi biraz düşünür:

"Dur, ben kendisine bir tezkire yazayım. Arzusuna tâbi olacağımızı bildireyim. Fakat tezkireyi kendisine siz verirsiniz."

Hasan Basri Bey'in de bu yolu uygun bulması üzerine Hamdullah Suphi, Mehmet Âkif'e hitaben "asil endişelerinin giderileceğine dair" bir mektup kaleme alır. Mektubu alan Hasan Basri Bey, Mehmet Âkif'e teslim etmeden önce küçük bir tuzak düşünür. Çantay, bu tuzağı Âkifname'de şöyle anlatır:

"Mecliste Âkif'le yan yana oturuyoruz. Çantamdan bir kâğıt parçası çıkardım. Ciddi ve düşünceli bir tavır ile sıranın üstüne kapandım, güya bir şey yazmaya hazırlanmıştım. Üstad ile konuşuyoruz:

- Niye düşünüyorsun, Basri?

- Mâni olma, işim var!

- Peki. Bir şey mi yazacaksın?

- Evet.

- Ben mâni olacaksam kalkayım.

- Hayır, hiç olmazsa ilhamından ruhuma bir şey sıçrar!

- Anlamadım.

- Şiir yazacağım da…

- Ne şiiri?

- Ne şiiri olacak, İstiklâl şiiri! Artık onu yazmak bize düştü!

- Gelen şiirler ne olmuş?

- Beğenilmemiş.

- Ya!

- Üstad, bu marşı biz yazacağız!

- Yazalım, amma şartları berbat!

- Hayır, şartlar filan yok. Siz yazarsanız yarışma şekli kalkacak.

- Olmaz, kaldırılmaz, ilân edildi.

- Canım bakanlık buna bir şekil bulacak. Sizin marşınız yine resmen Meclis'te kabul edilecek, güneş varken yıldızı kim arar?

- Peki, bir de ödül vardı?

- Tabii alacaksınız!

- Vallahi almam!

- Yahu lâtife ediyorum, onu da bir hayır kurumuna veririz. Siz bunları düşünmeyin.

- Bakanlık kabul edecek mi ya?

- Ben Hamdullah Suphi Bey'le konuştum. Anlaştık, hatta sizin adınıza söz bile verdim!

- Söz mü verdiniz, söz mü verdiniz?

- Evet!

- Peki ne yapacağız?

- Yazacağız?

Tekrar tekrar "Söz verdin mi?" diye sorduktan ve benden aynı kesin cevapları aldıktan sonra elimdeki kağıda sarıldı, kalemini eline aldı, benim daldığım yapma hayale şimdi gerçekten o dalmıştı. Meclis müzakere ile meşgul, Akif marş yazmakla. Meclis görüşmeleri bitti, Akif de hayalinden uyandı. Ben müddeti kendisine kısa göstermiştim. Birkaç gün sonra marşı vermiş olacağız! Aradan iki gün geçti, sabahleyin erkenden Üstad bizim evde. Marşı yazmış bitirmiş. Fakat vaktin darlığından şikâyetçi…

- "Yarına kadar sizde kalsın, göstermeyin, belki tadilat yaparsınız." dedim.

Artık Millî İstiklâl Marşı yazılmıştı. Marş yazıldıktan sonra (Hamdullah Suphi Bey'in yazdığı) mektubu da göstermiştim."

İşte "Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak." diye baş-

layıp, bir milletin yeniden dirilişinin özetlendiği bu muhteşem marş, Hasan Basri Bey'in güzel gayretleri neticesi millete kazandırılır.

İstiklâl Madalyalı Eğitimci

Bu arada zaman bir ırmak misali akadursun, Yunanlılar denize dökülür, işgalciler teker teker çekilir ve kurtuluş gerçekleşir. Bunu Birinci Meclis'in kendi kendini feshetmesi ve İkinci Meclis'in kurulup Cumhuriyet'in ilânı takip eder.

Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte Hasan Basri Bey, göğsündeki kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası'yla memleketi Balıkesir'in yolunu tutar. Burada yeniden gazeteciliğe başlayan Çantay, önce kendi çıkardığı Zafer-i Millî'de, daha sonraları da Türk Dili'nde hayli kıymetli yazılar kaleme alır. Bu yazılarında, kazanılan hürriyet ve istiklâlin son derece kıymetli olduğunu, değerinin bilinerek korunması gerektiğini izah eder. Bunun yanısıra gençlere hitap ederek sıranın artık kalkınmaya geldiğini; bunu sağlayabilmek için de yeni neslin idealist olması gerektiğini öğütler.

Millî Mücadele sonrası herkesin elbirliği yapması gereken şeyin, savaşın harabeye döndürdüğü ülkenin yaralarını sarıp imar etmek olduğunu savunan Hasan Basri Bey, bu uğurda pek çok hizmete ön ayak olur.

Kurduğu, Şehit Çocukları Yuvası'nda, Kurtuluş Savaşı sırasında şehit olanların geride bıraktığı yetimlerine kol kanat gerip, onları hayata hazırlayarak memlekete hizmet edecek insanlar olarak yetişmelerine gayret eder. Hasan Basri Bey'in müdürlüğünü yaptığı bu okul, halk desteğiyle kurulmuş ilk eğitim kuruluşu olmaktan başka, kalkınmada görev alacak gençleri yetiştirme hedefi açısından da millî eğitim tarihimizdeki şerefli yerini almıştır.

Doktoru, matbaası, örgü ve dokuma tezgahları, kadrolu din görevlisiyle Balıkesir'deki ilk özel okul diyebileceğimiz bu yuva, zamanla ürettiği malların pazarlanmasıyla kendi ihtiyaçlarını kendi karşılar hale gelmiş örnek bir müessesedir. Çantay, bu okulun bazı

ders kitaplarını bizzat kendi yazmış, okulda kendi bestelediği İstiklâl Marşı'nı okutmuştur.

Basri Hoca, bu müdürlükle birlikte Balıkesir Lisesi edebiyat öğretmenliği görevini de yürütür. Burada da, Akif'in "Asım"ı gibi idealist bir gençlik mayalamaya çalışır.

Hazreti Nuh'un Türklüğü

Balıkesir'in bu sevimli siması, yaptığı onca işin arasında, Türkçe bilgisinin üst düzeyde oluşu nedeniyle Soyadı Kanunu'nun (21 Haziran 1934) kabulünden sonra başvuru mercii haline gelir. Alınacak soyadlarının Türkçe olup olmadığı kendisine sorulur, eğer Basri Bey "Türkçedir." diye belge verirse isteyenler istedikleri soyadını alabilirler.

Bununla ilgili, hem Hasan Basri Bey'in hazırcevaplığını, ince zekâsını ve latîfeciliğini, hem de rotasını Batı'ya çevirmiş genç Cumhuriyet'in bakış açısını aksettiren birçok ilginç hadise yaşanır.

Bir keresinde aile adı "Bilal" olan bir şahıs, bu ismi soyadı olarak almak ister. Ne var ki nüfus memuru "Bilal" sözcüğünün Arapça olduğu gerekçesiyle o kişinin arzusunu yerine getirmez. Adam dedelerinden gelen bu lâkabı soyadı olarak almak için ne kadar ısrar ettiyse de memur bir türlü bu işe yanaşmaz. Nihayet adama "Hasan Basri Bey'den kelimenin Türkçe olduğuna dair bir kâğıt getirdiği takdirde" arzusunu kabul edeceğini söyler. Bunun üzerine adam soluğu Hasan Basri Bey'in yanında alır ve durumu yana yakıla anlatır. Basri Hoca pratik zekasıyla probleme hemen bir çözüm üretir ve kelimenin "bil" ve "al" sözcüklerinin birleşmesiyle meydana gelmiş Türkçe kelime olduğuna dair bir kâğıt yazıp adamın eline tutuşturur.

Bunu duyan bir başkası, daha önce "saraç" soyadı almak isteği aynı gerekçeyle geri çevrildiğinden hemen Çantay'a müracaat edip "saraç" sözcüğünün Türkçe olduğuna dair bir kâğıt ister. Çantay, bu sözcüğün Arapça kökenli olduğunu bilmekle birlikte adamın

işinin görmek için onun da "sar" ve "aç" olarak iki Türkçe sözcükten oluştuğu yolunda görüş bildirerek işini görür.

Bir diğeri "Nuhoğlu" soyadını almak ister, fakat o da aynı gerekçe ile geri çevrilir. Adam çaresizlik içinde, belki bir ümit diyerek Basri Bey'in kapısını tıklatır. Hasan Basri bu kişiye istediği belgeyi birkaç gün sonra vereceğini söyler. Aradan birkaç gün geçince verdiği kağıtta, onun ince zekâsıyla latîfeciliğini yansıtan şöyle bir açıklama vardır: "Hz. Nuh'un torunlarından birinin adı Türk'tür." Bu kâğıdı gören memur "Hasan Basri Bey'in sayesinde Hz. Nuh da Türk oldu." demekten kendini alamaz.

Kendini Milletinin Hizmetine Vakfeden Adam

Balıkesir Yeşilay Cemiyeti, Verem Savaş Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu gibi birçok derneklerde ve hayır kurumlarında aktif görevler alıp hizmet eden Hasan Basri Çantay, bunların yanında uzun yıllar memleketi faiz belasından kurtaracak bir kurtuluş için zihin yorar. Çağımız Müslümanlarını kapitalist ekonomi kıskacından kurtaracak bir faizsiz banka modeli uzun süre rüyalarını süsler.

Hasan Basri Bey, yaşı oldukça ilerlemesine rağmen, böylesi yoğun bir çalışma temposundan hız kesmeyince oldukça yorulup yıpranır. Zihin yorgunluğu hastalığına yakalanan bu hizmet eri, mecburen emekli olup istirahat etmek zorunda kalır.

Emekliliğinin ardından kendini tamamen ilmî çalışmalara veren Basri Bey, yazılarına bir süre ara vermek durumunda kalırsa da, yurdun değişik yörelerinde yayınlanan gazete ve dergilerde yazılar yazmaya devam eder. Bu kalem hizmetini hastalığı dışında ölümüne kadar sürdürür.

Gazetecilik hayatında H. Basri, H. B. Sîretî, Nasuhi Dede, Kalender, H.B. Çantay, Mü'min, Y.H. ve Muvahhid imzalarını kullanan Çantay, mûsikî ile de ilgilenir ve güzel besteler yapar. İstiklâl Marşımızı da besteleyen Çantay, şiirlerinde Basrî, Hüznî, Serseri,

Âşık Hasan mahlaslarını kullanır.

Ömrünün son yıllarını dinî, ilmî, edebî araştırmalara ve Kur'an-ı Kerim tercüme ve tefsirine hasreden Çantay'ın belli başlı eserleri arasında; Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, Mektepli Yavrularıma, Müslümanlıkta Himaye-i Etfal, Kara Günler ve İbret Levhaları, Zeka Demetleri, Akifname, Mecmuai Eş'ari, Divan-ı Lügat-ı Türk Tercümesi, İslâm'da Cihat ve İdman, Kalendername, Hadis Külliyatı sayılabilir.

Basri Bey'in Karakter Haritası

Yaptığı hizmetler ve geride bıraktığı eserlerle kendini milletine adayan Hasan Basri Bey, sarsılmaz imanı, yılmaz azmi ve girişimci ruhuyla halkının gönlünde taht kurmuştur. Yeni nesillere model oluşturan bu güzel insanı daha yakından tanıyabilmek için onun şairlik yönünden istifade etmemiz gerekmektedir. Çantay, "Bir Deyiş" isimli şiirinde şahsiyetinin temel özelliklerine şöyle vurgu yapar.

Sapmam ne tuzluya ne ekşiye,
Erkeklik yaraşır erkek kişiye
İblisin öptüğü o pis eşiğe,
Ömrümde ben bir kez ayak basmadım.

Aman vermedim hiç sefil arzuma,
Kendi ekmeğimi bandım tuzuma
Haram yedirmedim hatta kuzuma,
Dikenli hülyâlar kurup yasmadım.

Din ü milletimi sevdim hak için
Hakka bende oldum sırr-ı aşk için,
Kavuk sallayamam ben alçak için,
Elimle boynuma lâle takmadım.

'Aşık Hasan' der ki bağrım yanıktır,
Helal süt emmişim, alnım açıktır,
Milletin derdiyle çehrem açıktır.
Yoksa kimseye ben kata kasmadım.

Evet, şiirinde de belirttiği gibi helal süt emmiş bu alnı açık adam, hayatı boyunca kimseye minnet etmeden ekmeğini tuza basıp yiyerek hep tevazu yörüngeli yaşar. Hiçbir zaman dünya adamı olmaz, dünya nimetlerine fazla önem vermez. Gönül zengini bu muhterem insan, yazılarından telif ücreti almaz, mealinin gelirine el sürmeyip olduğu gibi adına yaptırdığı camiye harcar.

Övülmekten hoşlanmayan Hasan Basri Hoca, yaptığı nasihatten dolayı ağlayan Ömer Kirazoğlu'na, "Oğlum, keşke benim bu kadar ilmim olacağına, senin kadar imanım olsaydı..." diyebilecek kadar da kendini aşkın biridir.

Memleketi Balıkesir'e olan sevgisini, "Uzak-yakın tarihe bakınız; Balıkesir'den devlet, millet haini çıkmamıştır." diyerek açıklayan Hasan Basri Bey, bu güzel belde için yaptığı Millî Mücadele çalışmalarını engin tevazusundan dolayı anlatmamayı yeğler. Nitekim tarihçi Cemal Kutay'ın, "Millî Mücadele'de nasıl böyle ilk devletleşen belde olabildiniz?" sorusunu, "Tefahüre (övünmeye) vesile aramadık, vazifemizi yapmaya çalıştık!" diyerek geçiştirir.

Bu arada, 1923'den 1950'ye kadar süren ve dinî alana yönelik sınırlamalarla ve dindarlara yöneltilen akıl almaz baskılarla hafızalara kazınan İsmet İnönü'nün uzun "Millî Şef" dönemi, hak ve hakikat adına hizmet etmenin çok zor olduğu bir dönemdir.

Hasan Basri Bey bu korku ve baskı dönemini, (Bediüzzaman Hazretleri'nin talebelesi Bayram Yüksel'e hitaben) şu itirafla ifade eder:

"Kardeşim, sizleri tebrik ediyorum. Bizler Üstad'ın sayesinde müellif olduk. Korkumuzdan ne eser yazabiliyorduk. Ne de kimseye bir şey anlatabiliyorduk. Üstad Hazretleri Risale-i Nur'u telif etmeye başladı. Türkiye'de bu sayede okuma çığırını açtı..."

Hasan Basri, Demokrat Parti'nin başa geçmesiyle biten bu tek partili baskı döneminin ardından, İslâm dininin yayınlar ve diğer vasıtalarla öğretilmesine dönük faaliyetlere katılır. Onun çalışmaları eser telif etmek, talebe yetiştirmek, yol göstermek ve irşat sohbetleri şeklinde olur.

Meselâ, Balıkesir'de evine komşu olan ve beş yabancı dil bilen Olgart isimli Hıristiyan bir veterinerle üç gün boyunca yaptığı sohbet, Olgart'ın kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmasıyla hitama erer.

Aynı şekilde o sohbetlerden feyizlenenlerden biri de Esad Adil Bey'dir. Türkiye Sosyalist Partisi'nin ilk kurucularından olan Müstecabizâde Esad Adil Bey, Hasan Basri Bey'in hocalarından birinin oğludur. Bu yakınlık sebebiyle, zaman zaman onu ziyarete gelir.

Basri Hoca, Esad Adil Bey'le her görüşmelerinde ona, "aradıkları adaletin bütün zararlarından arınmış olarak en faydalı yönleriyle İslâm'da bulunduğunu misal ve detaylarıyla anlatır. İslâm'ı tetkik etmesini tavsiye eder"... Esad Adil Bey'in önceleri kafası allak bullak olur, fakat sonunda ikna olmuş olarak Hoca'nın yanından ayrılır. Yeşilay eski Başkanlarından Selahaddin Kaptanağası, Adil Bey'in son nefesini "Allah" diyerek verdiğini ifade etmektedir.

Tasavvuf Çeşmesine Yöneliş

Önceleri tasavvufa karşı kayıtsız biri olan Basri Bey, daha sonraları tanıştığı tasavvuf erenlerinden feyizlenerek İslâm tasavvufunun ruhu olgunlaştıran terbiyesinden geniş ölçüde nasibini alır.

Bir ara fırsat buldukça Evrâd-ı Bahâriyye'yi okumaya başlayan Hasan Basri Bey, bir gece rüyasında babasını ve babasının şeyhi Melek Hoca'yı görür. Babasının elini öpmek için davrandığında, babası işaret edip Melek Hoca'yı gösterir. Hasan Basri Bey de bunun üzerine önce Melek Hoca'nın, sonra babasının elini öper. Karşılarına oturunca Melek Hoca:

-Oğlum, sen Evrâd-ı Bahâriyye'yi okuyorsun. Oku. Fakat içinde

birkaç yerde ibare hatası var. Onları düzelterek oku, der. Rahmetli uyandıktan sonra o hataları ararsa da bulamaz. Senelerce aramaya devam eder, ancak bir sonuç elde edemez.

Ankara'da bulunduğu sıralarda bir gün Taceddin Dergâhı yakınındaki evlerinden Meclis'e gelmek üzere her zamanki gibi Mehmet Akif Bey'le birlikte çıktığında, Evrâd-ı Bahâriyye'yi o gün her nasılsa farkına varmadan yanına alır. Akif Bey'le birlikte bugünkü Anafartalar Caddesi'ni takip ederek Zincirli Cami'ye gelirler. Cami önünden geçerlerken Mehmet Akif Bey, Meclis'in toplantı vaktine kadar epey zamanları olduğunu, cami odasında ilim adamları ile tasavvuf erlerinin toplanıp sohbet ettiklerini ve aralarına katılmalarının uygun olacağını söyler. Birlikte cami odasına girip, Meclis'in toplantı saatine kadar sohbet ederler Bir ara gitmek üzere izin isteyip kalktıklarında orada bulunan Sivas Mebusu Mustafa Takî Efendi, Mehmet Akif'e dönerek, "Akif Bey, müsaade ederseniz biz Basri Bey'le biraz görüşmek istiyoruz", deyince Mehmet Akif Bey "hay hay" diyerek ayrılır.

Takî Efendi, daha sonra Basri Bey'e dönüp onu hayrette bırakacak şu sözleri söyler:

"Cebindeki kitabı çıkar. Sen onu okumaya izin aldın; içindeki bazı yanlışları düzeltmeye de biz memur edildik."

Bu ibretlik hadise Hasan Basri Çantay'ın tasavvufa ve tasavvuf ehline olan ilgisini daha da artırır. Aslında o, tasavvuf büyüklerinden Abdulkadir Geylânî Hazretleri'ne kendini manen bağlı hissedecek kadar çok sevmektedir. Bu sevgisini bir keresinde şöyle anlatır:

"Gençliğimde Abdulkadir Geylânî Hazretleri'nin ruhu için çok Kur'an okur, sevabını ruhuna bağışlardım. Bir gün yatakta uzanmış yatıyordum. Kapı açıldı. İçeri elinde bir güğümle Abdulkadir Geylânî girdi. Bana,

-Aç ağzını dedi. Toparlanmaya vakit bulamadan dediğini yaparak ağzımı açtım. Yattığım halde elindeki güğümden ağzıma süt dökmeye başladı. Ben de o döktükçe içiyor, bir türlü kanmak bilmiyordum. Bu

ara eşim geldi. Benim gördüğümü görmediği için boğazımdan çıkan acayip eserlerden şüphelenmiş. Hafif bir sesle sordu:

- Ne yapıyorsun?

- Süt içiyorum.

- Ne sütü?

- Şey... Öyle söyleyivermişim. Merak etme, bir şey yok...

Ankara'da iken Mustafa Takî Efendi'ye bağlanmakla başlayan tasavvufî hayatı, Balıkesir'de Abdülaziz Mecdi Efendi'yle devam eden Basri Bey, bu bereketli nehirden oldukça nasiplenir, ruhî olgunluk yolunda epey mesafe kateder. Şu hadise, onun manevîyatı hayli güçlü bir Allah dostu olduğunu gösteren örneklerden sadece biridir.

Hacdan Getirilen Selam

Güzel gönül sahibi biri Hac'ca gittiğinde Medine'de abdest alırken yanına yaklaşan tanımadığı biri, nereden geldiğini sorar. O da İstanbul'dan geldiğini söyleyince tanımadığı bu adam:

- Hasan Basri Hoca'yı tanır mısın? der. "Evet" cevabını alınca da şöyle devam eder:

- Döndüğünde selam söyle ve ona benim için sarıl, öp!

Adam, başka bir şey konuşulmasına vakit bırakmaksızın bir anda ortadan kaybolur.

İstanbul'lu zat bir müddet sonra Hac'dan döner. Bir gün Fatih Camii şadırvanında abdest almakta iken kapıdan Basri Hoca görünür. Adam, kolları sıvalı vaziyette Hoca'ya doğru yönelir, fakat öylece kalakalır. Çünkü emanet edilen selamla birlikte ona sarılıp öpmek de vardır. Hoca ile gözgöze gelirler. O da durup beklemeye başlar. Bir süre böyle durduktan sonra mütebessim bir eda ile eliyle yaklaşmasını işaret eder. Yanına yaklaşınca da,

- Hadi bakalım, ne duruyorsun, sarıl da öp, der. Adamcağız şaşkın vaziyette emre uyar. Üzerindeki selâm emanetini de böylece tebliğ etmiş olur.

Balıkesir Karaköse Hattı

Çantay Hoca'nın manevî derinliğini gösteren hadiseler anlatmakla bitmez. Bunlardan biri de Albay Cemaleddin Gürlek'in hatırasıdır. Balıkesir'de yüzbaşıyken Hasan Basri Hoca'nın kapı komşusu olan Gürlek ailesi, bu değerli zatın feyzinden çok istifade ederler. Bir yıl sonra tayinleri çıkınca vedalaşarak ayrılırlar. Gerisini Cemaleddin Bey şöyle anlatır:

"Bir sene çabuçak geçti. Ve ben (Ağrı) Karaköse'ye tayin oldum. Kendisine veda ediyordum.

-Hocam ben şu vaziyete geldim hiçbir gün bana 'Cemal Bey namaz kıl, oruç tut, şunu yap, bunu yapma diye bir öğüt vermediniz, bu bir sene yanınızda bulunmak yetti mi?' diye sorunca, Basri Bey,

- Uzun etmeyin ben sizinle beraberim, yalnız bir nasihatim var; kâğıt oynama, der.

Elini öperek ayrıldım.

Karaköse'deyim, her taraf kar, dışarı çıkmaya imkân yok. Alayın nöbetçi yüzbaşısıyım. Taburların nöbetçi subayları ile soba başında sohbet ediyoruz.

- Çocuklar kâğıdınız yok mu? Haydi bir kaptı kaçtı oynayalım, dedim. Oynadık. Sabah nöbetten çıkıp eve geldiğimde ailem,

- Bey, sen dün gece ne yaptın? Herhalde çok fena bir şey yaptın. Basri Bey geldi, odanın kapısını vurdu, yataktan fırladım; 'söyle o Cemal Bey'e yaptığını bozuyor', dedi. Sen ne yaptın Allah aşkına?

- Nöbetçi subayları ile kâğıt oynadık.

- Ama bey bize kâğıt oynamayın demedi mi?

Basri Bey, 'ben sizinle beraberim' dediği zaman içimden 'Hocam ben bin kilometre öteye gidiyorum, nasıl bizimle beraber olursunuz.' demiştim. Veli şahıslar için zaman ve mekanın kıymeti yokmuş, sizi televizyon ekranında seyreder gibi görüyor, gelip kapınızı çalabiliyor."

Hz. Peygamber'le Soydaş Olmak

Hasan Basri Hoca'nın en belirgin özelliklerinden biri de, yanık bir Peygamber aşığı olmasıdır. Her Allah dostu gibi Basri Bey'in de, Kainatın İftihar Tablosu'na (sav) muazzam bir sevgisi vardır. O, yüreğinin derinliğindeki bu aşkı bir yerde şöyle dile getirir:

"Hz. Peygamber'e (sav) sonsuz hürmetim, sevgi ve muhabbetim vardı. Onun soyundan gelmiş olmayı dünyalara değişmezdim. Sık sık bu duygumu dile getirir, 'Ya Rabbi! Ne olurdu, beni onun soyundan dünyaya getirseydin. O'na (sav) daha yakın olurdum!' diyerek hasretimi niyaz cümlelerine katar; Rabbime yalvarırdım.

Bir kurban bayramı günü kurbanları kestim. Tam işimi bitirmiş yukarı çıkacaktım ki bahçe kapısı çalındı. Açtım. Baktım, tanımadığım biri. Selâm verdi. İçeri buyur ettim. Bahçeye girdi, kameriyeye oturdu. 'Nereden gelip nereye gidersiniz? Açsınızdır. Müsaade ederseniz bir şeyler hazırlansın, birlikte yiyelim.' dedim. 'Biz yemeyiz.' cevabını verdi. 'Öyleyse bir şeyler içelim.' deyince de aynı karşılığı verdi, 'Biz içmeyiz!' Sonra da bana dönerek şunları söyledi: 'Ben Medine-i Münevvere'den geliyorum. Hz. Peygamber'i (sav) seven bütün mü'minler onun evladıdır. Size bunu tebliğ etmeye geldim. Görevim bitti. Bana müsaade...'

Sonra kalktı. Birkaç adım attı. Bahçe kapısından çıktı. Akrasından kapıya kadar giderek baktım, kimseyi göremedim."

Tanıyanların Dilinden Çantay Hoca

"Ortaokul sıralarında ilk kez elini öpmek nasip oldu. Bize Arapça, Farsça dersler verirdi. Ders boyunca daima soru yağmuruna tutardık, Safahat'tan şiirler okurdu. Bizleri sık sık imtihan eder, başarılı olduğumuzu görünce çok memnun olur, yüzümüze karşı 'Ateş gibisiniz.' derdi. İyi niyetliydi. Her hangi bir maddî menfaat düşünmeksizin ilim yaymak için çalışırdı.

Hatıralarından şunu hatırlıyorum: Millî Mücadele'ye iştirak

ettiği, silahlı olarak dağa çekildiği, düşman tarafından ve onu ihbar edenler tarafından haber alındığı zaman, İngilizler kendisini aratıyormuş. Kendisini aratan ve arayanların evine silahlı olarak girmiş ve 'Selâmün aleyküm, beni arıyormuşsunuz.' demiş. Hepsinin dili tutulmuş, korkudan. Hocanın belinde, göğsünde fişekliği, elinde mavzeri varmış, hiçbir şey yapamamışlar." (Prof. Dr. Nihat Keklik)

* * *

"Yıllarca süren bir emeğin, iman, sabır ve ilmî titizliğin ürünü olan 'Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim' Türkçe Kur'an tercümeleri arasında yeni bir çığır açmıştır." (Prof. Dr. Emin Işık)

* * *

"1933-1934 yılları, henüz muhabere araçları gelişmemiş. Bir gün bana Hasan Basri, 'kalk istasyona gidip Prof. M. Ali Ayni'yi karşılayacağız' dedi. Ben de 'M. Ali Bey geleceğim diye haber gönderdi mi? Mektup, telgraf falan gönderdi mi?' diye sordum. O 'Hayır göndermedi ama biz yine de gidelim." dedi. Kalktık, gittik. Tren geldi, içinden M. Ali Ayni inmez mi. O da bizi görünce çok şaşırdı ve "Geleceğimi nereden biliyordunuz?' diye sordu. Demek H. Basri Çantay, M. Ali Ayni'nin geleceğini hissetmişti. Daha sonra eve gittik ve sohbete başlandı. Aradan epey zaman geçti ve kapı çalındı. Kalkıp kapıyı açtığım zaman karşımda postacıyı gördüm. Bana bir telgraf verdi, hemen açıp okuduğumda hayretler içinde kaldım. M. Ali Ayni'nin geleceğinin haberini veren telgraftı." (Prof. A. Selçuk Özçelik)

* * *

"Çantay'ı Balıkesir Lisesi'nde okurken tanımıştım. Çok muhterem bir zattı. Bize lisede Kur'ân'ı, İslâm'ı ve imanı anlatırdı. 1941-1942 yıllarındaki dinî neşriyatın yokluğunda biz susuzluğumuzu onun sohbetlerinde giderirdik. Cumartesi, pazar günleri evine damlardım. Arkadaşlarımla çok istifade ettim." (Av. Bekir Berk)

* * *

"Bir gün ailece Eyüp Sultan Hazretleri'ni ziyarete gitmiştik. Babam uzunca dua etti. Biz de ellerimiz açtık ve duaya iştirak ediyor-

duk. Gözüyle türbenin üzerini işaret etti, bizler de kafamızı kaldırıp baktık. Sarıklı, sakallı, nuranî yüzlü bir ihtiyar gördük. Sonra ortadan bu görüntü kayboldu.

-Kimdi bu, tanıdınız mı? diye babam bize sordu.

-Hayır, bilmiyoruz. dedik.

-O Eyüp Sultan'dır, dedi.

Nasıl oldu bilmiyorum, herhalde babamızın vesilesiyle bize de göründü." (Oğlu Mürşit Çantay)

Dârü'l Cinân Mesken Oldu Hasan Basri'ye

Çileyle yoğrulmuş mücadeleler içinde geçen yetmiş sekiz yıllık ömürden sonra, ardında gıpta edilecek hayırlı bir miras bırakan bu güzel adam, 1384 Receb'inin sonuna rastlayan 3 Aralık 1964 Perşembe günü İstanbul'da gözlerini fâni dünyaya kapatır.

Hayatı boyunca paradan uzak yaşayan, eline geçeni de dağıtmayı şiar edinen Balıkesir'in bu medâr-ı iftihârının, vefat ettiği zaman cenaze masraflarını karşılayacak parası bile çıkmaz. Vefakâr eşinin bu maksatla biriktirdiği mütevazı para ile cenazesi ancak kaldırılabilir.

Cenaze namazı sonrası Cuma günü, bu memleket evladına karşı son görevlerini yapmak üzere ülkenin dörtbir yanından Fatih Camii'ne akın eden kalabalık bir cemaat tarafından kılınır.

Ey İslâm mücahidi! Dön de bir ardına bak,
Mü'minler ordu olmuş, tabutunsa bir sancak
Kavuşup Allah'ına en mübarek bir günde
Yükselmiş gidiyorsun genç ellerin üstünde..

Cemal Oğuz Öcal'ın, şiirinde belirttiği gibi, fâni varlığı vasiyeti gereği eller üzerinde taşınarak Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilir. Ne var ki vefatından yedi yıl sonra, 1971'de toprağa verildiği yerden çevre yolunun geçmesi sebebiyle mezarının yerinin değiştirilmesi gerekir. Sonrasını Türkiye Yeşilay Cemiyeti eski Genel Başkanı Selahaddin Kaptanağası'ndan dinleyelim:

"Şiddetli ve karlı bir kış günü, mübârek naaşını hayrul-halefi

Mürşid Bey, ben ve mezarcı olduğu halde üç kişi, yeni makamına nakil ve tevdi ettik. Kefeni çamurlu fakat mübarek vücudu konduğu gibi tertemiz ve sapasağlamdı."

Aynı şehitlikteki can dostları Mehmet Akif Bey ile Ahmet Naim Bey'in yakınındaki yeni mezarına defnedilen bu Hak dostunun başucundaki taşında şunlar yazılıdır:

Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî

Balıkesirli Din Âlimi

Hasan Basri Çantay burada yatıyor.

Doğumu: Hicrî 1302, Mîlâdî 1886

Ölümü: Hicrî 1364, Mîlâdî 1964.

Heşt behişten geldi tarih Çantay Balıkesriye

Dârü'l-Cinân mesken oldu Müfessir Hasan Basri'ye

DİPNOTLAR

(1) Tanzimat'tan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancakların yöneticisine verilen ad.

(2) Kaynaklar, bu nakilde, Hasan Basri'nin yazdığı bir şiirin önemli rol oynadığını kaydederler. Mehmet Ali Aynî Bey, Halide Edib'in bir şiirine nazire olarak güzel bir manzume yazmıştı. Hasan Basri de, bu nazireye aynı güzellikte bir nazire yazmıştı.

(3) Balıkesir'deki İngiliz temsilcilisi Schimith.

(4) Mehmet Akif bu hitabesi yüzünden Dâru'l Hikmeti'l-İslâmiyye'deki vazifesinden azledilmiştir.

Fergana'lı İdealist Gazeteci
HAFIZ EŞREF EDİB

"İdeal uğruna yaşamak,
ideal uğruna ölmekten daha zordur"
J. G. Seume

Eşref Edib Fergan... Bir asra yakın bir ömür... Âdeta canlı bir tarih... İkinci Meşrutiyet'i, Millî Mücadele'yi, İstiklâl Harbi'ni, Cumhuriyet'i, tek ve çok partili hayatı görüp yaşamış bir mücadele adamı...

Değişim fırtınalarının alabildiğine hızlı ve keskin yaşandığı yıllarda, fikirleri ve eylemleriyle inandığı doğruları pervasızca savunan bu idealist adam, Türkistan muhacirlerinden bir ailenin çocuğu olarak, Selanik vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Serez'de dünyaya gelir.

Evlâd-ı Fâtihân(1) olarak Balkanlar'ın en önemli merkezlerinden biri olan Serez'e hicret edip yerleşen Fergana'lı (2) İslâm Ağa ile Nefise Hanımefendi'nin oğlu olan Eşref Edib'in, Ahmed Paşa deresinin suladığı bu fetih şehrinde dünyaya gözlerini açtığında tarih 1882'yi

göstermektedir.

İlk ve orta öğrenimini (Sıbyan mektebi ve Rüşdiyeyi) doğum yeri olan Serez'de tamamlayan küçük Eşref, bu arada Serez Müftüsü İmadüddin Efendi'den dinî ilimler ve Arapça tahsil eder. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim'i de hıfzederek hafız olur. Memleketinde bir yıl kadar da Şer'i Mahkeme kâtipliği yapar.

Zaman su gibi akarken takvim yaprakları 6 Kasım 1912'yi gösterdiğinde Balkan Savaşları patlak verir. Koskoca Devlet-i Aliyye, yeni yetme Balkan devletleri karşısında utanç verici bir hezimete uğrayınca birçok ecdat şehri ile birlikte Serez de Yunanlılar'ın işgaline uğrar. Ve 1374'den 1912'ye kadar, yani beş buçuk asırdır tevhidi haykıran ezanlar yerini çan seslerine bırakır.

Genç Eşref artık İstanbul'dadır ve hukuk fakültesine (mekteb-i hukuk) kaydolmuştur. Öğrenme aşkı ile yanıp tutuşan bu ilim sevdalısı, hukuk fakültesi ile yetinmez ve medrese eğitimini tamamlamak için de Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii'ndeki derslere devam eder.

Dönemin meşhur vaizlerinin vaazlarıyla, hukuk fakültesinin hocalarının ders takrirlerinden derlediği risaleleri bastırarak matbuat hayatına adımını atan Eşref Bey, bu yıllarda Serezli Hafız Eşref Edib olarak tanınır.

Mürekkep kokusuyla tanışmasıyla birlikte yavaş yavaş çevresini de genişleten genç hukukçu, Ebu'l-Ula Mardin, Mehmed Âkif, Musa Kazım ve Mahmud Esad gibi devrin önemli münevverleri ile tanışıp dostluklar kurar.

Sırat-ı Müstakim'den Sebilürreşad'a...

Hafız Eşref, Sultan İkinci Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında artan yenilikçi fikirlere karşı çıkmak ve İslâm birliği düşüncesini yaymak gayesiyle fikrin hür kaleleri olan dergiciliğe ilgi duymaya başlar. Bu düşüncelerle 27 Ağustos 1908'de haftalık Sırat-ı Müstakim dergisini Ebu'l Ula Mardin ile birlikte çıkarmaya başlar. Aynı zamanda Tahirül Mevlevî, Bereketzâde İsmail Hakkı, Mardinizâde, Manastırlı

İsmail Hakkı, Babanzâde Ahmet Naim, Halim Sabit ve Şeyhülislam Musa Kazım gibi usta kalemlerle birlikte derginin yazarları arasında yer alır. Mehmet Akif de derginin baş muharriridir.

İlk sayısının ilk yazısı "Hürriyet Musavat" olan Sırat-ı Müstakim, imkanlar dahilinde İslam coğrafyasının dörtbir yanına gönderilir ve her ulaştığı yerde büyük ilgi görür. Rusya'daki Müslümanların problemlerine de yer veren derginin bir süre sonra dağıtımı Çarlık Rusyası tarafından engellenir. Çünkü Akif'in, duru Türkçesi ile yazdığı yazılar ve şiirler, muhtelif Türk kavimleri arasında büyük bir uyanışa vesile olmuş ve Ruslar'ı rahatsız etmiştir.

Genç gazeteci, dergiyi 182 sayı çıkardıktan sonra Ebu'l Ula'nın üniversite hocalığına başlaması sebebiyle tek imtiyaz sahibi olarak yayınlamaya devam eder. Derginin adını da "Hak yolu, doğru yol" anlamına gelen Sebilürreşad olarak da değiştiren (9 Mart 1912) Eşref Bey, bu arada hukuk fakültesini bitirir.

Bu dönemler, fikrî sahada büyük mücadelelerin yaşandığı dönemlerdir. Eşref Edib, iktidardaki İttihad ve Terakki'nin baskılarına aldırmadan "İttihad-ı İslâm" fikriyatını savunmayı ödün vermeden sürdürür, "Garpçılık" ideolojisine şiddetle karşı çıkar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat Terakki'nin bazı siyasî faaliyetlerini yanlış bularak sert bir şekilde eleştirmekten çekinmez. Bu fikrî mücadele ve farklı düşüncelerinden dolayı 1916'dan 1918 ortalarına kadar Sebilürreşad'ın yayınına ara vermek zorunda kalır.

Bu arada Cihan Harbi sona erer ve ihtiyar Osmanlı, Çanakkale'de destansı bir savunma yapıp müstevlileri yüz geri etmesine rağmen, müttefiki Almanya'nın bozguna uğramasıyla mağluplar safında yerini alır. Bunun tabii sonucu olarak da âlem-i İslâm'ın son kalesi payitaht İstanbul ve Anadolu, kefere postallarının işgaline uğrar.

Milletin kan kustuğu çileli günler başlamıştır. Eşref Bey, en ufak bir yılgınlık göstermez, pes etmez. İstanbul'da işgal devletlerinin müthiş zulmü ve tazyikleri altında mücadelesini fasılasız sürdürür. Kendi ifadesiyle, bu dönemde Zeyrek'de bir evde toplanarak Bediüzzaman'dan komitecilik dersleri alır. Bu millî istiklâl

davası için Mehmed Âkif'le birlikte Sebilürreşad'ı gizli gizli bastırıp Anadolu'ya sevk ederek boynu bükük milletin ümit meşalesi olur.

Anadolu'daki istiklâl mücadelesini bütün kuvvetiyle destek-ler. Sebilürreşad kadrosuyla birlikte "Bugün İcma-ı Ümmet Anadolu'dadır" serlevhası altında Kuvayi Millîye hareketinin arkasındadır.

Hilâl-i Ahdar

Mütarekenin en acı günlerinin yaşandığı işgal İstanbul'unda, İngilizler boş durmamakta, kendi kültür ve yaşama biçimlerini Müslüman Türk insanına empoze edebilmek için türlü desiseler plânlamaktadırlar. Bu gaye ile çok miktarda alkollü içkiyi, gemilerle İstanbul'a getirip dağıtırlar. Maksat bellidir; cemiyeti, bilhassa gençleri alkollü içkilere alıştırıp dejenere bir nesil meydana getirmek... İşte bu hadisenin vehametinin idrakinde olan bir grup din ve ilim adamı bir araya gelip, İngilizler'in bu plânını akamete uğratıp alkollü içki tüketimi ile mücadele edebilmek için bir dernek kurarlar. 5 Mart 1920 tarihinde kurdukları derneğe de, yeşil hilâl mânâsına gelen Hilâl-i Ahdar adı verilir.

Bediüzzaman Said Nursî, Mazhar Osman Uzman, Fahrettin Kerim Gökay, Süheyl Ünver, İsmail Hakkı İzmirli gibi birçok kalbur üstü münevverin bulunduğu bu dernekte Eşref Bey de yerini alır.

Sebilürreşad Anadolu Yollarında

Eşref Edib, işgal kuvvetlerinin baskısı iyice artıp İstanbul'da yayın yapma imkânı kalmayınca, dostu Akif'in tavsiyesiyle Anadolu'ya geçmeye karar verir. Yanına Sebilürreşad'ın klişesini aldığı gibi yola koyulur ve Kasım 1920'de İnebolu yoluyla Kastamonu'ya adımını atar. Burada kadim dostu Mehmed Âkif'le buluşur.

İki gün sonra, Kastamonu'da basılan Sebilürreşad'ın ilk sayısında Eşref Bey, İstanbul'dan ayrılış sebebini şöyle açıklar:

"İngilizler İstanbul'u işgal, zulüm ve tazyiklerini artırdılar. Maddî, manevî bütün hürriyeti İslâmiye'yi selb'ettiler. Her şeyi

tahakküm ve iradeleri altına aldılar. Bunun üzerine Müslümanlığı ve Müslümanların hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmayarak daima istiklâli efkârını muhafaza etmiş bulunan Sebilürreşad'ın İstanbul'da intişarına imkân kalmadı. Onun için inayeti Hakk'la risalemizi bu günden itibaren Anadolu da neşretmeye başlıyoruz. Kastamonu'da bulunduğumuz müddetçe Sebilürreşad burada intişar edecektir."

O sıralarda Akif, karış karış Anadolu'yı dolaşmakta, cami kürsülerine çıkıp vaazlarıyla halka ümit ve şuur aşılayarak Millî Mücadele için yüreklendirmektedir:

> "Ey cemaati Müslimin! Hepiniz bilirsiniz ki buhranlar içinde çırpınıp duran bu dini mübin, bu mübarek yurt bizlere vediatullahdır (Allah'ın emanetidir). Kahraman ecdadımız bu sübhâni vediâyı sıyanet (koruma) uğrunda canlarını feda etmişler, kanlarını seller gibi akıtmışlar, muharebe meydanlarında şehit düşmüşler; Râyeti İslâm'ı (İslâm'ın sancağını) yerlere düşürmemişler. Mübarek naaşlarını çiğnetmemişler; yurdun hârim-i pâkine yabancı ayak bastırmamışlar. Babadan evlada, asırdan asıra intikal ede ede bize kadar gelen bu emânet-i kübrâya hiyanet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzam ecdadın ahfadı değil miyiz?
>
> Ağyar (yabancılar) eline geçen Müslüman yurtlarının hali bizim için en müessir bir levha-i ibrettir. Endülüs diyarını gözünüzün önüne getirin. Cihanın bu en mamur, en medeni, en mütefennin iklimi vaktiyle sinesinde on milyon Müslüman barındırırken bugün baştan başa dolaşsanız, tek dindaşımıza rast gelemezsiniz. Allah'ın vahdaniyetini garbın afakına yetiştiren o binlerce minarenin yerlerindeki çan kulelerinden bugün teslis velveleleri aksediyor. Şevketin, medeniyetin, irfanın, ümranın müntehasına varmışken birbirlerine düşerek vatanlarını üç buçuk İspanyol'a karşı müdafaadan aciz kalan bu zavallı dindaşlarımızdan olsun ibret alalım da İslâm'ın son mültecası olan bu güzel toprakları düşman istilası altında bırakmayalım.
>
> Ye'si, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atalım, azme, mücadeheye, vahdete sarılalım. Cenâb-ı Kibriyâ Hak yolunda mücahede için meydana atılan azim ve iman sahipleriyle beraberdir."

Eşref Bey de, başta Nasrullah Camii'ndeki bu pek meşhur vaaz

olmak üzere vatan şairinin Anadolu vaazlarını bastırıp vatanın dörtbir yanına dağıtırak millî şuurun uyanmasına yardımcı olur. Bizzat kendisi de pek çok yerde Millî Mücadele'yi destekleyen konuşmalar yapar. Kastamonu ve ilçelerinde Akif'le birlikte mücadeleyi örgütler.

"İslâm'ı ve onun yüce makamı hilafeti korumak için yapılan kurtuluş savaşı ile" âdeta bütünleşen Sebilürreşad'ın bu hizmetlerini takdir eden Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya davet edilen Eşref Edib, Akif'le birlikte Ankara'ya gelip Taceddin Dergâhı'na(3) yerleşir.

3 Kasım 1921'den itibaren Ankara'da yayınlanmaya devam eden Sebilürreşad, Millî Hükümet tarafından bütün cephelere sevk olunup askerî kıtalarda okunur. Ülke sathında iman ateşini körükleyip moral kaynağı olan dergi, istiklâl mücadelesini alevlendirir.

Birinci ve ikinci İnönü Muharebelerinden sonra meydana gelen Eskişehir ve Kütahya bozgunları üzerine Kayseri'ye giden Eşref Edib, derginin bir sayısını burada çıkarır. Burada da yoğun bir çalışma içine giren bu âteşîn eylem adamı, bir taraftan Sebilürreşad namına beyannameler neşrederken diğer taraftan da mitinglere katılıp halkı Millî Mücadele için ayaklandırır.

Ankara'da bulunduğu yıllarda Sivas'ta bir İslâm Şûrası toplamak gayesiyle Bediüzzaman Said Nursî, Şeyh Ahmed Senusî ve Mehmed Akif ile birlikte fikir teatisinde bulunan Eşref Edib, Millî Mücade'nin kazanılıp, vatan topraklarının işgalci güçlerden temizlenmesinden sonra tekrar İstanbul'a döner.

Çileli ve Çetin Yıllar

İstanbul'da matbuat yoluyla hizmetlerine kaldığı yerden devam eden Eşref Bey, Cumhuriyet'in ilânından sonra büyük bir ivme kazanan "Batılılaşma" hareketine karşı eleştiriler yöneltip fikir tartışmalarına girer. Özellikle İslâm'a ve İslâm'ın temel kurumlarına yapılan saldırılara kalemi ve dergisi ile karşı koyan Eşref Edib, zaman zaman tek parti iktidarının sansüründen nasibini alır. Ama o, bütün

olumsuzlukları göğüsleyerek inançları doğrultusunda Sebilürreşad'ı yayınlamayı sürdürür.

Zaman çarkları hızla dönmeye devam ederken, devlet gemisinin kaptan ve kurmayları, geminin dümenini hızla Batı'ya çevirmişlerdir. Bu rota değişikliğine parelel olarak da İslâmî düşünceye sahip kıymetler meclisten ve etkin odaklardan tasfiye edilir. Artık bazı şeyleri yazıp, söylemek, bayağı bir yürek işi olmuştur. Öyle ki Eşref Edib'e İstiklâl Mahkemesi'nde, dans aleyhinde yayınladıkları bir yazının hesabı ve derginin başlığının altındaki "ilmî, içtimaî, meslekî ve dînî mecmua" ibaresindeki "dînî" sözü ile neyi kastettiği bile sorulacaktır.

Nihayet Şeyh Said İsyanı bahane edilerek çıkarılan "Takrir-i Sükûn Kanunu"yla[(4)] birlikte de Millî Mücadele'nin sembol mecmuası Sebilürreşad, aynı düşüncedeki birçok yayın ile birlikte kapatılır (6 Mart 1925). Derginin sahibi Eşref Edib de, tutuklanarak İstiklâl Mahkemesi'ne[(5)] sevk edilir.

Önce Ankara'ya, sonra Diyarbakır'a götürülüp yargılanan Eşref Edib, İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili hatıratında ifade ettiğine göre, idamdan kurtulabilen maznunlar tek kişilik hücrelerde, ölü kemikleri ve kafatasları arasında yaşamaya mahkûm edilir. Nihayet uzun muhakemelerden sonra, dergisinin yayınını durdurmak şartıyla 13 Eylül 1925'te serbest bırakılır.

Tekrar İstanbul'a dönen Eşref Edib, elleriyle kurup hayata geçirdiği ve yıllar boyunca nice hayırlı hizmetlere vesile olan dergisinin yayın hayatının sona ermesinden dolayı çok üzgündür. Ama buna rağmen o birçoklarının yaptığı gibi kırgınlık ve ümitsizlik içinde bir köşeye çekilmez. Bu defa yayın hizmetlerini "Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi"ni kurarak sürdürür ve bu doğrultuda daha çok Doğu ve Batı'nın tanınmış müelliflerinin eserlerini tercüme ederek risaleler halinde neşretmeye başlar.

1932 yılında, o sıralarda Kahire'nin uzak bir köyü olan Hilvan'da uzlet hayatı yaşayan can dostu, dava arkadaşı Mehmet Akif'i görüp halleşmek için Mısır'a gider.

Döndükten sonra, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'ın yazar

kadrosundan geride kalanlarla sohbet toplantıları düzenleyerek fikir hayatını canlı tutmaya gayret eden Ferganalı Eşref, bu arada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilen "İslâm Ansiklopedisi"ndeki yanlış ve eksik maddeleri tenkid ve doğruları inşa maksadıyla İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Kâmil Miras ve Ömer Rıza Doğrul'la birlikte "İslâm-Türk Ansiklopedisi" ve "İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası"nı yayımlamaya başlar (Ekim 1940).

Halkın Değerleriyle Mücadele Partisi

Bilindiği gibi, devir tek parti devridir. Onun da dine, inanca, mukaddesata bakışı bellidir. Partisinin isminde "halk" ibaresi olmasına rağmen parti, halkın değerlerine uzak, hatta o değerlerle mücadele halindedir. Gazeteci Eşref Bey'in nasıl bir dönemde yaşadığını, kimlere karşı, neyin mücadelesini verdiğini anlayabilmek için sadece şu örnek yeterlidir sanırım:

Eşref Edib Bey, 1943 yılında Sebilürreşad yayınları arasında "Hz. Muhammed'e Dair" adıyla sade ve mütevazı bir kitap neşreder. Ne acıdır ki, milletin peygamberini öğrenmesi bile devrin iktidarını rahatsız eder ve kitap Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kararıyla derhal toplatılır. Korkudan herkesin sindirildiği böyle bir devirde Eşref Bey işin peşini bırakmaz ve bir itiraz yazısı yazar. Yayınevinin itiraz yazısı üzerine Matbuat Umum Müdürlüğü'nden Vedat Nedim Tör imzasıyla gelen karşılık, devrin zihniyetini ortaya koyması açısından oldukça düşündürücüdür:

"Biz her ne şekil ve surette olursa olsun memleket dahilinde dinî neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz. Zât-ı âlilerinin herkesce müsellem olan ilim ve faziletine hürmetkârız. Ancak günün bu kabil neşriyata tahammülü olmadığını siz de takdir edersiniz."

Evet, görüldüğü gibi dînî yayınlara karşı engizisyonvârî bir anlayış hakimdir. Hatta bırakın dinî muhtevalı bir kitap yayımlamayı,

bir gazetenin herhangi bir yerinde dini ima edecek tek bir satırın çıkmasının dahi bedeli ağırdır. Böyle bir şeye cüret eden, ertesi sabah kapısında Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü imzalı şöyle bir tebliğ görecektir:

"Gazetenizin son günlerdeki neşriyatı arasında dinden bahseden bazı yazı, mütâlaa, îmâ ve temsillere rastlanmaktadır. Bundan sonra din mevzuu üzerinde gerek tarihî, gerek temsîlî ve gerek mütâlaa kabilinden olan her türlü makale, bend, fıkra ve tefrikaların neşrinden tevakki edilmesi (sakınılması) ve başlanmış bu gibi tefrikaların en çok on gün zarfında nihayetlendirilmesi..."

Eşref Edib, derginin eski yazar kadrosunun giderek zayıflamasına, bir kısmının da politikaya atılmasına rağmen, "Takrir-i Sükûn Kanunu" ile kapatılmasından 22 yıl sonra (Mayıs 1948), "din hürriyetinin sembolü" olarak gördüğü Sebilürreşad'ı tekrar yayımlamaya başlar. Dergide Ali Fuat Başgil, Tahir Olgun, Cevat Rifat Atilhan, Kazım Nami Duru, Ömer Rıza Doğrul ve Hasan Basri Çantay gibi devrin entelektüel kalemlerinin yazılarına yer verir.

Bu cesur gazeteci, Sebilürreşad'ı 1966 yılına kadar (362 sayı) yayınlamaya devam eder. Bu uzun soluklu yayın hayatı boyunca milletin kutsal değerlerine sahip çıkar. Yapılan yanlışlıklara, haksızlıklara pervasızca karşı çıkar. Din ve vicdan hürriyetine programlarında yer veren siyasî partileri, bu girişimlerinden ötürü destekler.

Bu uzun matbuat yolculuğu boyunca başı dertten hiç kurtulmaz. Yazdığı yazılar, girdiği polemikler ve Ahmet Emin Yalman'la yaptığı yazılı münakaşalar yüzünden "Malatya hadisesi" sonrasında tutuklanır (1953). Yine bu süreçte, "Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin temellerini nasıl çökerttiler?" ve "Kara irtica, sarı irtica, kızıl irtica" gibi yazıları yüzünden muhakeme edilir.

Eşref Edib ve Bediüzzaman

Yarım asırdan fazla Türk basın hayatında hizmet eden bu kalem erbabı, mesleği vesilesiyle dönemin birçok meşhur şahsiyeti ile

tanışır, onlarla iş yapıp dostluklar kurar. Ama bunlardan bazılarının Eşref Bey'in hayatında ayrı bir yeri vardır. "Devr-i Saadet'te, Müslümanlığın ilk kuruluş zamanlarında olsaydı, Hazreti Peygamber, Kâbe'deki putların parçalanması vazifesini ona verirdi. Şirke ve putperestliğe o derece düşmandır." diye veciz bir şekilde tavsif ettiği Bediüzzaman Said Nursi de bunlardan biridir.

Eşref Bey'in Bediüzzaman ile olan dostluklarının temeli İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarına dayanır. Ve bu dostluk, Bediüzzaman'ın vefatına kadar candan bir alâka ve samimiyetle devam eder.

O tarihlerde Sırat-ı Müstakim'i çıkartan Eşref Edib, Bediüzzaman ile olan tanışmasını, 1950'lerde kaleme aldığı bir yazısında şöyle bahseder:

"Üstadla tanışmamız kırk seneyi geçti. O zamanlar hemen her gün idarehaneye gelir; Akif'ler, Naim'ler, Ferid'ler, İzmirli'lerle birlikte saatlerce tatlı tatlı musahabelerde bulunurduk. Üstad, kendine mahsus şivesiyle yüksek ilmî meselelerden konuşur; onun konuşmasındaki celadet ve şehamet bizi de heyecanlandırırdı. Harikulade fıtrî bir zeka, İlâhî bir mevhibe..."

Ömrünü basın yayın yoluyla İslâm'a hizmet uğrunda harcayan Eşref Edib, Bediüzzaman'ı ve Risale-i Nur'u da hayatının sonuna kadar anlatmaktan ve müdafaa etmekten çekinmez. Dergisinde Risale-i Nur ve Bediüzzaman Said Nursi ile ilgili yazılara yer veren bu cesur gazeteci, Risale-i Nur ve müellifine uygulanan baskı ve tazyiklerin artarak devam ettiği dönemde bile bu asil tavrını sürdürür. Yaptığı müsbet yayınlarla, basın yoluyla çok sayıda kişinin Bediüzzaman ve Risale-i Nur'a ilgi duymasına ve onları tanımasına vesile olur.

Sırat-ı Müstakîm günlerinden başlayıp İstanbul'un işgalinde din ve vatan müdafaası için müşterek hizmetleriyle devam eden bu iki zatın dostluğu, yıllar geçtikçe perçinlenip sağlamlaşır. Memleketin dört bir yandan işgal edildiği o acı mütareke döneminde, iki İslâm kahramanının müşterek hizmetleri ile alâkalı olarak Bediüzzaman Hazretleri şöyle diyecektir:

"Ben de bu otuz–kırk senelik hayatımı bilenleri ve Nurun binler has şakirtlerini işhad ederek derim: İstanbul'u işgal eden İngilizler'in başkumandanı, İslâm içinde ihtilaf atıp, hatta Şeyhülislam ve bir kısım hocaları kandırıp birbiri aleyhine sevk ederek itilafçı, ittihatçı fırkalarını birbiriyle uğraştırmasıyla Yunan'ın galebesine ve harekat-ı milliyenin mağlubiyetine zemin hazırladığı bir sırada, İngiliz ve Yunan aleyhinde Hutuvât-ı Sitte eserimi Eşref Edib'in gayretiyle tab ve neşretmekle o kumandanın dehşetli plânını kıran ve onun idam tehdidine karşı geri çekilmeyen..."

Aynı şekilde Bediüzzaman Hazretleri, talebelerine yazdığı bir mektubunda da Eşref Bey'den: "Eşref Edib kırk seneden beri iman hizmetinde benim arkadaşım ve Sebilürreşad'da makale yazan ve şimdi vefat eden çok kıymetli kardeşlerimin mümessili ve hakîkî İslâmiyet mücahidlerinden bir kardeşimdir. Ve Nurun bir hâmisidir." diye sitayişle bahseder.

Eşref Bey, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte, hizmet alanı olarak siyasî kulvarı tercih edince, bakış açısı zaviyesinden Bediüzzaman Hazretleri'nden bir miktar ayrı düşer. Üstad, hizmet prensiplerinden taviz vermeden bu kadim dostunu kırmamaya alabildiğine hassasiyet gösterip hatırını sayar. Sebilürreşad dergisinin 50. yıldönümü vesilesiyle tebrik mektubu gönderir.

Ne Cennet Sevdası Ne Cehennem Korkusu

Üstad Bediüzzaman, 1952'de İstanbul'a muhakeme vesilesiyle geldiğinde iki eski dostun yeniden karşılaşıp kucaklaşmalarına şahit oluruz. Eşref Bey, uzun bir ayrılıktan sonraki bu beraberliğin ruhunda uyandırdığı tesiri şöyle kaleme dökecektir:

"Belki yirmi yedi, yirmi sekiz sene oldu Üstad'ı görmeyeli. Onu görmek, mübarek simasını doya doya seyretmek için her zaman gidip ziyaret etmek istediğim halde meşguliyetten bir türlü vakit bulamadım. Fakat o, kalplerde yaşadığı için manevî varlığı ile daima beraberdik. Bu gönüllerdeki iştiyakı bir dereceye kadar tatmin etmez

miydi? Kendisini görüp kucaklaştığımız zaman onun nuranî simasının verdiği zevk, maddî hasretin de ne kadar büyük olduğunu gösterdi."

Eşref Edib, "Millet ve memleket için canını vermekten zerre kadar çekinmeyen bir fedai" diye vasfettiği Bediüzzaman Hazretleri'ne hâl hatırdan sonra, "İstanbul seyahatinden muzdarip olup olmadığını..." sorar.

Bediüzzaman'ın verdiği cevap müthiştir:

"– Bana ızdırap veren, dedi, yalnız İslâm'ın maruz kaldığı tehlikelerdir. Eskiden tehlikeler hariçten gelirdi. Onun için mukavemet kolaydı. Şimdi tehlike içeriden geliyor. Kurt gövdenin içine girdi. Şimdi mukavemet güçleşti. Korkarım ki, cemiyetin bünyesi buna dayanamaz. Çünkü düşmanı sezmez. Can damarını koparan, kanını içen en büyük hasmını dost zanneder. Cemiyetin basiret gözü böyle körleşirse iman kalesi tehlikededir. İşte benim ızdırabım, yegane ızdırabım budur. Yoksa şahsımın maruz kaldığı zahmet ve meşakkatleri düşünmeğe bile vaktim yoktur. Keşke bunun bin misli meşakkate maruz kalsam da iman kalesinin istikbali selamette olsa!

Yılların gazetecisi Eşref Bey, "Yüzlerce imanlı talebeleriniz ise gelecek için ümid ve teselli vermiyor mu?" diyerek sorunu sürdürünce Üstad âdeta patlayan bir volkan gibi cevap verir:

"–Evet, büsbütün ümitsiz değilim. Dünya büyük bir manevî buhran geçiriyor. Manevî temelleri sarsılan Garp cemiyeti içinde doğan bir hastalık, bir veba, bir tâûn felâketi gittikçe yer-yüzünde dağılıyor. Bu müthiş sârî illete karşı İslâm cemiyeti ne gibi çarelerle karşı koyacak? Garbın çürümüş, kokmuş, tefessüh etmiş, batıl formülleri ile mi?"

"Risale-i Nûr'u anlamıyorlar. Yahut anlamak istemiyorlar. Beni skolastik bataklığı içine saplanmış bir medrese hocası zannediyorlar. Ben bütün müsbet ilimlerle, asrı hazır fen ve felsefesiyle meşgul oldum. Bu hususta en derin meseleleri hallettim. Hatta bu hususta da bazı eserler telif eyledim. Fakat ben öyle mantık oyunları bilmiyorum. Felsefe düzenbazlıklarına da kulak vermem. Ben cemiyetin iç hayatını, manevî varlığını, vicdan ve imanını terennüm ediyo-

rum. Yalnız Kur'ân'ın tesis ettiği tevhid ve iman esasları üzerinde işliyorum ki İslâm cemiyetinin ana direği budur. Bu sarsıldığı gün cemiyet yoktur."

"Bana 'Sen şuna buna niçin sataştın?' diyorlar. Farkında değilim. Karşımda müthiş bir yangın var; imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeğe, imanımı kurtarmaya koşuyorum. Yolda biri beni kösteklemek istemiş de ayağım ona çarpmış. Ne ehemmiyeti var? O müthiş yangın karşısında bu küçük hadise bir kıymet ifade eder mi? Dar düşünceler! Dar görüşler!"

"Beni nefsini kurtarmayı düşünen hodgâm bir adam mı zannediyorlar? Ben cemiyetin imanını kurtarmak yolunda dünyamı da feda ettim ahiretimi de. Seksen küsur senelik bütün hayatımda dünya zevki namına bir şey bilmiyorum. Bütün ömrüm harp meydanlarında, esaret zindanlarında, yahut memleket hapishanelerinde, memleket mahkemelerinde geçti. Çekmediğim cefa, görmediğim eza kalmadı. Divan-ı harplerde bir cani gibi muamele gördüm. Bir serseri gibi memleket memleket sürgüne yollandım. Memleket zindanlarında aylarca görüşmekten men edildim. Defalarca zehirlendim. Türlü türlü hakaretlere maruz kaldım. Zaman oldu ki hayattan bin ziyade ölümü tercih ettim. Eğer dinim intihardan beni men etmeseydi belki bugün Said topraklar altında çürümüş gitmişti."

"Benim fıtratım zillet ve hakarete tahammül etmez. İzzet ve şehamet-i İslâmiye beni bu halde bulunmaktan şiddetle men eder. Böyle bir vaziyete düşünce karşımda kim olursa olsun, isterse en zalim bir cebbar, en hunhar bir düşman kumandanı olsa bile asla çekinmem. Zulmünü, hurharlığını onun suratına çarparım. Beni zindana atar, yahud idam sehpasına götürür. Hiç ehemmiyeti yoktur. Nitekim öyle oldu. Bunların hepsini gördüm. Birkaç dakika daha o hunhar kumandanın kalbi, vicdanı zulümkârlığa dayanabilseydi Said bugün asılmış masumlar zümresine iltihak etmiş olacaktı."

"İşte benim bütün hayatım böyle zahmet ve meşakkatle, felâket ve musibetle geçti. Cemiyetin imanı, saadet ve selâmeti yolunda böyle nefsimi, dünyamı feda ettim. Helâl olsun. Onlara beddua bile

etmiyorum. Ölmekle yalnız kendimi kurtaracaktım. Fakat hayatta kalıp da zahmet ve meşakkatlere tahammül ile binlerce insanın imanının kurtulmasına hizmet ettim. Allah'a bin kere hamd olsun."

"Ben cemiyetin iman selâmeti yolunda ahiretimi de feda ettim. Gözümde ne cennet sevdası var, ne cehennem korkusu. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kur'ân'ımız yeryüzünde cemaatsiz kalırsa Cenneti de istemem. Orası da bana zindan olur. Milletimizin imanını selamette görürsem cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken gönlüm gül gülistan olur."

Eşref Edib, bu can dostunu hayatı boyunca anlatır, savunur ve destekler. Bediüzzaman'ın vefatından sonra da vefasını göstermeye devam edip, Üstad'ın ve eserlerinin naşirliğini yapmaya devam eder. Bediüzzaman'la alâkalı olarak; Risale-i Nur Müellifi Said Nur ve Nurculuk (1952), Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk, Tenkid, Tahlil (1963), Risale-i Nur Muarızı Yazarların İsnatları Hakkında İlmî Bir Tahlil (1965) olmak üzere üç tane neşredilmiş kitabı vardır. Bunların dışında Sebilürreşad, Yeni İstiklâl, Bugün, Sabah ve İttihad gazetelerinde dava arkadaşını ve düşüncelerini anlatmaya devam eder.

Eşref Edib ve Mehmet Akif Ersoy

Eşref Edib'in can dostlarından biri de Mehmet Akif'tir. Kader birliği ettiği bu istiklâl şairimizi çok iyi tanıyan Eşref Bey, onunla acı-tatlı çok şeyi paylaşmış, sırdaş olmuştur. Millî Mücadele'nin Anadolu sathında başlamasında ve kazanılmasında Mehmet Akif'le birlikte omuz omuza mücadele etmiş, Sebilürreşad'ı İstanbul'da, Kastamonu'da ve Ankara'da beraberce neşrederek küllenmeye yüz tutmuş Anadolu ateşini alevlendirmişlerdir.

Fergan'ın, Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad'ın başmuharrirliğini yürüten bu kadim dostu ile ilgili olarak kaleme aldığı "Mehmed Âkif ve yetmiş muharririn yazıları" adlı iki ciltlik eser Mehmet Akif'i her veçhesiyle tanıtıcı nitelikte bir eserdir. Bu bakımdan hayatı

şiirlerinden de muhteşem bir adam olan Akif'i yakından tanıyan ve onun güvenini kazanmış biri olarak Eşref Edib'in çizeceği Mehmet Akif portresi son derece önemlidir. İşte Eşref Bey, yıllarca kader birliği ettiği can dostu Akif'in portresini şöyle çizer:

"Akif müthiş bir seciye ve kanaat sahibi idi. Gelişigüzel hadiselerin arkasından sürüklenmezdi. Mehmed Akif'in kalbi katı hislerden çok uzak ve çok yüksek iki aşk ile yanardı: Din aşkı, vatan aşkı...

En sevdiği şey, yalnız kalıp düşünmekti. Şehrin dağdağasından sıkılır, daima uzak ve ıssız yerlerde dergâh gibi bir yeri olmasını tahayyül ederdi. Orada insanlardan uzak, tabiatla başbaşa kalmak isterdi.

Akif sadece bir köşeye çekilip düşündüklerini ve duyduklarını yazmakla da kalan bir şair değildi. Aynı zamanda doğru bildiği şeyleri yapmaya çalışan, hareketlerini samimi duygularına uygun düşürmeye uğraşan bir cemiyet adamı idi.

Çok azim sahibi idi. Bir kere bir şeye azmetti mi, artık onu yapmak mesele değildi. Vefâkârlığı müstesna derecede idi. Dostluğuna bihakkın güvenilirdi. Vefasızlık, nazarında en büyük namerdlik idi. O, Allah'a, Peygamber'e, milletine ve vatanına fazlasıyla vefâkârdı. Çok mütevazı idi. Gösterişi hiç sevmezdi. Sırası gelmeyince ilmini bile izhar etmezdi. Çok büyük izzet-i nefis sahibiydi. Hayatında hiçbir defa hiçbir kimseye karşı en ufak bir zillet göstermemişti. İzzeti nefsini rencide edecek en ufak bir söze, muameleye, hatta ufak bir bakışa bile tahammül edemezdi. Şeref ve haysiyetine bütün müddet-i ömründe hiçbir toz kondurmamıştı. Söze büyük kıymet verir, verdiği sözü mutlaka yerine getirirdi. Meğerki ölüm yahut ona yakın bir mâni zuhur ede. Sözünü tutmayanlara insan nazarıyla bakmazdı. Yalan nedir bilmezdi. Her sözü doğru idi. Hiç kimse hayatı boyunca onun bir kere bile yalan söylediğini görmemiştir. Yalan söyleyenlere çok kızardı. Utangaçtı. Ona, faziletinden, kudretinden bahsederseniz kızarır, başka tarafa bakardı.

... Mûsikîyi çok severdi. Nısfiye üflerdi. Birçok ağır şarkılar,

besteler ve ilahiler mahfuz idi. Mevlidi çok severdi. Güzel sesle okunan Kur'an'ı dinlemekten büyük haz duyardı.

Erken kalkardı. Yatakta uyanık yatmak âdeti değildi. Kimsenin hususiyetine karışmazdı... İkiyüzlülere garezdi. Hâsılı, o yüksek bir şair olduğu kadar tam mânâsıyla bir insan-ı kâmildi."

Kalemi ve Yayıncılığı İle Eşref Edib

Dinî, ahlâkî ve siyasî konularda sade ve akıcı bir üslûpla yazılar kaleme alan Eşref Edib Fergan, adı gibi edibdir. Türk nesrinde nev'i şahsına mahsus bir mevkiye sahip olan bu ateşli gazeteci, özellikle Sebilürreşad'ın ikinci devresinde derginin bütün yükünü tek başına sırtlamış ve bu dergiyle özdeşleşmiştir.

Sebilürreşad'ın yayınını 1966'da durdurmak zorunda kalan Eşref Edib'in Tevhid'i-Efkar, Ses (Balıkesir "İstanbul yazıcısı" müstearıyla), Yeni Sabah, Millet, Diyanet, Yeni Asya, Yeni İstiklâl, Bugün, İttihad gibi dergi ve gazetelerde yazıları neşredilmiştir.

Eşref Edib, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi adı altında birçok âlimin eserleri ile birlikte, bilhassa Mısır ve Hind Müslümanları ile Batılı mühtedilerin eserlerini yayınlar. Meslek hayatı boyunca, İslâm birliği ideolojisi doğrultusundaki basını destekler. Yayınladığı kitaplar arasında Tahir Olgun, Musa Kazım, Babanzâde Ahmed Naim, Himmet Berkî, Mehmed Akif Ersoy ve İsmail Hami Danişmend'in eserleri önemli yer tutar.

Bu çilekeş mücadele insanının başlıca eserleri de şunlardır: Mehmet Akif- Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Inkılap Karşısında Akif- Fikret Gençlik Tan'cılar, Tevfik Fikret'i Beş Cepheden 40 Mukarririn Tenkitleri, İslâm Ansiklopedisinin İlmi Mahiyeti, Çocuklarımız Din Kitabı, Risalei Nur Müellifi Bediüzzaman Said Nur- Hayatı, Eserleri, Mesleği, Kur'an- Garp Mütefekkirlerine Göre Kur'an'ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya Mütefekkirlerinin Şehadetleri, Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk, Risalei Nur Muarızı Yazarların İsnadları Hakkında İlmî bir Tahlil, Kara-

Kitap- Milleti Nasıl Aldattılar, Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar?

Kadir Mısıroğlu'nun naklettiğine göre, Hilafetin ilgası tartışmaları sırasında Karahisar Mebusu Hoca Şükrü Efendi (Çelikalay) adı ile basılan "Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" (Ankara 1339) başlıklı muhalif risale Eşref Edib tarafından kaleme alınmış, Hoca Şükrü'nün milletvekilliği dokunulmazlığından istifade etmek maksadıyla onun adıyla yayınlanmıştır.

Bir Mücadele Adamının Hakk'a Yürüyüşü

Eşref Edib, Türk-İslâm âleminin yeri doldurulamaz yıldızlarının birer-ikişer gurub ettiği, âdeta bir yaprak dökümünün yaşandığı bir dönemin adamıdır. O, bu kurak ve çetin yıllarda, ümitsizliğe düşmeden, pes etmeden, cesurca mücadele eder ve ardında hayırla yâd edilecek bereketli bir miras bırakır.

Keskin ve zeki bakışlı bu Osmanlı efendisi, hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı meşhur "Kara Kitap-Milleti Nasıl Aldattılar, Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar?" (İstanbul 1967) eserinden dolayı yargılanır. Cumhuriyet savcıları son âna kadar yakasını bırakmazlar. Pîr-i fâni olmuş haliyle savunma yapmak için defaatle Ankara yollarına düşer. Bu davasından da beraat eden Eşref Edib, başına gelen bunca musibete rağmen son anlarında bile Sebilürreşad'ı yeniden hayata geçirip mukaddeslerini savunma derdindedir.

15 Aralık 1971'de 89 yaşında İstanbul'da vefat edip Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilen bu idealist gazeteciye Rabb-i Rahimimizden rahmet diliyoruz.

DİPNOTLAR

(1) Rumeli'nin fethinden sonra, o bölgelere yerleşmek üzere, Anadolu'nun Müslüman-Türk halkından, aileleri ile birlikte gidenlere evlâd-ı fâtihân denilmiştir. Bununla ilgili bir kanunnâmede; "Yörük taifesi öteden beri Devlet-i Âliyye'nin güzîde ve cengâver, itâatli, ferman dinleyen askerlerinden olup, eski seferlerde küffâr ile yapılan harplerde, kendilerinden iyice yararlık ve yüz aklıkları görüldüğünden, bu tâifeye Evlâd-ı Fâtihân adı verilmiştir" denilmektedir.

(2) Özbekistan sınırları içinde olan Fergana, Doğu Özbekistan'da Fergana vadisinde

bulunur. Kırgızistan ve Tacikistan sınırındadır. 420 km batısında Taşkent, 75 km doğusunda Andican şehirleri vardır.

(3) Ankara Samanpazarı'ndaki Taceddin Dergâhı, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekandır. Akif, Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara' ya geldiğinde ev bulmasının çok zor olduğundan dolayı dergâhın şeyhi tarafından ikâmet etmesi için Mehmed Akif'e tahsis edilmiştir. Burası Akif'in dostlarını ağırladığı, ülke meselelerinin, sanatın ve Millî Mücadele ile ilgili konuların konuşulduğu, tartışıldığı ve bağımsızlık mücadelesinin odak noktalarından biridir.

(4) "Dinî gericilik tehlikesine karşı" hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu 3 Mart 1925'te İsmet Paşa hükümeti tarafından meclisten geçirildi. Cumhuriyet tarihinde bir dönüm noktası olan Takrir-i Sükûn Kanunu, uzun bir döneme damgasını vurdu. Bütün muhalif odaklar bu kanuna dayanılarak büyük ölçüde susturuldu. Bu dönemde hükümet veya mahkeme kararıyla pek çok yayın kapatıldı.

(5) İstiklâl Mahkemeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yapılan devrimlere karşı gelenleri ve karşı geldiği iddia edilenleri yargılayan, TBMM adına çalışan ve kararları kesin ve temyizi bulunmayan özel bir mahkemedir.

1920-27 yılları arasında faaliyet gösteren birinci ve ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri, sayısı yüzleri aşan davada, takriben elli bini aşkın sanığı muhakeme etti ve bunun sonucu olarak sanıkların büyük bir kısmı idam, muaccelen idam, gıyaben idam, kalebent ve kürek, muhtelif mahkumiyet (değnek ve para cezası) gibi cezalara çarptırıldı.

İstiklal Mahkemelerinin ikinci dönemi olarak niteleyebileceğimiz 1923-27 yılları arasında kurulan İstiklal Mahkemeleri, yakın ve uzak vadeli siyasi hesaplaşmalar ve menfaatler uğruna kullanıldı, siyaset kavgasının aracı haline getirildi. Muhalefet tasfiye edilerek etkisiz hale getirildi.

Âşıklar Köyünden Bağrı Yanık Bir Derviş
YESÂRÎ ÂSIM ARSOY

Yesârî Âsım'ın portresi

Hazret-i Âsım Yesârî bestekâr-î zî-hüner
Tutmuş âfâk-î cihânî şöhretî şam'ü seher
Yed-i tûlâ sâhibî o mûsıkîde bî-menend
Beste-î bercestedir her bestesi dürr'ü güher
İsmail Hakkı Özkan

Dramalı Bir Evlâd-ı Fâtihân

Klâsik Türk müziği bestecisi, söz yazarı ve yorumcusu Yesârî Âsım Arsoy, ataları Osmanlı fütuhatı sırasında Konya bozkırından Rumeli'ye göç eden evlâd-ı fâtihândan Şeyh Ömer Efendi'ye kadar uzanan köklü bir aileninin soyundan gelmektedir.

Kosova'daki Prizren'e yerleşen büyük dede Şeyh Ömer Efendi, orada kendi adıyla anılan bir Nakşibendi tekkesi kurup gönül fetihlerine girişir. Aynı zamanda solak bir hattat olan Ömer Efendi, mezar kitabeleri yazımında ve tarih düşürme hususunda da şöhret sahibidir.

Şeyhin torunlarından Ömer Lütfi, bir müddet sonra aileden ayrılarak Tuna'nın kuzeyindeki küçük bir Türk kasabası olan Berkofça'ya yerleşir ve burada uzun süre ikamet ettiğinden dolayı da "Berkofçalı Ömer Lütfi Efendi" diye anılır.

Ömer Lütfi Efendi, 93 Harbi'nde Berkofça'yı terkederek Makedonya bölgesindeki Drama'yı mesken edinir ve burada "Büyük Türkoğulları" sanıyla anılan Ahmed Ağa'nın kızı Zübeyde hanım ile izdivaç yapar. İşte Yesârî Âsım Arsoy, bu ailenin sekiz çocuğundan altıncısı olarak 1896'da Drama'da dünyaya gözlerini açar.

Mustafa Âsım adı verilen bu sevimli çocuk, tıpkı dedesi Şeyh Ömer Efendi gibi solak olduğundan ve müzik aletlerini de sol eliyle çaldığından ileride "Yesârî (solak) Âsım" olarak şöhret olacaktır.

1905'de ilkokula başlayan Âsım, 1908'de Beykonağı Rüştiyesi'ne (ortaokulu), 1910'da da Yeni İdâdî'ye (liseye) girip mezun olur. Bu arada, sesi çok güzel olduğundan dolayı da okulda müezzinlik yapma vazifesi genç Âsım'a verilmiştir.

Türk-Yunan ilişkilerinin giderek bozulması üzerine Drama'da kalmak tehlikeli olmaya başlayınca Âsım'ın ailesi göç hazırlıklarını hızlandırırlar. Mustafa Âsım o günlerde, okulda bir bakıma vedâ gibi hüzünlü bir yatsı ezanı okuyunca, ciddiyetiyle mâruf, yüzü hiç gülmeyen okul müdürü odasının penceresini açarak, "yaşa seksen iki" demekten kendini alamaz. Seksen iki, Âsım'ın idâdîdeki numarasıdır.

Âsım'ın Drama'daki en son ve acı hatırası, Balkan Harbi dolayısıyla yaşadıkları acı göç hadisesidir. Balkan hezimetiyle, beş asırdır bizim olan Rumeli'deki Türk hakimiyeti ortadan kalkmaya başlayınca, Yesârî ailesi de mecburen yola düzülür. Bütün birikimlerini olduğu gibi bırakıp aceleyle yola çıkan aile, o telaştan küçük kardeşi Muharrem İhsan'ı beşikte unuttuklarını farkederler. Ağabeyi dönüp bebeği alır. Genç Âsım, "Bir ara geriye dönüp baktım, sarı inek kapıda, arkamızdan melûl mahzun bakıyordu, hâlâ gözlerimin önündedir." diyerek o günleri hüzünle yâd eder.

Balkanlar'dan Dersaâdet'e...

1917'da, önce İstanbul'a gelip dostlarının yanına sığınan aile, daha sonra Adapazarı'na yerleşir. Burada gündüzleri babasının yanında, geceleri de bir otelde çalışan Yesârî, bir yandan da müzik öğretmenlerinden ders alarak müzik bilgisini her yönüyle geliştirmeye çalışır. Fakat babası Ömer Lütfi Bey, oğlunun müzikle uğraşmasını istemediği için onu bu işten soğutmaya çalışır. Hatta birkaç defa da udunu kırar. Buna rağmen genç müzik sevdalısı, büyük bir aşkla bağlandığı udunu çalmak için yüklük denilen bir dolaba girer, sesi duyulmasın diye de udun teknesine bez bağlayarak çalmaya devam eder.

Muhtelif işlerde çalıştıktan sonra 1921 yılında İstanbul'a, ailesinin yanına[1] dönen Âsım Bey, oturdukları Fatih semtindeki komşuları olan Udî Refet, Kemanî Namık, Kanunî Süreyya ve İzzettin Hümâî'den eski eserleri öğrenir. 1929 yılında ilk bestelerini notaya döken Âsım, çok geçmeden Türkiye'yi sarsmaya başlayan eserlerini bestelemeye başlar.

1930, genç bestekârın Colombia Plâk Şirketi ile anlaşıp şarkılarını plâğa okunmaya başladığı yıldır. Önceleri anne tarafından gelen Büyük Türkoğulları lâkabı nedeniyle plâklarda adı "Mustafa Âsım Türkoğlu" olarak geçer ise de daha sonra soyadı kanunu çıkınca "Arsoy" soyadını alır. Güftelerinin çoğunu kendinin yazdığı zengin, değişik nağmelerle ördüğü bu bestelerini, o güne kadar eşine rastlanmadık tatlılıktaki pürüzsüz ve yumuşak sesiyle birbiri ardına okuyunca çok kısa zamanda yurdun her tarafına şöhreti yayılır.

Mûsikî kabiliyetinin aileden mi geldiği sorulunca; "Cevheri ehli kemalin neşetinden bellidir. Neşre başlar nurunu vakti seherde afitab" diye cevap veren yetenekli müzisyene, "Siz Yesârizâdelerden misiniz?" diye sorulduğunda da tevazu içinde, "Âsımı biz zâde değil zâtız" şeklinde cevap verir.

1938 yılında Batı müziği konusunda bilgilerini geliştirmek için bir müddet Bükreş'e giden Âsım Arsoy, 1949 yılında evlenir, fakat bu evlilik hayatı sanatçıyı kısırlığa doğru götürdüğü için 1954 yılında son bulur.

1954-1955 yılları arasında İstanbul Radyosu'nda stajyer sanatçıları yetiştirmek üzere görev alan Asım Arsoy, kendi ifadesiyle o vazife mizacını tutmadığı için bir müddet sonra da bu görevi bırakır. 1977 yılında, gençlik döneminden beri tanıdığı Suzan hanım ile evlenen bestekârımız, 1991 yılında da devlet sanatçısı unvanına lâyık görülür.

İlhamsız Beste Yapmayan Sanatkâr

"Kader beni bestekârlığa sürüklememiş olsaydı, muhakkak ebediyet âlemine çok cılız bir iman ile intikal etmiş olacaktım." diyen Yesârî Âsım, yaptığı işi çok seven ve bunu titizlikle yapan biridir. "Eğer ilhamsız bir eser besteleyecek olursam, yarın Allah'ın huzurunda ne cevap veririm?" ifadesi onun, bestekârlığa nasıl yaklaştığını bize açıkça göstermektedir.

"Mûsikînin bir Rahmanî, bir de şeytanî tarafı vardır. Allah'a hamdolsun ki, bana şeytanî tarafını nasip etmedi." diyen bestekâr için sanat Allah'a götüren bir vasıtadır. Bir yaprağın hafifçe kımıldaması, bir ağacın hışırtısı, güzel bir manzara onun içindeki ilham aşkını hemen harekete geçirir. Daha açıkçası, insan ruhunda bir ahenk ve heyecan uyandırabilen her ne varsa bütün bu iyi ve güzel şeyler, onun ruhunda bir melodi, hoş bir ürperti ile karışık bir nağmenin canlanmasına vesile teşkil eder.

"Dinin müzik üzerinde tesiri var mıdır?" sorusuna Yesârî: "İlham, Allah'ın verdiği bir his, bir duygu olduğuna göre, aşka dayanan her mevzuda dinin, bahusus imanın büyük tesiri vardır. Meselâ hüseynî makamında bestelediğim:

Fâriğ olmam meşreb-i rindâneden
Yüz çevirmem nâfile peymâneden
Bezmedikçe hâlet-i mestâneden
Çıkmam Allâh etmesin meyhâneden

şiirini sabah namazından sonra bestelemiştim. Daha bunun gibi ilâhî hâlet-i rûhiye içinde yazmış olduğum ve bestelediğim eserlerim

vardır." cevabını verecektir.

Ama gelgelelim hayata sefahat penceresinden bakıp metafizik duyarlılıktan nasibi olmayan bazı insanların tasavvuftaki "meyhane" kavramının "kulun aşk ve şevkle Rabb'ine münacaat mahalli" olduğunu hiç akıllarına getirmeden üstadı içkicilikle itham ettiklerine şahit oluruz.

Arsoy, "Sizin için müthiş ayyaştır diye duydum?" diye soru soran bu gibi birini, "Akılsızlıklardan hoşlanmam. Böyle haller kimseye yakışmadığı için, bana da yakışmaz. Bu şâyiayı 'fâriğ olmam' şarkısı doğurmuş olsa gerek. Halbuki bu şarkı tamamiyle mistik bir eserdir. Tasavvuf zevkini mutazammındır. İşretle, ayyaşlıkla alâkası olamaz." diyerek tersleyecektir.

Oysa aynı şarkının anlayıp hissedenler için yansımaları çok farklıdır. Âsım Bey'in kardeşi Muharrem İhsan Arsoy, hocasıyla alâkalı bir hatırasında şunları söyler:

"Fatih Atikali'de -kapatılmış olan- Kenan Bey Tekkesi vardı. Buranın Şeyhi Kenan Büyükaksoylu idi. Aynı evde oturuyorlardı. Benim lisede Fransızca öğretmenimdi. Büyük bir ameliyat geçirmiş evde istirahat ediyordu. Kendisini ziyarete gittiğimde: 'İhsan, ağabeyinin yeni plağını dinledim. -Fâriğ olmam meşreb-i rindâneden. Yüz çevirmem hâlet-i mestâneden plağı idi. Kendisi okumuştu.- Hayran oldum. Bilhassa (Allah) diye seslenişi ne ilâhî bir içten gelen sesleniști', demişti."

Peygamber Âşığı İstanbul Bestekârı

Yahya Kemal için nasıl "İstanbul şairi" deniliyorsa, Yesârî Âsım için de "İstanbul bestekârı" denilebilir. İstanbul'un pekçok güzellikleri; "Adalar'dan bir yar gelir bizlere", "Biz Heybeli'de her gece mehtaba çıkardık", Sazlar çalınır Çamlıca'nın bahçelerinde", "İlkbaharda biz Göksu'ya can ü cândân gideriz" gibi şarkılarla Âsım Bey'in bestelerinde yerini almıştır.

Günümüze ulaşan yaklaşık 250 bestesi bulunan Üstad'ın, unu-

tulan ya da gün ışığına çıkmayan epeyce eserinin de olduğu tahmin edilmektedir.

"Hatıra defterindeki 24 Teşrinievvel (Ekim) 1957 tarihli notunda: İlâhî mefhûmlarından biri de hiç şüphesiz mûsikîdir. Mûsikî insanı kemalâta götürür. Mûsikîden bu mânâda nasip alamayanlar cid-den bedbahttırlar." diyen Üstad Yesârî Âsım'ın birbirinden güzel bu bestelerinin içinde hele bir tanesi vardır ki onun yeri apayrıdır. Güftesi:

Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır
Yüreğim aşkının hasretiyle solacaktır
Sen uzaklarda yaşarken bensiz
Kalbime son darbe yine ismin olacaktır.

şeklindeki bu hüzzam eseri Üstad, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz (sav) için bestelemiştir.

Mükemmeliyetçi Bir Sanatçı

Yesârî Âsım, son derece hassas, şâir ruhlu, hayli içine kapanık, bu yüzden de yeni yeni kimselerle tanışmaktan pek hoşlanmayan; kendi iç âleminde yaşamayı seven bir yaratılışa sahiptir. Sanatçının bu özelliği o içli bestelerine de yansımıştır.

Şarkıları, İbnülemin'in ifadesiyle, "hakikaten dilruba ve her türlü takdire seza" olan bu nadide bestekâr, sanatında mükemmeliyetçi bir adamdır. Bu hassasiyetinden dolayı sık sık "işi yokuşa sürüyor" sitemlerine maruz kaldığı zaman, "bizâtihî sanat yokuştur" diye cevap verir.

Bikr-i mazmun(2) ve sehl-i mümteni(3) dilinden düşürmediği ibarelerdir. Nesirde, nazımda, mûsikîde hep bunu arar ve eserlerinde de böyle olmasına dikkat eder. Tarzı sorulduğunda;

Tarz-ı selefe tekaddüm ettim
Bir başka lisan tekellüm ettim

diye cevap verir.

Sanatın Onurlu Çizgisi

Yesârî Âsım, bestekârlığı yanında başkalarına benzemeyen ses cinsi ve kalitesiyle bestelerini; hiç kimsenin kolay kolay taklit edemeyeceği bir mükemmellikte seslendirir.

Rezonanslı ve pürüzsüz sesi, ender rastlanan seslerdendir. Bu ses 96 yaşında hayata veda edene kadar özelliklerini çok az kaybederek devam eder. Fakat oldukça düşündürücüdür ki böylesi güzel bir sese sahip olmasına rağmen o kendisini hiçbir zaman ses sanatçısı olarak telakki etmez. Sermet Sami Uysal, Âsım Bey'in kendini ses sanatkârı kabul etmeyişini, "Bu reddediş, kendisinin bir ihtiyacı olmamasından değildir. Onun bu tutumunun başlıca sebebi, sanatı, paranın hizmetine sokulmayacak derecede ulvî bir mefhum olarak görmesi ve kendisine Allah'ın ihsanı olduğuna inandığı bu sanat nimetini, para ile alınır satılır bir mal derekesine düşürmeyi Rabbine bir ihanet olarak kabul etmesidir." diyerek izah eder.

Sanatındaki bu onurlu çizgiyi muhafaza adına prensiplerinden taviz vermeyen bu kadife sesli adam, yüksek ücretlerle sahnelerde okuma tekliflerini hep geri çevirir. O, (1930'daki konser turnesi dışında) ancak plâklara okuduğu besteleriyle sesini -ve sanatını- duyurmayı tercih eder.

Kanaat Hazinesinden Geçinen Hoca

Mûsikî tarihimiz içinde sayıları oldukça az olan "üslûp" sahibi bestekârlardan biri olan Yesârî Âsım'ın bir de hocalık yönü vardır. "İlimde üç afet vardır: 1. İstemeyenlere, 2. Lâyık olmayanlara, 3. Anlamayanlara hocalık etmek..." diyen Âsım Hoca her talebeyi kabul etmez, istidadı olup da imkânları dar olanlardan para almaz. Önce konuşur; ne için ders almak istediğini, ne beklediğini sorar. Bazılarına "Sen beklediklerine ulaşamazsın, vazgeç bu sevdadan." demekten çekinmez. Bu yüzden bazıları kırılır, bazıları da verdiği bu hayat dersinden dolayı teşekkür eder. Müzeyyen Senar'dan Hafız Necmi Rıza Ahıskan'a kadar pekçok meşhur, talebeleri arasındadır.

Üstad, “Sizin mal varlığınızla ilgili olarak o kadar birbirini tutmaz şeyler anlatılıyor ki. Acaba hangisi doğru?” diye bir soru yönelten gazeteciye, meslektaşı Refi Cevat Ulunay’ın, hakkında yazdıklarını göstererek cevap verir:

“Yesârî Âsım kanaatin, tükenmez bir hazine olduğuna kâil bulunduğu (inandığı) için diğer bazı mûsikî inasları (kadınlar/kızlar) gibi müstesna ücretlerle piyasada isbat-ı vücut etmemeyi (görünmemeyi) karakterine daha muvafık (uygun) buldu. Bir kenara çekilerek tanınmış bir plâk müessesesine eser vermekle iktifa eyledi. Fakat harp, plâk malzemesinin tedârikine mâni olduğu için, o acı senelerde kanaat hazinesine biraz daha kuvvetle sarılmak mecburiyetinde kaldı.”

Zamanın İstanbul Radyosu Müdürü Prof. Dr. Nevzat Atlığ, bu dürüstlük âbidesinin para bakımından sıkıntılı bir dönem geçirmesine rağmen, stajyerlere ders vermekten vazgeçip radyodan ayrıldıktan sonra tahakkuk eden ücretini, hak etmediğini söyleyerek nasıl reddettiğini şöyle anlatır:

“Gösterdiğimiz bütün ısrarlara rağmen, ‘haksız kazanç olur, ders verdim ama konser programı yapmadım’ diyerek para ödeme teklifimize şiddetle karşı koydu. Evine bir görevliyle hak ettiği ücreti gönderdik, almadı. Halbuki, çok iyi biliyordum ciddi şekilde para sıkıntısı içindeydi; plakları eskisi gibi satılmıyor, sahnelere çıkmıyordu. Talebeye ders verip, birkaç kuruş kazanmaya uğraşıyordu. İhtiyacı olmasına rağmen az sayılmayacak o parayı tepti, neden mikrofona çıkmadı, bir türlü anlayamadım.”

Atlığ’ın anlayamam dediği, Âsım Bey’in hayatının olmaz olmazlarındandır. Dürüstlüğe çok ehemmiyet verip “Kapımızdan içeri eğri odun bile giremez.” sözünü sık sık tekrarlayan büyük sanatçı, “Küçük menfaatler insanları haysiyetsiz eder.” hakikatına inananlardandır. Ayrıca “Ne olacak sen yedin güllaç, ben yedim bulamaç, ertesi sabah kalktık sen de aç ben de aç.” sözlerini yeri geldiğinde sık sık tekrarlayan Âsım Hoca, bu sözleriyle hayata bakışını da özetler.

Bu ilkeli sanatçı, talebe yetiştirmek üzere işe başladığı radyoevine bir daha gitmeme sebebini soranlara şu anekdot ile cevap verir:

Bir tanıdığı para sıkıntısı çeken Nevres'i (4), bir paşanın kızına ders vermesi için konağına götürmüş... Nevres, daha önce başka hocalardan ders aldığını söyleyen genç kızdan bir parça çalmasını istemiş... Kız, uduyla en iyi bildiği parçayı geçmiş... Nevres, bunun üzerine hiç zamanı olmadığını, onun için de ders veremeyeceğini söylemiş!..

Yola çıktıklarında arkadaşı hırsla sormuş:

-Yahu sen deli misin?... Böylesine zengin bir paşanın kızına niye ders vermek istemedin?.. Üstelik para sıkıntısı çektiğini söyleyen sen değil misin?

Nevres iç çekerek:

-Evet, demiş, para sıkıntısı çeke çeke bu yaşa geldim... Fakat ders vereceğim paşanın kızı çok genç!.. Yarın ben ölüp giderim; fakat o yıllar boyu "Ben, vaktiyle udî Nevres'ten ders aldım." diyerek kemiklerimi sızlatır!.. Onun için kabul etmedim ders vermeyi, demiş.

Sen Çık Aradan Kalsın Yaradan

Âsım Arsoy, olanca şöhretine rağmen bütün gerçek sanatkârlar gibi tevazu ehlidir. Büyüklüğünü gizler, büyük denilmekten çok sakınır. Bir gün, birisi "Efendim, biz büyük bir sanatkârsınız." diye söze başlamaya kalkınca , "İstirham ederim bir daha bu kelimeyi kullanmayınız. Büyüklük yalnız O'na mahsustur." diyerek çıkışır.

Onun bu özelliğini vefalı talebesi Bülent Gündem şöyle dile getirir:

"Bazı meclislerde kendisini vasfetmeye çalıştığım zamanlar ki bu, hâliyle medhiye olurdu. İşaret parmağı ile beni gösterir ve 'Bu çocuk benim en büyük düşmanımdır.' derdi. Ara sıra 'Cenab-ı Hak sevdiği kullarına mertebeler, mucize kâbiliyeti ve sırlar verir. Fakat kul dilini tutmasını bilmezse bir anda geri alır.' derdi. Ve bundan korkardı."

Tanınmış olduğunu söyleyenlere "Meşhûr olmaktan ziyade sanatkârım, şöhret afettir." diye karşılık veren Âsım Arsoy, eğer bir

mecliste birisi kendisini fazla övmeye kalkarsa "Aman efendim sen çık aradan, kalsın Yaradan." deyip, "Deliden, divaneden bile beklenmeyen bir şey çıkabilir." diyerek kendisini sıfırlamaya özen gösterir.

Bir Namaz Kahramanı

Rabbi'ne olan kulluğunu eksiksiz yerine getirmeye çalışan Yesârî aynı zamanda bir namaz kahramanıdır. İslâm'ın dörtbaşı mamur yaşandığı bir evde dünyaya gelen Âsım, çocukluğunda babasına abdest alırken havlu tuttuğunu, onun da abdest dualarını ezberlemesi için yüksek sesle okuduğunu anlatıp babasını hayırla yâd eder.

Babasına olduğu gibi hocasına da havlu tutarak hürmette kusur etmeyen Yesârî'nin, hocasına olan bağlılığını fazla bulan annesi, bir ara "O arslanı ben doğurdum." diyerek hafif kıskançlık kokan bir çıkış yapar. Bu söz hocanın kulağına geldiğinde "O doğurdu ise ben de yoğurdum." diye hikmetli bir karşılık verir. İşte Mustafa Âsım'ın şahsiyeti böylesi burcu burcu namaz kokan bir evde şekillenir.

Kendisiyle röportaj yapmaya gelen Girizan Tunara, bestekârı evde bulamayınca cuma namazına gittiğini öğretir. Âsım Bey biraz sonra namazdan döndüğünde Tunara sohbet arasında:

"Ne mutlu size!.. Utanarak söyleyeyim ki daha başım secdeye gelmedi." deyince, "İstemiyorsunuz da ondan." diyen büyük bestekâr, sözlerini şöyle sürdürür, "Size bir sır söyleyelim mi? Mes'ut olmak isterseniz ibâdet edin. Ben ahirete inanıyorum ve o kadar mes'udum ki!.."

Bir konser sonrası, öğrencisi olan bir sanatçı, "Hocam nasıl buldunuz?" diye sorup zımni bir iltifat bekleyince, o, öğrencisinin egosunu pohpohlamak yerine, "Sen şimdi sana onu verene teşekkür etmek için gidip iki rekât namaz kılacaksın." diyerek çok güzel bir kulluk dersi verir.

Tasavvuf Kokusuyla Sermest Bir Adam

Tasavvuf kelimesi geçtiğinde; mevzun parmaklarını birleştirip burnuna götürüp koklama hareketi yaparak "Tasavvuf bir kokudur."

diyen Âsım Arsoy, kelimenin tam mânâsıyla bir iman adamıdır. Allah ve Resûlü'nü (sav) dilinden düşürmeyen bu derviş ruhlu adam, her fırsatta "Allah'ı zikrediniz, çok çok zikrediniz." diyerek çevresine Allah aşkını aşılamaya çalışır.

"...Aşk, mukaddes bir şeydir. Onu lâyık olduğu mertebede tutmalıyız. Ben bu kâinata, Allah'ın yarattığı her şeye âşıkım. Benim en büyük aşkım yüce Allah'tır..." diyen Yesârî, 10 Mayıs 1970'de Yeni Asır gazetesinden Ali Rıza Avni'yle gerçekleştirdiği röportajında mecazî aşktan gerçek aşka uzanışın rotasını şöyle çizer:

"... Benim aşkım, ben doğmadan önce doğmuş. Ben doğunca aşkımı bana muntazır buldum. Bu aşk, hem mecazî mânâda ve hem de hakiki mânâdaki aşktır. Esasen insan, nasıl ki çocukluktan sonra delikanlılık ve olgunluk çağlarını idrak ederse, hakiki aşk da mecazî idrakten sonra kendini gösterir. Yani, mecazî aşk, hakiki aşkı idrak için bir vesile olmaktadır."

Yaptığı her işte Allah'ın rızasını arama gayreti içindeki bu gönül adamı, Doktor İrfan Bey'e yaptığı gibi, çevresine de her fırsatta O'nun rızası istikametinde iş yapmalarını tavsiye eder.

Malkaralı bestekâr Dr. İrfan Doğrusöz yedek subaylığını bitirdikten sonra, Amerika'ya giderek tıp ihtisası yapmak ister. Fakat bir taraftan da sevilen bir sanatçı olmuş, plakları tutulmaya başlamıştır. Şöhretin başını döndürmeye başladığı bu günlerde İstanbul Radyosu'nda Yesârî Âsım Arsoy ile karşılaşır ve "Siz ne dersiniz hocam, müzik mi, tıp mı?" diye tereddüdünü ifade edince, Âsım Hoca kulağına şunu fısıldar: "Allah hangisinden razı olur?"

Konuş Ki Görebileyim

Şifahi kültürle beslenerek yetişen Âsım Hoca, çok iyi hitâbeti olduğu halde her zaman konuşmaz, yerli yersiz konuşan gevezeler için;

"Söz bilirsen söz söyle, sözünden hisse kapsınlar
Söz bilmezsen, sükût eyle, seni de adam sansınlar."

diyerek konuşmak için gerekli ölçüyü ifade eder.

"Her bildiğini söyleme, her söylediğini bil." darb-ı meselini kendine rehber edinen Yesârî, yeri geldiğinde klasik sohbet geleneğimizin ana unsurlarını taşıyan doyumsuz sohbetlerde bulunur. Sohbet sırasında anlattığı konu ile ilgili Kur'an'dan ayetler okuyup çevirir, bazen bir beyit ile anlattığı konuyu mânâ olarak derinleştirir, bazen de hayran olduğu Osmanlı kültürünün bir parçası olan lâtif lâtifeler ile renklendirir. Bu irşad yörüngeli sohbetlerde okuduğu şiirler, atasözleri ve kıssalarla dinleyenleri mestedip hayran bırakır.

Doktor bestekârlardan İrfan Gündüz, babasıyla ilgili bir hatırasında, "Onun tasavvufî düşüncelerini o güzel ses tonu ve nâtıkasıyla dinleyen babam, o geceden sonra Müslümanlığın bütün vecibelerini yerine getirmeye başlamıştı." diyecektir.

Bir Eski Zaman Efendisi

"Bizim gönlümüz yaz boz tahtası değildir, biz bir insanı gönlümüze ya hiç yazmayız, yazarsak da bir daha silmeyiz." diyen Yesârî Âsım dost canlısı bir insandır. Dost için; "Her şeyin yenisi makbuldur, dostun eskisi" atasözünü kullanır ve dostlarını da rahat ettirmek için "Miyân-ı esdikâda, terk-i külfet aynı ülfettir." diyerek yumuşak ve samimi bir ortam sağlar.

Beğendiği insanlar için "Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir, suretinden bellidir, siretinden bellidir, izzetinden bellidir." diye vasfeden Âsım Bey, mevlidde Hafız Kemal ve Halil İbrahim Çanakkaleli'yi, tilâvette; Yeraltı Camii İmamı Hafız Ali Efendi'yi, Abdurrahman Gürses Efendi'yi, Süleymaniye Camii İmamı Hattat Hafız Sami Efendi'yi takdir ve sitayişle anar. Bestekârlar arasında da "Hakiki bir sanatkârdır." dediği Münir Nurettin'i çok beğenir.

Talebesi bir şey istirham ettiği zaman; "elbette, ne demek" diyerek isteği yerine getiren bu zarif adam, "Vefâlı âdem isteyen, vefâlı âdem olmalı." diyerek de usûl dersi verir.

Bu İstanbul efendisi, küçük büyük ayırmaz, centilmenlik gösterek kendinden küçüklerini de arayarak hatırını sorar. Evine gelenleri

de ayakta karşılayan bu kibar adam, ne kadar genç olursa olsunlar, yine ayağa kalkıp "Sizi kâimen uğurlayayım." diyerek yolcu eder.

Kendisine "Üstadım kusura bakmayın." diyenlere; "Kendi kusurlarımı bitirdiğim zaman, sizin kusurunuza da bakarım." diyerek karşısındakileri rahatlatır.

Beşerî ilişkilerinde son derece zarif biri olan Âsım Arsoy, "Bir kerre dokunsan tenine sâz-ı derûnun/Bin dürlü nüvazişle düzelmez bozulunca" diyerek kimseyi kırmak istemez. Talebeleri dahil herkese teşekkür eder. Öğrencileri mahcubiyet izhar edince "Kula şükretmesini bilmeyen, Allah'a da şükredemez." diyerek de bir nevi "şükür" dersi verir.

Aceleden hiç hazzetmeyen Yesârî Hoca, "Dört nala giden ata kamçı vurulmaz." diye meseleyi orada kestirip atar. Boş yere ve mânâsız hiçbir iş yapmaz ve yapmaya kalkan dostlarını da,

Nedir lüzûm-ı zuhûrun, bu hâk-ı esfelde
Garik olup, gideceksen, muhit-i nisyâna

diye ikaz eder.

Çok çalışkan biri olan Yesârî Âsım, bir yandan devamlı plânlar, projeler yapar; çalışıp düşünür. Bir yandan da Cenab-ı Hakk'ın "Kul kurar, kader güler" atasözünü dilinden hiç düşmez.

Aşıklar Köyünden Ali Oğlu Veli

Şiiri, özellikle divan şiirini çok seven Yesârî Âsım Arsoy, şarkı güftelerinin dışındaki şiirlerini "eş'ârım" diye nitelendirir. Çoğu koşma tarzındaki şiirlerini yeri geldikçe okur, okuyuşuyla da dinleyeni mest eder. Çok sık okuduğu ve içinde derin mânâlar barındıran şu koşma onun güzel şiirlerinden biridir:

Ben âşıklar köyünden Ali Oğlu Veli'yim.
Gönüllerde çağlayan coşan sevdâ seliyim.
Sanma şaşkın deliyim, deli değil veliyim

Dertten gamdan âzâde, hem de çok neşeliyim
Ben âşıklar köyünden Ali oğlu Veli'yim.

Ağır ağır akarken coştum, kaynadım, taştım
Nice iller dolaştım yüksek dağları aştım
Dar geçitlerden geçtim, derelere ulaştım
Erenler diyârında dedemle arkadaştım
Ben âşıklar köyünden Ali oğlu Veli'yim,

Köyümüzün mektebi duvarsız, çatısızdır
Son sınıfta okunan kitaplar, yazısızdır
Âşinaya yurdumuz, kilitsiz kapısızdır
Her işimiz gücümüz, amcasız, dayısızdır
Ben âşıklar köyünden Ali oğlu Veli'yim.

Muazzam bir Osmanlı hayranı olan Âsım Bey, körü körüne Avrupa sevdasının yaygınlaşmaya başladığı bu devirde, kendi tabiriyle "ağzında piposunu, koluna sevgilisini alıp Avrupa'ya gidenlere" "İstanbul Vasfında" adını koyduğu şiiriyle cevap verir:

İstanbul'u görmeden
Görüp gönül vermeden
Zevkten zevke ermeden
Ne Şark'a git ne Garb'a

İstanbul aşk diyarı
Yoktur eşi ayarı
Dünya sevdi bu yâri
Ne Şark'a git ne Garb'a
(toplamı 14 kıta...)

Tanıyanlarının Dilinden Yesârî Âsım

"O mistik âlemin girdabına sürüklenmiş, bağrıyanık bir aşk yolcusudur. Öyle bir aşk ki, buram buram tasavvuf kokar, buram buram

his kokar. O, dış görünüşü ile şair, bestekâr, ses sanatçısı olan Yesârî Âsım Arsoy, her besteye bir ses ve eda cilası vurarak, nağmeleri kadife gibi yumuşak kılan büyük mûsikî üslûpçusu... Bu göz kamaştıran dış görünüş, onun fağfur bir kase gibi pırıl pırıl yanan iç âleminin yanında çok karanlık ve sönük kalır." (Saadettin Işık)

* * *

"Yesârî Âsım Arsoy, bir tevazu âbidesi ve bir iman sembolüdür. İnsandır, karakterdir, vicdandır ve Yesârî Âsım Arsoy dosttur, dost." (Dr. Bülent Gündem)

* * *

"Dünyadaki bütün varlıklara sevgi ve saygı besleyen, son derece ölçülü, merhametli, sabırlı ve mütevazı bir insan idi. O benim en kıymetli mücevherimdi. Onunla aynı hayatı paylaşmak, onun eserlerine ilham kaynağı olmak, ona hizmet etmek bu dünyada benim yaşayacağım en büyük şereftir." (Eşi Suzan Arsoy)

* * *

"Âsude ve gösterişsiz bir hayatı, ömrü boyunca tercih etmiştir. Zaten derviş mizacı, başka türlü yaşamasına imkân vermezdi. İsteseydi, dünya nimetlerine garkolacak imkânlara sahip olabilirdi. Ama o son derece mütevazı bir bütçe içinde, köşesinde yaşamayı yeğledi. Bu sayede manen yüceldi." (Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca)

* * *

"İnsan olmanın, müziğin, şiirin, sohbetin hazzını yaşadım. Bir sanatçının sanata bakışının nasıl olması gerektiğini onun kişiliği ile pekiştirdim. İmanın ve yaşama sevincinin ne demek olduğunu onda gördüm. Sık sık söylediği 'Sen çık aradan, kalsın Yaradan.' felsefesinden hareketle, yaptığı her işte, özellikle bestekârlığında neden son derece titiz olduğunu anladım." (Fatih Salgar)

* * *

"Yalnız dış görünüşü ile bize benzeyen, fakat bizim yaşadığımız dünyada yaşamayan bir garip insan... Varlığı yoklukta bulmuş, âşıklar köyünün bağrı yanık bir dervişi... Karıncaları ezmesin diye yere basmaktan korkan, başı secdede, gönlü Kâbe olmuş bir gönüller sultanı...

Kısacası hiç de bizden olmayan bir kimse...” (Ali Rıza Avni)

* * *

“Büyük tevazuu nedeniyle karşılaştığı kimselerden nezaket ve selamını esirgemeyen bu büyük adamın hayatında topluluklardan ve cemiyetlerden uzak kalmaya özen göstermesi kişiliğinin yakınlarınca bilinen özelliklerinden birisidir. Bu sebeple kendisiyle beraber olmak şansına erenler onun kuyumcu titizliğiyle seçtiği nadir insanlardan olmuştur. (Sabahaddin Ergi)

* * *

“Kelimeleri düşünerek seçişindeki hikmet, ‘İnanan kullarıma söyle, en güzel şekilde konuşsunlar.’ buyruğunun tecellisi olsa gerekti. Çoğu zaman sözlerini bir ayet-i kerime ile noktalar, tefekküre dalar, sonra hafif bir sesle ‘Allah... Allah...’ diye hayret ve hayranlığını dile getirirdi. Böyle anlarda dolaştığı âlemleri görmeyi ne çok isterdim! Göstermesi için yalvarsam herhalde ‘Kapı önünde, gayret etmezsen açılmaz.’ diyecekti. Son zamanlarında sırrını gizleyemez olmuştu. Birkaç defa, artık kabına sığmayan aşkın coşkusuyla ağladığına şahit oldum.” (Belkıs İbrahimhakkıoğlu)

Secdede Vuslat

Yesârî Âsım, bir ara kendisiyle röportaj yapan Sermet Sami Uysal’ın, “Hayatınızın nerede sona ermesini istersiniz?” sorusuna, “Nerede olursa olsun, yeter ki hüsranlı bir son olmasın. Bir insan için en büyük bedbahtlık mânen fakir ölmektir. Hele Allah ile arasını düzeltmeyen kimseye bütün cihan ağlasın!..” diyerek çok anlamlı bir cevap verir.

Bir asra yaklaşan bereketli ömrü ile padişahlık, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayıp gören Allah âşıkı derviş ruhlu bu güzel adam, dilinden düşürmediği “Allah secdeye âşıktı.” ifadesindeki gibi, 18 Ocak 1992 cumayı cumartesiye bağlayan gece, vefatından biraz evvel secdeyle şereflenerek Rabbi’nin huzuruna çıkar.

Sadık tilmizi Bülent Gündem, hocasının vefatından sonra,

hayattayken sık sık tekrarladığı Ziyâ Paşa'nın:

İhtilâfâtıyla uğraşmakta dehrin zevk yok
Zevk anın, mirsad-ı ibretden temâşasındadır.

beytini kabrine yazdırarak âdeta hayat felsefesini özetler.

Neyzen Ümit Gürelman da, ömrü boyunca dünya ahvâlini hep ibret penceresinden seyreden bu İstanbul efendisinin vefatına;

Doksan ikinin ilk ayının on sekizinde
Hakk' bildiği yoldan yürüyüp gitti Yesârî

beytiyle tarih düşürür.

Biz de bu yazımızı, geride kalanlara hayatı ve eserleri ile güzel bir örnek bırakan Yesârî Hoca'nın sık sık söylediği şu dörtlükle bitirelim:

Yâdında mı doğduğun zamanlar?
Sen ağlar iken gülerdi âlem.
Bir öyle ömür geçir ki olsun,
Mevtin sana hande, halka matem.

DİPNOTLAR

(1) Asım Bey, Antalya'da görevli olduğu yıllarda, İstanbul'un neresinde oturduklarını bilmediği ailesini bulmak üzere İstanbul'a gelir. Koca şehirde, tamamen gönlünün sesine uyarak Fatih semtine yönelir. Ayakları onu, bir hiss-i kabl-el-vuku ile Horhor Yokuşu'na sürükler. Yokuştan aşağı inerken balkon yıkayan bir hanım elindeki suyu yere döker. Başını kaldırıp hanıma baktığında onun, kızkardeşi Bahriye Hanım olduğunu görür. Böylece, günlerce arayacağı, belki de hiç bulamayacağı ailesine kavuşmuş olur. Bu adresini bilmediği evin önüne kadar gelişi, bir tesadüf müdür?.. (Osman Nuri Özpekel)

(2) Bikr-i mazmun: Daha önce kullanılmayan bir biçimde, yeni bir duyuş ve düşünüş tarzı ile kullanılan orijinal mazmun.

(3) Sehl-i mümteni: Söylenmesi kolay göründüğü halde, benzerinin yazılması veya söylenmesi çok güç olan sözlere ya da yazılara denir.

(4) Udi Nevres (Malatya, 1873-İstanbul, 1937); teknik ile müzikaliteyi birleştirebilmiş bir udidir. Geçmişten kendi yaşadığı döneme kadar geçen süre içinde, hiçbir eğitimden geçmeden, tümüyle kendi çabası ve zekasıyla kendini yetiştirmiş ilk ud virtiözümüzdür.

Udi Nevres; ciddi, disiplinli, gururlu, aşırı duygusal bir insandı. Müzikle ilgili

yapılan en küçük hataya tahammülü yoktu. Bu nedenle de kötü müziğe hemen tepki gösterirdi. Çünkü, çok hassas bir kulağa ve asaletli bir müzikkaliteye sahipti. Bu nedenlerden ötürü de, sazıyla para kazanmak, hiçbir zaman birinci amacı olmamıştı. O'nun için müzik sanatı herşeyin üstünde gelir, istemediği yerde ya da zamanda asla çalmaz, yoksulluk çekme pahasına, yeteneksiz kişilere asla ders vermezdi. Bundan dolayı ömrünün sonuna kadar da yoksul bir hayat sürdürmek zorunda kaldı.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

*Aksun, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, cilt 5, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994

*Albayrak, Sadık, Devrimler ve Gerici Tepkiler, Araştırma Yayınları, İstanbul 1990

*Apuhan, Recep Şükrü, Türkiye Belgeselinden Notlar, Timaş 1996

*Araz, Nezire, Anadolu'nun Kadın Erenleri, Özgür Yayınları, İstanbul 2001

*Ayaşlı, Münevver; Edep Ya Hu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1984

*Ayverdi, Ekrem Hakkı, Fatih Devri Hattatları, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1953

*Ayverdi, Samiha, Bağbozumu, Hülbe Yayınları, İstanbul 1987

*Ayverdi, Samiha, Boğaziçinde Tarih, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1968

*Ayverdi, Samiha, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, cilt 3, Damla Yayınları, İstanbul 1981

*Badıllı, Abdülkadir, Bediüzzaman Said Nursi, cilt 3, Timaş Yayınları, İstanbul 1990

*Bayat, Prof. Dr. Ali Haydar; Hüsn-i Hat Bibliyografyası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

*Behmoaras, Liz, Mazhar Osman/Kapalı Kutudaki Fırtına, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001

*Berkes, Niyazi, Unutulan Yıllar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997

*Beyatlı, Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976

*Celal, Melek, Şeyh Hamdullah, Kenan Matbaası, İstanbul 1948

*Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt 3, İstanbul 1972

*Derman, M. Uğur, "Şeyh Hamdullah", Osmanlı Ansiklopedisi, cilt 2, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993

*Doğan, Yrd. Doç. Dr. Ahmet, Müştak Baba, Akçağ Yayınları, Ankara 1995

*Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyehatnamesi, cilt. 5, İkra Yayınları, İstanbul 1984

*Fergan, Eşref Edib, CHP ve Din 1948-1960, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2005
*Fergan, Eşref Edib, İstiklâl Mahkemelerinde -Sebilürreşad'ın Romanı, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2002
*Fergan, Eşref Edib, Sebilürreşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslâmcılara Göre Din, Siyaset ve Laiklik (1948 - 1954), haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2001
*Gezgin, Hakkı Süha, Edebi Portreler, Timaş Yayınları, İstanbul 1999
*Gülnihal, İsmet, Hokka Gibi, LM Yayınları, İstanbul 2004
*Gültekin, R. Eser, Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
*Gündem, Dr. Bülend, Yesârî Âsım Arsoy, Şahsi basım, İstanbul 1995
*Gürlek, Dursun, Ayaklı Kütüphaneler, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2003
*Gürlek, Dursun, Maziye Bir Bakıver, Timaş Yayınları, İstanbul 2005
*Hisar, Abdülhak Şinasi, Geçmiş Zaman Fıkraları, Ötüken Yayınları, İstanbul 1979
*İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, Hoş Sadâ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1958
*İnançalp, Muallim Cevdet, Müderris Ahmed Naim, Ülkü Matbaası, İstanbul 1935
*İz, Mahir, Yılların İzi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000
*Kara, İsmail, Amel Defteri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998
*Köseoğlu, Nevzat, Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990
*Mazak, Ferda, Sultan II. Mahmut'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
*Mevlana Güldestesi, Konya Belediyesi Yayınları, Konya 1993
*Mısıroğlu, Kadir, Osmanoğullarının Dramı, Sebil Yayınları, İstanbul 1974
*Naderi, Sait, Mazhar Osman ve Türkiye'de Nöroşirürjinin Doğuşu, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2004
*Nursi, Bediüzzaman Said, Tarihçe-i Hayat, Sözler Neşriyat, İstanbul 1996
*Ortaylı, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, Hill Yayınları, İstanbul 1987
*Özdamar, Mustafa, Güzel İnsanlar, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 1997
*Öztuna, Yılmaz; Büyük Türkiye Tarihi, cilt 12, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985
*Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt

1-2-3, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993
*Rado, Şevket, Türk Hattatları, Yayın Matbaası Limited Şirketi, İstanbul. tarihsiz
*Sahabeden Günümüze Allah Dostları, Şule Yayınları, İstanbul 2003
*Salgar, M. Fatih, 50 Türk Müziği Bestekârı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005
*Sayar, Ahmet Güneri, Osmanlı'dan Cumhuriyete Portre Denemeleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000
*Saygılı, Sefa, Mazhar Osman, Türdav Yayınları, İstanbul 1998
*Seydi Ali Bey, Teşrifat ve Teşkilatımız, Tercüman Yayınları, İstanbul. tarihsiz
*Şahin, Abdulfettah, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, cilt 2, T.Ö.V. Yayınları, İzmir 1990
*Şahiner, Necmeddin, Son Şahitler, cilt 3, Nesil Yayınları, İstanbul 2004
*Şehabenderzade Filibeli Ahmet Hilmi; İslâm Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1982
*Türk Tıbbının Kahramanları, Organon İlaçları A.Ş., İstanbul 2002
*Uğur Mücteba, Hasan Basri Çantay, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994
*Uludağ, Dr. Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1991
*Uşaklıgil, Halid Ziya, Saray ve Ötesi, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1941
*Uysal, Sermet Sami, Baki Kalan Bu Kubbede, LM Yayınları, İstanbul 2005
*Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, cilt 3, kısım 2, TTK Yayınları, Ankara 1988
*Vakkasoğlu, Vehbi, Osmanlı'dan Cumhuriyete İslam Alimleri, Cihan Yayınları, İstanbul 1987
*Yücel, Ünsal, Türk Okçuluğu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999

MAKALELER

*Ayvazoğlu, Beşir, "Neyzen Emin Dede-1-2", Aksiyon dergisi, sayı 335, 5 Mayıs 2001
*Babanzâde Ahmed Naim (1872-1934), http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp? Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=04.03.2005&TextID=877
*Bardakçı, İlhan, Namus Abidesi İki Başbakan, Tarih ve Medeniyet dergisi,

Temmuz 1996, sayı 29
*Bardakçı, Murat, "Nostradamus'un Kehanetleri, Müştak Baba'nın Yazdıklarının Yanında Basit Bir Masal Gibi Kalır", Sabah gazetesi, 31 Mart 2007
*Bayraktar, Kamil, "Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi", Öğüt dergisi, Ocak 1987
*Beleda, Ahmed, "Babanzâde Ahmet Naim", İlkadım dergisi, Mayıs 2003
*Beleda, Ahmet, "Hasan Basri Çantay", İlkadım dergisi, Mayıs 2005
*Bilgi, Faik, "Üç Dönem, Bir Ömür", Zaman gazetesi, 18 Ocak 2002
*Bozkurt, Muhsin, "Büyük Kalem Üstadı Merhum Eşref Edib", Zaman gazetesi, 15 Aralık 1990
*Buladı, Dr. Kerim, "Fert ve Cemiyet İçin İslâm Terbiyesi", Altınoluk dergisi, Mayıs 2006
*Ceylan, Hadi Ensar, "Babanzâde Ahmet Naim", Vaha dergisi, Şubat 2007
*Derman, Uğur, "Bîdest ü Bîpâ Mehmed Efendi", Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1971, sayı 10
*Doğan, Yasin, "Hasan Basri Çantay", Altınoluk Dergisi, Nisan 1987, Sayı:14
*Doğrusöz, Dr. İrfan Gündüz, "Bir Kitabın Anlattıkları: Yesârî Âsım Arsoy'un Hayatı ve Eserleri",http://www.turkishnews.com/itumuk/info/petek/aralik_ocak/Yesari%20Asım.txt
* Erdemir, Avni, "Milli Mücadele'nin Manevi Kahramanlarından Hasan Basri Çantay", Türk Edebiyatı dergisi, Ağustos 1995, sayı 262
*Ersöz, Ahmet, "Rahmetle Yadettiklerimiz", Zaman gazetesi, 3 Aralık 1989
*Gezgin, Ulaş Başar, "Türkiye'de Psikoloji ve Psikologlar Tarihi Notları", Türk Psikoloji Bülteni, Haziran 2002
*Göze, Hicran; "Tarihimizde Vakıf Yapan Kadınlar", Kubbealtı Akademi mecmuası, Ocak 2001
*Gülen, Fethullah, Düşünce ve Aksiyon İnsanı", Yeni Ümit dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 1994 , Sayı :26
*Gün, Fahri, "Eşref Edib Fergan'a göre Millî Şair Mehmed Âkif'in Seciyesi", Millî gazete, 31 Aralık 2005
*Gün, Fahri, "Üstad Eşref Edib Fergan'ın Hayatı ve Eserleri", Millî gazete, 04 Haziran 2005
*Gün, Fahri, "Üstad Eşref Edib'in Üstad Bediüzzaman Said Nursi ile Yaptığı Bir Söyleşi", Millî Gazete, 06 Ağustos 2005

*Güngör, Selahaddin, Hafız Sami, Hayat Tarih mecmuası, Eylül 1976, sayı 9
*Gürlek, Dursun, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürü Şerafettin Kocaman ile bir mülâkat", Tarih ve Düşünce dergisi, Şubat 2000
*Gürlek, Dursun, "Bir "Bezmiâlem" Öyküsü..." (Bezmiâlem Vakıf Gureba Hastahânesi eski Başhekimi Prof. Dr. Âsaf Ataseven ile yapılan röportaj) Tarih ve Düşünce dergisi, Haziran 2000
*Gürlek, Dursun, "Cemil Meriç'i Nasıl Keşfettim?", Yeni Dünya dergisi, Haziran 2003
*Gürsoy, İrdis, "Hasan Basri Çantay", Aksiyon dergisi, sayı: 373, 26 Ocak 2002
*Halis, Müjgan, "Deliliğin 100 Yıllık Tarihi: Maviş", Sabah Pazar eki, 22 Nisan 2007
*Kaynak, Günaydın, "Hafız Sadettin Kaynak ve Hocası Neyzen Emin Dede: Hüzzam Durak Nasıl Plak Oldu?", http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=2851
*Kocaman, Şerafeddin, "İlk Devlet Kütüphanemiz: Kütüphane-i Umumi-i Osmanî (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) ve İçerisinde Bulunan Değerli Eserler", Bilim ve Sanat Vakfı, Notlar, sayı 6, 2005
*Naci, Elif, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses, Adile Sultan", Hayat Tarih Mecmuası Kasım 1965 sayı 10
*Niyazi, Mehmet, "Kütüphanenin Kültürdeki Yeri", Zaman gazetesi, 25 Ekim 2004
*Pala, İskender, "Adli Kızı Adile", Tarih ve Medeniyet dergisi, Aralık 1997
*Pala, Prof. Dr. İskender, "Mihr ile Mah", Morsalkım dergisi, sayı 1
*Serin, Yard. Doç. Dr. Muhiddin; "Hat Sanatında Şeyh Hamdullah", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Temmuz/1985, sayı: 13
*Sertoğlu, Murat, "Cihan Pehlivanı Kara Ahmet'i Ölmeden Gömdüler", Yıllarboyu Tarih dergisi, Kasım 1979
*Söylemez, Haşim, "Maviş'ini Bekleyen Deliler", Aksiyon dergisi, sayı: 631, 08 Ocak 2007
*Şahiner, Necmeddin, "Hafız Eşref Edip Fergan", Sur dergisi, Şubat 1999
*Şentürk, M. Hüdai, "Bezmialem Valide Sultan" İstanbul Araştırmaları-6, yaz 1998, İstanbul Araştırmaları Merkezi, Temmuz 1998
*Uğurlu, Fatih, "Eşref Edib'in 1908'de Çıkardığı Sırat-ı Müstakim", Altınoluk dergisi, Mart 1986, Sayı 1
*Yavuz, Hilmi, "Ney ve Edebiyat (1-2-3)", Zaman gazetesi, 5 Ocak 2005
*Yazıcı, Prof. Dr. Hüseyin, "Mısırlı Tarihçi ve Yazar Ahmed Emîn'in (1875-

1953) İstanbul Anıları", Doğu ve Batı dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2001
*Yücel Erdem; "Şeyh Hamdullah'ın Menzil Taşı", Hayat Tarih mecmuası, Eylül 1974, sayı: 9
*Yücel, Erdem, "Edirnekapısı Mihrümah Sultan Camisi", Türkiyemiz dergisi, Şubat 1983, sayı 36

İNTERNET KAYNAKLARI

*http://cevaplar.org
*http://menba.org
*http://musikiyolu.blogspot.com
*http://www.biyografi.net
*http://www.cevaplar.org
*http://www.dinibilgiler.org
*http://www.gata.edu.tr
*http://www.historicalsense.com
*http://www.irfandogrusoz.com
*http://www.kalan.com
*http://musikiyolu.blogspot.com
*http://www.nihatkosar.com
*http://www.risale-inur.org
*http://www.risaleinurenstitusu.org
*http://www.sadakat.net
*http://www.sanatalemi.net
*http://www.yeniasya.com.tr

ANSİKLOPEDİLER

*Ana Britanica Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul 1993
*İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul
*İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul 1982
*Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, tarihsiz
*Öztuna, Yılmaz, Türk Musikisi Ansiklopedisi, MEB Yayınları, 1969
*İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, İstanbul 2006
*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999
*Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985

İndeks

A

I

J

K